الله سُبحانه وتعالىٰ وٽ مقبول دين (صرف) اسلام آهي اسلام کان سواءِ ڪو به جيڪڏهن ٻيو ڪو دين ڌرم چاهيندو يا پيش ڪندو ته اهو قبول نه ڪيو ويندو. (قرآن مجيد مفهوم)

ڪتاب لاجواب

سنڌ سُونهاري

سنڌ چاهُئي ۽ ان کي ڇا بڻايو پيو وڃي؟

سنڌي ادب جو بي مثال شاهڪار.

تصنيف

حضرت مولانا پير محمّد ابراهيم جان خليل سرهندي

ناشر

محمد صالح راهو- گلزار خليل- سامارو ضلع ٿرپارڪر- سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

عنوان	صفحو
انتساب	٣
ڪافر چو	٤
زبان	٦
سبب تاليف	٩
علم يا اياڳ	١٢
علم جو سڳ	١٦
سنڌ جي سوڪڙي	١٨
جي ايهڙي جو اڳيون جوڻ	١٨
مثال پيو ڏاهه ڏوهه ۽ تخريب ڪاري	٢٢
مثال ٿيون ايمان جي گهور	٢٤
باب پيون راڪاس....	٣٠
ثابتي	٣٤
مثال ٿي ابتو	٣٧
هڪ پيو نسورو ناحق	٣٩
ٻه منهي بلا	٤٤
آهي ڪو انصاف ڪرڻ وارو	٤٤
هڪ التماس	٤٦
نالو ۽ ذات	٤٩
هڪ نيڪ صلاح	٥١
مرون جو ماس	٥٢
لساني ونفيت	٥٦
حيرت انگيز	٥٨
باندر زادا ۽ لنگور پوٽا	٦٥
هر دلعزيز هيمون	٧١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
ڊجيٽائيز: ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

عنوان	صفحه
وحدت الوجود جو مسئلو واڳڻ جي وات ۾	٧٤
فراڊ ۽ ٺوڪي بازي	٧٧
هڪ مثال	٧٨
هيءُ وري ٿي	٧٩
مون	٨٠
جيجل ڪير	٨٤
هو ۽ هي	٨٧
هڪ پيشنگوئي	٩٣
ڪيڏو نه فرق	٩٦
دشمن ڪير	١٠٠
رنڊ روڪ	١٠٤
هي ڏسو چڱمڙسي	١٠٧
هڪ حيرت انگيز انڪشاف	١١١
تيز لهجو	١١٣
ڪوڄنا	١١٤
سر ويچ يا سنڌ ويچ	١١٨
محسن ڪش	١٢١
راڄا ڏاهر صاحب	١٢٣
ڪافر گر	١٢٦
لفظ عظيم	١٢٨
غدار سنڌ	١٣١
اي برخوردار	١٣٢
زمينون	١٣٦
نوڪريون	١٣٨
واپار	١٤٢
دوزخ جو پٽ	١٥١
۽ ڦ مراتب چو	١٥٧
مسئله ارتقا	١٦١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عنوان	صفحو
لانگ اگو	١٦٢
عيد ماچياٺي	١٦٣
وجود باري تعاليٰ	١٦٨
تخليق ۽ تڪوين	١٦٩
حرڪت	١٧٢
نظام ربوبيت	١٧٥
حيرت انگيز	١٨٠
ذخيره اندوزي	١٨٢
سچا خواب	١٨٥
هڪ مثال	١٨٦
شاهديون	١٨٨
انسان	١٩٤
ڊيزائنون	٢٠٤
دوائون	٢٠٨
موسمون	٢١٠
ٻہ جنسون	٢١٣
حسن ۽ جمال	٢١٥
عقل ۽ سمجهہ	٢١٧
نبوت ۽ مذهب	٢١٨
مذهب ۽ نبي جي اچڻ جو ڪهڙو ضرور هو	٢١٨
قرآن پاڪ	٢٢١
قرآن ۽ ويهين صدي عيسوي	٢٢٦
معجزا	٢٣١
صورت ۽ سيرت	٢٣٤
فتحون	٢٤٦
علم	٢٤٨
اسلام	٢٥٣
مناجات بدرگاه قاضي الحاجات	٢٦٤

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انتساب

آئون هي ڪتاب سنڌ جي ڪوهه نور هيري سنڌ جي رشڪ آفتاب شعريءَ ستاري سنڌ وارن کي انسانيت اخلاق تهذيب تمدن مهمان نوازيءَ ۽ ايثار سيکاريندڙ معلم اول سنڌ تي اسلام جي نعمت عظميٰ ڪکر جهڙي سخاوت سان اوتيندڙ سنڌ کي ايمان جي دولت ڪبريٰ سان دريا جهڙي جوادي سان مالا مال ڪندڙ سنڌ جي سڀ کان وڏيڪ متاع عزيز سنڌ جي محسن اعظم فخر سنڌ حضرت غازي محمد بن قاسم رحمة الله عليہ جي نام ناميءَ ۽ اسم سامي سان معنون ڪريان ٿو جنهن دوديءَ ۽ دريا خان ۽ هوشو ۽ سنڌ جي هزارن مانجهين مجاهدن کي جهاد ۽ سرفروشيءَ جو سبق سيکاريو جنهنجي بدولت سنڌ کي هزارن غوثن قطبن عالمن عارفن علم جي امامن جي ابدي آرامگاه بنجڻ جو شرف حاصل ٿيو جنهن سنڌ کي خير ۽ ڀلائيءَ جو منبع ۽ مخزن بنايو جنهن سنڌ ۾ سامراج جو خاتمو آندو جنهن ڏاهر جهڙي ظالم ٻگهڙ جي پنجهہ استبداد کان سنڌ وارن کي نجات ڏياري. جيڪو ڏاهر سڀني پيڻ جو پرم لٽيندي ڀڏي نہ مٿو انهي جي عهد اقتدار ۾ عام سنڌين جي پينرن ۽ نياڻين جو پرم لا محالہ دريا جي ڪپ واري ڏار ڏنيءَ ويل پيڙ تي اجهوڪ اجهو واري حالت ۾ پيل نہ هوندو تہ ٻيو ڇا هوندو. جنهن جي خون آ شام ترار سڀني پاءُ جي نڙيءَ جي رت پيڻ لاءِ بل ڪاڏا ۽ ڦٽڪي انهيءَ عوام جي نڙيءَ جي رت مان ڍون جهڙا ڍو ۽ خوب چڙهہ نہ ڪيا هوندا تہ پيو ڪهڙو اڇو منهن ڪيو هوندو. اهڙيءَ درنديءَ جانور کي جنهن غازيءَ مرد (سنڌ جي غازي اول) پامال ڪيو ۽ پليو انهيءَ تي لک لک رحمتون هجن.

يا رب انسانن ۽ هر قسم جي جانورن جي بدنن تي جيترا وار خلقيا اٿيئي ابن قاسم تي اوتريون رحمتون موڪل! يا الله هن تي آسمان جي تارن جيتريون رحمتون موڪل يا رحمان هن تي ازل کان ابد تائين وسندڙ مينهن جي ڦڙن جيتريون رحمتون موڪل. اي معبود سنڌ وارن کي هن جي خوشبو سونگهڻ لاءِ صحيح ۽ حساس قوت شامہ ۽ هن جي روشنائي ڏسڻ لاءِ روشن ۽ باريڪ بين اکيون عطا فرماءِ يا موليٰ ابراهيم جا ايهي عرض اوناهہ والسلام

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله العلي العظيم والتحية و الثناء لمن لا شريک له في الذات و لا في الصفات و هو الحکيم الکريم القديم و الصلواة والسلام علي من هو بالمؤمنين رؤف رحيم و ذاته نور و روح و ريحان لکل قلب سليم و علي آله و اصحابه و اولياءُ امته الذين فازوا منه بحظ جسيم و اوصلوا انفسهم بمحبته و متابعته الي مقام کريم و جنات النعيم. اما بعد

ڪافر ڇو

(١) نماز، روزه، حج، زڪوات جو ترڪ گناه ۽ انهن جي فرضيت کان انڪار ڪفر آهي، جي. ايم شيد پنهنجي رسوائي عالم ڪتاب ———— ۾ دين جي انهن چئني ٿنين جي فرضيت کان مسلسل انڪار ڪندو ۽ انهن کي مسلسل دؤر جاهليت جا يادگار ۽ فرسوده رسمون لکندو ويو آهي.

(٢) قرآن پاڪ جي هڪ آيت جي به ڪلام الاهي هئڻ کان انڪار ڪفر آهي جي، ايم سچي قرآن جو منڪر آهي هو بار بار قرآن پاڪ کي پراڻن مذهبن مان گڏ ڪيل ناڪاره مواد ۽ قديم قومن جي رسمن رواجن ۽ توهم پرستين جو واهيات مجموعو لکندو ويو آهي ۽ هنڌ هنڌ اهو تاثر ڏني رهيو آهي ته قرآن خدا وند تعالي جو موڪليل نه پر پيغمبر پاڪ جو هٿرادو ۽ جڙتو ٿاهيل ڪتاب آهي.

(٣) اسلام جو سارو دارومدار آخرت تي آهي. آخرت ۽ اخروي زندگي تي ايمان آڻڻ اسلام ۽ آخروي زندگي (قيامت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دوزخ، بهشت) کان انڪار ڪفر آهي جي. ايم شيد نہ فقط انڪار پر قيامت، دوزخ، بهشت تي ٺوڪون چٺرون ۽ ٺٺوليون ڪندي پنهنجي ڪتاب ڪي توڙ پڇايو آهي.

(۴) حضور سرور ڪائنات سردار شافع دو جهان ﷺ جي رسول ۽ معبوث من الله هئڻ کان انڪار ڪفر آهي. جي. ايم پنهنجي انهي ڪتاب ۾ سندن رسالت ۽ بعثت ۽ سندن الله جي طرفان موڪليل هئڻ کان مسلسل انڪار ڪندو رهيو آهي.

(۵) الله ۽ رسول ۽ پاڪ دين جي حڪمن تي آخري درجہ جو ۽ ڪامل يقين رکڻ ايمان ۽ انهن ۾ ذرو بہ شڪ آڻڻ ڪفر آهي جي. ايم شيد پنهنجي انهي ڪتاب جي شروعات ئي انهي اقرار سان ڪئي آهي تہ اسلام جي عمارت جيڪا منهنجي ذهن ۾ اڏيل هئي تنهن ۾ اول شڪ جا ڏار پيا پوءِ ڍهي پٽ پئي گويا پاڻ باسي ٿو تہ اول مسلمان هئس هاڻي مسلمان ناهيان بلڪ منڪر اسلام ۽ ڪافر.

(٦) پيون ڪل خبرون خير هو اگرچہ سڌي طرح سان وجود باري تعاليٰ يعني الله جي هئڻ کان انڪار جي جرئت نہ ڪري سگهيو آهي پر هو چوي ٿو تہ دنيا قانون ارتقا مطابق پاڻهي ٺهي خدا نہ ٺاهي دنيا جو انتظام ازخود پيو هلي دنيا کي هلائيندڙ ۽ سنڀاليندڙ رب جي ذات ناهي جيڪڏهن دنيا (ڪائنات) جو پيدا ڪندڙ ۽ ٺاهيندڙ ۽ سنڀاليندڙ ۽ هلائيندڙ الله ناهي تہ پوءِ آخر الله ڇا آهي؟ انڪار کي سنگ تيندا آهن ڇا؟ الله جي مالڪ ۽ خالق هئڻ کان انڪار اهو سندس وجود ۽ سندس هئڻ کان انڪار ناهي تہ پيو ڇا آهي؟ ۽ الله کان انڪار ڪفر ناهي تہ پوءِ ڪفر ڇا کي ٿو چئجي؟

(۷) جيڪو ڪتاب لکيو ويو ئي آهي اسلام جي رد ۽ ڪفر جي حمايت لاءِ انهي جي لکندڙ لاءِ ڪافر کان سواءِ پيو ڪو اکر هجي تہ کڻي ڪو ٻڌائي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زبان

مون کي اعتراف آهي ته هن ڪتابڙي ۾ منهنجي لکيل زبان بجائي مٺي جي ڪثي ڪٿ مٺي تي وئي آهي. اسانجو اصول ته اهو آهي ته دشمن کي به ويهه جي وٺيءَ جي بجائي گيهه جو ڏڪ ۽ ساون لونگي مرچن جي بجائي سنگهاڻ مصري وات ۾ وجهجي. حسن اخلاق جي تقاضا به ايها آهي ته جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪتيل ڇاٽيل ايريو زبان تي جام پرڪي ڏڙي ۽ داڙي ته به زبان تي ماکي مکي پوءِ هن کي لذيتو جواب ڏيڻ گهرجي.

هـو چونئي تـون ۾ ڇٿو واتـان ورائـي،
اڳـ اڳرائي جـو ڪري خطا سو ڪائي،
پاند ۾ پائي ويو ڪيني وارو ڪينڪي.
(شاهه)

اهو سڀ ڪجهه ٺيڪ پر سو تڏهن جڏهن ڪو بد زبان اسان تي حملا ڪري پنهنجي پسوري پڌري ڪندو هجي. پر هتي ته قصوئي اور آهي. سنڌيءَ ۾ چوندا آهن ته ڪتو ڇتو ٿئي ته به ڏٽي کي سڃاڻي ٿو. ڪتو ڇتي ٿيڻ کان پوءِ به پنهنجي مجازي ڏٽيءَ کي سڃاڻي ٿو. ماڻهو اڄڪلهه ڇتو ٿئي ٿو ته پنهنجي حقيقي ڏٽي پنهنجي منعم ۽ محسن رب ۽ انجي رسول ۽ ان جي موڪليل دين تي پونڪي ٿو ۽ وات پٽي رومڙ ڪري انهن کي به چڪ هڻڻ جي ناڪام ڪوشش ڪري ٿو. پلا جيڪڏهن ڪو ماڻهو خدا ۽ رسول ۽ مذهب تي گند اڇلائي پوءِ توئي جو اهو گند موٽي سندس منهن تي ڪرندو هجي ته به اسين ماڙي ڪري ويهي تماشو ڏسون اسين پوءِ به هن سان ادا پائوءِ سائين منهنجا. حضور والا. جناب عالي، عالي جاه، عالم پناه، غريب پرور، بنده نواز، جيئندا قبلا، حضور جن ۽ سائيجن ڪري خطاب ڪريون نه نه ائين نه ٿو ٿي سگهي؟ جيڪڏهن ڪو مسلمان اچان به انهيءَ اهڙي بي ادب جي آداب جو لحاظ رکي ٿو ته اهو مسلمان ها اخلاق ۽ شرافت پنيان نه بلڪ انتهائي درجه جو مجو بي غيرت بي پتو ۽ نڪ وڍيو آهي. پوءِ ڇنبو ته هن جي وجود ۾ ايمان جي ڪابه حرارت باقي رهيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ناهي. جنهن محبوب ڪريم ﷺ تان سر صدقو ۽ سندس پاڪ نالي تان امان، ابو قربان انهيءَ تي ڪو شقي القلب چوڪ چندڙو حملو آور ٿئي ۽ اسان سندس در جي ڪتن جي پيرن جي خاڪ کي ڪحل الجواهر ڪان وڌ جلا بخش ۽ نور افزا سمجهندڙن کي پوءِ به ضابطه اخلاق جي دفعات کي سنڀالڻ جو هوش سلامت رهي سگهي سا ڳالهه عقل کان پري ۽ وسهڻ کان ٻاهر آهي. پوءِ اسانجو اسلام ڪهڙو پوءِ اسانجي مسلماني ڇاجي؟

خدا ۽ رسول ۽ اسلام جو منڪر آهيان ته تو ميان قري ويو آهيان جي. ايم شيد جيڪڏهن انهن اکرن تي اکتفا ڪري ها ته مون کي هنن ڪاغذن ڪارن ڪرڻ جو ڏکوبه ضرور ڪونه هو وچي ڏرڙ ۾ پئي. تتو مجي ته نه مجي. اسانجي بلا.

پر افسوس ته هن ظالم جيڪو گند ميو آهي ۽ خدا ۽ رسول ۽ اسلام تي جيڪي سڌي طرح يا اڻ سڌي طرح سان اڻ سهائيندڙ اعتراض ۽ رڪيڪ حملا ڪيا آهن سي ڏسي اندر سڙي ويو آهي. هن اسانجي هينئين تي پنهنجي قلم جي زهر آلود نشتر سان ڳاٽيتي ڪان ٻاهر چوڪون ڏنيون آهن ۽ انهن چڪندڙ ڇهڪن تي ڪافور سان مليل مکڻ جي ٿاريندڙ پهن رکڻ بدران ڪچو نوشادر ڪتي پرڪيو آهي. اسان رئو ڪري رڙيون ڪونه ڪيون آهن. رڙيون اسانجي اندر مان بي اختيار نڪتيون آهن. ۽ نڪرڻ گهرجن.

ڪچي ڪاني ڪانهن جنئين لـو سندي لاتيون ڪري،
اچـــي تينئن اوچـتـي درد پريـــان جـــي دانـهـن.
ويچ ڏنيين ڇـو ٻـانـهـن، سـورهـيـن کـي سامهان.
(شاهه)

پلا ڇئو ته انهي حالت ۾ اسان تي ڪا ميار تي سگهي تي. رڙيون اسان ڪيون ناهن گوناگون عذاب ڏني اسان کان رڙيون ڪرايون ويون آهن.

دل هی تو ہے نه سنگ و خشت درد سے بهر نه آئے کیوں،
روئینگے ہم ہزار بار کوئی ہمیں ستائے کیوں.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

الحاصل ته مون جيڪڏهن ڪنهن کي پنهنجي خصم کي ڪنڌ جي چاش چڙهڻ بدران انگوري سرڪي جو ڍڪ پرايو آهي ته آئون انهي تي نادم ناهيان. آئون انهيءَ ۾ حق بجانب آهيان بلڪ اِجان به حق ايهو هو ته سرڪو نه پر سرڪي جي تيزاب (ايسڊ) جو شيشو هن جي وات ۾ نڙي ۾ نايان ها پوءِ پلي کو ڊاڪٽر زور لائي سندس ڦلڻان پيو ڇوٽائي ها.

ڪاش جيڪڏهن مونکي معلوم هجي ها ته حيدرآباد جي مڇي مارڪيٽ جو ڪو ساٿي يا مانجر جو ڪو مهاڻون لکڻ ڄاڻي ٿو ته جيءُ ايم شيد جي جواب لکڻ لاءِ انهيءَ کي ئي عرض ڪريان ها هو پنهنجي مروجه بولي ۾ ڪيس جوڳو جواب ڏئي ها. ڪاش جيڪڏهن سائين عباس علي شاهه مرحوم لاڙائي جي حياتي هجي ها ته ماڳهين جوابدهي جو هي ڪار خير انهي جي سپرد ڪريان ها. ڇو ته انهيءَ قبله عالم جا مهاڻا به آنڪي پرينڊڙ هئا. ڇون ٿا ته اهو بزرگ اٺ تي چڙهيو پئي ويو. ڪنهن ڏراڙ کي پڇا نه ڳاڇا پٽي گار ڪڍيائين ڏراڙ کي ڪهڙي خبر ته هي ڪو سائين آهي يا سادات آهي يا اهل بيت آهي هن سنگ جو بدو سنگ اهو اصول ملحوظ ڪندي گار جي بدي ۾ ڪا اهڙي خوبصورت پيوئر خالص ۽ نئين نياري ۽ ٺلهي متاري گار ٺهڪائي ڏني جا قبلي صاحب اڳي ڪڏهن ڪانه ٻڌي هئي. پاڻ ايڏا ته قدر شناس جو انهي ڏراڙ کي اٺ انعام ۾ عطا فرمايائون.

افسوس جو اوهي مور مري ويا نه ته اڄ جي. ايم کي جواب ڪو جوابن جهڙو ملي ها. اصلي اهڙو جو سڻي ٻڌي نري هيم ٿي پوي ها. مون ته پاڻ ترڪي جو جواب ترڪي ۾ نه بلڪ ترڪي جو جواب سلوٽي سنڌي ۾ ڏئي پاڻ کي "حق تو يه هے کہ حق ادا نه هوا." جو مصداق بڻايو آهي ۽ حق ادا ۾ قاصر رهيو آهيان. جي. ايم پنهنجي ذات ڪڏهوڪو ڇڏي ڏني پر اسان کي وري به هر هر سندس ذات اکين اڳيان اچيو بيهي اهو به هڪ وڏو سبب آهي حق ادائي ۾ قاصر رهڻ جو ورنه سائين عباس علي شاهه مرحوم کي قبر مان اٿاري آڻڻ ۾ به دير نه ڪريون ها.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سبب تاليف

ڪن اڍائن سالن کان هاڪ ٻڌي پئي ٻڌي سين تہ جي. ايم شاھ کو ڪتاب لکيو آهي (ــــــــــــــــــ) انهيءَ ۾ هن پاڪ دين پاڪ نبي ۽ پاڪ رب تي اهي حملا ڪيا آهن جو ڪافر بہ ڪر ڪونہ ڪري. هو مسلمانن لاءِ موشي دايان ساماٿو آهي. هن پنهنجا مائٽ موڪيا آهن. هن پنهنجين ستن پيڙهين کي سونان نڪ وڌا آهن. هن پنهنجن اڳين جو رنگ اجاريو آهي ۽ پنهنجي ٽيلن ۽ ٽيندڙن پوين جي منهن کي قلعي ڪري صاف اڇو بنايو آهي سلطان صحافت مجاهد اسلام رشيد احمد لاشاري جي مزار پر انوار تي لک لک رحمتون نازل ٿين هنجو لکيل اردو ڪتاب (ادب کی آڑ میں) ڏنو ويو. جنهن ۾ جي. ايم جي لکيل ڪتاب جا حوالا پڙهي حيرت جي حد نہ رهي عقل چرخ تي ويو. هڪ هڪ حوالي جي عبارت پڙهيو اکيون ڦاٽي پيون. ٻٽيل جو ٻٽيل رهجيو وڃن ايترقدر جو اکين چنيڻ جي بہ سرائي نہ ٿئي. يا خدا هي ڦريو تہ ڦريو پر هيتري قدر دشمن ڇو ٿيو؟ هن ولين جي اولاد ۾ نٿو ۽ شرڌانند جي روح کتان اچي واسو ڪيو. هي سنئون سبتو ماڻهو صفا اهڙو خاني مان ڪيئن نڪري ويو. ڇيوسين تہ نہ پيلي اصل ڪتاب ڏسبو. متان عبارتن کي اڳ پوءِ ۽ ڪاٽا ڪوٽا ڪري لاشاري مرحوم شاھ صاحب جي نند ۾ سٽي ڏاڙهي کوڙي ويو هجي. تي سگهي ٿو تہ پروچ ڪنهن پراڻي وير پارڻ لاءِ شاھ صاحب کي خواہ مخواہ ڪٽي آڏٽيو ۽ واوريو هجي. ممڪن آهي تہ ٺلهي وهم جو شڪار ٿي. تترن جي طالبو توبچي وانگر لاشاري صاحب چاڙهيڪا جانچينڊي ڀنيرکي سبب ٻيهر ۾ ڪنهن دڪ کي تتر سمجهي دونالين جو وسڪارو لائي ڏنو هجي ۽ ڳالهہ ۾ هجي ڪجهہ ڪونہ الحاصل تہ اصل ڪتاب جي اشتياق اوي سوي کان پڇائن ڪرڻ تي آماده ڪيو. ڇهہ اٺ مهينا ڪتاب جي انڌي گهورپ هلايم ڪڍهن پراڻان پيز لتن زيتي ٿي ڇڏيا. تہ ڪڍهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وري نوان پير ڪڙيندو (١) رهبس ٿي. سيڪنهن ادبي مهانڊي کي پوءِ اهو سينڌو (٢) هجي يا اڻ سينڌو (٣) ابتدائي خوش مرحبا ۽ تعارف کان پوءِ منهنجو اهو سوال ضرور ڪنائثون پيو تي ته انهيءَ ڪتاب جي ڪا خبر پانيو تا ته اهو ڪتاب ڪتان ملندو. نيٺا نيٺ پڇڻ سي پسن جڏهن تڏهن پرينءَ کي ڏورينديون ڏسن اڳ عجيبن جاءِ اهو شاهه جو بيت ظاهري صورت ۾ نمودار ٿيو. يعني ڪراچي مان هڪ ڪرمفرما بجائي هڪ جي ٻه ڪتاب ——————— ——————— پارسل ڪري موڪليو

جو جس ڪتيو ڪتابن جي پڙهڻ بعد ڪتابن بابت ذهني فضائن ۾ ترندڙ حيرتن جا ننڍا ننڍا ٻول ۽ چمر (٤) صاف ته ڪونه ٿيا پر پاڻان ڪڪر بنجي ڪاري ڪارونڀار (٥) جي صورت اختيار ڪري ويا. ويساه ٿي نه پيو اچي ته انهيءَ ڪتاب جو لکندڙ هڪ مسلمان ۽ ان سان گڏ سيد زادو به آهي. عقل ۽ دماغ کي بار بار درست ڪري بار بار ويچار ڪيو ويو نيٺانيٺ جنهن ڳالهه تي ويساه ٿي ٿئي آيو سا وسهڻي پئي. ۽ محقق ٿي چڪو ته جي. ايم شاهه مرتد ٿي چڪو آهي. هنجي ايمان جو چنڊ اڄان الهه تهار ناسويو (٦) هو ته گرهڻ جو نذر ٿي ڪارو ٿي ويو. هن جي مذهب جو سلو اڄان موريوئي مس هو ته موراهي هن کي لوساٽي پٽ تي هنيو. اسانجي چاتل سڃاتل شخصيت ۽ اسانجو ڏهن هنين وارو سورهيه يڪ سخنون اصول پرست محترم جي. ايم سيد اسان کان هميشه لاءِ ڌار ٿي ڪفر ۾ ڪري دوزخ جيءَ باه جو ٻڪ (٧) بڻجي ويو. انا لله و انا اليه راجعون.

سنڌي ۾ چوندا آهن ته ناڙون نرن کي ٿو چٽو ڪري نئي (ندي) پنهنجي تيز وهڪري ۾ ڳرا پٿر به وهايو وڃيو سمنڊ ۾ اڇلائي. مڙس ته برابر مهمير (٨) هو پر هندن جي ناٽي جي تيز وهڪري مڙس کي پير پٽ تي ڪوڙڻ ٿي ڪونه ڏنو ۽ متان ٿي متان

---

(١) پير ڪٽندڙ پيريءَ جو پير جي چو طرف ليڪو ڪڍڻ. (٢) واقف يا دوست (٣) اڻ سينڌو، ناواقف. (٤) ننڍا ننڍا ڪڪر (٥) سمنڊ (٦) چنڊ يا سج اڀريو (٧) ٻارڻ (٨) وڏو همٿ ڀريو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪٽي وڃي ڪفر جي قلزم جي ڪنهن عميق ۽ اڻاهين (١) اوڙاه ۾ اهڙي طرح ٻوڙيو جو هاڻي هن جي هڏين جو هٿ اچڻ به يا نصيب. اوهو ساڳيو ماڻهون جنهنکي اسلام جو سرويچ سپاهي ۽ مذهب جو جانباز ۽ جري سولجر تي سمجهيو ويو. سو پاڻ اڄ مذهب کي مارڻ لاءِ مڏماڙي (٢) جون کهاڙيون ٽپايو ڪلهي تي رکيو پٽي سو پاڻ اڄ اسلام کي ڪک ۾ هڻڻ لاءِ ڪاتيون سراڻ تي چاڙهايو گهمي ضروري هو ته اهل اسلام مان ڪواهنڊ ۽ اڻ موٽ جوان اڳتي وڌي پنهنجو سينون سپر ڪري اسلام تي ٽيندڙ آلرن کي آڏو تي بيهي ۽ دشمن جي قلمي نيزن کي پنهنجي قلم جو ڀالو سامهون ڪري. آئون ڪو ميدان صحافت جو شهسوار ڪونه آهيان پر جيستائين ڪو ڪٽ مست انهي ميدان ۾ اچي پنهنجو ڪميت ڪڏائي ڪفر جو ڪند مروڙي ۽ ڪرنگهو ڀڃي ۽ منڪرن کي ماري مات ڪري تيستائين مناسب نظر آيو ته آئون پنهنجو اڀرو ٻڏو ٻوڙائي اڳتي وڌان ۽ ڪانئر (٣) تي ڪنڌن پاسن ۾ ڪنڌ لڪائڻ بدران ميدان ۾ اچي موذين منحوسن کي منهن ڏيان بس ايهوئي ڪارڻ ٿيو هن ڪتابڙي کي قلمبند ڪرڻ جو. ابوالڪلام آزاد ۽ علامه شبلي جو قلم مون وٽ ڪونهي جو فصاحت ۽ بلاغت جا واه وهائي ڇڏيان. مون پنهنجي جهڙي تهڙي قلم سان آڏا ڦڏا ليڪا ڪڍيا آهن. سنهون ڪتڻ مون سکيوئي ڪونه. البته من ۾ محبت رکي رنڊا روڙيا (٤) اٿم منهنجون ايهي ڪين جهڙيون قلمي ڪاوشون شال قادر قدير قبول فرمائي. ڪو خوشي جو موقعو به ڪونهي جنهن لاءِ طرب خيز ۽ نشاط انگيز تحريڪ ضروري هجي. هتي ته هڪ بيرحم ظالم جي ظلم سبب ڏسڪون ۽ اوڇنگارون ڏيئيون آهن ۽ اوڇنگارون هڪ اضطراري شي آهي البته جيڪڏهن اختياري امر هجي ها ته پوءِ ڪو ڏوراپو ڏئي سگهي ها ته ڏسڪا سر تي برابر چو ڪينهي هن صورت ۾ اميد ته ڪو منصف مزاج مضمون جي موزون نه هئڻ جي ميار ڪونه ڏيندو.

---

(١) ٻري (٢) ڪوٽ يا شهر جو نالو آهي جنهن ۾ بهترين کهاڙيون گهڙجن ٿيون (٣) بزدل ڊڄڻو (٤) سٽ خراب ڪتڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علم يا اياڳ (١)

جي. ايم پنهنجي ڪتاب ــــــــــــــ جي ابتدائي انهن عمدن اکرن سان ڪئي آهي ته منهنجو علم جو وڌڻ سبب ٿيو منهنجي ترڪ اسلام جو. هي به عجيب منطق آهي اسلام کي الوداع ڪرڻ جو سبب بڻيو آهي علم جو وڌڻ. ٻه الفاظ ديگر ته اسلام هڪ فريب ۽ فراڊ آهي جنهن کي جيستائين جاهل هئس تيستائين جيئي جيئي سدا جيئي ڪري جهوليءَ ۾ جهليم پر جڏهن جهالت جا ڦلا ڪاتائي علم واري نپٽ انڌي اک نور پري ڪرايم تڏهن ڏٺم ته مار مانجهاڻي. هتي ته ڳالهه ۾ ڪجهه ڪونهي. اسلام نالو ڏيئي آهي ٻاتن ڏوڙڪن ۽ ڏوٽن جو پيو مڙئي ٿيو خير.

واه ڙي جي ايمڙا واه. اهو به شڪر ٿيو جو تون علم وارو ٿئين جاهل هجين ها ته جيڪر اجا به اسلام جي ماڪيءَ ۾ مک وانگر ڇهٽيو پيو هجين ها. جس هجي تنهنجي انهيءَ علم پڙهائڻ واري استاد کي جنهن سنهڙو ڪک مک کي ڏيڊر هيٺان ڏئي مٿي ڪڍي مک جا پير ماڪيءَ مان آجا ڪرايا. جنهن هڪ ته ماڪيءَ مان مک جهڙو ڪنو ڪتر ڪڍيو پيو ته مک جي جان بچائي وڏي. ويچارڙي مک گندگيءَ تي آرام ۽ اطمينان سان ويهي چوسي ۽ چٽي ته اهو هنجو مهامرڪ ۽ آڏ وڏائي (٢) آهي. ماڪيءَ تي ڪرڻ واقعي هن جي جهالت آهي. اهو سون گهوريو جو ڪن چني. اوها لذت وچي سک ۾ پئي جنهن ۾ جان جو جوکو. ڪا جي. ايم جهڙي علم جي اڪابر مک ڏي انهيءَ مٿي موچاري ۽ لذيذ ترين گرڻ (٣) ڪان گوشائتي رهي سگهي ٿي جاهل مک ڏو ڏيڻ جي وچ ۾ جيترو پاڻ پڇاڙي (٤) اوترو هيٺ ٿي هيٺ هلي.

---

(١) ياڳ (٢) فخر (٣) ڏيڻ يا آها گپ جنهن ۾ ماڻهو هيٺ هليو وڃي (٤) ڦٽڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اي جي. ايم چا تنهنجو علم امام غزالي ۽ امام رازيءَ کان به وڌي ويو ۽ انهن امامن جي عميق علمن جي آخري حد ته اچا اسلام جي دائري اندر هئي. تون شايد انهن جي علم جي آخري حد کان به ڪي چاڙڪيون اڳيرو اهڙي هنڌ پهتو آهين جتي اسلام ناحق تو نظر اچي اهي علم جا امام جن ميڻ بتي وانگر پاڻ کي ڳاري فنا ڪري نه فقط تا دم زيست پر ابدالاباد تا ۽ پنهنجي پائدار روشنيءَ سان جهان کي جهرڪايو. ۽ دنيا جي مشهور علمي مرڪز يونان جي فلاسفرن جي اول چاري کي انهن جي ئي قائم ڪيل ۽ مسلم عقلي اصول و ضوابط کي تسليم ڪري انهن جي ئي ڪلين قاعدن تي ڪاربند رهي انهن جي طورن طريقن سان بنايل صغريٰ ڪبريٰ مان نتيجا ڪڍي انهن جي ئي ٺاهيل عقلي دليلن جي هٿيارن کي خود انهن تي استعمال ڪري انهن جي ئي علم ۽ فلسفي جي قانونن سان انهن جي علم ۽ فلسفي کي ڏهيون (۱) ڪري ڇڏيو نه فقط انهي چار ئي ڪي ڏهيون ڪيو پر بظاهر هنن جي بنايل مضبوط ۽ وزندار عقلي دلائل ۽ اٿاهه علمي ذخيرن کي سر جي سڙيل سنگ وانگر ڦوڪ سان اڏائي ڪالعدم ڪري ڇڏيو. پر شايد انهن جي علمن کان به اڳتي ڪا علم جي آڳاهين حد اهڙي به آهي جتي ماڻهين ماڻهو اسلام جو دشمن بنجي تو وڃي ۽ اتي تنهنجو پير پهچي ويو آهي. هاڻي اچو ته تنهنجي علم جي تمام ڏکهي تاڃي جي ماپ وٺون جيڪا شب فراق کان به ڏکهي آهي جيڪا زلف يار کان به ڏکهي آهي جيڪا اندلٺ کان به ڏکهي آهي پر جيڪا ڪهڪشان کان به ڏکهي آهي ۽ جانچ وٺون ته انهن جي سٽ جا پڙا ڪيتريقدر پڳل آهن ۽ اهو سٽ ڪيتري قدر سنهون ڪتيل آهي. آهي ته پيلي ګري ڳالهه جي. ايم جي علم جو ڪاتو ڪرڻ ڪا چرچي جي بات ناهي. سمنڊ کي سپين سان اپائٺون آهي تر جي واريءَ کي مراڙي جي ماسن ۽ تولن سان تورڻون آهي. هماليه جبل جي پيمائش ڪري انچ ۽ سوٽ سنيالٺا آهن. سج جي پکڙيل روشنائيءَ کي چوتائين

(۱) ذرا ذرا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان پري پورو ڪرڻو آهي. انهيءَ ايڏي علم جو انت معلوم ڪرڻ آسان نه سهي پر دريا ۾ پيل ماڻهو توڙي جو تارون نه هجي ته به دڙها ۽ داڦوڙا هڻي ڪنهن پاسي ته ٿيندو، هاڻو سائنين اوهانجو اهو اڻ ميو ۽ اٿاهه علم اجهو هي آهي، انگريزي ۾ ميٽرڪ پاس اهو ميٽرڪ جيڪو اڄڪلهه ڪاڪوسن صفا ڪرڻ واريون ڀنگياڻيون چوريون به پاس ڪريو ويٺيون (۱) اچو عربيءَ تي اوهان صاحبن جو استاد مولوي الهه بخش ڪنيار جيڪو ويچارڙو پاڻ به ڏيهن جو ڏڏ ۽ نالي جو مولوي آهي اهو فرمائي ٿو ته چا جي پڳ چاجي ٻي. پگهار جي پيسن مٿي ڪرڻ لاءِ مون کي وقت رهي جيڪي پنا مون نه پاڻ تي پڙهي چاتا نه شوخ چشم شاگرد سي ٿلها ورق ورائي نالي جو نوڙ مٿي تي ٻڌائي ڪٽي ڇڏيو مانس لياقت همراه ۾ نه عربيءَ جي ٻن سٽن لکڻ جي نه ڪنهن ڪتاب جي اڌ صفحه پڙهڻ جي مولوي الهه بخش مرحوم ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته اڄ ڪان ۴-۵ سال اڳ وفات ڪري ويو آهي اهڙن پارن وارن انگريزي ۽ عربي جي علمن کان سواءِ ڪوه چاڻان تو کهڙا علم پڙهيا جن تو کي علمي احاظ سان ابليس جو به ابو بنائي ڇڏيو. علمي سرمايه کان ايڏو تهي دامن ۽ ڪنگال جنهن وٽ علمي سرمايه جي لحاظ سان سڄ پٽي واڪا ڪري صفا چٽوڙ سو عربي ۽ انگريزيءَ جي ٻاٽن ٻاٽن اکرن تي ايڏو مٺو ۾ اچي ويو آهي جو اسلام کان ڦرڻ جو ڪارڻ پنهنجي علم جي واڌ تو چاڻائي، ۽ اسلام جهڙي عظيم مذهب کي پن جي پٽل ٻتر (۲) سمجهي ڏاهڻ لاءِ انهي کي تو نان تو هٽي. ڦڪو ٿٽو ٿٽي.

. . .

بلي بلي. علم همراه جو قاعدي کان وڏيڪ ٿي ويو آهي نقل ڪندا آهن ته ڏاهرين جي پٽيل ذات وارن کان پنهنجي وات تي پٽي ٻڌائي ته مٿان وات تي منهنجو اڻ ميو عقل وهي نه وڃي حڪم ڪيائين ته ڪچهري ۾ ڀهچڻ کان پوءِ پٽي کولجو ته ڪچهريءَ تي عقل جون پالوٽون ڪريان الحاد پرستن کي به

(۱) هلن (۲) پراڻي ۽ سڙيل ڪاڏل ٻتر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کھرجي تہ سندن مايۂ ناز عالم جي وات ۽ چوٽين ۾ ڪپاھ جا ڦڙا وجھي مغز جا سڀ منفذ بند ڪري مٿان پٽيون ٻڌي ڇڏين نہ تہ جيئن اڄڪلھ مھراڻ مست ٿي ملڪ ٻيو ٻوڙي تيئن جي. ايم صاحب جي علم جو دريا بہ سچي سنڌ جي ستيا نہ ناس ڪري ڇڏي آخر بالڪل گھٽون جو ٿيو سو ڪتان تہ ٻوڙيا ڪري نڪرندو اسلام جي وڏي ڇڪ اھا پڪڙي اٿس تہ اسلام جا ڪل رڪن اڳوڻن مذھبن تان ڪاپي ڪيل آھن جيڪڏھن ڪڏھن بہ قرآن پاڪ جو پڙھڻ ڪيس نصيب ٿئي ھا تہ اھڙو احمقانہ اعتراض ڪونہ ڪري ھا. اڙي ڪاپي ڪرڻ انھيءَ صورت ۾ چئجي ھاجو پيا مذھب پين خدائن جا ناھيل ھجن ھا ۽ اسان جي خدا جو معاذ الله پين خدائن جي ناھيل رڪنن تي روح رسڪي وجي ھا جڏھن رب ھڪڙو ئي آھي ۽ انھي ھڪڙي ئي رب حضرت آدم عليہ السلام کان حضرت احمد مجتبيٰ ﷺ تائين سيني نبين صلوات الله عليھم اجمعين جي واتان ساڳيو پيغام موڪليو آھي ۽ ھر دور ۾ ساڳي طرح عبادتن ۽ جملہ چڱاين جو آمر ۽ جملہ ٻچڙاين کان منع فرمائي قرآن صاف طرح سان فرمائي ٿو تہ روزا اوھان تي فرض ٿيا جيئن اڳين امتن تي فرض ٿيا اھڙي طرح سان نماز، حج، زڪوات، جھاد سڀ ڳالھيون سيني نبين جي امتن تي ساڳيءَ طرح فرض ھيون. حتيٰ ڪہ اسلام جو نالو بہ ڪو نئون نہ آھي حضرت آدم عليہ السلام کان ساڳيو ھلندو اچي رب فرمائي ٿو تہ مون اوھان کي ۽ اڳين کي مسلمان جو نالو ڏنو. جيڪڏھن ڪجھ بہ ڪو عقل ۽ شعور ھجيس ھا تہ چوي ھا تہ ازل کان ابد تائين ساڳيو اسلام ھلندو ٿو اچي ۽ ھلندو رھندو ۽ ڪاپي ڪرڻ وارو احمقانہ اعتراض ڪونہ ڪري ھا ۽ اسلام جھڙي عظيم مذھب تي ايھين آلرين ڪونہ اچي ھا. رب رسي تہ مت ڪسي ھٽي ڪونہ ھٿيار مون اسلام کي عظيم انھي ڪري نہ چيو آھي تہ اسلام جا پيرو ڪار اسي ٨٠ ڪروڙ آھن مون اسلام کي عظيم انھي حيثيت سان چيو آھي تہ اسلام جي حقانيت تي ايترو گھٽو لکيو ويو آھي جنھنجو ھزارون حصو بہ ڪنھن مذھب تي نہ لکيو ويو آھي ھزارين علم جي امامن اسلام جي ھڪ ھڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رڪن تي فلسفيانه انداز ۾ ايڏو ته بحث ڪيو آهي ۽ ايتري قدر عقلي دلائل ۽ براهين پيش ڪيا آهن جو انساني عقل ۽ فڪر کي مڃڻ وسهڻ ۽ انهن جي اڳيان سر تسليم خم ڪرڻ ڌاران نڪا ڪا راه تي رهي نڪا واه. ڪنهن نياڳي ۽ نحس ۽ ند (۱) کي اهي ڏسڻ نصيب نه ٿيا آهن ته انهي ۾ اسلام جو ڪهڙو قصور خورشيد نه مجرم از ڪسي بينا نيست" علم جو وڌڻ سبب بنيو اسلام جي ڇڏڻ جو. انهي جو مثال هي آهي جيئن ڪو ماڻهو چوي ته آئون اڳي اندو هئس مون سچ کي چڱي طرح سان پٽي ڏٺو هاڻي سڄو ٿيو آهيان اکيون چٽيون ٿيون آهن تڏهن پتو پيو آهي ته سچ ۾ اونداهي ڌاران نور ۽ روشنائي جو ذرو به ڪونهي اي جي ايمڙا اها ٻڙاش (۲) نه هڻ ته منهنجو علم وڌيو آهي ائين چئو ته منهنجو نياڳ وڌيو آهي منهنجي نحوست وڌي آهي منهنجي حماقت وڌي آهي مونکي شومي قسمت گهيريو آهي مون تي بدبختي ۽ شقاوت غالب ٿي وئي آهي مون کي ضلالت ۽ گمراهي ڏاڍا پڪ وجهي پاڻ وٽ اهڙو سوگهو ڪيو آهي جو ڇريو به نه ٿو سگهان هدايت ۽ چڱائي بيزار ٿي مون کان ڪوهن جا ڪوه پري پڄي وئي آهي تڏهن اسلام جي روشني ۽ تانبا کي جنهن تي سوسو سچ صدقو ڪجن انهي جي ڏسڻ کان منهنجون اکيون محروم آهن باس ته آئون ڇمڙو يا چٻ آهيان روشني مونکي ٿٺي سيپائي مونکي ڏکي ٿي لڳي اونداهي سان جيءُ جون جڙيون اٿم شبڪوري نه روز ڪوري جي مرض ۾ مبتلا آهيان.

علم جو سنگ

اسان جو ممدوح جنهن علم جي سنگ سان هليو آهي اسلام کي ڍهون هڻڻ. سو آهي هوندو جو لفظ، هڪ ٽنگو ڪتاب ـــــــ ـــــــ سڄو هوندو جي هڪڙي ٽنگ تي بيٺل آهي حوالا ڪيترا لکي ڪيترا لکجن. اسلام جو هي رڪن به غلط

---

(۱) سرڪش نه مڃيندڙ (۲) ٻٽاڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي حڪم به غلط دليل ڪهڙو چي ڀيرين هنئين هوندو پوءِ هنئين ٿيو هوندو پوءِ هنئين ٿيو هوندو. عجيب طرز استدلال آهي عجب انداز سان عقل جون ٽنگون ڀڃيون اڏايل آهن. اهڙي تون ته چوَ ته اسلام جي هن هن رڪن ۾ هي هي عيب آهن هنن هنن سببن ڪري اهو رڪن عقل سان ٺٺو نهڪي عقل جي ڪسوٽي تي سچو سون ٺٺو ثابت ٿئي. نچڻ ته پوءِ گهونگهٽ ڪهڙا. جيڪڏهن تو ڪي اهو ثابت ڪرڻو آهي ته اسلام جا ارڪان ۽ اصول ڪن اڳين قومن جي هنن هنن بدرسمن ۽ توهم پرستين جي پيداوار آهن ته تون ڪنهن ڪوڙي سچي تواريخ جو حوالو ڏي ۽ چوَ ته هن هن تواريخ ۾ هينئن به آهي هيئين به آهي پوءِ ڪٿي اٿين نه به هجي ته چا ٿي پيو، ڪفر جي ڪوڙ کي ثابت ڪرڻ لاءِ آخر ڪوڙ ئي استعمال ڪرڻو پوندو. ڪوڙ جي ديوار جو بنياد ئي ڏٺن شٺن جي پورو پٿرن تي استوار ٿيل هوندو آهي، تڏهن ته اها هڪڙي ڏينهن اچان نهي مس راس ٿئي تي ته ٻئي ڏينهن ڦه (١) پٽ تي باقي اها ڪهڙي معقوليت آهي جو آهي ڪي چڏي هوندو يقين جي شاهراه کي چڏي شڪ جي گپ چڪ ۾ ليٽڙي پاڻ کي پيوت بنائين تو ۽ اسلام جي هر حڪم کي نه دليل نه دلائل رکو ڀيرين هنئين هوندو يعني ڀيرين هي رواج هوندو پوءِ هنئين ٿيو هوندو يعني پوءِ انهيءَ رواج سڌري هي صورت اختيار ڪئي هوندي پوءِ هنئين ٿيو هوندو يعني انهي. مان هاٿوڪو هي اسلام جو حڪم ٿاميو ويو هوندو انهي هوندو هوندو جي لفظ سان رد تو ڪرين، پلا جيڪڏهن ايها هوندو هوندو واري تنهنجي پلر (٢) سان ڏوتل پوتي خود تو ڪي اوڍائجي ۽ اهو هوندو وارو قانون خود تنهنجي ذات والا صفات سان لاڳو ڪري ڪو وات ڦاٽو هنئين چئي وجهي ته پانيان تو ته جناب محترم جي، ايم صاحب ڀيرين ٻلو هوندو پوءِ باندر ٿيو هوندو پوءِ چراخ ٿيو هوندو پوءِ ماڻهو ٿيو هوندو پوءِ عالم ۽ فاضل ٿيو هوندو ته پوءِ چا تون اهڙي احمقانه استدلال کي مڃيندين؟ جيڪڏهن نه ۽ يقينا نه. ته پوءِ چاڻ اي اڻ چاڻ ته

---

(١) پٽ تي ڦهڪو ڪري ڪرڻ (٢) مينهن جو پاٽي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسين ۽ پنهنجي پاڪ دين تي تنهنجو هلڪڙائي سان ڪيل ايهو هوندو هوندو وارو حملو سهڻ لاءِ هرگز تيار نہ آهيون، وات سنڀالي ڳالهاءِ ياد رک تہ مسلمان توکي تنهنجي ڏنل مرچن جي عوض مصري ۽ ماکي مٺي ڪانہ ڏيندا. البت ائين ٿي سگهي ٿو تہ مرچن جي عوض مسلمان توکي ابريي جون اِڇائون (١) ڪن يا ڪريلي سان تنهنجو ڪاڪڙو ڪڙو ڪن.

سنڌ جي سوکڙي

جناب جي. ايم صاحب اسانجي سونهاري سنڌ جي سوکڙي آهي هاٿي اچو تہ انهيءَ سوکڙي کي ڦولري ڏسون ۽ تجزيو ڪري معلوم ڪريون تہ انهي هڙ ۾ ڪهڙا ڪهڙا وڙ ويڙهيل آهن ۽ انهي جي تهن مان ڪهڙا ڪهڙا تحفا برآمد ٿين ٿا. زعفران يا ٿوم مشڪ ۽ عنبر يا هنگ ڦوتا لونگ يا نموريون ۽ ڳڪريون لعلون ۽ موتي يا ڪچ ڪوڏيون ۽ ڪيڪڙا ڳاڙهو سون يا ڪارا ٺڪر. يعني تہ سندس ارڪانن جو اونهون اڀياس ڪري ڏسون تہ موصوف ماڻهو ٻلڇٽون سپوت لائق پريو ۽ ڳالهہ ڳڀ. جهڙو آهي يا ماڪهين ڪو نسڏو ٻنهن ڪو ڏاميچ ۽ ڪانچ (٢) صفا ڪو ويل آهي.

جي ايمڙي جو اڳيون جوڻ

جي. ايم پنهنجي ڪتاب —————— جي پهرين صفحہ ۾ پيش لفظ جي عنوان سان وڏي ڪر فر سان رقمطراز آهي تہ:

عهد شباب ۾ ٻون روزا رکيا نمازون پڙهيون وعظ ڪيا ماڻهن کي زوري نمازون پڙهايون يارهيون ۽ عرس ڪيا بزرگن ڪان طريقت جا سبق پڇيا ۽ وڏي جهد سان پڪا ڪيا تهجد

(١) آچون يا پيشڪش (٢) فتنتي شرارتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهيم وغيره وغيره. يعني هر حال حاضر جو ملحد ۽ زنديق جواني ۾ ڪو پهتل بزرگ هو. جيڪو اج تڪو به نٿو لهي سو ڪنهن وقت ۾ سوا لک ڪان به پاتي رپيا مٽي هو گهٽ ڪونه هو. هي جيڪو سنڌي ۾ چوندا آهن ته [۱] ڪرڻ جي منڊ ڪانهي [۲] بچڙائي پٽ ۾ پئي آهي جڏهن ڪو ڪٽي [۳] اچي ڏاڙهي اتو خراب [۴] جيڪو اچن ۾ ڪري سو ڪنهن تان به نه ٽري اهي ۽ انهي قسم جا ڪل پهاڪا گويا ڪه جي. اير صاحب جي ذات والا صفات تي حرف بحرف سچا ثابت ٿي چڪا آهن ورنه هو ته اڳ ۾ ڪو سلڪٽون سپوٽ سياڻو سياڳو سڌورو سون ورنون لائقن ڀريو لاڪيڻون سدا سگهڙ ۽ سنگهار هو. يار قضا سان ڪتي اتو ڪائي وئي ليکي جو ليک غالب ٿي ويو جيڪو اهڙو عجيب هو سو اج ههڙو هاجيڪار بنجي پيو، تو بانهن توبانهن ڇا نه ٿي ويو پلارو بزرگ قري پليل بز بنجي پيو هاڻي ضروري ٿيو ته موصوف جي ڪيل دعوا يعني سندس عهد شباب جي اتقا ۽ عرفان جي آپتار ڪئي وڃي ۽ سندس اڳين جوڻ ۽ نشاه اولي جي عجيب احوال مان قارئين ڪرام کي ڪجهه چاندو پاڌي ڪرايو وڃي.

چوندا آهن ته مائٽ مرن پر مجيجي نه مرن. مجيجي (۱) سندس عهد شباب ۽ اڳئين جوڻ بابت اجهو هنئين ٿا گهر ريزي ڪن انهي بيان واجب التبيان سراپا اذعان کان اڳ هڪ بڌل نقلڙو لکڻ مناسب پيو نظر اچي. هڪ هندو حسب دستور ساڙڻ بعد سندس ماءُ جي سماڌي تي پوريون، شيرو، کير ۽ پڪان ۽ ڇا ڇا رکي ٿي ڏينهن جانچڻ آيو ته آتي ڇا جو پير آهي يعني کهڙي شيءِ اهو سامان کائي وئي آهي جنهن شيءِ جو پير هوندو لازمي طرح سان اهي مال مليدا انهي ئي کيتون ڏٻي گهڙڪايا هوندا ۽ پي جوڻ ۾ سندس ماءُ جو روح به انهي ئي شي ۾ استراحت پذير ٿيو هوندو. اچي ڏسي ته هڪ ٻهڙي ڪتي رکيل ڪل ڪاج ڪائي اتي ٿڌا مانجهاندا ڪري رهي آهي. پيرن جي نشان بجائي

(۱) اتي پٽي جو واقف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪائينڊڙ شيءِ خود موجود هئي. هاڻي ته شڪ جو سوال ئي ڪونه هو هندو ڌرم جي قانون مطابق شريمتيءَ جو روح يقينا انهي ڪتي ۾ واسو ڪري چڪو هو چنانچه هندو صاحب پنهنجي مبينه محترمه ماءُ کي گهر وٺي آيو ۽ ڪملا ديوي (زال) کي حڪم ڪيائين ته هيءَ امڙ لڪشمي آهي هن جي خوب خدمت ۽ ادب ڪجان تيونڻ روٽي پهرين هن کي نوش جان ڪرائي پوءِ پين پاتين کي اچا (۱) ڪجان.

فرمانبردار زال چيلهه ٻڌي سس جون چاڪريون شروع ڪري ڏنيون ڪتي مهوڙ تي وٺي هڪڙي ڏينهن واٽيون گهر اچي ڏسي ته گهر جي اڱڻ ۾ سنڌس چوپيري ماءُ جو ڳوٺ جي هڪڙي ڪتي سان معاملو اخذ و عطا جو شروع آهي ۽ ٻئي افزائش نسل لاءِ قانون فطرت جي عين مطابق عملي ڪوشش ۾ همه تن مصروف آهن ۽ هڪ ٻي مان جلب لذات جي لذيذ عمل ۾ پوري اطمينان ۽ آرام سان محو ۽ منهمڪ سيٺ صاحب کي سندس مزعومه ماءُ جي اها حرامزائي واري حرڪت بيحد ڏکي لڳي. ڪيڏانهن سيٺ صاحب جو شان ڪيڏانهن ڳوٺ جو هڪ خسيس ڪتو جو سندس ماءُ جو مڙس ۽ چاچي چوائڻ جو مستحق بڻجي چڪو هو. ڪتي ترقي پسند اديبه ۽ ڪميونسٽ خيالات جي هئي جن جي لغت ۾ شرم حيا ۽ غيرت جو اکر عنقا آهي هن کي اهو ڪوبه احساس ڪونه هو ته انهيءَ حرڪت سان پٽ جي منهن تي لينگها ڪيئي رهي آهيان ۽ پٽ جي نڪ، چپ جو بغير ڪلورو فارم سونگهائڻ جي پوسٽ مارٽم ڪري رهي آهيان. ڪي به اخلاقي پابنديون جناب جي. ايم وانگر هن جي نظر ۾ دقيا نوسي خيالات ۽ وحشيانه دور جون نا معقول نشانيون ۽ محض توهم پرستيون هيون سا پٽ جا نڪ چپ مان شان ننگ ۽ غيرتون پنهنجي نفس پروري وارن لذيذ لمحن تان بي تحاشا نثار ڪري رهي هئي. الحاصل ته سيٺ صاحب تمام گهڻون

---

(۱) آچ يا پيشڪش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڦنڊيو ڦوڪيو وڦليو ڏڙيو داڦيو حتيٰ ڪ ماڻ ڪي ڪي شخن ٻه ڪڍيائين. سنڌس زال چيو ته منهنجي سس جون ايهي عادتون اڳئين جوڻ ۾ به هيون فرق صرف ايترو آهي ته اڳئين جوڻ ۾ سنڌس پيرڻ تي روحاني راز هوندا هئا ۽ هاڻ هر جنس هيٺڻ سبب سنڌس آرچو پيرن چاهيندڙن تي آهي. ها سو ڳالهه تي ڪٿي سين مجيجين جي. جيڪي چون ٿا ته جناب جي. ايم صاحب جا لڇڻ مهتي جي ماڻ وانگر اڳئين جوڻ (عهد شباب) ۾ به اهڙائي اڻ سهائيندڙ ۽ سنڌس بزرگ مائٽن جي منهن تي ته پونڌڙ هئا انسانيت جون ڪل حدون اڪي به اج وانگر نڪا هر نڪا تر اورانگي ويندو هو مثال اج کان اٽڪل ٣٣-٣٤ سال اڳ (ممڪن آهي ته اهو اندازو ڪجهه ڪم و بيش به هجي) اهڙي به ڪا ڏنگري ڏري (١) اهڙو به ڪو واءُ وريو جو جي. ايم صاحب وزير تعليم بنجي ويو. مسجد منزل گاه تحريڪ جا شرڪاءَ ڪار جيڪي ڪيس سر وڍيچ ۽ سچو مسلمان سمجهندا هئا انهن جون اميدون آسمان سان ٽڪرڻ لڳيون هيون ته اجهو ٿي ملڪ ۾ اسلامي تعليم شروع ٿئي اجهو ٿيون رب جون بي پايان رحمتون ملڪ ڏانهن منعطف ٿين اجهو اُٿيون ڪير ۽ ماکيءَ جون نديون وهن. مسٽر جي. ايم خوب طرح سان پاڻ موکيو ۽ دل گهرين دوستن جي اميدن ۽ آرزوئن جون جهوليون مراد جي رنگارنگ گلن سان لبريز فرمايون ۽ هن جي مشام جان کي واه جو معطر ڪيو. حڪم ڪيائين ته گرلز اسڪول جي ڇوڪرين لاءِ گانو ۽ ناچ ۽ رقص ۽ سرود ۽ انهي جا لوازمات ۽ انهي جي لوازمات کي ڪاميابي سان نباهڻ جا طور طريقا سکڻ لازمي رهندا. مسجد منزل گاه جهڙي خالص مذهبي تحريڪ جي اڳواڻن مان هڪ برک اڳواڻ اهڙو حڪم نافذ ڪري سا ڪا گهٽ محيرالعقول ڳالهه ڪانه هئي. مونکي ياد آهي ته سنڌس مسلمان دوستن مان ڪي اوهي جيڪي فرط محبت مان ڪيس جي. ايم سيد جي بجاءِ لاڏڪوڏ مان جيڄيم

---

(١) ڪاري رنگ جي وانچ يا جهڪ جي اچڻ کي ڏنگري ڏيرڻ چئبو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سيد چوندا هئا اهي ته ڏيکرجي ويا ڪو پڇي ته ڇا خبر آهي ته ورندي نه پيا ڏيو سگهن اهو ته اڄان بقول سندس مسلماني ۽ بزرگي وارو دور هو جڏهن هن مسلمانن جي معصوم نياڻين کي ڳانان ڳارائي نچائي پنهنجي خبيث نفس کي مچائي مهوڙ تي کيو. ۽ اها مسلمان قوم جيڪي چوندا آهن ته مال صدقو سر تان ۽ سر صدقو لڄ ۽ غيرت تان انهن جي پاڪ نياڻين کي هي ناپاڪ ۽ نا اهل ڳائڻ ۽ نچڻ واريون ڪنجريون بنائي رهيو هو. انهي ماڻهو کي نمازن روزن تهجدن ۽ ذڪر اذڪار جي هام هڻندي شرم اچڻ گهرجي ها. پر شرم آئي ڪٿان جو انهي پارٽي جي پري تري بازار مان لک رپئي به شرم ۽ حيا جي رتي ته ڇا پر رتي جي چاليهين پتي به ملڻ نه فقط مشڪل بلڪ ناممڪن آهي. اتي شرم جو سوال ئي نه ٿو پيدا ٿئي ڇو ته ايها شئي اتي پيدا ئي ڪانه ٿي ٿئي ۽ نه انهي جي درامد ڪرڻ جي ڪا ضرورت ئي محسوس ڪئي وڃي ٿي. انهي موقعي تي شرم ڪرڻ گهرجي ها جو اکر چوڻ ڏي نامعقول ۽ ناموزون آهي. اهو اکر واتان نڪري ويو آهي ته بصد معذرت انهيءَ کي واپس وٺان ٿو.

مثال ٻيو ڌاڙ ڌوڙ ۽ تخريب ڪاري

جي. ايم جي وزارت جو دور ته تکي واءَ وانگر مسلمان قوم جي منهن تي ٻڪن جا پڪ ڌوڙ وساڏيندو، وسائيندو شوشات ۽ زونزات ڪندو تڪڙو تڪڙو متي ويو. پر سندس تڪ جا تڪ نر جا ووٽر اليڪشن ۾ وري به ڪيس ڪامياب ڪندا آيا. ميمبري جي دور ۾ موصوف ڪهڙا ڦاڙها ماريا ڪهڙا اڪ ڪارا ڪيا ڪهڙا قابل ستايش ڪارناما سر انجام ڏنا سي سنڌ جا ماڻهو ڄاڻن ٿا ته ڌاڙ ڌوڙ ۽ تخريب ڪاري ڏاران پل چڪ ۾ به ڪو چڱو ڪم وتانئس سرزد نه ٿيو.

گاهے به غلط هم سوئی مقصود نرفته،
گویا رہ آوار گیش راهبری داشت.

جيڪا به وزارت تهندي هئي انهيءَ جي ڏاهپ لاءِ سندرا پڌي پئيان پوندو هو. لڏڙو به ڪنهن وڏي واهه جي ويهه فوٽ ويڪري ۽ چميل بند کي سوراخ ڪري نيٺ گهاري وجهڻ ۾ ڪامياب ٿي ويندو آهي. چوندا آهن ته شينهن جي پئيان به ڦيڪاري چڱي ناهي. ميسڙو ماڻهو هوئڻ به خطرناڪ ٿيندو آهي سو سن جو سائين به پنهنجي مام ۾ جنهن وزارت جي ديوار جون پاڙون کوٽڻ لاءِ رات ڏينهن هڪ ڪري چنجورن جي وارو وار لائي ڏيندو هو سا ڪٿي ٿي بچيو سگهي. وزارت اچان ڪي مهنا مس هلندي هئي ته ڦهه پٽ ٿي. ڌڪو ايڏو ٿيندو هو جو سنڌ کان ٻاهر وارا به ٻڌندا هئا سنڌس اهو عمل مسلسل جاري رهيو سندس وجود ديوار وزارت جي پاڙن کائڻ لاءِ اچي نمڪين ڪلر جي حيثيت رکندو هو. وزيرن جي ڪرسين حي پاڳن کي سن جو سائين همشه پوئڻر بنجي کائيندو ۽ اڏوهي بنجي پتو بنائيندو رهيو، وزير هن هھڙي اندر جي رذل عدوجي هٿان گويا طوفان ۾ گهيريل ٻيڙي ۾ سوار هوندا هئا جن کي ڪرڻ جي ڊپ ۽ ٻڏڻ بچائڻ جي ڳڻتي کان علاوه ملڪ جي ڪنهن به ڀلي جي ٻهر ۽ سڌاري جي ڪنهن به سٽا جي سراڻي (٠) ڪانه ٿي ٿي سگهي ملڪ نه سڌري ته نه سڌري ڪوبه ڀلي جو ڪم نه ٿئي ته نه ٿئي پر هي سازشن ۾ سدائين سرمست رهندڙ سائين پنهنجي فساد واري فطرت اڳيان مجبور ۽ پنهنجي ڏاه ڏوه ۽ تخريب واري (١) خس ۽ ارذل عمل تي مسرور ۽ مجبور رهندو آيو. جنهن کي اهڙي ماچيڪار هٿ چراند کان ڪوبه هٽائي نه سگهيو.

نصيحت ڪن مرا چندا نڪ خواهي،
ڪه نتوان شستن از زنگي سياهي.

---

(١) مهلت ملڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مثال ڏيون ايمان جي ڳوور

اسڪولن جون مسلمان ڇوڪريون ڳائڻ ۽ نچڻ سکي خدانخواسته ڪچريون بنجي سن جي ساڻدي جو روح وندرائين اها ستا سندس اڳاري جيُ ڏينهن جو ڏنل شيطاني خواب وانگر ثابت ٿي وزارت سان گڏ انهن رتائن تي به واري وري وئي ۽ سنڌيءَ جو ڀهاڪو ته ساڻدي جي ڦوڪ مان نه وريو نه سريو سچو ثابت ٿي چڪو پر جيڪو مڙس ٻاهر پيرو ۽ لانگ چوتو سوڪٽي ٿو سک سمهي.

اگـر کهو گيا اک نشيمن تـو کيا غم،
مقامـات آه و فـغـان اور بـهـی هين.

تنهن کي وري ٻي متبادل راه سونٽي (۱) ۽ گم تيل گس جو نعم البدل نئون گس سجهيو. انهن ڏينهن ۾ حيدرآباد جي ڪن صوفي منش هندن ٿياسافيڪل سوسائٽي جو بنياد وڌو جنهن جو مول متو هي هو ته ڪل مذهب حق تي آهن وير ود ڪڍي سڀڪنهن مذهب سان ميٺ ۽ محبت قائم ڪرڻ گهرجي اگرچه سڀ حق تي ۽ سڀ سچا جو صافي مطلب هي ٿو وڃي ٻيهي ته سڀ ناحق تي ۽ سڀ ڪوڙا. ڇو ته هرهڪ مذهب پاڻ کان سواء ٻين مذهبن کي ٻبانگ دهل ناحق تي ۽ ڪوڙو چوي ٿو پوء جي هرهڪ کي ڪوڙو ۽ ناحق تي چوڻ واري هرهڪ جي دعوا سچي ته هرهڪ ٻئي جي دعوا مطابق ڪوڙو ۽ ناحق تي ثابت ٿي چڪو. سچو ڪو به مذهب رهيوئي ڪونه هندن اها سوسائٽي مذهبن کي ختم ڪرڻ واري بدنيتي سان قائم ڪئي هئي يا سندن واقعي ڪا چڱي نيت هئي پر انهي ۾ انهي وقت جي سنڌ جي تيهن لکن مسلمانن مان جيڪو نر جو ۽ نسڌو نوجوان خدا جي حڪم لا يتخذ المؤمنون الكافرين اولياء من دون المؤمنين معنيٰ مؤمن مؤمنن کان سواء ڪافرن سان دوستيون نه ڳنڍين ۽ من يتولهم منكم فانه منهم (معنيٰ جيڪو اوهان مان انهن سان (ڪافرن سان) دلي دوستي رکندو سو انهن

(۱) راه جو سجهڻ يا هٿ اچڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان ٿي ٿيو يعني اهو مسلمان ٿي نہ رهيو بلڪ مسلماني ڪان منهن موڙي رب سان ڪل لاڳاپا توڙي بہ مصداق هرچہ در ڪان نمک رفت نمک شد ڪافرن سان يڪجان ٿي ڪافر ٿي ويو اهو سن جو سانڍيو ٿي هو جنهن احڪام الاهي ڪي عدولي هندن تي وڏا هيج ڪيا ۽ هيين جي حب ۽ اندر جي اڪير سان هندن سان هڪ ٿي ويو ۽ انهي سوسائٽي تي سر صدقو ڪرڻ لڳو. جو نہ سر صدقو ڪري جو هن انهي سوسائٽي جي صدقي ميسر ٿيندڙ مهوشن جون ملاقاتون تاڙيون هيون جنهن اسڪولن واري ناڪام ٿيل تجويز جو نعم‌البدل ۽ اتي جي متوقع ماحول ڪان وڌيڪ موچارو ۽ ايو منڊل هتي جانچيو هو. جنهن ڏنو تي تہ جيڪي ڪڪي رنگ جون ڪي ڪچيون ڪي ڪڪوريل ڪي پوري ۽ طرح ساز پڪل ۽ رس پريل ڪڪيون پري ڪان ٿي پاسياريون يا پنيريون مس ٿيون پسجن سي سامهون ويهي منهن مڪابر مجلسون ڪنديون.

جي پنيرا سونهن سي جـي اچن سامهان،
تہ رڳون سڀ رچن تي تازائي تن ڪي.
(شاه)

جيڪو هنيون هڪڙي لاءِ حيران تنهن ڪي هزارن جون هم نشينيون حاصل ٿينديون جن ڏانهن آڏي اک سان نهارڻ بہ ڏپ هتيڪو انهن سان اطمينان سان چهار چشمي جا مواقع ميسر ٿيندا. جيڪي اچايل اکيون ڪنهن وج جي ذرڙي چمڪات لاءِ واجهائي ۽ پڪ پاڙي جا وهائي رهيون آهن تن اکين تي ساعت ساعت ۾ ڪوٽين جا سوسو سيلها (۱) ڪري سازيندا نہ پر نور ۽ نظر وڌائيندا. سنهڙن رئن منجهان نڪرندڙ روشنائي جون راسيون (۲) جيڪي ڏوراهين پنڌ ڪان بہ ڪنهن قضائي ٿيون ڏسجن سي پر ۾ اچي باصره نواز ٿينديون. اندازو صحيح نڪتو حيدرآباد جي هيرآباد جيڪا انهي زماني ۾ سنڌ جي پيرس سڏبي هئي ٿياسافيڪل سوسائٽي سن جي سائٽين ڪي انهي ۽ جي وچ ۾ پهچائي اچ وچ جا دروازا کولي اتي ٿيندڙ محفلن جو مور بنائي

---

(۱) ڪنوڻ جا تجلا (۲) روشنائي جون لاتون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڙهيو. جتي ڪي ڪچيون ڪي ڪڪوريل ڪي پوري طرح سان پڪل ڪي آئنا ۽ ڪڙ تيل ڪي صفا نوهرون ڪي درسفتہ ڪي درناسفتہ ڪي سوارن جون ڪرتايل گهمايل ۽ پوني تيل ڪي صفا جڙيون الحاصل تہ هرقسم جو مال حاصل هو انهي وقت هيراباد جو مثال ايهين هو جيئن ڪو پاتي جو پاتو (١) ووٽانيون وڏي ننڍيون ننڍيون ڏگيون ٺاهي اوٽيهين تاريخ جي رات اونداهي ۾ انهن ڪل ڪهڙن (٢) کي باهيون لڳايل هجن ۽ حد نظر تائين اوڳهائي اوڳها (٣) پرندا پيا ڏسجن هتي بہ گهر گهر ۾ مشعل فروزان هئا ۽ پرندڙ ڏياتين جو چيهہ ٿي ڪونہ هو ائين پيو محسوس ٿيندو هو تہ مٿان تارن ۾ لٽڪيل هزارين بلب هيٺ هاندڙ ڦرندڙ هزارن بلن کان روشنائي جون اوڌرون ڪٽي انهي مستعار اهاء (٤) سان ضيا باري ڪري رهيا آهن هاڻي هڪ بڪايل بگهڙ هزارن هرڻين جي وچ ۾ هاٿون (د) ماٿون ٿي بي ڌڙڪ هلڻ ڦرڻ لڳو. هو نہ فقط ايترو پر چارڻ ۽ وڙڪائڻ لاءِ وني وچڻ جي خدمت تي مامور پڻ. هڪ هميشہ جي منگهي پير واري ڪني پاڙي جي تلاءَ ۾ قيد تيل مانگر مڇ (٠ور صاحب) کي هاڻي حسن جي موجون ماريندڙ مهراڻ ۾ موجون ماڻڻ جا موقعا ميسر هوا. التمريانع والنا طور غير مانع (معنيٰ) ڪجوز پڪي بيني آمي ۽ باغائي بہ روڪي نٿو.

ملحد گرسنہ درخانۂ خالی پر خوان،
عقل ساور نکند کز رمضان اندیشد.

حسن بي نقاب هو سراپا اشتياق اکيون واهيون. سونهن ۽ سينگار ۾ هڪڙين کان ٻيون ۽ ٻين کان ٽيون سرس ۽ سوايون هيون. ڪنهن کي ڏسي ڪنهن کي ڏسي.

---

(١) وڏو تڪ يا گهٽون ميدان (٢) هاري ٻني جو جهنگ ڏگيون ڏگيون گڏ ڪري انهيءَ کي باهہ لڳائيندا آهن انهيءَ کي ڪهڙ چوندا آهن (٣) ڪهڙن يا جهنگ جي وڏيل ڏگين کي باهہ ڏنل هجي انهيءَ کي اوڳها چوندا آهن (٤) روشنائي (٥) رليل ملايل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سجڻ اڳي ئي سهڻان، پيا ڪجل پنن (١) نيڻ،
اڃي رهيا روح ۾ جنئين ماڪي اندر ميڻ،
پوَ اهڙا سودا سيڻ مر اوڏاهون اکين ڪي.
(صوفي صادق فقير)

حافظ شاه جي هن بيت وانگر

مشڪي سيه مسلسل پائن پيچ پيچ پلپل،
قابو ڪمند ڪا ڪل زباڻڪا بچيو بهارين ونگيو (٢) ونن ويچارا.

تيئن سن جو سائين به زلف پر پيچ جي پنجوڙن ۾ پيرن کان چوٽي تائين ونگجي ۽ (٣) واڳجي چڪو هو هاڻي ڪڏهن هن جي اکيان ڪڏهن هن جي اکيان ڪنڌ نوائي ڪورنشون ڪري هنئين چئي رهيو هو ته:

حافظ شاه جون نيازيون، سچ التجائون آزيون،
ڪر دوست دلنوازيون، چو مفت مئي ڪي مارين،
ڏس پاڻ ڏي پيارا.

پيارن به پاڻڏانهن ڏسي اٺ ميون عطائون ڪيون ٿي پردا پري ٿي چڪا هئا. هاڻي حجاب جا هاڃان ته هئائي ڪين. پر ڪجهه آڏي ابتي آڏ هئي ته اها هئي ايمان ۽ اسلام جي دين جي دشمنن سان دل لائڻ ۽ ڪافرن سان قرب وندڻ سبب رب جو غضب ڏانهس اڳي ئي متوجه ٿي چڪو هو مالڪ مهربان جي رحمت جي نظر متانئس کڄي وئي هئي انهي حالت ۾ ايمان جي نعمت عظميٰ ۽ اسلام جي دولت ڪبريٰ لا محاله ڦرجڻي هئي سا سلب ٿي وئي هاڻي همراه پڪو ٿياسافسٽ ۽ صفا شڌهي ٻنجي ويو هن خال (٤) هند و تان ايمان جون گهورون گهوري گلرخن جا گهونگهٽ کولايا مهاشين ۽ انهن جي مهوشن جي قدمن ۾ مذهب کي قربان ڪري قربائتن ۽ قربائتين جا قرب حاصل ڪيا هاڻي ڪڏهن ته هنن چلولين پنهنجي چنبيلي جي چنبي جهڙين نرم

(١) پسيل (٢) ٻڌبو (٣) ٻڌجي (٤) ٽر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نازڪ ۽ اڇين آڱرين سان وڏي ناز ۽ انداز سان سندس نراڙ تي تلڪ لڳايا تي ڪڏهن ساڻس گڏ ڪرشن ۽ رام سيتا جي مورتين جي تپشا ڪئي تي ڪڏهن هن ۽ هنن سان گڏ بندي ماترم جا گيت ڳايا تي ڪڏهن لب نوشين جو پنهنجي اوباريل بادهٔ ارغواني پيش ڪرڻ کان پوءِ صادر ٿيل حڪم نوش و نوش ڪڏهن سراپا اشتياق گوش نميل صراحي مان نڪرندڙ دلاويز آواز پڌڻ ۾ محو ۽ صداي قلقل نيوش ڪڏهن شراب جي مستي ۾ ٻئي ڏريون مدهوش ڪڏهن ميدان محبت ۾ هڪٻئي کان سبقت حاصل ڪرڻ ۽ پيش پيش رهڻ لاءِ اظهار جوش و خروش ڪڏهن عاشق زارونزار زلف شبرنگ جي سياه چادر ۾ مستور ۽ روپوش، ڪڏهن سپيرين جي نرمي ۾ رشڪ ديباج و استبرق سرين متڪائي سروگوش ڪڏهن بت رعنا تنگ در آغوش ڪڏهن ساق سيمين عارج معارج دوش ڪڏهن

شب وصلت کسی کاهائی سسکی بھر کے یوں کھنا،
بتابہے درد کیا اب بھی تری حسرت نھیں نکلي.

جو پوري رات پرت جي پيالن پيڻ کان پوءِ عنابي لبن مان نڪتل عتاب آميز خطاب ڪڏهن حلوائي وصال ملن ڍاول عاشق جو اوگرايون ڏيندي پيش ڪيل، هائو سائين ڪڏهن ته گراه لاءِ پي سگهائين اڄ ته پاتوڙا پريا پيا آهن جو ساڳيو سومار شڪاري وارو ڏنل جواب لاجواب ڪڏهن قرب ۽ اتصال جي وقت طالب جي پنهنجي پاڻ کان استغنا زمان شاه يار مليو تي نصيب عيد جي رات، شب وصال ۾ چئو چا ڪجي ۽ ڇا نه ڪجي. ڪڏهن ته عارضي فراق ۽ فصال جي وقت دل تي ڪي يادون تري اچڻ مهل واويلا ته:

وه گئی رات شراب ڈھلنا ہے ہے،
وه پچھلے پھر صبا کا چلنا ہے ہے،
معشوقۂ نوخیز کا وه ره ره کر،
آنکھون کو ھتھیلیون سے ملنا ہے ہے.
(جوش مليح آبادي)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئن ڪجهون ڏينهن ٿيندي ويو تي لهڻ وقت سوڙها ٿيرا ڏئي لهنديون آهن تيئن هي همراه به حيدرآباد جا هر هر چڪر ڪاٽڻ لڳو.

وسن ۽ وهسن ڍهاٽي ڏسڻ لئي،
جان جان پرين پسن، تان نشا نينهن جا.
وسن ۽ وهسن(١) ڍهاٽي ڏسڻ لئي،
ڏسي ڏسي آئيون ته به تلاشون ڪن،
ڏاپيو نه ڏاپن، منجهان اُپسڻ پرين جي.
(شاه)

هو ٻيلا مٿايو سو هاٽي ڪٽي تو رهيو. سگهي روز روز سندرو پڏيو ور ڪٽيو بيٺو هوندو هو سن ڪان ڪوٽڙي ڪان حيدرآباد، حيدرآباد اسٽيشن ڪان ساڍا ٽي آنا ٽانگو ٽڪ هيرآباد. سن ۾ سندس ترسڻ واريون ساعتون انگهيو سالن جيڏيون ٿيو تي پيون گهر ۾ ٽڪڻ واريون گهڙيون ورهن ڪان وڏيون ٿي لڳيون.

فراق دوست اگر اندک ست اندک نيست،
درون ديده اگر نيم موست بسيار ست.

---

(١) وسن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باب ٻيون

راڪاس

آه صد آه ايهي سندس الوليون ٻاتي سال مس هليون ته پارٽيشن جا وحشتناڪ ورڊ ۽ پاڪستان جا المناڪ اڪر سندس ڪنن کي چوڪون ڏيڻ ۽ چچرڻ لڳا ڪونجڙين اڏامڻ جا پهه پڪا ڪيا هرڻين جي ولرن ۾ تاه پئجي ويو.

اڄ پڻ وايون ڪن وڻجارا (١) وڃڻ جون،
هلڻ هـارا سپريـن رڌـان تـان نه رهـن،
آئون جهلينديي ڪيترو آيـل سامونـڊيـن،
پڳهه ڇـوڙي جـن وڏا بـيـڙا ٻـار ۾.

ڏيوان ۽ هنن جو ديوانيون ديوانڙيون پنهنجو سامان سميٽڻ لڳا. سون رپا زر زيور، زريون، زربفت بيش بها ويس ۽ وڳا ڪي ميناڪاري ڪي مطلا، تانونقا ايراني قالين، ريشمي غاليچا اعليٰ کان اعليٰ کي پرت ڪي منوت جي ڪم سان ڪٻاٽ دريون، دروازا ڪرسيون، ميزون وغيره وغيره سامان ڪي پتين ۾ سليقي سان سجايا ويا ته ڪي هولڊالن جي حوالي ڪيا ويا ۽ نه ڪٿي سگهڻ جهڙا قيمتي سامان مسلمانن تي ڦلن جي مٺ ۾ وڪٽي هو سفر جون تياريون مڪمل ڪري رهيا هئا.

هو تا پلاڻين منهنجو هيون تو هيٺون ٿئي،
تنگ مهارون تـوڏن جـا بينا جت جوڙين،
منهنجو لال پنهون تا نين ٻاروچي ٻولي ڪريو.
(شاه)

---

(١) واپاري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عاشق زار هنن جي اڳيان گهٽون ئي ليلهايو ٻاڏايو ٻاڪاريو ۽ زارين نيزارين سان التجا ڪئي تہ:

مٺيس جهل مهار ڪنيس ڪاھ م ڪرهو،
هن نماڻيءَ نجهري (۱) پري ويھ پتار،
دلبر توهان ڏار ڏسان ڏينهن قيام جو.
(شاھ)

پرين جا پنهنجا بہ ازخود هيين جا ڳجھ ڳري رهيا هئا پر قسمت اڳين زوري ڪنيي ڪنيون هيون جيئن ڳيريون ٻازن جي چنبن ۾. ڦٿڙڻ ۽ ڦٿڪڻ عبث هو. قضا جي اڳيان ڪمزور انسان جي ڪهڙي حجت هلي سگهي ٿي. نيٺ جيڪا نہ ٿيڻ گهرجي ها سا ٿي چڪي. نازنينيون جهڙا ڪي نگرا (۲) ٻرن مان نڪرن ڳڻ ڳٽپ ڪان ٻاهر وڏا وڏا ولر ماڳن مڪانن ڪان موڪلائينديون گهرن ۽ گهٽين کي وداع چونديون درن ۽ ديوارن کي مفارقت جي داغن سان داغينديون ڳوڙها ڳاڙينديون روئينديون رنڀنديون ريل جي پيٽ ۾ وڃي پيون ٿي جنهن کين وطن ڪان وڇوڙي پارت جي پاڻياڙ (۳) ۾ وڃي اڇلايو ٿي.

جو ڳيي پنهنجي جوء ويا جهڙ جنئين نيڻ جهمن،
سخن ساميڙن جا هنيڙي منجھ هرن،
سچو موت منگن اڌ ڪنا آرام لئي.
(گرهوڙي)

وصال جي وادين ۾ سنيج پئي واڪا ڪيا شهر ۾ راڪاس ڦري ويو. جن گهرن مان اڻ ميون استراحتون ۽ آرام آڌمان ڏيو ٿي نڪتا جن جاين مان پرت جا پاڻي پازين تي پلتيا ٿي جن هنڌن مان هرڪس و ناڪس تي نينهن جا نارا نيا ٿي اتي اڄ هجر جي هاڃن ڪان سواءِ جن چٽي ڪتي وانگر هيين ۾ وات وڏا ٿي ۽

(۱) جهڳي يا پنگي (۲) ماڪوڙن جون قطارون (۳) وڏي ۽ ٻيجي جاءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڪ پاتا تي پيو ڪجهه ڪونه هو پٽيون ڪاٺ تي آيون اهي ديوارون جيڪي دلنواز ۽ روح افزا هونديون هيون سي اڄ دلگداز جان فرسا ۽ سوهان روح بنجي چڪيون هيون عشر تڪدا ماتا من جا ميدان بنيل هئا جن جاين تي ڪالهه قرب وارن جون ڪچهريون هيون انهن اڄ قبرستان جو ڏيکاءُ ٿي ڏنو شاه جي نظر ۾ ملڪ ويران ٿي ويو سنڌ ۾ سنخ تي وٺي هن روڙون (١) ۽ رانپار ڪيا ٿي. هن جو حال هن بيت مان ڪجهه قدر مشابه هو.

ٽانڊين ڪاڻين ٻـابـريـن پچان مـز پيئي،
جيـرا قـقـڙ ٻڪيون سيخن ۾ ٽـبـيـئـي،
آئـون ويچنٽا ويـئـنـي تـي وهيٽي سچٽين.
(شاه)

هن جو آرام حرام ٿي چڪو هن کي گهر جا ڪاڏا وه ٿي آيا.

نيڻ نـه ننڊون ڪن پـڳـو آرس اکين،
اجهاميو ٻـرن تـوڪـي ساريـــو سپريـز.
(شاه)

وڃڻ وارا جيڪي ويا سي وڃڻ کي ويا وري نه وريا هينئين جي ڦٽن تي ملم پٽي ڪرڻ لاءِ به نه موٽيا.

ڪنڌي ڪلين (٢) وچ ۾ جڏهن هنئي جن،
موتي مون پرين ڪيڻ جي ڪانه ڪئي.
ڪنڌي ڪلين وچ ۾ جـڏهـن هنيائـون،
آفت نه مارياڻون ڏٺي ويا ڏور ڏک جي.
(شاه)

هاٺي پاراين (٣) ۽ پيغامن ڏاران پيو حيلو وسيلو هوئي ڪونه جنهن لاءِ ڪڏهن ته ڪانگن جي اڳيان ڪيڪاٽيون ڪري چيائين ته:

---

(١) ڪتي جون ڪوڪاٽون (٢) مڇيءَ جون ڪليون (٣) نياپا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪانگل پرين پنوهار ڪي چوان تنئين چئيج،
تہ سندا سنگت ڏينهڙا ورم وساريج،
ڪوئين ڪٿي آهيان سگهي سار لهيج،
مت مانڊائي مجيج تہ نيرن ۾ نئون ڪريان.
(شاه)

ڪڏهن ڪبوترن سان هنپر ٿي حال اوريائئين تہ،
اپريام انگور ستي سپيرين جا،
ڪايو ڪايو سور لچيو لوچيو اٿيان.
(شاه)

ڪڏهن مزاج پرسي ڪندڙ مهربانن ڪي سٿايائئين ٿي تہ:

جڏهن پوي ٿي ياد صحبت سپيرين جي،
تڏهن فريادون فرياد ناگہ وڃن نڪيو.
(شاه)

ڪڏهن مدهوشي جي عالم ۾ پار ڪيڍي اگهاڙين پيرين ايرندي پار ٻوڙيو ٿي ۽ روڪڻ وارن ڪي چيائين ٿي تہ:

ڪنڍا مون پيرن ۾ ٻوٽي لڪ لڳن،
آنگر آنگوٺي نہ مڙي چيون پير چنن.
ويندي ڏانهن پرين جتي ذات نہ پائيان.
(شاه)

ڪڏهن غمخوارن ۽ صبر جي تلقين ڪندڙ ناصحن ڪي وراٺيائئين ٿي تہ:

محضتني النصح لاڪن لست اسمعہ،
ان المحب عن العذال في صمم.
(قصيده برده)

ڪڏهن عالم تصور ۾ حيدرآباد جون ويرانيون ۽ بربادیون ياد آڻي جهونگاريائين ٿي تہ:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ ڪي ووڻ وڻن ۾ نہ ڪي ڪاتياريون،
پسي پازاريون هنيون مون لوڻ ٿئي.
پائي پاند ڪپاہ مون آتڻ سپ نهاريا،
ڪٿي ڪانہ پساہ سرتيون وچي ستيون.
(شاہ)

اها آنڌ مانڌ اها لوچ پوچ اهو ساڙو ۽ ڪاڙهو مارو ۽ ڳارو ڦٽڪو ۽ بولاتيون سالن تائين هنيين ڪي رڪ جي اُڦٽين سان روڙي بدن جي گوشت ڪي واهلي سان چلي سيرائين سان سلي رندي سان ڪرڙي نيئا نيٺ وڃي ڍريون ٿيون ڦٽ ڪجهہ قدر وڃي ميتيا پر پاڪستان ناهڻ وارن ۽ وڇوڙو وجهندڙن تي. ڪاوڙ اڃان بہ ڏاڍي آهي هنن سان ڪست تمام سخت آهي.

مهاتما گاندهي جهڙي سندس وڏي ڪان وڏي مرشد تي بہ ــــــــــ اهو ڏک ڪيڏي تو تہ هن پاڪستان ڇو قبوليو پنهنجي سردار ۽ سرتاج ولڀ ڀائي پٽيل تي بہ حرف تو رکي تہ هن ڪٽر هندو هوندي بہ پارٽيشن ڪي ڇو مڃيو ڇوريون مون ڪان ڇو ڇني ڌار ڪيائين پنهنجي قلب جي قبلي ۽ نعمتون ڏيندڙ ناڪس نواز نهرو ڪان بہ نالان آهي تہ هن ورهانگون قبول ڪري ڪيس وڇوڙي جي واڳون جي وات ۾ ڇو وڌو. جناب جناح صاحب تہ هونءَ بہ سندس وڏو ڏوهاري آهي جنهن اهو سچو سانگ مچايو جنهن پاڪستان جي وڻ کي پوکي پالي وڏو ۽ بارآور ڪيو.

ڏابتي

منهنجي انهي تحرير کي محض تغنن طبع يا شاعرانہ تخيل يا پوڳ چرچو نہ سمجهيو وڃي مونکي جيڪڏهن ڪو افسانون ڏي لکڻون هجي ها تہ آئون دادا ليکراج جي اوم منڊلي ۾ شاہ جو واسو پڌايان ها اوم منڊلي مزاج جي لحاظ سان هئي بہ سندس عين مطابق. اتي جون هيئون هر ڪائيندڙ حالتون اتي جا رنگين روز اتي جون روح ريجهائيندڙ راتيون اهڙن بوالهوس ۽ سڌڙين کي

چڪي وٽن لاءِ ڪهربا ۽ چقمق ڪان گهٽ ڪين هيون. دادا ليکراج سان به سندس پيرين پوڻ جي واٽ هئي يا نه هئي مونکي انهيءَ بابت ثبوت ناهي مليو. جي ثبوت ناهي مليو ته مون انهي بابت هٺ به ڪونه ملبا آهن. هونءَ به موصوف لاءِ حيدرآباد جو سچو ڏاڪو (۱) پڪو پيو هو. وڏي وڙاه ۾ چوٽ چڙي رهيو هو. وڻندڙ وٽن جي ميون مچرن (۲) ٻورن گونچن ۽ پنن روڙڻ جي ڪيس جهل پل خير ڪي هئي پوءِ اهڙي وڻ وڻ تي ويهي ٻوليون ڪرڻ واري. پکي ڪي ۽ سيڪنهن گل جو واس وڻندڙ بلبل هزار داستان ڪي ڪهڙي گتي پٽي هئي جو منڊلي جي پڃري ۾ پاڪي پوري جيڪي آهرن ۾ چنان سي پاهرن تي ڪٽي ٿا هر ڪن ۽ هٽرائون (۳) ڪن. مجيجين جيڪو مذڪور ڪيو آهي ۽ مکڻ مان وار ڪڍيو آهي انهي جي ڪنهن حصه تي متان ڪو اعتراض جي آڱر رکي ۽ ان تي شڪ جي ڳاڙهي نقطي جو نشان ڪڍي انهي ڪري مناسب نظر آيو ته مٿس عائد ڪيل فرد جرم جي گواهي ۾ خود ڪيس بطور گواه جي پيش ڪيو وڃي. جتي ڏٺي پاڻ پاڻهي پاڻ تي گواه آهي آتي گوال (۴) ڪي کهلي وچ ۾ آڻڻ جو ڪهڙو ضرور. پنهنجا شرمناڪ ۽ حيا سوز واقعات سرعام بيان ڪرڻ هونءَ به انهي پارٽي وارن جي آڏ وڏائي آهي ملحد منهن جا پڪا ٿيندا آهن. ڦڪائي هنن جو مرڪ ۽ بي شرمائي هنن جو فخر آهي.

جوڻن ٿا ته عصر حاضر جي فقيد المثال شاعر ۽ مشهور زنديق جوش مليح آبادي به پنهنجي بي حيائي بي شرمائي ۽ بيهودگي جا اهڙا واقعات لکي ڇاپايا آهن جو پڙهڻ وارو بشرطيڪ انسان هجي ترقي يافته ٻولڙو يا باندر نه هجي پڙهندي ڦڪو ٿو ٿئي. سن جو ڳامون سچار سلطاني گواه بنجي پاڻهي پاڻ تي اجهو هنٽين تو ثبوت پيش ڪري ————————————

---

(۱) واهن يا بندن جو پڙ وارو جهنگ (۲) گونچ (۳) گهوڙي جوڻ هٽڪون (۴) چور تي شاهدي ڏيندڙ يا چغل

سخصي مجازي عشق ۾ مايا جي چڪر مونکي ڀلائي گمراه ڪري ڇڏيو هو (اليٰ قوله) هاڻي نه مئن سان گڏ نه جيئرن سان جوڙو هئس (اليٰ قوله) اڳي مارئي ڪيت جي درد فراق ۾ مبتلا هئي هاڻي ڪيت جي عوض مارن جي ياد اچڻ لڳي هئس مارئي جا مارو ٿر جا ڇاول سندس هم قوم هئا منهنجا مارو سنڌ ديس جا رهاڪو سنڌي هئا (يعني منهنجا هم قوم يا مسلمان ڪين هوا) ايها مجازي مرحلي جي ارتقا هئي (تم ڪلام) هاڻي غور ڪريو ته سندس مارو سنڌ ديس جا هئا يعني اڳي سنڌ ۾ هئا هاڻي ڪينهي اوها کهڙي قوم هئي جيڪا اڳي هئي هاڻي ملڪ بدر ٿي چڪي آهي ظاهر آهي ته اوهي هندو ئي هئا جيڪي پنهنجي هاندڙ ڦرندڙ سامان تفريح ۽ روان روان تماشا گاهن سميت رمندا رهيا مارئي يعني پاڻ هڪڙي ڪيت جي درد فراق ۾ نه پر مارن يعني وڏن وارن جي جدائي جي جهوريء ۾ جهڄي رهيو هو گمراه ٿي پيو هو نه مئن سان گڏ هو نه جيئرن سان جوڙيو ال.

پڙهڻ وارا پنهنجي دل تي هٿ رکي نراڙ کي خوب مهٽي اکيون زور سان ڇنبي سڏ ٻڌ سمجهه سياڻپ ڇيت ڇيٽ جو وڏو ذخيرو پنهنجي دماغ ۾ گڏ ڪري اوتهون ويچار ۽ غائر غور فرمائي پوء از راه ڪرم مونکي ٻڌائين ته منهنجو مٿي لکيل بيان سندس خود نوشته اجمال جو تفصيل آهي يا ٻيو ڪجهه.

هڪ ٻي ڳالهه

جي. ايم پاڻکي مارئي سان مشابهت ڏيندي ڦڪو ٿئي ٿو؟

مارئي پنهنجن ڳرين ڳنجن ڳوڏير مائٽن کي سونون نڪ وڏو. هن موت قبوليو پر مائٽن جي منهن تي ڪارنڪ جو ٽڪو لڳڻ نه ساسايو. هوڏانهن جي. ايم به پنهنجن مائٽن کي خوب ملهايو آهي مائٽن ۽ انهن جي دين مذهب کي گاريون ڏيندي ڏه ڪتاب لکي ويو آهي اڃان به ڍاپي نٿو اڃان به هن جي بغض جي باه جا الهان وٽن جي چوٽين ڪان مٿي اڏري رهيا آهن. مارئي جبل بنجي سڏن ۽ خواهشن جي تيز وهڪري واري دريا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دهشتناڪ لهرن ڪي پوئتي هٽايو ۽ هڪ جابر بادشاه جي سيطوت ۽ جبروت ڪي اڪيلي سر اخلاقي شڪست ڏني، ۽ ماري مات ڪيو. هوڏانهن جي اير آهي جيڪو هوس جي تانگهي تلاءَ ۾ ڪڏهن لهوارو ڪڏهن اوڀارو لڙهندو نظر اچي ٿو. ڪجا دانهءِ فلفل سياه و خال مهرويان سياه هر دوجان سوزندا آن ڪجاؤ آن ڪجا انهيءَ ۾ ڪوبه وڏاءُ نه ٿيندو جيڪڏهن چئجي ته هن ۽ هن ۾ دانهءِ فلفل ۽ خال مهرويان وانگر زمين ۽ آسمان جيترو فرق آهي. ڪاش جيڪڏهن مارئي جي پير جهڙو به هجي ها. مارئي جي سڪل پادر جهڙو به هجي ها.

مثال ئي ابتو

مارئي زال ذات جي هنيين هر ڪائڻ وارين ڪل شين ڪي ٿوڪتا چٽي نسواني شرافت ۽ وفاداري جو اوهو ناپيد ۽ مثالي ڪردار پيش ڪيو آهي جنهنجو مثال ڳولي لهڻ لاءِ ،ذهن بر بيابان جهاڳي جهاڳي شهرن جا گهر گهٽيون ووڙي ووڙي ٿڪي پئي، پر سندس مثل ۽ مثال ڪا ورلي هٿ ڪري. ڪيت (۱) ڪارڙو ڇپو سندس وات ۽ نڪ مان ناس ڳنڍيل ڳگ وهندڙ سوڳ جهڙو. ڳوڏير جنهنجي ڳوڏ تي جين ۽ چين جا ڏڻ ونجهه ورت راند ڪرڻ ۾ مشغول. هوڏانهن عمر سومرو سهٽو ٿنديلو (۲) قد بلند پهلوان جوان ايڏو دلڪش ۽ جاذب نظر. جو ڏانهس نهاريندڙ جوين جا وات ڦاٽيو وڃن . ڳگون ڳاڙيو ڳج پسايو وڃن. اوها مارئي هئي جنهن پنهنجي ڪاري ڪوجهي ڪوڙي ور تان سومري جي سونهن ۽ رعنائي کي صدبار صدقو ڪيو. چا چٽي چا چٽجي. جنهن ڇوڪري چاندي جي جانجهر ۽ ڪنمال به پرائي ڪنهن جي مس ڪا ڏٺي هوندي . انهيءَ جي اکيان ڳاڙهيءَ سون جا قسما قسم زيور هار ٽڪلا بڪل جهومر سينگار پٽيون ست سريون دهريون ايرنگ نت چوڙيون هٿ ونگيڙا

(1) مارئي جي مڙس جو نالو آهي (۲) هنيلو هٿ ڪندڙ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پازيب وغيره وغيره پيش ٿيا. زال ذات ڳهڻ تي ايهين ڪرندي آهي جيئن مک انڊي تي مٺاڻ ۾ پاڻ کي اڇلائي وجهندي آهي. آوهه مارئي هٿي جنهن زيورن ڏانهن اک کڻي نهاريو به ڪونه ڏاريين ۽ غير مڙس جي طرفان ڏنل ريشمي ڪپڙن اطلس ڪمخواب بنارسي ڪناويز سيلو جارجيٽ شمامه بخمل کان جهڙي ڪر سوگ تي تيس. جنکي هوترو پنڊ پري تي اڇلايائين. ماڙين محلاتن بنگلن بلڊنگن جي آرامن ۽ آسائشن کي تڏا هٽي ڪنديءَ جي اڌ آس اڌ چانو ۾ ڏکن جا ڏينهن گهارڻ لڳي. زالون زالن جو ڪاڄ. ڌوتيون ڪنهن اشراف جي پنيان پون نه انهيءَ ڪي ڪميني بنائيندي وير ٿي ڪانه ڪن. سومري جون سدا سگهڙ ڌوتيون ۽ ڪهنه مشق ڪتيون سچو سال پنهنجي قابليت جا ڪرت ڏيکاريندي پنهنجا مٿا ڪتيندي ويهن ٿي نهن جا زور لائيندي ٽڪيون پر مارئي جي عفت ۽ عصمت تي ڪو نيڙو ڪارو ٽڪو به لڳائي نه سگهيون. هن پنهنجي حق حلال نڪاح واري مڙس ۽ پنهنجن اباڻن تان سر سڀ(١) ۾ ڏنو. حياتي قربان ڪئي. مصيبت جا جبل بي ڌڙڪ مٿي تي ڪٽي، بيهي رهي. پر ناحق اکيان ڪنڌ نه نوايائين. غمن جي گهاٽي ۾ سرنهن ۽ چانيي وانگر پيڙهبي رهي پر پڙڪ ٻاهر نه ڪڍيائين. انهيءَ سان پاڻ کي مشابهه اوهو جي - ايم صاحب ڪرڻ ٿو فرمائي جنهن جو اول ته عشق ئي غلط. ڏاريان غير مذهب دين ۽ ملت جا دشمن انهن سان تينهن جا ناتا. اباڻن سان وفاداري جي بجاء عداوت ۽ غداري. هنن جي دين مذهب کان بيزاري. هنن سان ڪاري.

ور سان وجهين ڪاڻ ڪر سان کلڻ پانئيين
يوري منڊ اڃاڻ ڪن چڏيو تهه مبڙيين (شاه)

واري ڪار. نپٽ انڊي نالو نور پري وارو پهاڪو ۽ برعڪس نهند نام زنگي ڪافور واري. صرعه ڄاڻ ته ملوڪن انهيءَ ۽ اهڙيس بين تشبيهن واسطي ٿي ناهي آهي. اها تشبيهه ۽ تمثيل ايهين آهي جيئن ڊانگي جي تري کي چوڏهينءَ جي

---

(١) سر جو ڪي ۾ ڏنو.

چنڊ سان مشابهت ڏني وڃي. جيئن ڪانگ کي مور جو مٽ ۽ مثال چيو وڃي. جيئن گونهن کي گلقند ۽ بيمار جي بدبودار پيشاب کي عرق گلاب يا شربت روح افزا جو نالو ڏنو وڃي. جي – ايم جهڙو ترڙو ۽ لانگ چوتو پاڪي انهي مارئي سان پيش ٿو. جنهن جي عفت ۽ عصمت خودداري عزم ۽ ارادي جي پختگي ۽ وفاداري جهڙين درخشان صفتن تي سچي سنڌ کي ناز آهي. ايهو ظلم عظيم نه آهي ته ٻيو ڇا آهي؟ ذرو آفتاب سان ۽ قطرو دريا سان همسري جي دعويٰ ٻڌي ته انهيءَ کي ذري ۽ قطري جي بي شرمائي چئبو ٻيو ڇا چئبو.

هڪ ٻيو نسورو ناحق

اڄڪلهه جا ترقي پسند صاحبان مارئي سهڻي سسئي ۽ ٻين اهڙين سراپا عفت و عصمت نياڻين جي نالي سان اهڙا ماهناما ڪڍن ٿا جن تي اول ته بي حيا بي شرم آواره گرد آبرو باخته عصمت فروش ۽ وارياسي روح وارين رنن جا اڌ اگهاڙا فوٽا ڇاپيل ۽ رسالن ۾ اندر به اهي قسم جي لونڊي باز لنڊين (۱) جا معاشقا ۽ بيحيائي جا ڪارناما وڏي آب تاب طمطراق ۽ روح رسڪائيندڙ انداز سان پيش ڪيل هوندا آهن. اي ترقي پسند صاحبان! اوهين ايهو سڀ ڪجهه ڀلي ڪريو. اهڙا رسالا ڀلي ڪڍيو. پر خدا جي واسطي اهڙن رسالن تي مارئي ۽ سهڻي جا نالا لکي انهن پاڪباز نياڻين جون لوئيون نه لڄايو. انهن جي ڪير جهڙين اڇين ۽ صاف شفاف شالن کي ڪني گٽر ۾ لوئي وهائي نه ڇڏيو. اهڙن رسالن جا بيحد موزون مناسب نهندڙ ۽ نهڪندڙ نالا گوهر جان شميم آرا نورجهان ديبا زيبا وغيره بي ملها ملي سگهن ٿا. اهڙا نالا هئڻ گهرجن ۽ انهيءَ سان گڏ اهڙا فوٽا ۽ اهڙا مضمون به. پوءِ لوفر ۽ ڦڙباڻي قسم جا سريلا ڇورا اهڙي رسالي تي به رپيه گهوريندي وبرئي ڪانه ڪندا. معاشرو بگڙيو بد اخلاقي وڌيه ڇورا ڪري

---

(۱) بدڪار عورتون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻچڙا ٿي نہ دين جا رهيا نہ دنيا جا تہ اوهان جي آڱوٺي سور. اوهانجا پٿسا ڪڙا ٿيا. نوڻن جون ٿهيون انهيءَ ريت اوهان جي ڪيسن ڏانهن ڇڪجي آيون. وڏي ڳالهہ تہ انپر اوهان سنڌي ادب جي ۽ سونهاري سنڌ جي قابل قدر خدمت انجام ڏني. شال جيو بچو ۽ خوش رهو. جيڪا عورت پنهنجي هڪڙي سرتاج ساهڙ لاءِ پنهنجو سر سونهن ۽ جملہ ظاهري ۽ باطني صلاحيتون سو سو بار صدقو ڪندي جمار گذاري ٿي ۽ هن ڪوڙي دنيا ۾ پنهنجي رفيق حيات جي گهر کي بهشت جو نمونو بنائي ٿي ڇڏي. ۽ هن جي نظر ۾ مرد ڪر ايهوئي هڪڙو خدا خلقيو آهي. هنجو تصور بہ ٻئي ڪنهن مرد جي تصور ۾ اڇڻ کان پاڪ آهي. سا اوهانجي اصطلاح موجب قدامت پسند اڻ ڇاڻ ۽ وحشيانہ دور جي يادگار آهي. ۽ جيڪا عورت سيڪنهن سندي آهي. پنهنجي ۽ سيڪنهن اوي سوي ۾ فرق ڪرڻ سکي ئي ڪانہ آهي. سيڪنهن وڻ جي ٽاري تي ويهي بلبل ۽ ڪوئل وانگر مٺيون لاتيون لنوڻ هنجو محبوب مشغلو آهي. هوءَ هرڪنهن جي هٿ جو رومال ۽ منهن اگهڻ جو ٽوال ۽ جتي وانگر هرڪنهن جي پيرن ۾ پامال آهي. اوها ترقي پسند آهي. اوها سگهڙ ۽ سلڇڻي آهي. جنهن ڪنواري هوندي اوپٽو ماڻهن جي امداد سان ٻار ڇاڻو ۽ ڪلہ ڪلا ڪڇ ۾ کڻي گهمايو. ۽ وڏي ڳالهہ تہ هن جو نالو هيمون ڪليائي رکيو. اوها تہ ٻنهن ڪا عظيم عورت آهي. ترقي پسند ڏسبو تہ هن جي نالي تي پيا نثار ٿين. هن جيڪو نسواني عزت ۽ وقار کي ڌوڙ ۾ ڌري ذلت ۽ رسوائي جو طوق ڳچيءَ ۾ پاتو آهي. اوهو اوهان جي نظر ۾ نو لکو هار آهي. اوهان اڪرن جون معنائون ڦيرائي ڇڏيون ڪنجري ڳائڻي قحبہ، جو نالو اوهان اداڪار ۽ فنڪار رکيو. جيڪا عورت مڙس جو ٿلهو نالو. آهي ئي ڪر رفاه عام لاءِ وقف ٿيل. ڪوٽڙي جي پل وانگر هنکي اورانگهي لنگهي وڃڻ جي ڪنهن کي بہ جهل پل ناهي. جنهن ڏانهن مڙس نهاريو ڦڪا ٿيو ڪنڌ هيٺ ڪن. پر هنکي مڙسن ڏانهن گهورينديءَ نڪا لڄ نڪا ليهہ(۱) هنجو دروازو عوام ۽ خواص لاءِ هر وقت

(1) شرم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪليل آهي. عوامي ايڪسپريس وانگر هنجي سيٽ سيڪو رزرو ڪرائي ڇڪي ٿو. بلڪ رزوليشن ڪان سواءِ ڏي هوءَ سيڪنهن کي ڪٽڻ لاءِ سراپا رضا ۽ تسليم آهي. انهن پارن واري عوامي يا عوام جي عورت جو نالو اوهان وٽ ترقي پسند انقلابڻ ۽ عظيم عورت آهي. هن جون حيا سوز حرڪتون وڏي شان مان سان خلق آڏو ڪمال جو ڪئريڪٽر ۽ مثالي ڪردار ڪري پيش ٿا ڪريو. مصطفيٰ زيدي جي متهم قاتلہ شهناز گل جا عدالت عاليہ ۾ اگهاڙا نا گفتنہ نہ ۽ شرمناڪ حالتن جا فوٽا پيش ٿين ٿا. هن جي ترقي پسند مڙس جي منهن ۾ سرئي ڪونہ ٿو پوي. سڀ ڪجهہ ڏسي وائسي پوءِ بہ ڪني رن کي هٿ جو پوندو بہ ٿئو ڏي. ترقي پسندو اوهان جي انهيءَ لوسڻ جي نڪ کي بہ لک شاباسون هجن جو ڏينهن ۾ ڏهہ دفعا وڃي تہ بہ اهڙو جو اهڙو موريو بيٺو آهي.

اديون آتڻ واريون نرجا نڪ ٿيام
وڃيا تان نہ ويام پاڻان موريا منهن ۾ (شاهہ)
جنين سندي منهن ۾ نهايون نڪن
تہ ڪي جي وڃيا تن مان تہ کهڙا ٿورا تن (شاهہ)

حيرت جهڙي ڳالهہ وري هي تہ انهن اهڙن ارڪانن هوندي بہ پاڻکي چوائين مرد ۽ ماڻهون.پار دنيا جي بدترين جانور ڪاري مرونءَ جهڙا. انهيءَ جو گوشت کائي آهڙا ٿي ويا، ترقي پسندو پنهنجي ترقي تي ڦندڻ ڦوڪجڻ وارا حماقت مابو تنزل جي اوڙاهہ ۾ اونڌي منهن پيل بدبختو عقل ۽ دانش ڪان عاريو انهن افعالن ڪان ٻڏي مرو. اوهان جي ٻڏڻ لاءِ چينل واهہ سرڪار واهہ جو موزون بنايو آهي. اول ڪان آخر تائيں آپ ڪپو اوتڙ ۽ اڙانگو رکو ڪرڻ جي دير. پوءِ نڪرڻ جو ڪوبہ امڪان نہ. لاشو بہ پنگربي ڪان پريان مس وڃي هٿ اچي. اوهان سنڌ جي ٻهراڙين ۾ اچي ڪنهن بہ اوطاق ۽ چئن چڱن جي ڪچهريءَ ۾ مٿي وڃو. انهن ڪان پڇو تہ جيڪو پنهنجي زالن کي ڇڙواڳ ڇڏي ٿو ۽ چوي ٿو تہ برف جي نهيل ڪانهي جا ڳري ويندي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪا مڪڻ مان تيار ٿيل آهي جنهن کي ماڻهون چپڻ ۽ زبان جي مدد سان ڳڙڪائي هڙپ ڪري ويندا. ٻيلي پنهنجن دوستن وٽ وڃي. پنهنجي دل وندرائي. ۽ هنن جو روح راضي ڪري اچي. ذري ساعت ۾ ڪاڇيو ڪانهه ٿي وڃي پاڻ تازي ٿي ايندي. سماجهي سنڌ جا سگهڙ ۽ سنگهار چوندا ته اهڙي ماڻهو کي چئبو ديوث بي غيرت ڀاڙي ڪنجر مچلو. ميان اهڙي ماڻهون جو ماني کائي پوءِ نالو وٺ. معاف ڪجو جن ڪردارن تي اوهان پڌو ٿا انهن لاءِ اهي لائق لقب مون ڪونه ٺاهيا آهن. جنهن سنڌ ۽ سنڌي زبان تي اوهان سر ٿا قربان ڪريو انهي سنڌ ۽ سنڌي زبان ۾ انهي ڪردار وارن جا نالا صرف اهي آهن. ترقي پسند حلقن ۾ انهن اکرن کي گاريون ٿنو چئي سگهجي. سنڌي زبان جي انتهائي ڪريل ۽ آخري درجي جي ڪچي گار جنهن تان لئيون کهاڙيون ٿيون ڪجن ۽ بعضي ته خون به ٿيو پون. سو انهيءَ ڪري ته انهيءَ گار ۾ هڪ نهايت فحش ۽ واجب القتل فعل جو ارادو ۽ اثبات مضمر ۽ انهر حريف جي غيرت کي کليل چيلينج آهي. ٻيلا جيڪڏهن اوهو فعل فحش ۽ واجب القتل ناهي بلڪه هڪ قابل صد افتخار ڪارنامو آهي. ۽ اهو شاهڪار آهي. جنهن جي واسطي عوام کان خراج تحسين حاصل ڪرڻ لاءِ زوردار پبلسٽي ڪرڻ ترقي جو معيار ۽ روشن خيالي جو دليل آهي ته پوءِ انهيءَ فعل جي نسبت (گار) چو معيوب سمجهي وڃي. ٻيلي ڪم جي نسبت به ته ٻيلي سمجهي وڃي ٿي: حج ٻيلو ته ڪنهن کي حاجي چوڻ به سراپا عزت و احترام. الحاصل ته ترقي پسند جيڪڏهن انصاف پسند به ٿين ته هنن کي انهي ڪچي گار بلڪ ڪنهن به گار تان ڪاوڙجڻ نه گهرجي. بلڪ گارين تي آئون نران آئون نران جو روح پرور نعرو بلند ڪرڻ گهرجي. ڪچي گار کان علاوه گڏه ڪتو ٻلو ٻولڙو باندر ايهي گاريون به سنڌ ۾ استعمال ٿين ٿيون. سو جڏهن ته گڏه ڪتا ٻلا ٻولڙا باندر ترقي پسندن جا مقبلس ڏاڏا آهن. هو ببانگ دهل پاڻ کي انهن جو اولاد سڏائين ٿا. ته پوءِ انهن ڏارون جي پوڄارين کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهنجن ڏاڏن جي نالن کان چو ٿو ڏکو لڳي؟ ڏکو نکو پيو هو پنهنجن اهڙن بزرگ ڏاڏن جي نالن تي پاڻ خوش ٿيندا. گارين ڏيڻ وارن تي موچڙو کونہ اُلاريندا بلڪ هنن تي گلن جي ورکا ڪندا. ڪاش جيڪڏهن ايهي ننگ انسانيت پنهنجن ديوتائن جهڙن نالن سان سنڌي جو سون ورنون اکر نہ لکن. چو تہ سنڌي اکر جو اطلاق مرد تي ٿئي يا عورت تي پر سنڌي چوڻ سان ذهن ۾ فوراً سنڌي لفظ جون لازمي معنائون نمايان ٿي بيهن ٿيون. سنڌي معنيٰ بهادر با اخلاق خدا پرست حيادار مهمان نواز شريف النفس مذهب جو دلداده غيور همدرد نرمدل وفا شعار باهمت سخي رحيم الطبع صداقت ڪيش هرڪنهن جو خيرانديش. ترقي پسند لفظ جي لفظي معنيٰ تہ چڱي پر اڄڪلہ جي اصطلاحي معنيٰ آهي خدا جو منڪر. رسول جو دشمن. اسلام جو عدو. اندر جو رذل. ملڪ ۽ ملت جو وڏو غدار ۽ وڏو مخالف. انسانيت ۽ اخلاق جو وڏو ويري. بي نڪو. بي ڇپو. بي پتو. وڏو بيغيرت. (غيرت جو مادو رب پاڪ جي ڪل مخلوق انسانن حيوانن پکين حشرات الارض بحري مخلوق. هوا ۾ اڏامندڙ جيوڙن وغيره ۾ نمايان نظر اچي ٿو. دنيا ۾ صرف هڪ ملعون جاندار ڪارو مرون آهي جنهن ۾ غيرت مطلق ڪانهي. ترقي پسند بي غيرتي ۾ انهيءَ جو مٽ ۽ مثال) انسانيت کي بهيميت جي قدمن ۾ پامال ڪندڙ ڪوڙو ٺڳ دوکيباز. فحش گفتار فحش ڪردار بيشرم بي حيا بخيل ظالم بي رحم غاصب چور حرام خور. هرڪنهن جو بدخواه ۽ بد انديش رذيل ڪمينون. ترقي پسند جي لفظ جي اصطلاحي لازمي معنائن تي غور ڪبو تہ دنيا جون ڪل بچڙايون ذهن تي تري اينديون. پوءِ ڀلا انهن پارن وارو ترقي پسند پاڻ کي مٺي جاڳايل سونهارڙن صفتن وارو سنڌي سڏائي تہ ايها سنڌي جي لفظ جي ڪيڏي نہ بيعزتي گهٽتائي ۽ توهين آهي. آهي ڪو سنڌ جو سپوت جو سنڌ اسيمبلي ۾ باقاعده آواز اٿاري. سنڌي جي لفظ کي انهن اهڙن جي هٿن ۾ لوئجڻ کان ۽ انهن جي اهڙين آلودگين کان بچائڻ لاءِ قانون پاس ڪرائي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏ، منهي بلا

چون ٿا ته ڏ منهي بلا جو ڇهه مهنا هڪڙي منهن ۾ ساهه هوندو آهي ته ڇهه مهينا ٻي منهن ۾. مارڻ وقت ڏسبو ته هڪڙو منهن چلهڻ ۽ چيچڻ کان پوء ٻي منهن ,سان سرڻ شروع ڪري ڏيندي آهي. سنڌ شريف ۾ هڪ عجيب ۽ حيرت انگيز ٻه منهي آهي جا چلهڻ چيچڙڻ کان سواء ٻه ڏيک وقت ٻنهي منهن کان ڪم وٺي ٿي. هڪ طرف الحاد پرستن جي ميٽنگن ۾ پاڪ دين ۽ پاڪستان جي ڍاهڻ ۽ ختم ڪرڻ وارن ناپاڪ منصوبن تي هڪڙو منهن محو ترنم. ساڳي وقت ڪو اوڙي پاڙي جو مسلمان اچي براجمان ٿيو ته انهيءَ سان ٻيو منهن مذهبي گفتگو ۾ چالو ٿي ويو. اچا ٻه وڏيڪ ته ڪنهن اولياء جي صفت ٻه بيان ٿيڻ لڳي. ملحد اڳيئي خوش. پر مسلمان ٻه خوش ٿي اٿيو. اهڙو ميسڙو ۽ ٻچاپڙو ماڻهون ٻنهن ٻيڙو. اصلي ڪنهن نه ڪم جو. اهڙو ماڻهو هڪڙي ٽڪي ۾ ملي ته ٻه نه وٺجي. ڇو ته ڪم جو نه ٿيو ته پوء هڪڙو ٽڪو ٻه خوامخواه ڇو وڃائجي؟

آهي ڪو انصاف ڪرڻ وارو

هڪڙي وهنوار جي ڳالهه ٿا ڪريون. ڇگو الحاد پرست خدا جا منڪر ٿيا. انهيءَ ڪري اسلام ڇڏيائون. دنيا جي ڪل مذهبن کان بيزار ٿيا. انهيءَ حد تائين ته ڳالهه سمجهه ۾ اچي ٿي. پر جيڪا ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي سا هي آهي ته هندو ڌرم جا پوچاري ڇو ٿيا؟ آخر هندو ٻه ته خدا کي مڃين ٿا. ۽ پنهنجي ڌرم کي خدا جو موڪليل مذهب چون ٿا. خدا آهي ئي ڪونه پوء هندو ڌرم ٻه ته ڪوڙو ٿيو خدا جو منڪر هندو ڌرم جو عاشق زار ۽ شيدائي بي قرار ڪيئن ٿي سگهي ٿو؟ خدا جو وجود ئي ڪونهي مذهب سڀ ڪوڙا آهن. پر هندو ڌرم تان صدقو ٿيان. ڳئو ماتا جي گوبر تان گهوري وڃان. انهيءَ تضاد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڪا معنيٰ ضرور آهي. روايت ٿو ڪري جناب مولانا پير غلام مرتضيٰ صاحب سرهندي ساڪن پير ڳوٺ ملير سابق پريزيڊنٽ لوڪل بورڊ ضلع ڪراچي ۽ صدر مسلم ليگ ضلع ڪراچي (حال حيات) ته جي - ايم سان اسان جون جيءَ جون جڙيون هيون. اسان جي محبت انهيءَ حد کي پهتل هئي جو ڪراچي اچون ۽ سندس در نه پيٽيون ايها ڳالهه تقريباً نا شدني هئي. ڏانهس نهارڻ سان اسانجا نيڻ ٺريا ٿي. اسان جو مرجع آمال و اماني سندس ذات والا صفات هئي. انهيءَ وچ ۾ هندو ليڊرن جي وتس آمد رفت شروع ٿي وئي. راز نيٺ طشت از بام ٿيو ڦاٽ ڦاٽو ته شاه اجهوڪ ڪانگريس جي ڪن ۾ ڪرڻ وارو آهي. اسان جون ٻه ويون ڇهه ٿي ويون. منٿن سان ڪونه گهٽايوسين. حيلا هلائي دنگ ڪياسين پر مڃي ڪير. واريا سو پٽر پاڻي ۾ ڪريل هو. جنهن جي سلامت نڪرڻ جي اميد عبث هئي. پر اسان جي ڏانهس خوش فهمي ۽ اندو اعتقاد ۽ عشق عقل جي املهه ماڻڪ کي پيرن هيٺان ڪريو بيٺو هو. باالآخر مون ۽ جناب سيد علي اڪبر شاه صاحب مرحوم باني جامع عربيه حيدرآباد هڪ ڏينهن گڏجي سندس بنگلي ۾ بڪ هڙتال شروع ڪئي. ماني ڪائڻ لاءِ گهٽيون ٿي منٿون ڪري پر ڳالهه مڃڻ واري پيو ٿيو مڙئي خير. سندس خاص ماڻهن ٻڌايو ته ڪانگريس مسلم ليگ جي مقابلہ لاءِ سائين بادشاه کي ٻه لک رپيا ڏنا آهن. سو هاڻي اوهان ٻه سندس خاص دوست بڪ وگهي ڇو ٿا مرو؟ سندس ڪل دلگهريا دوست مرن ته مر مرن. همراه هٿندو هرگز ڪونه. آخر آهو پلي بڪ هڙتال ٽوڙي جيئن سندس بنگلي کان نڪتاسين. تيئن اڄ ڏينهن تائين وري اسان اوڏانهن پير نه پاتو. قائد اعظم جهڙي ماڻهون سان اختلاف ۽ مسلم قوم سان عداوت جو راز. آيو خيال شريف ۾ (۱) ايڪهتر واري جنگ ۾ ڪو آڙيڪاپ (۲) مسلمان هندن کي هٿ اچي ويو ويو. هو ڪو ماڳهين قابل هو سو سر بچائڻ خاطر پاڻ کي هندو ظاهر ڪري هندن تي ايڏو ته چانئجي ويو جو بمبئي ۾ هندن جي ڪنهن تمام اهم اينٽي مسلم ڪاميٽي جو منمبر

۾ رازدان بڻجي ويو. انهيءَ جا پاڪستان پهچڻ بعد جيڪي بيان شايع ٿيا. سڀئي هي ته هندو پاڪستان جي تخريب ڪار مسلم نما ملحدن کي سال بسال انداز ً چالهيه لک رپيا ڏين ٿا. جنهن مان پاڪستان ۾ اسلام ۽ پاڪستان جي خلاف متفرق زير زمين تخريڪون هلن ٿيون. انهيءَ مان پنج لک خاص جي-ايم کي ملن ٿا. انهيءَ پارٽي جو ڪم آهي زبان سان ۽ گوناگون ڇپجندڙ مواد ذريعي پاڪستان ۽ اسلام کي ڍاهڻ لاءِ ننهن چوٽي جا زور لڳائڻ. مڙس ڪتل ڪاتو. زمينون اڪثر باراتي ۾ لا حاصل. ڏيکه ويکه وڏو. دسترخوان ڪشادو هاڻ ته ڪي رپيا ڪپڻ جو وقت پاس ٿئي- خدا جو منڪر. خدا جي خوف جو ته سوال ئي نٿو پيدا ٿئي. هاڻي اهو ماڻهون پيسن تي يارت جو ڏوتو ۽ يارت جي ڪل ڏوتن جي ناني نه بڻجي ۽ پنهنجي پونگهه(۱) سميت اسلام ۽ پاڪستان جي خلاف ڇا مان ڇا نه ڪري ته ٻيو ڇا ڪري؟ انصاف ڪرڻ وارن کي ڳالهه پڙپ ۾ آئي يا اڃا نه ايهي لب تي پيا ليٽن.

هڪ التماس

منهنجو حڪومت پاڪستان کي پرزور التماس آهي ته جي-ايم صاحب کي يارت جو دائمي پاسپورٽ ڏئي هڙ جو پاڙو ڏئي اوڏانهن اماڻيو وڃي ته حياتي جا پويان پساهه پنهنجن پراڻن پرين جي پيرن ۾ وڃي پورا ڪري، ۽ بقول مرزا قليچ بيگ جي،

آرزو آهي ته نڪري دم اوهان جي رو برو
مر ته فيصل ٿئي سچوئي ڪم اوهان جي رو برو

هندن جي هٿن ۾ وڃي سرهو ٿئي.

چيست ازان خوبتر در همه آفاق ڪار
دوست رود سوئي دوست يار به نزديڪ يار

اگرچه اڄ هنڪي اتي پنهنجي پراڻي ڪمائي ۽ جهونو

(۱) ٻچا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نرم مال يعني حيدرآباد جي زماني وارا هريل مريل هوت هٿ اچي سگهندا. نندي ٿهي ته اڳي ئي ٽاهڙ تي ٽنگي سا ڪتي تي هن لڀي (١) ۽ زنده لاش جي ڪوڙڪي ۾ ڦاسي. جيڪا ڪتر هريل هٿ تي مس مڙي سا ڪتي تي اوپري ماڻهون کي آڳر به رکڻ ڏئي. جيڪي صفا جڙيون ۽ انهي سان گڏ نهايت جيواڙيون ۽ پاٽيانئيون. سي اهڙي جهور پوڙهي کي واڳ وجهڻ به ڪونه ڏينديون. سنج رکڻ ته پري ٽيا لانگ وارڻ جو ته سوال ئي ٽتو پيدا ٿئي هنن جو ڏوهه به ته ڪونهي. همراه اسان وارو به اڄڪلڪجيءَ جو جن بنجي ويو آهي. هڪ ته منهن مان گوشت پوڙهپڻ سبب رڙهي ويو. پيو منهن نحوست جي نير مان ڀڏل. ڦٽڪار ۽ نفرت ۽ وحشت. هنجي منهن مان هنڌان هنڌان بوڙيا ڏيو پئي نڪري. جهڙو ڪر مقام جي پر واري جهنگ مان نڪري آيل آدم خور. جهڙي ڪر ڪنهن ٽڪري جي چرڻ مان نڪتل گوريٿ. هو ويچارڙيون اهڙي بڇڙي بلا کي ڏينهن جو ڏسنديون ته به هنن کي ڏندڻ پئجي ويندا. رات جو ته خواب ۾ ڏيکائي ڏنائين ته پڪ هنن کي ڏيٺارو (اوٿارو ـ ڪابوس) ٿي ويندو. مس مس ڪو ساهه ورندن ۽ سجاڳ ٿينديون. هو وٽانس ايهين ٿهي ڀڃنديون جيئن هرڻيون رڇ کان. او ...... اصلي ميل کن پري پڇي پوءِ وڃي ڪو لوڏو ڦيرينديون. هو مينهن وساڙن جهڙيون. سي ههڙي ڪانگ جي چهنب ۾ ٿهنديون به ڪونه. ڳجهه جي ڳچيءَ ۾ گلن جو هار. ينگي جي ڪن ۾ عطر جو ڦڙو. آهي به ته سراسر ظلم ۽ بي انصافي ۽ نا قدر شناسي. باقي رهيا اڳوٽا ساڳيا عجيب. اڄ انهن جي مٿن حو ماس رڙهي ڪل گهنججي منهن ربڙو ۽ لڀيل رب جهڙو تي چڪو هوندو. منهن جي ڪل جا ور سر ۽ قسما قسم ليڪا ۽ گهنج پاڻي سان پريل وٽي تي هوا سان پيدا ٿيندڙ سنهين سنهين لهرن جو ڏيکاءُ ڏيندا هوندا. هنن جا پنيا وار مڪائي جي سنگ جي ٻجن وانگر اڇا ۽ ڪڪا بنجي چڪا هوندا. بلڪ ڪسي ڪسي باقي ڪي چتيون (٢)

(١) ڏند پڳل (٢) وارن جون چڳون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڃي بڇيون هونديون. گهڻ نڪري قدن جا سڌا تير ڏنگيون ڪمانيون بنجي ويون هونديون. اڄ هنن جا عشوا ناز غمزا ادائون ارڏايون (۱) شوخيون شنگيون مسلسل ستاويهه سال هن المڪده عالم جي اوقات زندگي جا بيپايان برپٽ ۽ جهنگ جهر جهاڳڻ سبب ڳري سڙي ختم ٿي نيازمندين سياٽپڻ هيٺاين نرمين نهٽاين ۾ تبديل ٿي چڪا هوندا. پر ته به چڱو مڇي تازي نه ملي سگهي ته سڪل ۽ لوٽيل به سون آهي. هو جي انهيءَ حال ۾ ته هي به ته هينئر پوڙهو پيو بنجي حال احوال وڃائي ويٺو آهي. جنس جنس سان واه جو ٺهندي. جيڏا جيڏين سان اوهو ته مزو ڪندا جو ڳالهه ڪر نه ڪا پڇ. جيڪڏهن تڪ (۲) ڪڏهوڪي وهڪيل آهي، ته ڏهڻ وارو ڏڪندڙ ۽ پوڙهو هٽ به اوه ڪي مناڙڻ ۽ آروسڻ کان عاجز آهي. جيڪڏهن اڄ پوڙها محبوب ماڪي نڪتل ميڻ وانگر ڦڪا ڦدولا ٿي چڪا هوندا ته عاشق زار به ڪماند جي چوپيل چوٽي وانگر ميٺاج کان مطلق محروم آهي. جيڪڏهن هنن جي حسن جا ڏيا گل ٿي ويل هوندا ته هن همراهه جي به ٻتي جو تيل ڪڏهوڪو ڪپي ويل آهي. جيڪڏهن ڪالهه ڪالهوٽي واريون ڪنواريون اڄ ڦلاتيون ٿي سڪل هڏن جا پنجرا بنجي چڪيون هونديون. ته هي اسان وارو همراهه به ته اڄڪلهه ڪوتائي دوران موهن جي دڙي مان نڪتل ۽ شيشي جي ڪٻاٽن ۾ رکڻ جو لائق نظر اچي رهيو آهي. ماٺهون پائي ته ته ڪنهن طرح سان عالمي سياحن جي نظرن کان پاڻ بچائي اتان ڪسڪي نڪتو آهي. جيڪو جهانپو (۳) عينڪون پائي جمال جا جلوا جانچڻ جو آرزومند هجي. انهيءَ ڪي حسن جو به اڳيان ڪي هنيون هر ڪائيندڙ هيڪاندو مال ڪونه ملندو. انهيءَ ڪي ايهو ڪو سريل سنياريل پاروتو ۽ آڪو (۴) تيل مال مس مس ملڻ گهرجي. موتبي پاٽي واري اڪ ڪي موتين جي جهرڪاٽ مان محظوظ ٿيڻ ڪٿي ٿو ميسر ٿئي. هنڪي ته ڪوڙو مٽڪو به شل

(۱) ڏنگايون (۲) ڪير ڏيندڙ ڳئون يا مينهن (۳) نظر گهٽ تيل (۴) ڪنو تيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪو ملي الحاصل تہ:

وقت پيري شباب ڪي باتين،
ايسي هين جيسے خواب کی باتين.

پيو نہ تہ بہ ٻئي ڏريونڊ ڪو ڏئي هيڪ ٻي کي سامهون ويهي چونچبون تيل ۽ ذرا ڏئي ويل اکيون ٽمڪائي حيدرآباد واري عهد شباب جي ڳالهين سان تہ هنيون پيا ٺاريندا. ۽ پوڙهپڻ سبب ڏبندڙ ڪنڌ سان ها ها ۽ نہ نہ جي ڏم لڳايو ويٺا هوندا. ۽ هيڪ ٻئي جي منهن تي هاريل گگون تہ پيا چٽيندا. جبڪو ماڻهون پنهنجي منعم حقيقي جو دشمن آهي. تمام مناسب آهي تہ هندن جي دستور مطابق پڪيڙيل تازي ڳائي چٽي تي انهيءَ جا پساه پورا ٿين ۽ مرڻ کان پوءِ باه ۾ ساڙيو وڃي ۽ باهہ جي تيز چپين سان سڄي بدن جي نبضن ۽ پٺن جي سيٽجڻ سبب جڏهن بار بار لاشو اٿي ويهي تہ هنکي لٿين سان ڌاتو وڃي. رب ڪيڏو نہ قادر آهي، پنهنجن دشمنن کي پهرين تہ اتي ڏئي هن دنيا ۾ سندن ڏي پيارن عزيزن ۽ اولاد جي هٿان ساڙائي ۽ لٿيون هٿائي ٿو. آخرت تہ اڃان اڳتي آهي. پاڻهي پتو پوندو.

ڏالو ۽ ذات

جي - ايم پنهنجو نالو غلام مرتضيٰ لکندي ڦڪو ٿتو ٿئي. جيڪو مصطفيٰ ۽ مرتضيٰ جو دشمن. اوهو ڪيئن ٿو پاڻکي مرتضيٰ جو غلام چوائي. جنهن غلامي جو رشتو محبوبن ڪريمن سان ٽوڙي مهاتما گانڌي ڪارل مارڪس ۽ مائو سان ڳنڍيو. انهيءَ جو نالو جي - ايم لکڻ مان هي مراد ٿي سگهي ٿي تہ گولو مهاتما جو گولو مارڪس جو. گولو مائو جو. باقي رهيو غلام مصطفيٰ يا غلام مرتضيٰ سو هرگز نہ. اوهو نمڪ حرام غلام جيڪو پنهنجي آقا جو دشمن بڻيو، سو وري ڪهڙي منهن سان پاڻ کي انهيءَ جو غلام ٿو سڏائي؟ اهڙي طرح سان هندن ۾ سيد ذات ڪابہ ڪانهي. غير مسلم ۽ سيد ڪڏهن ڪٿي ڪو ٻڌو يا سٺو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسلام مان نڪتو غير مسلم ٿيو ته پوءِ ذات به وڃي ڪا غير مسلمن جي هٿ ڪري. واڻيون ٿئي، لهاڻو ٿئي، گورڪو ٿئي، گرگلو ٿئي، گواريو ٿئي، ڪبوترو ٿئي. ڪاٻه هندڪي ذات پنهنجي لاءِ وڃي ڏٺي ۽ پسند ڪري. پاڻ رڳو اعلان ڪري اسين ڪيس انهيءَ ذات سان سڏينداسين. مجال آهي جو نه سڏيون. باقي رهيو سيد سو واڻيون سيد ٿي نٿو سگهي. ايها ڳالهه ڪنهن ڪتاب ۾ ڪانهي. ڪولو به ڪڏهن ڪو سيد ٿيو؟ حضرت نوح عليہ السلام جهڙي اولوالعزم پيغمبر جو پٽ جڏهن ڪافرن سان هڪ ٿيو ته رب فرمايو ته ايهو نا صالح تنهنجو پٽ ئي ڪونهي. جڏهن پٽ به ڪفر سبب پٽپائيءَ مان خارج ٿي سگهي تو تڏهن هي پنجاهين پشتءَ ڪافر ٿيڻ بعد ڪيئن تو اولاد سڏائڻ جو حقدار بنجي؟ تنهن ڪان سواءِ هو ته چوي تو ته سندس مائٽن مسلمانن ۾ عزت حاصل ڪرڻ لاءِ پاڻ کي ڪوڙ سان سيد سڏايو. ورنه في الحقيقت (پاڻ. سندس مائٽن کي خدا رکي) راجا ڏاهر جي اولاد مان آهي. ترقي پسند سيد چون ٿا ته سندن وجود مان اروڙ جي مٽي جي پيني پيني خوشبو اچي ٿي. جنهن جي بدن مان حجاز اقدس جي مشڪ ۽ عنبر کي مات ڪندڙ سرهاڻ نه بلڪ اروڙ جي ڪفر جي ڪني ڏپ اسرندڙ هجي اوهو واقعي سيد ناهي. ڪو واقعي واڻيون وڪال آهي. اوهو صحيح معنيٰ ۾ مهتو آهي. اوهو في الحقيقت ڪفر وارن جي ڪني قوم آهي. سنڌڙي، سرولي دسهري ثمر بهشت وغيره اعليٰ قسمن جا قلمي انب چلي وڃي ڪلاڪ ڪن ڪتيل برف جي تهن ۾ تمي پوءِ ڪدي چيني جي ٿالهين ۾ رکي ٻلي جي اڳيان رکو. ٻلو صاحب هن کي سونگهيندو به ڪونه. ابا ٻلي کي انبن جو ڪهڙو قدر. هو گري گنجي ڦڏي ڦنجي ڪئي جي پنيان سراڙا ڪندو انهيءَ کي جهليائين ته هن ڪر صوبائي اسيمبلي جي سيٽ ڪٽي. اهڙي طرح اڄڪلهه جڏهن هنن جي مسخ ٿيل فطرت اسلام ۽ پاڪ ذات جي اعليٰ ترين انب ڪان بلڪل بيزار ۽ ڪفر جي ڪين جهڙي ڪئي لاءِ بيحد بيقرار آهي. تڏهن سندن فطرت جي بدلجڻ ۾ ٻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنس ٿيڻ بعد اسين هنن کي اصلوڪي جنس ڇو سڏيون؟ شراب خانہ خراب جهڙي مردار ماهيت کي انگور ڪيئن ٿو ڪوٺي سگهجي؟ اگرچہ اصل ۾ تہ انگور هو اهڙي طرح سان اصل تي نظر. ڪندي پيشاب کي پڻ جو پاڻي ۽ گونهن کي ان ڇوڻ گڏهپائي ذاهي تہ پيو چيا آهي. نہ پيشاب هاڻي پڻ جو پاڻي آهي نہ شراب هاڻي انگور آهي. نہ گونهن هاڻي ان آهي. نہ ايهو ملحدن جو گروه الحاد کان بعد هاڻي سيد يا ٻي ڪابہ مسلمانڪي ذات آهي.

هرچہ در کان نمک رفت نمک شد

ڪافر ٿيڻ کان پوءِ پاڻ کي ڏاهر جو پگهر ثابت ڪن تہ ڀلي ڪن. پنهنجي مٿي جو پنوڙو اروڙ مان آندل چاڻائين تہ ڀلي چاڻائين. اسان جي بلا. اهڙن پگهرن ۽ پنوڙن جا اسان سان نسلي جسماني روحاني ڪل ريهہ اکڙي ويا. ۽ ماڳهين ڏار ٿي وڃي پري پيا تہ اسان پاڻ لڪہ ڪٽيو. اسان کي کهڙو ڇيهو رسيو. خس ڪم جهان پاڪ. ڳالهہ ذرا گستاخي جهڙي آهي. پر آهي هڪ ناقابل انڪار حقيقت. پڻ سان نڪاح دنيا جي ڪنهن بہ مذهب ۾ تي ٿئو سگهي. ڏاهر پڻ سان شادي ڪئي. انهيءَ مان هنکي اولاد ٿيو. دنيا جي ڪل مذهبن يعني دنيا جي ڪل انسان ذات جي فتويٰ ۽ فيصلي موجب بنا نڪاح ڏاهر جي اج ڏينهن تائين پيدا ٿيندڙ ڪل اولاد کي ڇا چئبو؟ سو ڏاهر جو اولاد پاڻ ٻڌائي. ڳالهہ کي هاڻي وڌيڪ کوليون ۽ انگهايون ٿا. ڳالهہ کي اتي ئي ٿا مچو ڏيو بند ڪريون. ڇو تہ مخاطب اگرچہ ملحد تاهم اديب آهن. ۽ اديبن جي بي ادبي آداب صحافت جي خلاف آهي. وڌيڪ هو پاڻ سمجهو آهن. ڇوڻ جو ضرور بہ کهڙو آهي.

هڪ نيڪ صلاح

محترمين معظمين مڪرمين موقرين صحافين ملحدين حضرات کي جيڪڏهن هرويرو پنهنجو جد اعليٰ ڪو هندو ئي بنائڻون آهي تہ

منهنجي نيڪ صلاح ايها آهي نه بجاءِ ڏاهر جي رام کي پنهنجو ڏاڏو مقرر فرمائين. رام کي هندن پنهنجي پست فطرت مطابق ڪٺي خدا بنايو آهي ساته غلط ڳالهه آهي. پر انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته رام جو وجود گهٽين چڱين صفتن جو مجموعو آهي. پيءُ جو ادب سانچاه فرمانبرداري انهيءَ حد تائين جو سالن جا سال بر پٽ ۾ ڪيتريون ئي مصيبتون ڪاٽيائين پر پيءُ جو حڪم نه عدولياڏين. رب جي ذات کان پوءِ هن ڪوڙي دنيا ۾ انسان ذات جا وڏي کان وڏا محسن امان ابو آهن. جنهن انهن جو احسان نه سڃاتو سمجهيو ته انهيءَ جو وجود ڪنهن به چڱائي کان يڪسر خالي آهي. عدل ۽ انصاف انهيءَ حد تائين جو تخت چڙي ويو ته ملڪ ۾ ماتام مچي ويو. تخت تي ويٺو ته سڄي ملڪ ۾ چراغان ڪيا ويا. خوشبون ملهايون ويون. رام ايهو به قوي امڪان آهي ته هندوستان ۾ آيل سوين نبين مان ڪنهن هڪ جو تابع يعني مسلمان هجي. جو ته خدا جي منڪر ۾ ڪنهن به چڱائي جو هئڻ ناممڪن آهي. هلندڙ صديءَ ۾ خدا جي منڪرن اقتدار هٿ اچڻ کان پوءِ اوهي ظلم ڪيا جو عقل قبول ئي نٿو ڪري ته ڪو انسان انسان تي ايڏا ظلم به ڪري سگهي ٿو. ڏاهر اول ته سنڌي ڪونه هو. هو ڪنهن ڏورڙ ولايت جا ڏاڙيل هئا. جن سنڌ جي بادشاه وٽ فريب سان منزلت حاصل ڪري ڪنهن حڪمت عملي سان هنکي مارائي سنڌ تي غداري سان قبضو ڪيو. غازي ابن قاسم رحمة الله عليه سنڌ تي وڏو احسان فرمايو جو سنڌ جي بديشي غدار کي سنڌ تان دفع ڪيو.

مرون جو ماس

ڪتاب .... صفحه ١١٥ ١١٨ ١١٩ جي عبارتن جو حاصل مقصد هي ته سوئر جي گوشت جهڙي نعمت اسلام خوام خواه حرام ڪئي. ڪيترا هزار ورهيه اڳ شڪار تي ويل هڪ ديوتا کي سوئر ماري وڌو. انهيءَ ڪاوڙ مان انهن قومن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مرون کائڻ ڇڏي ڏنو. اسلام ايها سوئر جي حرام هئڻ واري ڳالهه اتان هٽڪئي وغيره. (١) اي‌جي.- ايم تون مسلمان هجين ها ته توکي مسلمان بيشڪ سوئر کائڻ کان روڪين ها. پر جڏهن تو اسلام ڇڏيو بلڪ اسلام جو دشمن ٿي بيٺين. خدا جي ڪلام ۽ خدا جي رسول جي ڪلام تي توکون ڇترون نٿو ليون ڪرڻ ۽ خدا ۽ رسول جي حڪمن کي بار بار وحشيانه ۽ جاهلانه چوڻ ۾ شرم محسوس نٿو ڪرين. سنڌي ۾ چوندا آهن، ڪتو ڇتو ٿئي ته به ڏٿي کي سڃاڻي. تنهنجي ڇتاڻ ڪتي کان به ڪي رتيون ڪسر آهي. جو خود ڏٿين کي به ڏاڙهڻ ۽ چڪ هڻڻ لاءِ ننهن چوٽيءَ جا زور لڳائي رهيو آهين. جڏهن ايهين آهي ته پوءِ توکي مسلمان سوئر جي گوشت کائڻ کان ڪونه ٿا روڪين. بلڪ فل اجازت ٿا ڏين. تون بيشڪ کائي پنهنجون حسرتون پوريون ڪر. جيڪڏهن جيئرا جاڳندا سوئر ڳڙڪائي وڃين ته به اسان جي بلا. اسين توکي ڇو روڪيون. جيڪڏهن مرون جو ماس بيحد بيحد مردار ۽ پليت آهي ته ڪافر جو پيٽ به انهيءَ کان ڪنئين حصا وڌيڪ پليت آهي. گندگي کي گهر جي پاڪ پٽ تي ڪو ماڻهون نٿو سهي. پر جي گٽر ۾ وهي هلي ته پلي پئي وهي هلي. گٽر نهيو ئي ته انهيءَ گندگي لاءِ آهي. (٢) عرض ته مرون دادو ۾ شايد مشڪل سان ملندو هوندو. مڪيءَ جي ڊنڊ ۾ پڪا ٿوئا اڏي ويهي ايها بقول اوهان جي خوش ذائقه خوراڪ اوهان خوب مزي سان حاصل ڪري سگهندا. اتي وڃي ديرا دمايو. ۽ اوهان جي اوها مرغوب الطبع غذا جنهن جي حرام هئڻ جي ڪاوڙ ۾ اسلام ڇڏيو اٿئو. حاصل فرمايو، ۽ ايتري قدر کائو جو انهيءَ تي ئي اڪتفا ٿئي. ۽ ان کائڻ جي به ضرورت نه رهي، بلڪ پيٽ لاءِ انهيءَ جو ماءاللحم ڪڍائي پيو ۽ پاڻي کان بينياز ٿي وڃو. البته هڪڙي ڳالهه موجب تشويش ضرور آهي. اها هي ته مڪيءَ جا ميچر وري اوهان کي خوب مزي سان نوش جان فرمائيندا. هن کي کهڙي ڪل ته مرونءَ جي ماس مان پيدا ٿيل رت مردار آهي. انهيءَ کان پرهيز ڪجي. هونءَ به ڪاڏي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي معاملي ۾ مهر بلڪل اوهان وانگر حرام ۽ حلال جي مسئلن کي دقيانوسي خيالات تصور ڪري ٿو. ممڪن آهي ته مهر ذات جي ايها بد پرهيزي اوهان جهڙي ناز پرورده لاء اتي مستقل طرح سان قيام فرمائڻ مشڪل بنائي ڇڏي. انهيءَ ڪري آئون ته چوان ٿو ته ڪتا تناول فرمايو. ڪتا اوهان کي گهر ويٺي جام دستياب ٿيندا. تنهن کان سواء ۲۰ ۲۵ ڪتيون ڪٽي ڏاريو اوهي اوهان کي پوري سال جو گوشت فراهم فرمائيندڻيون رهنديون. ڪتي جي گوشت جا ڪوفتا قورمان قيمان کائي خوب توانايون حاصل فرمايو. بلڪ پنهنجي ڪل پيارن پيروڪارن يعني الحاد پرستن کي به انهيءَ نعمت سان نوازيو. مسلمانن اوهان سان مرون کائڻ تي جنگ جهيڙو نه ڪيو. سو ڪتي کائڻ تان اوهانکي کهڙيون لئيون هٽندا. ڪتن کي به ته آخر مذهبن مردار ٺاهرايو آهي. مذهب آهن ئي ڪونه ته پوء ڪتي جي مردار هئڻ جو ڪوبه دليل ڪونهي. ايها ڳالهه پايئه ثبوت کي پهتل آهي. نه نبي سر روڊ جي ڪن ڪميونسٽن ڪتو ڪنو ۽ ڪاڏو هو. (تيون عرض) بقول اوهان جي هزارين سال اڳ مرون کان ديوتا کي ماري وجهڻ جو جيڪو عظيم گناه سرزد ٿيو هو. انهيءَ جي سزا هن کي مسلمان نه پر اوهان ڏئي رهيا آهيو انهيءَ ڪاوڙ ۾ اوهان مرون کي ماريو ٿا وڍيو ٿا. ٽڪيو ٿا. پوء رڌيو ٿا. اجا به اوهان جي دل نٿي ٺري پوء انهيءَ کي چباڙي ڪرتي کائو ٿا. اوهانکي جس هجي. اوهان کي ست شاباسون هجن. وهان پنهنجي ديوتا جو وير مڙس ماڻهون تي وٺي رهيا آهيو. باقي رهيا مسلمان سي ڏوڙ جا ٻڪ پريو ٿا وجهن ديوتائن جي منهن ۾. هڪڙو ڇا ماريو ويو. مرن کي شل ڪا همت ٿئي جو سڀ ديوتا ماري ڇڏين. اسين مرن کي پاڻ آفرين چونداسين. انهيءَ ڳالهه تان اسان جو مرن سان ڪاوڙجڻ جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي. اسان جي ته مذهب جو بنياد ئي آهي ديوتائن سان دشمني تي. اسان جنهن کي مڃيو آهي سو خي ۽ قيوم رب آهي. جنهن جو شان مرڻ ۽ مارجڻ کان تمام گهڻون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مٿاهون آهي. چوٿون عرض. اڳ بہ عرض ڪري چڪو آهيان تہ رب العالمين جيڪا بہ مخلوقات پيدا ڪئي آهي. غيرت جو مادو انهي جي فطرت ۾ وديعت فرمايو اٿس. ڪابہ جنس هجي. حتيٰ ڪہ ڪيڙا ماڪوڙا بہ نر نہ پڇي سگهي تہ اوها ٻي ڳالهہ آهي. باقي وس هلي تہ پنهنجي ماديءَ کي ٽڪڻ واري جو سر وڃي. ڪل مخلوقات مان ديوث ۽ بيغيرت ايهو هڪڙو پليت جانور آهي. جنهن کي غيرت جي ڪا رتي بہ نصيب نہ ٿي آهي. ۽ جنهن شي جو گوشت کائجي ٿو انهيءَ جي طبيعت جو اثر لازمي طرح سان کائيندڙ تي پوي ٿو. تمام گهڻو مرون جو گوشت کائيندڙ يورپي قومن جي بہ پڌجي ٿو تہ ساڳئي مرون واري گت آهي. جيئن هڪڙي پوندڻ(١) ڪنهن ٻوڙي ۾ ٻوٽ هٽي بيهندي آهي. پنج ڇهہ مرون بہ يڪ وقت، پوري صلح سانت سان انهيءَ مان متمتع ٿيندا رهندا آهن. بلڪل اهڙي طرح سان ڇيو وڃي ٿو تہ بہ يڪ وقت ٻاتي پاتي گورا گڏجي هڪڙي مئڊم صاحبہ جي خذمتگذاري ۽ عزت افزائيءَ فرمائيندا آهن. ٿورو مرون جو گوشت کائيندڙ هندو قومن وٽ بہ غيرت تمام ڪا ٿوري ۽ نالي ماتر آهي. ڪونہ ٻڌو هوندان تہ ڪنهن هندو غيرت جي سوال تي پنهنجي زال ماري هوندي. ايهو مرون جي گوشت جوئي اثر آهي. جو هندو قوم وٽ نيوگ عين ڌرم ۽ ڌرم جو قانون آهي. نيوگ چئبو آهي اولاد نہ ٿيڻ جي حالت ۾ زال کي ٻارهن مڙسن تائين اولاد حاصل ڪرڻ لاءِ قانون فطرت جي مطابق عمل پيرا ٿيڻ لاءِ وڃڻ ۽ انهن کي پنهنجو پاڻ پرڻ(٢) کي. هڪ سک عورت جا ڇيو وڃي ٿو تہ ست ڏير ڇو نہ هجن هوءَ سڀني جي تمنائن کي انتهائي خوش اسلوبي سان پايہ تڪميل تي پهچائيندي رهندي آهي. مذهب اسلام جو بنياد ئي غيرت تي آهي. اوهو اسلام ئي آهي جنهن بيغيرت ۽ ديوث کي واجب القتل ٺاهرايو آهي. ايهوئي سبب آهي جو اسلام خنزير کي ايتري قدر پليت

---

(١) سوئر جي ماديءَ کي چئبو آهي. (٢) سپارڻ حوالي ڪرڻ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ مردار چيو آهي جو انهيءَ جهڙي مردار شيءِ دنيا ۾ ٻي ڪانه ڪانهي. مرونءَ ڪان پوءِ ٻي درجي ۾ ڪل درندا جانور ۽ ۽ درندا پکي جيڪي هم جنس جانورن ۽ پکين کي بيرحميءَ سان ماري کائيندا آهن. انهن کي به اسلام پاڪ انهيءَ ڪري حرام ۽ مردار فرمايو آهي. جو انهن جي گوشت کائڻ سان انهن جهڙو درنده صفت بيرحم ۽ پاڻ جهڙن هم جنس انسانن کي ماري کائڻ جو عادي ٿيڻ يقيني هو. مارڻ ته بجاءِ خود پر پاڻ جهڙن انسانن سان هر طرح جو احسان ڪرڻ ۽ پال پلائڻ اسان جي پاڪ دين جو اصل الاصول آهي. ايهوئي مرون جي مردار گوشت جو اثر آهي جو پاڪ ماڻهن جو اولاد جي - ايم صاحب پنهنجي ڪتاب .... صفحه ١٥ ۾ لکي ٿو ته عورت ۽ ڪاڏن تان انسان جي وحشيانه دور ۾ هيڪ ٻي سان جهڳڙا ۽ فساد ٿيندا هئا. هاڻو جناب عالي اڄوڪي مهذب دور ۾ سڀ ڪجهه کائڻ گهرجي. ۽ عورتن کي به آيو سو اگهيو ۽ سوالي نه خالي جي تعليم پکي پڙهائڻ گهرجي. جهڳڙو فساد وري ڇاجو. ڪو اوهان سان جهڳڙو فساد ڪري به ڏسي.

اسان‌جي فنڊون

ڪانگ کي لڙ ۾ فائدو. گرگ ازخداچه ميخواهد باد و باران. سنڌ ۾ سنڌي ۽ مهاجر سنڌي ٻولي ۽ اردو زبان بابت چوپچو هلي. جي - ايم جا ڪرپٽ چمي پيا. هن جي گيهه ۾ ٽڪري پڏي. مڙس ڪريل هو سو اٿي پيرن پر ٿيو. جنهن کي پنهنجي تڪ جي ماڻهن تو ڪتا ڪري ڇڏيو هو. انهيءَ جي سچي سنڌ ۾ ازسرنو پذيرائي ۽ ڪريل وقار جي بحال ٿيڻ جي اميد پيدا ٿي پئي. گويا مثل مڙهه ۾ ساهه پئجي ويو. سو اهڙي زرين موقعي کي غنيمت ڄاڻي ملڪ ۾ پکڙيل چٽگن تي سڪل ڪک ۽ سنهيون ڦينگاڇيون رکي ڦوڪن ڏيڻ ۾ همه تن مصروف ٿي ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باقائده دورا شروع ڪري ڏنائين. هتي ۽ هتي جلسا ٿيڻ لڳا. وڙهو
ڙي سنڌيوورڙهو. پناهگير اوهان جو گوشت ته ڪڏهوڪو کائيچڏيو
آهي. هاڻي چاڻ ته اوهان جا هڏا به ڪرڻ شروع ڪري ڏيندو.
سنڌ وئي ڙي سنڌ وئي. ورو وارو ڪريو. بچايو. پناهگير سنڌ کي
تاقيه وانگر ويڙهي ڪلهي تي رکي روانو ٿيڻ وارو آهي. اسان
جا سنڌي پورا بادشاه ته اڳيئي آهن. دوست ۽ دشمن کي خير ڪي،
سڃاڻن. تن ڏنو ته مار مانجهاڻي سنڌ سچ پچ به شايد وئي. سو
جيجل سنڌ تي سر ڪير نه ڏيندو. جو نعرو هڻي نڪري نروار
ٿيا. سنڌي ۽ مهاجر اسلامي اخوت جي مضبوط رسي ۾ ننهن چوٽي
سوڌا جڪڙيل هئا. تنهنڪري اگرچه جي۔ ايم جي سازش پوري
طرح سان ڪامياب ڪانه ٿي. هن جون دلي مرادون پوريون نه
ٿيون. باهه جا وڏا پيڙ ڪونه ٻريا. پر الٽو (ڪن تمام ٿورين
جاين کان سواء) هر هنڌ سنڌين ۽ مهاجرن ڀائپي جو روح پرور
منظر ڏيکاريو ۽ هيڪ ٻي ج۔ي بچاءَ لاء لوهي قلعو بنجي بيٺا.
پر تاهم انهيءَ اخوت جي رسي جون ڪتان کي تندون
ڇنڻ ۽ ڪٽي وانگر تڪڻ ۾ ڪجهه قدر ڪامياب ضرور ٿيو.
مڙس ڪتل پيدائش پوري پني خرچ وڌو. پارت جو واٺيون به ڪيس
بيڪار سمجهي آسرو پلي پنهنجو هٿ روڪڻ تي هو. انهيءَ وچان
هي فساد وارو في الحقيقت اٿائو پر سندس حق ۾ سٺائو واء وري
پيو. جنهن سندس قسمت جي پيڙي تاري وڌي. ملڪ جي موافقن
۽ مخالفن جي وات ۾ سندس نالو ورد ۽ وظيفي وانگر جاري
ٿيڻ لڳو. مدح نه سهي ذم سهي وا ڪاڻ نه سهي ڦتڪار سهي پر
سندس تذڪرو ته عام ٿيو. بدنام جو هونگے تو کيا نام نه هوگا
هوڏانهن پارت جي واٺين به ڏٺو ته همراه ۾ ڪي داٽا آهن. سنڌ
جي پيڙي ٻوڙڻ واري مهم کي ڪنهن حد تائين انجام ڏيڻ
جي صلاحيت ضرور رکي ٿو. ناڻي ريلڻ جو وجه جواز موجود
آهي. همراه ڪارائتو آهي. صفا بيڪار ڪونهي. پوڙهو اٺ به
ڪنوات لهي. واٺين جي بلڙو (١) ۽ ماک تي موريل گماشتن

---

(١) گيرو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان جن جو تعداد سنڌ ۾ سؤ يا سواسؤ ٻڌايو وڃي ٿو. ۽ اوهي اگرچه اسلام دشمني ۽ پاڪستان جي عداوت ۾ هيڪ ٻئي کان پيش پيش آهن. پر هن جهوني جوڳي جي جتيءَ ۾ پير تنا پائي سگهن. سنڌ جي سر وچائڻ جي اميد جيڪا هن ۾ آهي. سا هنن ۾ ڪانهي. انبڙين مان انب جو ساءُ ڪٿي ٿو اچي سگهي. انهن ڳالهين جي مدنظر پارت مان وهي ايندڙ ربين جي زمين دوز ۽ ڳجهي نالي جي سن واري شاخ جيڪا مس ٿي وڙهي ۽ ذري گهٽ سڪڻ تي هئي. سا وري به زوردار وهائي وئي. اهڙي طرح هڪ قلاش ربين جي وهندڙ واه ۾ وهنجڻ لڳو. لک شڪرانا ٿيا. خدا شرے برانگيزد ڪه خير مادران باشد. جي به مصداق لساني فتني جو شر هن همراه جي حق ۾ رس ڳلي جهڙو مٺو ۽ مائي جهڙو لذيذ ثابت ٿيو. مهاجر هليا وڃن، سندس انهيءَ حريفانه هوڪي تي ڪي احمق اپوجهه اوڳا اسارا (۱) مت موڙهل سنڌي موهجي پيا. ويتر جو سرڪار وڌس نوڙ ڳچي ۾. تنهن تي سندس اڌ مغزي ايلچين جون واچون ترڻ لڳيون. چي سنائي سورمون سنڌ لاءِ قرباني ڏئي رهيو آهي. ايها خبر نه ته هو پنهنجي خسيس فائدي تي سنڌ کي قربان ڪري رهيو آهي.

حيرت انگيز

جيئن ته اڳي به عرض ڪري چڪو آهيان ته ڪي مت جا ماريل ويساه وسوڙل واٺڙا هلڪي ۽ ترڙي قسم جا ظاهرن پڙهيل پر پروڙ جي لحاظ سان ڏڌ چريا. اول نمبر جا چٽ ۽ بوڏان. ڪڪن پنن وانگر سرخ سيلاب جي وهڪري ۾ وهي خدا جي وجود جا منڪر ٿي ڪميونسٽ بڻجي ويا. اسلام کي هنن خير باد چيو. پر حيرت انگيز ڳالهه هي آهي ته هندو مذهب جي تعريف ۽ توصيف ۾ چاڙيون هڻندي، ٿڪن ئي ڪو نه ٿا. هندو به

(۱) بي سمجهه

ته (اگرچه غلط ۽ نامعقول نموني سان) پر خداوند تعاليٰ جي وجود جو قائل آهي. پاڪ پروردگار کي مڃڻ جو گناه مسلمان ڪري ٿو تہ هنن وٽ ڪشتني ۽ گردن زدني کان گهٽ سزا جو مستحق ناهي، پر جي ايهو ساڳيو ڏوه جناب هندو صاحب کان سرزد ٿئي ٿو، ته ساڳيو منڪر آئون ٽران آئون ٽران تنهنجا صدقا ڪٽان. توتان گهوري وڃان. منهنجا جٿين بچين. منهنجي هنيين جا هار هندو. تنهنجي وات ۾ گلاب. ايهي ۽ انهيءَ قسم جون پيون لوليون ڏيڻ شروع ڪري ٿو ڏي. ڇو پلا؟ ايهي لنديون بلائون جنجو ڪم آهي- سپ ڪنهن کي ڏنگ هڻڻ سي مسلمانن کي تہ نهوڙيو ٿيون نين پنهنجي وه سان وهاٿيو (۱) ٿيون مارين. هندن کي ڏسندي ٿي سندن منهن اهڙو منڊجو وڃي. جو گويا ڪم هنن ۾ ڪڪڙ جي صلاحيت ئي ڪانهي. ظاهر آهي تہ هندن هنن جون اکيون ۽ وات چاندي جي تارن سان سبي هنن جي زبانن تي سونا ڪلف لڳائي هاٿي "زر ڦينڪ تماشا ديکه" وارو نرمل نظارو مزي سان ڏسي رهيا آهن. پلا ايهين ناهي ته پوءِ هندو ڌرم کي به ڪو معقول انسان ساراهي سگهي ٿو؟ ڳئو جو ڇيڻو ۽ مٽ پوتر ۽ پاڪ دڪان ۽ جملي ڪاڏي جي شين تي صبح سان مٽ جي ڇٽڪار آلي ڇيڻي کي پکيڙي سڪرات وقت مرندڙ ماڻهون کي انهي تي سمهارڻ ايها ماتا جي تعظيم پروري. پتا صاحب يعني ييل بابا انهيءَ کي ساڳين فرزندان گرامي جو. هر ۽ گاڏي ۾ هلڻ وقت پائڻ(۲) جا ڪڙڪا ڪرائڻ. پڏائيندو ڪو الحاد پرست؟ تہ ايهو ماءُ جو مٽ پيڻ ۽ ڇيڻو منهن تي ملڻ ۽ پيءُ کي ڏنڊن سان ڪٽي اڌ مئو ڪرڻ حق مذهب آهي؟ پاڻي جي تپشا ڪرڻ. پاڻي ۾ اکا اڇلائڻ. پاڻي کي پنهنجو اوتار ڪري مڃڻ. ۽ وزي ساڳئي پاڻي سان پنهنجو هيٺيون سامان ڌوئڻ. ۽ انهي ساڳي مزعومه خدا سان گندگي صفا ڪرڻ ڇا ايهو به حق آهي؟ نيوگ جو قانون يعني

---

(۱) زهر ڏيو (۲) ڇهبڪ يا لڪڻ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنهن زال کي ٻار نہ ٿئي . انهيءَ کي ٻارهن مڙسن کان ٻج حاصل ڪرڻ جي فل اجازت . اي جناب جي - ايم صاحب توکي مهاتما گانڌي جي وڏن ڪنن ۽ اگهاڙن پيرن جي ڏوهي آهي . توکي سباس چندر بوس جي سورهيائي ۽ سروجني نائڊو جي سياڻپ ۽ سگهڙپائي جو سنهن آهي . پنهنجي دل تي هٿ رکي فيصلو ڏي تہ ڇا ايهو نيوگ وارو قانون بہ حق آهي؟ قاديانين جي مقابلي لاءِ ننگر پارڪر ويا هئاسين ويرواهہ ۾ بہ دعوت ٿي . آتي بہ جلسو ڪيو ويو . اتي جي ماڻهن ويرا واهہ جي تمام وڏي ايراضي ۾ پکڙيل پڊا (۱) گهمايا . اهو تمام ڪو قديم زماني جو هندن جو شهر هو ، عجائبات ڏناسين . هڪ پٿر جي عورت ايتري قدر قابليت سان گهڙيل هئي جو چئن تہ ڪر سچ پچ زال آهي . انهيءَ جون ٽنگون مٿي ٿيل . ۽ زنانون عضوو ايتريقدر نمايان بنايل جو اوڏانهن نهاري نہ پيا سگهون . انهيءَ تي سيندر پيل ۽ گيهہ هاريل . اڙي هي ڇا ؟ ڇي هندو مرد ۽ عورتون اتي اچي انهيءَ زناني عضوي جي پوڄا ڪندا آهن . ڪجهہ اڳتي هلياسين هڪ بهترين قبو نهيل انهي جي فرش تي پوري وچ ۾ هڪ جنڊ وانگر گول اندازاً ٽي فوٽ ويڪرو پٿر زمين تي رکيل انهيءَ پٿر جي پوري وچ تي مردانو عضوو باقائده گهڙيل ۽ ٺاهيل. اڙي هي ڇا؟ ڇي بي اولاد هندو عورتون انهيءَ پٿر جي عضوي مخصوص تي ويهي حسب برداشت انهيءَ کي درآمد ڪري پنهنجي حساس ۽ نازڪ ترين حصئہ جسم جون لطافتون نزاڪتون نفاستون انڌي مذهب جي انڌ ۾ بي حس بي جان درشت ڪرخت ۽ خسيس پٿر تان قربان ڪري. انپر انهيءَ ڪان پٽ پنديون آهن ۽ قبو انهيءَ ڪري ٺاهيو ويو آهي تہ زالون پلي ڪپڙا لاهي اطمينان سان پٿر جي نامعقول ۽ ڪوڙي محبوب سان خلوت صحيح حاصل ڪن ۽ لطف اندوز ٿين. ايهو ڪو ٺلهو افسانو ناهي. حقيقت آهي. اڄ بہ ڪو انڪار ڪري تہ پاڙو مون تي

(۱ مٿيءَ جا تمام وڏا دڙا .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هلي ڏسي. ٻئي ڳالهيون نه هجن ته ڏنڊ پري ڏيان. ڇئو اي الحاد پرست ڇا ايهو به حق آهي؟ ڇا ايها انسانيت جي توهين ناهي؟ جنهن بت کي ڪاٺ پٿر يا لوهه مان هٿ سان ناهيو ويو ۽ جنهن تي ڪتو مٽڻ لڳي ته انهيءَ ڪتي کي به روڪي نه سگهي. انهيءَ کي خدا ۽ حاجت روا ۽ مشڪل ڪشا ڪري مڃڻ. ڇا ايهو به حق آهي؟ مڙس مري ته زال ڏاگ چڙهي پاڻ کي ساڙي ختم ڪري. يا هن کي مُئل مڙس سان گڏ قبر ۾ پوريو وڃي. جنهن ڌرم جو ايهو قانون آهي سو به حق آهي؟ مخلوقات مان ڪنهن به شئي تي رب جو نالو رکڻ ۽ انهيءَ کي خدا ڪري مڃڻ. انهيءَ طرح سان احڪم الحاڪمين ذوالجلال والاڪرام رب جي شان جلالت ۽ ڪبريائي تي ٽوڪ ۽ ٺٺول ڪرڻ. ڇا ايهو به حق آهي؟ پيءُ نندي پٽ کي ساماڻل ڪنوار پرڻائي پاڻ انهيءَ سان فرائض زوجيت بجا آڻي ۽ انهيءَ مان پيدا ٿيل پٽ جيڪو پيءُ جي بلوغت کان اڳ ڄائو آهي. ۽ براه راست ڏاڏي جو پٽ آهي. سو هندو ڌرم جي قانون مطابق ڏاڏي جي مرڻ کان بعد پيءُ کان ملڪيت جي حق وٺڻ جو حقدار آهي. ڇاڪاڻ ته پيءُ جنهن جو پٽ آهي پوٽو به اهڙوئي انهي ساڳئي جو پٽ آهي. پوءِ ٻئي هڪ جهڙا حقدار ڪيئن نه ٿيا ڇا ايهو به حق آهي؟ دارا شڪوه هندن جي ڇئن ويدن جو نهايت عقيدت ۽ احترام سان فارسي ترجمو ڪيو آهي. ۽ ويدن کي هن سندس گمراه پڙ ڏاڏي اڪبر وانگر ڪتاب مڪنون لايمسه الا المطهرون ٥ چيو آهي: ايهو فارسي ڪتاب مونکي هڪ دوست کان مليو. دارالشڪوه جي ايم وانگر مضمون نگار سنو آهي.. مون ايهي چارئي ويد اڪثر و بيشتر پڙهيا. هنن ۾ اهي ته خرافات جمع ٿيل آهن. اوهي ته واهيات ڳالهيون لکيل آهن جو پڙهڻ سان عقل دنگ رهجيو وڃي. يا الاهي ڇا ايهو به ڪو مذهب آهي؟ ڇا انهيءَ کي ڪا قوم برحق ۽ سچو ڌرم تصور ڪري سگهي ٿي؟ ڪو اولاد جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڪايل سيٺ سگنومل پٽ پنڻ لاءِ ساگهر (١) سميت اڏيري لعل پهتو. ڪامٽي ڪي اندر هلڻ جو اشارو ڪري ڪانڌ (٢) پاڻ گهوڙو پڌڻ لڳو. ڪو موقعي جو منتظر تاڪائو ۽ طامائو خبيث مسلمان اندر واڳون وانگر وات ڦاڙيو ويٺو هو. من موهن منڌ (٣) جو اندر ٽيڻ ۽ هن ديوهيڪل ڏنيٺ جو اندران در بند ڪرڻ. واٽئي ايها روداد ڏسي در ڪولڻ لاءِ سوڏا (٤) زور لاتا. پر در ٻه در هو پر واري دري جي سيرن مان ڪيس معاملو دگرگون نظر آيو. ڏسي ته هڪ ماڻهو باربر پار ڪري پارت جي وچم ويٺو آهي. پارت جون لامون (٥) ڪيس وڪوڙي رهيون آهن. وهراج چالو آهي. اجا پهريون گراڙو (٦) رونبو پيو ٿئي. بڪايل ڪڙڪڙڪ چڳي رهيو آهي. وفا جا وردس ٽائيپ تي رهيا آهن. سيڙه (٧) پاتار جو پاٽي پيو پيئي. ڏيندڙ ڏر لجئه الفت وداد ۾ مستغرق آهي. وٺندڙ ڏر شراب محبت جي نشي ۾ سرشار ۽ سراپا رضا و تسليم. هو هڪ اهڙي دنيا ۾ پهچي چڪا آهن. جتي پهچڻ ڪان پوءِ هي غمن واري دنيا في الحال ته وسري ويندي آهي. واٽيون هجي ها ڪو اڄڪلهه جو ترقي پسند ته واه واه ۽ شاباس شاباس جا غلغلا بلند ڪري ها. پر هو هو ڪو اولڊ قسم جو ۽ بقول جي ـ ايم جي دور جاهليت جو يادگار. تنهن ڪجهه وقت ته پنهنجو مال لٽبو ڏسي اڙي ڪير آهين؟ ڪير آهين؟ جو شور برپا ڪري ڏنو. نيٺ خيال آيس ته متان جنهن اڏيري لال لاءِ هيڏي ڏس ڏوري پهتا آهيون اوهو ته ڪونه پنهنجا پال پلائي رهيو آهي. سو چيائين ته اڙي اڏيرو ته ڪونه آهين اڏيرو؟ بدمعاش چيو ته ها ها هائو هائو. واٽئي چيو تڏهن جشن ڪر جشن. ايهين چئي پري وڃي مطمئن ٿي ويٺو. پلا ڪيئن نه مطمئن ٿئي جو پانڌيڙي جو پنڌ ساپ پيو. ڪاج سريا. مرادون پنيون. اڏيرو سوال سٽي عرض

---

(١) پار ٻچا (٢) مڙس (٣) ڪنوار (٤) پورا (٥) تاريون (١) وهر ٽيندڙ سارين جو منبو (٧) پکي جو قسم جنهن جي ٻت تي قلمن جيڏا ڏگها ڪنڊا ٽيندا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اونائي قبر مان ٻڙتڪ ڏئي ٻاهر نڪري پٽ ڏيڻ واري مهر پنهنجي هٿ سان سر انجام ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙي رهيو هو. هيڏو سارو اڏيرو پنهنجي سر هلاڪ پي ٿيو ۽ قانون فطرت جي عين مطابق اولاد پيدا ڪرڻ لاءِ عملي ڪوشش ڪري، پنهنجو رت ولوڙي پاڻ کي پگهرائي رهيو هو ۽ هاڻي اولاد جو پيدا ٿيڻ شڪ جي گمنام گس مان نڪري يقين جي شاهراه تي پهچي چڪو هو. دعائون جڏهن وچي لڳن. هي هتو هٿ سودو ڪتان ليي. ازين قسم واقعات پتورو جنگشن جي پرسان پتوري جي ماڙي تي ٻه ايترا گهٽان ٿيا جو اڄ تائين اڇوت هندو وسهي ويا آهن ته ايهي حرڪت بازيون پتورو پاڻ تو ڪري. چنانچه هندو قوم ۾ ايهو مشهور مقولو بنجي ويو آهي ته: پتورو دعا رو گند لڪٿا رو ڪوتو لگايان رو وچاڻ، يعني پتوري وٽ دعا جا ته پاندا پرپا پيا آهن، پر عادتن جو ڪوتو (لوفر پارٽي) ۽ زالن جو وچاڻ (پيڙي پوڙيندڙ) جيڪو ڌرم چوي ٿو ته مٿل موتي اڇي ههڙا ڪرتوت ڪري تو، ڇا اوهو ٻه حق آهي؟ ڪنهن اڇوت کي اتفاق سان گيتا جو پوتر آواز ڪن پيو ته انهيءَ مليڇ جي ڪن ۾ شيهو ڳاري وجهو اڙي جيڪڏهن گيتا هدايت جو ڪتاب آهي ته پوءِ پلي اوي سوي ٻڌي هدايت پرائي- گيتا ڪهڙي اهڙي عيب جي شيءِ آهي. جنهن کي اهڙي اهتمام سان لڪايو ۽ ڇپايو وڃي ٿو. هندو ڌرم چوي ٿو ته آهي سٺي شيءِ، آهي ٻه هدايت لاءِ، پر انهيءَ کي ظاهر هر گز نه ڪبو. اي نٿين مان واٺيان ٿيل جي- ايم اينڊ پارٽي ٻڌايو ته ڇا ايهو قانون ٻه حق آهي؟ مونکي وري ٻه عجب تو ٿئي ته جي-ايم واٺيون ڇو ٿيو؟ ايها ڳالهه پايئه ثبوت کي پهتل آهي. ته پيسن تي ايهين ٿيو، پر ته ٻه تعجب پيو ٿئي ته واٺيون ڇو ٿيو؟ پلا اسلام ڇڏيائين. لامذهب ٿيو ته لامذهب ڏي هجي ها واٺيي جو مذهب ته ڪو عقلمند قبول ڪري سگهي ئي ڪونه ٿو. هنن جي ڪابه ڳالهه معقول ۽ قرين قياس ته آهي ڏي ڪانه. هندو ڌرم کي عقل ۽ سياڻپ جو ته ڪو واءُ ئي ڪونه لڳو آهي. ڪافر سڀ ٻڇڙا پر حماقت حماريت سفاهت غوايت ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهالت جيتري قدر هندو ڌرم ۾ آهي اوتري قدر شايد ڪنهن ٻي ڪافر قوم ۾ هجي.

آئون نسخه نويسي به ڪندو آهيان. ڪا دوا هوندي آهي ته مفت ڏيندو آهيان نه ته ناهو نسخو يا ڏس. ويچ آهيان يا ڪويچ پر رب جي فضل سان مطب وارن پورن پنجٽيهن سالن ۾ دوا يا نسخه بابت ڪنهن کان هڪ ريبو به ڪونه ورتو اٿم. انهيءَ علاج جي سلسلي ۾ بعضي اڇوت قومن جا مرد ۽ عورتون به اچن ٿا. جن وٽ ڌوئڻ ۽ صفائي جو اهتمام گهٽ هوندو آهي. ڪو ماڻهون ڏس پنڌ لاءِ اميد ڪري اچي هنڪي لوڏي ڪڍڻ اخلاق ۽ انسانيت جي منافي آهي. لامحاله ويجهو وهاري نبض تي هٿ رکڻون پوي ٿو. هنن جي ڪني ڌپ ۽ ڇٽ نڪ پوسرايو مغز براڀو چڙي. پر مٿين طبقه جا هندو جيڪي روزانه شنان ڪري ڪتي ڌوتل ڪپڙا زيب تن فرمائيندا آهن. انهن جي به پير ۾ ويهبو ته ڪفر جي ڌپ پئي ايندي. طبيعت چاهيندي ته ڪجهه پريرو هيٺين واءِ تي ويهي ته چڱو. ايها ڌپ عام بدبودار شين وانگر نه پر هڪ اهڙي نرالي هوندي آهي، جنهن جي اچڻ شرط قوت شامه ماؤف تي گواهي ڏيندي آهي ته ايها خاص ڪفر جي ڌپ آهي. اسان جا مسلمان اهڙا پيا آهن، جن ڌوئڻ پوئڻ سکيو ئي ڪونهي. نٿون چولو جيئن پائيندا تيئن پاٽي ۽ ڪار صابڻ لاءِ سڪندي پٽن تي ئي ڦاٽي ويندو. ونهنجڻ سان هنن جو واهپو ئي ڪونهي. مر ۽ گر جا هنن جي بت تي ته ڇميل، پر ته به منجهن نڪا باس نڪا بوءِ.

اسلام جو هنن ۾ ڪوبه ارڪان نه. صرف ڪلمون پاڪ پڙهيو اٿن. جنهن ڪفر ۽ ڪفر جي بد بو هنن تان ميٽي ڇڏي. عجب آهي ته اسان جي جي. ايم صاحب کي انهيءَ ڪني ڌپ ۽ ڇٽ به ڪفر کان نه روڪيو. شايد هندن وانگر هن جي مغز ۾ ويهي وئي آهي. ۽ هاڻي هنکي محسوس ئي نٿي ٿئي. هاڻي هو انهيءَ کي راني ئي (۱) نٿو. پلا جڏهن پاڻ هندو ٿيو آهي ته

(۱) ليکي ئي نٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آخر هن جي بت ۾ ب ته اوها بدبو پيدا ٿي چڪي هوندي، پوءِ ڪيئن ٿي محسوس ٿئيس سمجهو ته انهيءَ بدبو ڪي هاڻي هو پيتاري ويو.

باندر زادا ۽ لنگور پوٽا

پيرزادا اميرزادا مخدوم زادا نواب زادا صاحبزادا شهزادا حلال زادا ۽ حرامزادا. اهڙي طرح سان بادشاه پيرپوٽا جهانيان‌پوٽا هاليپوٽا ڦل پوٽا پليءَ پوٽا وغيره وغيره ذاتيون اڳيئي هيون. پر ويهين صدي ۾ زادن ۽ پوٽن جون ڪيتريون ئي نيون ذاتيون باندرزادا لنگور پوٽا وغيره نالن سان وڏي آب تاب ۽ طمطراق سان نروار ٿيون آهن. هو ڊارون ٿيوري جا قائل آهن. هو چون ٿا ته ڪو پاڻي جو پونئرو (۱) لکين سال نسلا بعد نسل ترقي جون منزلون طئي ڪندي ڏيڏر ٿيو پوءِ ڪچون ٿيو، پوءِ ٻلا ٿيو، پوءِ نانگ ٿيو، پوءِ باندر ٿيو، پوءِ گڏه ٿيو، پوءِ انسان ٿيو.

هو چون ٿا ته اوهي انسان اسين آهيون. ايهي پونئرن ڏيڏرن ڪچن نانگن ٻلن ڪتن پولڙن باندرن جا فرزندان گرامي. اڄڪلهه ترقي پسند الحاد پرست سرخا دهريا ڪميونسٽ وغيره نالن سان پاڪستان ۽ ٻين ملڪن ۾ وڏي شان ۽ شوڪت سان گذاري رهيا آهن. هنن کي هلڪي ذات وارا هرگز نه سمجهو. هو ڪمذات ناهن. هو ڪنهن گهراڻي گهر جا آهن، هو خاندانان آهن. هنن جا وڏا بزرگ پونئرن کان وٺي ويندي باندرن تائين سڀ ڪي هستيون ٿي گذريون آهن. انهن کي خسيس ۽ رذيل قوم نه چوڻ گهرجي. ڪو چئي ب ڏسي. هو ڪن وٽن جا چوڏا آهن. عام انسان هنن جي جتي ۾ پير پائي ٿا سگهن. چون ٿا ڪنهن وڪٽنڊڙ چٻ جي قيمت هڪ رپيو ۽ چٻ جي ٻچي جي

(۱) پاڻيءَ جو تمام ننڍو جيت

قيمت ۾ رپيا پڌي. ماڻهن چيو ايهين چو؟ چيائين: وه صرف آلو
ہے اور یہ آلو بهی ہے اور آلو کا پٹها بهی ہے.

عام انسان ته صرف انسان آهن. هي انسان ۽ آهن ۽ ان سان گڏ پيون ۽ کيتريون ئي اتم جنسون هنن جي وجود ۾ سمايل آهن. تنهنڪري ايهي قسمان قسم ۽ رنگا رنگ جنسن مان جڙيل انسان نما جانور عام ماڻهن کان درجي ۾ تمام مٿاهان آهن. عقل ۽ دانش ۾ عام ماڻهن کان گهڻون بلند ۽ بالا. هونءَ به پسر (۱) پست (۲) ٿيندو آهي. هي ته پسر کان به مٿي صد سر آهن. هنن جي ته ڳالهه ئي ڪا اور آهي. اوهان ڀانيو ٿا ته ترقي انسانيت جي ڏاڪي تي پهچي ختم ٿي وئي. نه نه ختم وري ڪٿي ٿي، ڪير ٿو چئي ته ختم ٿي. ايهي جيڪي لکن سالن کان ترقي ڪري رهيا آهن. سي اجا ترقي ڪري مرد پاڏا ۽ زالون مينهون ٿينديون. ڪڻ ڪتر ڏارو لوسڻ وغيره جا ٻه ٻه مڻ هنن جو روز مره جو قوت هوندو. زالون مينهون بنجڻ کان پوءِ پاسي مان چروڙي ڪير جي ڏهائينديون. پوءِ سچو ڳيهه ملڪ ۾ ايڏو عام جام ٿيندو، جو ڪوڙي بناسپتي ڪي ڪير تڪ به ڪونه هٿندو. اجا به ترقي ڪري مرد ۽ زالون اٺ ۽ ڏاچيون ٿيندا، اجا به پوءِ هاٿي ۽ هاٿيون ٿيندا اجا به پوءِ الائي ڇا ٿيندا. ايهي ڳالهيون ڀانيو ٿا ته چرچو پيا ڪريون. نه نه چرچو نڪو يوڳ. هو سچ پچ پاڻ ڪي جيتن ڪتن ٻلن پولڙن باندرن جو اولاد چوائين ٿا.

جي. ايم صاحب بار بار لکي ٿو ته ايها اهڙي حقيقت ثابت آهي جنهن ۾ شڪ شبهي جي ڪابه گنجائش ڪانهي. ايها سچي قوم پنهنجي انهيءَ دعوي جي ثبوت ۾ باقائده ڪتاب لکي ڇاپائي رهيا آهن. ڪو ماڻهون اڻ واقفن کي اڳيان پاڻ کي صديقي فاروقي عباسي قريشي يا سيد سڏائي ته انهيءَ تي

---

(۱) پيءُ هڪ ذات وارو ۽ ماءُ ٻي ذات واري هجي.
(۲) وڏو بدمعاش.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏڏو ڏيکر (١) ڪيو ويندو آهي، ته ثابتي ڏي، شجرو ڏيکار • تنهنجو سچائنڌل ڪير آهي؟ وغيره. پر جيڪڏهن ڪنهن ماڻهون پاڻ کي ڏران ٿي، گهٽ ذات سڏايو. ماڇي مهاڻون خاصخيلي شيدي وغيره ته انهيءَ ڪان آڏي پڇا ڪرڻ جو سوال ئي ڪو پيدا ٿئي. هنکي ايهين ٿٿو چئي سگهجي ته هوندو ته ڪا آڇي ذات پر گهٽ ذات سڏائي معتبر ٿو بڻجي. گهٽ ذات سڏائيندڙن کي بي دريغ ۽ بلا تامل تسليم ڪيو ويندو آهي. پلا جيڪڏهن ڪو ماڻهون حضرت آدم عليه السلام جهڙي اولوالعزم پيغمبر جي اولاد هئڻ جي شرف ۽ عزت ۽ وقار ۽ مرتبه ۽ مان تان دستبردار ٿي به سلامتي هوش و حواس پاڻهي پاڻ کي باندر يا لنگور جهڙي ذليل ۽ مردار جانور جو سپوٽ پٽ سڏائي ته انهيءَ جي منهن تي ڪهڙا لينگها ڪيڏي سگهبا؟ ڪهڙي طرح سان هنکي ڪوڙو چئبو؟ سيڪو چوندو ته ادا پاڻ کي وڏائي ته ڪونه ٿو. ويچارڙي جي جيڪا ذات آهي سا ٻڌائي ٿو. ايها ذات ڪيئن ۽ ڪٿان شروع ٿي؟

چوٽتا ڪن ولايتن جي جهنگلن ۾ باندر بيحد گهڻا ٿين ٿا. جناب ڊارون صاحب جا ماءُ پيءُ سير تفريح جي خيال سان پرپرا نڪري ويا. تان جو باندرن کين گهيريو. مڙس ته لڙندي وڙهندي نيٺ جان بچائڻ ۾ ڪامياب ٿي پڇي نڪتو. پر زال کي ڪنهن باندر گهلي وڃي پنهنجن ڪکن پيڙو ڪيو. چون ٿا ته باندر وڏو حرامي آهي. اشراف ڪونهي. هنکي ڪا زال هٿ اچي ٿي ته هو انهيءَ کي پنهنجي هوس رانين جو آماجگاه بنائڻ ۽ واپرائڻ کان نه ٿو گسي.

چنانچه ويچارڙي مظلوم مئڊم کي هڪ ناجنس ۽ نامانوس جوڙيوال جا مجرمانه حملا پاٽي ڏينهن برداشت ڪرڻا پيا. نه ڪلڻ ڳالهائڻ جو سڪ، نه رهاڻ مجلس جي وندر جهڙوڪر جيل ۾. ڏندن تي ڏئي وقت گذارڻ لڳي. هوڏانهن باندر خبيث هو. جنهن پنهنجي بجري نڪ منهي گول اکين واري يا

---

(١) دڙڪو دهمان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇمار ڳڪي چوپيري باندريءَ کي صفا وساري ڇڏيو آر ڪيو هن سر و قد ڏکي نڪ ۽ ڏکين اکين واري لسي پسي جبر (۱) سان بنايل جوءِ تي. باندري پنهنجي انهيءَ پريزاد پهاج کي ڏسي سڙي پڇي رهي هئي.

ڪراچي ۾ پڏوسين ته ڪا تمام خوبصورت پر نو عمر ڪچي ڇوڪري ڏکنهن شاهينگ جي ور چڙهي وئي. هن ڪيس خوب تڪليف پهچائي نيٺ دانهن تـي ڪو پوليس وارو پهتو. شاهينگ ڪان ته مسڪين آزاد ٿي. پر سپاهي جي نيت ۾ خلل پيدا ٿيو، تنهن چيو ته، اسٽيٽمينٽ لينا هي- چلو ساٿهه والي ڪمره مين. هن اتي پنهنجي منهن تي نڪريون مليون. ان ڪـان پـوءِ جمعدار جي اڳيان پيش ٿي. انهيءَ به ساڳي طرح ڪمره ڏانهن هلڻ جو حڪم ڪندي چيو ته اسٽيٽمينٽ لينا هي. انهيءَ به وس پڄندي ڪونه گهٽايو. ۽ پنهنجي منهن ۾ خوب ڏوڙ پاتي ۽ پـوءِ نينگريءَ کي صوبيدار وٽ پهچايو. صوبيدار به چيو ته اسٽيٽمينٽ لينا هي. انهيءَ به پنهنجا لائق گهٽان ئي ڪيا. بلآخر مئجسٽريٽ وٽ پيش ڪئي وئي. جمال جي جاڄهه (۲) ڏسي مئجسٽريٽ جو به وات پاڻي تي ويو. انهي به جڏهن فرمايو تـه نينگري خلاصي جاءِ ۾ هلي اسٽيٽمينٽ لينا هي. تڏهن مظلوم ڇوڪريءَ روئڻهارڪي ٿي چيو ته ميرا اسٽيٽمينٽ سوج گيا هي.

ساڳي طرح سان هن مظلوم ۽ مسڪين مئدم سان پاتي ڏينهن کي هلتون تي گذريون، باندر ڏاڍ جـو هـو ئي ڪونه. تان جو سندس مڙس چند ساٿين سان مسلح تي باندر کـي ماري يا پڃائي زال ڇڏائي ونـي آيو. مائي باندر مـان سير (۳) تـي چڪي هئي. ڏينهن گذرندي ويرم ئي ڪانه ٿي. اميد واري جا آثار نمودار ٿيا. ڏکي گهر. سمهي ته وري اٿڻ جي نـه ڪري رڳي ٽڪ ٽڪ هنيون ڪچو ۽ اوڪارا. ميٺ گهر ۾ ڏسي تـه ڇڏيئي ڪونه ڪايو وڃـي. ايهي ڦيرا ڪو وقت هليا. پيٽ وڏو

---

(۱) زوري بنايل زال (۲) گهٽائي (۳) ڏکي يا حمل واري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيو. نيٺ ايهو نطفئہ ناتحقيق ڊارون جي نالي سان عالم وجود ۾ آيو. نڪ منون اکيون اندر گهڙيل منهن ڍگهو اتڻ ويهڻ ۾ چڙڪ ۽ چالاڪ ٽپ ته جهڙس ڪوبہ ڇوڪرو نہ پيو ڏئي سگهي. انهن پارن وارو ڇوڪرو وڏيو ويجهيو وڏو پريو ٿيو.

چون ٿا تہ مائٹ مرن پر مجيجي نہ مرن. ترارين ۽ تيرن جا گهاءَ ڇٽي بہ وڃن. پر زبان جا ڪيل زخم مور نـہ ميٽجن. نيٺ ناسور بنجن. منهن تي ڏيڻ کي ڏيڻ نہ ڇئجي- پر-هن مسڪين کي تہ ڪي هلڪي طبيعت وارا منهن مڪابر بـاندر جـو پٽ ڇئي ايهو ايهو ڪندا هئا. چالاڪڙي نيٺ عقل ڪان ڪم ورتو. ماڻهن جي مهڻن کان تنگ اچـي ايهو نظريو ايجاد ڪيائين تـہ جيڪڏهن ڊارون بابا باندر جو پٽ ٿيو تـہ ڇا ٿيو. اصل ۾ تـہ سڀڪو ماڻهون باندر جو ترقي يافتہ اولاد آهي. جيڪڏهن ڊارون جو پيءُ باندر آهي تہ ڏاڏو تہ سڀني جو باندر آهي. پيءُ ۽ ڏاڏي ڇا ورهايو. پٽ ۽ پوٽي ۾ ڪهڙو فرق. ڊارون جا پوئينر بہ انهيءَ نظريي تي قائم رهيا، ۽ انهيءَ ريت اهـا ڊارون ٿيوري ملڪان ملڪ پکڙڻ لڳي.

ڪل مخلوقات مان انسان ئي هڪ اهڙي مخلوق آهـي، جنهن کي عقل معاش سان گڏ فڪر معاد بہ قدرت جـي طرفان موهبت ٿيل آهي. انسان ذات صحيح طرح يا غلط طريقن سان پر پنهنجي معاد لاءِ ڪونہ ڪو لائحہ عمل ضرور قائم ڪيو آهي. آخرت يا معاد جي ڳڻتي انسان جي فطرت آهي. جانور جو عقل حال حاضر جو ڏک سک تہ محسوس ڪري ٿو. پر مستقبل جا هانجا ۽ مصيبتون هن جي دائره عقل کان ٻاهر هوندا آهن، نيٺ ڇا ٿيندو؟ ايهو ڪوبہ جانور سوچي نٿو سگهي، ۽ نہ انهيءَ تصور جي هن ۾ ڪا صلاحيت بہ آهي.

موت کان پوءِ حياتي جو تہ جانور تصور بہ ڪري سـا ڳالهہ اڻ ٿيڻي آهي. بلڪل اهڙي طرح سان ايهي باندر جا پويان ۽ ڊارون جو نسلي ۽ روحاني اولاد فڪر معاش، ۾ وهواه لڳا پيا آهن. باقي حيات بعدالممات هنن جي ذهن ۾ سمائجي نٿو سگهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايهو ئي آخرت جو انڪار اڄڪلهه جي ترقي پسند لنگورپوڻن جي خاص نشاني آهي. ڊارون ۽ سندس اولاد ڏرڙ ۾ وڃي پئي. اوهي ٿيا يورپ ۾. هتي ته نڪو باندر نڪو باندر پوڻن جي ڪهاوت جو ڪوبه مصداق. نه ملڪ ۾ باندر آهن، نه وري ڪنهن مذڪوره بالا حادثه جو هن ملڪ ۾ امڪان ئي متصور ٿي سگهي ٿو. هتي وارا نياڻا جيڪي پاڻ کي خواه مخواه باندر جو اولاد سڏائين ٿا. اهي ڪيتري قدر به اسان جا ۽ اسان جي پاڪ دين جا دشمن. پر اسين انساني شرافت جي مدنظر هنن کي اهو ڪارنهن جو داغ هرگز نه لڳائيندا سين. ڇريي کي ڪو پنهنجي وس ڇڏبو ڇا. هو ڇا به چون پر اسين چونداسين ته هو ڪوڙا آهن. اول نمبر جا هنن جي ڏاڏاڻ ۽ ناناڻ بئي انسان ذات آهن.

اسان هنن کي ڪنهن مهل ڪاوڙ ۾ ڪٿي چيو ته ماڻهوءَ جا ڦر ئي ناهيو، ته انهيءَ مان اسان جي ايها مراد هرگز نه هوندي ته هو ڪو واقعي انسانن جا اولاد ناهن. اسان جي انهيءَ اکر مان ايها مراد هوندي ته هنن ۾ انسانيت اخلاق لياقت ۽ ڪابه چڱائي ڪانهي. الحاصل ته اوهين اي ڊارون جا پوڇاريو، اي الحاد پرستو، پاڻ کي ڪهڙي به قعر مذلت ۾ اڇلايو. پر اسين اوهان کي ماڻهون ۽ انسان ئي سمجهنداسين نه پيو ڪجهه. اڙي نياڻا ڪوه اڇي خوار ٿيا آهيو. ڊارون هڪڙو ٽٽ ڪٽي ڏنون نه اوهين بس انهيءَ تي سندرا ٻڌي بيهي رهيا. ڀلا جيت ۽ جانور ترقي ڪندي انسان بنجي ويا ته پوءِ ته انهن جيتن ۽ جانورن جو اڄ وجود ئي نه هجي ها. پوءِ ساڳين شڪلين صورتن سان ساڳيون جنسون اڄ تائين ڇو پيون هلن. اڙي پٽيا هوش ڪريو. پاڻهي پاڻ کي گاريون نه ڏيو. وقلو نه. پاڻ تي ماڻهو نه ڪلايو. پيو هاڻي ڀلا ڇا چئون؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هر دلعزيز هيمون

ترقي پسند اديبن جو گروه ،گهٽي پيار ۽ محبت مان اڄڪلهه پنهنجن پٽن تي نالو هيمون رکي رهيو آهي. هيمون جهڙو سنڌ جو سپوت پيو ڪير. هيمون جهڙي لاڪيٽي لعل کي لانجهو ڪير چوي. ڪو چئي به ڏسي. هيمون ڪلياڻي ڪون سڏائي. سنڌ جي جيجل ماءُ ڏيا واري ڏهيسر يعني راجا ڏاهر کان پوء انهي ئي هر دالعزيز هيمون کي جنم ڏنو. جنهن سنڌ جو ڳاٽ اونچو ڪيو. جنهن پاڻ کي سنڌ جو ڪوه نور هيرو ثابت ڪيو. جو هڪڙي ئي ڪارنامي سان سنڌ جي ڪروڙن ڪٽ مست جوانن کان ڪسر ڪٽي ويو. ريل ڪيرائي وجهي ها ته. ته ڪا ڳالهه ئي اور هئي. انگلنڊ جي برن بازارين ۾ تهلڪو مچي وڃي ها. چيمبر لين منجهه اوندو ڪري پنهنجي گهر وڃي سمهي ها. ۽ جوء سان سالن تائين سور پيو روئي ها. پارليامنٽ جا منمبر پار ڪدن ها ۽ مٿو پٽين ها. ملڪه ايلزبيٿ جون بلو آئيز (١) وسنديءَ سنڌي سانوڻ جي بادلن جون سڪون لاهين ها. ايلزبيٿ ڏسڪي ڇپ ڏڪائي ڏڪائي نڪ مان وهندڙ سنگهون ايپران جي داون سان اگهندي اگهندي هنطرح اوساري ها ته الاس الاس اور واٿياز ائنڊ اور واچانٽيز اينڊ ديئر چلڊرين آل ڊائيڊه هائو اور لائيورز ول بي ڊيو تو ديئر سيپريشن. هتي به هندن مسلمان زالن مڙسن ٻارن ۽ وڏن جي ڇيچي چلهجي ڦتڪڻ ۽ مرڻ جو روح پرور نظارو ڏسي ڏسندڙن جون اکيون ٺرن ها. هنن جون هنبين ڦاٽيون رڙيون ريهون رنيون پڊي پڊڻ وارن جا دماغ به يڪ وقت سرندن شرنايـن مرلين. نڙن ۽ گلوڪاره ۽ گل بدنن جي سينبائيندڙ سرن ۽ نغمن جا سرور ۽ لذتون محسوس ڪن ها. انهيءَ کان علاوه سڄي سنڌ ۾ انهن جي عزيزن هندن ۽ مسلمانن جي گهرن ۾ ماتام ۽ ٻامرا مچي وڃن ها. اصلي واه واه ٿي

(١) سايون اکيون.

وڃي ها. بهادري کان علاوه مڙس ڏاهو ۽ هوشيار وري ڪهڙو. عقل ۾ ته اصلي پيراڻي پنيري کان اڪابر هن مرحوم ڇپيو هو ته. ڪنڊو لڳو ڪنڌ ۾ ڪوتجي ٿو گوڏو. هيمون گويا ٻي مصرع هنطرح ساڻ ٿاهي راس ڪئي ته. ڏڪ هٽڻون انگلنڊ کي ڪهاڙي هٽي لاتوسين سنڌ جو ڇوڏو. الحاصل ته گاڏي ڪري ها ته هيمون جو قدر ۽ قيمت هڪ مان وڏي هزار کي پهچي ها. بد قسمتي سان هو پنهنجي اراده ۾ ڪامياب ڪونه ٿيو. پر انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ ناهي ته هنجو ارادو نهايت نيڪ هو. هو سنڌ جو سچو سچڻ ۽ مهراڻ واديءَ جو بيحد گهٽگهرو ۽ نهايت ٻهي خواه ضرور هو. ڀلا جيڪو ماڻهون سنڌ واسين ڏانهن اهڙا عجائب ارادا رکي انهيءَ کي سنڌ جو سچڻ ڪيئن نه چئبو؟ جيڪو ٻاره ماسين وانگر ريل جا ٻلٽ ڪڍي ويو. انهيءَ کي ٻانڪو ۽ بهادر ڪير نه چوندو. الحاد پرستن کي حق آهي ته هيمون جي انهيءَ ڪارنامي تي فخر ڪن، ناز ڪن. ڀڏن خوش ٿين. ٽڙن. ڪڙن ۾ نه ماپن. آئون سندن خدمت ۾ انتهائي عاجزي سان هڪڙو عرض ڪندس. اوهو هي ته اوهان واقعي هيمون جو وڏو قدر ڪيو آهي، پر ايهو قدر اهڙي عظيم انسان جي اچان لائق وتان نه آهي. پٽ دائرهٔ محبت جو آخري نڪتو ضرور آهي. اظهار محبت لاءِ. هيمون جو نالو پٽن تي رکڻ ۽ هنکي پٽ جهڙو ڪري سمجهڻ واقعي پيار جي ڪمال جي نشاني آهي. پر هتي نه فقط محبت جو اظهار مقصود آهي. پر اهڙي عظيم انسان جي عزت قدر منزلت ۽ رفعت شان کي به ملحوظ رکڻون آهي ۽ ظاهر آهي ته معزز ۽ محترم شيءِ پيءُ کان وڌيڪ ٻي ڪابه ڪانه آهي. محبت سان گڏ بلند مرتبه جي اثبات لاءِ ڪنهن کي ابو بابو پيءُ يا پتاڏي چوڻ دنيا جي رسم ۽ راڄا ريت آهي. انهي ڪري اي الحاد پرستو، هيمون کي پنهنجو ابو چئو اوهان کان ڪو پڇي ته اوهان جي پيءُ جو نالو، ته اوهان وراڻيو تـه بابي سائين جو نالو آهي هيمون. يـا چئو تـه هيمون اسان جو والد شريف آهي. يا چئو ته پيءُ هيمون جي هي ڳالهه. يا چئو ته بابو

هيمون ههڙو سورهيه هو، ههڙو هو. رات جي پاڪ اونداهي ۾ دلي مان گڏون پريندو هو ته دلو ڪندو هو بربر ته ڪيس پؤئي ڪونه ٿيندو هو. اسان ڪان وڙ ويساه وٺو. اوهان هيمون کي ابو ۽ بابو چوندا ته اسين ارها ڪونه ٿينداسين. هون ۾ به ته اوهان جا سچا پچا پيءُ ماءُ اوهان جا ڪي دوست ڪين هئا. هنن پهرين ته دشمني اوهان سان ايها ڪئي ته چمڻ شرط اوهان جي ڪن ۾ بانگ ڏياريائون. هن دنيا ۾ قدم رکڻ شرط پهريون پهريون آواز خدا ۽ رسول جو نالو اوهان کي گوش گذار ڪرايائون. انهيءَ ڪان وڌيڪ ٻي ڪهڙي دشمني ٿيندي؟ جو ٻن سالن تائين پينگهن ۾ لوڏيندي اوهان کي ڪلمي شريف جون لوليون ڏياريائون. لا اله الا الله منهنجو جيئي ٻچي منهنجو وڏو پريو ٿئي الا الله. ايها ڪا گهٽ عداوت آهي. جو اوهان جا نالا مسلمانڪا رکيائون. ٽوپڻداس ٽلومل ٽيڪمچند ٽنڊڻ پڳت ٿمون رائي اهڙن پيارن نالن ڪان اوهان هميشه لاءِ وانجهجي ويا. بدخواهي جي به ڪا حد هئڻ گهرجي. پڇاڙي ۾ اوهان کي تهر وهاري چتونٽڙي جي چهنب وڏي انگهه کي مچو ڏئي چنهبياري کي چپترو بنائي اوهان کي مهتين جي اڳيان هميشه لاءِ مهٽين هاب ڪري ڇڏيائون. اوهان جا مائٽ اهڙو ظلم نه ڪن ها ته اڄ اوهان ڪولو جو اعلي ڪان اعلي اعزازي خطاب هنداڻ ماڳان حاصل ڪري سگهو ها. اها اوهان جي نهايت نحوست ۽ وڏي ڪان وڏو نياڳ هو جو اوهان مسلمان مائٽن جي گهرن ۾ جنم ورتو ۽ انهن جي اولاد هئڻ جو اوهان کي ٽڪو لڳو.

هاڻي به وقت هٿان ڪونه ويو آهي، انهن مسلمان مائٽن کي وساري ڇڏيو. انهن جو نالو به زبان تي نه آڻيو. پاڻ ڪي هيمون جهڙي سنڌ جي هيري هردلعزيز ۽ عظيم والد جا فرزند سعادتمند سڏايو. مسلمان اوهان کي خس ڪم جهان پاڪ جي اصول تي واڏايون چوندا. ٻاڻن سالن ڪان هن ملڪ ۾ پٽن (وچن ڪنديارن) تي ڪوه چاٽان ڪهڙي وچ ڦري آهي ۽ ڪهڙي ڪاري واري مٽن وري آهي جو ملڪ مان ناپيد تي ويا

آهن. پٺون اڄڪلھ هن ملڪ ۾ ته دوا لاءِ به ڪونه ٿو لڀي. پٺن جي گهر ۾ گار ٿيڻ تي جيئن مسلمانن ماتام ڪونه ڪيو. تيئن اوهان جي به دفع ٿيڻ تي درد مان دانهون ڪونه ڪندا. پر پاڻ سک جو ساهه پٽيندا. اهڙن منحوسن مار آستين مرتدن جو مولا پاڪ ايھين مٿو وڃائي، جيئن وري نه ڏسجن ڏيهه ۾. پالهٽپور ڪان به پري ڪدين پروردگار پاڪ.

وحدت الوجود جو مسئلو

واڳڻ جي وات ۾

الله جلھ شانه جي انوار ۽ تجليات جو پرتو جڏهن سالڪ جي خون جي قطري قطري کي رشڪ آفتاب بنائي ٿو، تڏهن سالڪ پاڻ کي بلڪ ڪل ڪائنات کي ۽ ڪائنات جي هرذري کي بقعئه نور پسي ۽ پرجهي (۱) ٿو ۽ انوار ايزديءَ ڌاران ٽوٽي جو غائر نظر سان ڏسڻ جي ڪوشش ڪري هنکي ڪابه شيءِ نظر نٿي اچي. جيئن سج جي ايرڻ بعد اگرچه ڌارافي الحقيقت موجود آهن. پر ڪو ماڻهون بصيرت کان قطع نظر ڪري پنهنجي بصارت جي فيصلھ مطابق جيڪڏهن چوي ته تارو ڪوبه ڪونهي. رڳو سج ئي سج آهي. ته انهيءَ جو اهو قول من وجه سچو آهي.

بلڪل اهڙي طرح انهي خاص وقت ۾ جڏهن سالڪ سواءِ تجليات ايزدي ۽ انوار سرمدي جي ڪانه شيءِ نٿو ڏسي. تڏهن پنهنجي وجود ۽ وڻن ٽڻن جانورن پکين جاين جبلن وغيره وغيره جي وجود ۽ هئڻ کان نابري واري ويهي ٿو. ۽ انهيءَ مدهوشي ۽ حالت سڪر ۾ چئي ٿو ڏي ته ”همه اوست“ هي به خدا هو به خدا. آئون به خدا. تون به خدا. سڀ پاڻ ئي پاڻ ۽ خدا ئي خدا آهي. سندس ڌاران ٻيو ڪجهه به ڪونهي. لهار لوهه کي

---

(۱) پسي يا ڏسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏڳنڌڙ (۱) دوڏن ۾ هٽي ڏمڻ ڏمي ٿو تہ لوھ ۾ باھ جون سڀ صفتون ساڙڻ ۽ ڳاڙھو رنگ پيدا ٿيو پون. انهيءَ وقت ۾ لوھ پاڻ کي باھ چوائي تہ چوائي سگهي ٿو. اگرچہ في الحقيقت آهي لوھ جو لوھ. آهي تہ لوھ پر انهيءَ وقت ۾ ڪو هٿ لاهي بہ ڏسيس. وڻ تي انوار ايزدي جا اوهيرا آيا تہ وڻ حضرت موسيٰ عليہ الصلواۃ والسلام کي آئون تنهنجو رب. ايهي اکر چيا. اهو وڻ جي خالق ۽ مالڪ چيو بلڪل اهڙي طرح انهيءَ وقت ۾ سالڪ نہ پر سالڪ جو مالڪ چوي ٿو انا الحق. شاہ عنايت اللہ شهيد جهوڪ شريف واري بہ ايهين ٿي فرمايو آهي تہ.

من نمي گويم انا الحق يار مي گويد بگو
چون نہ گويم چون مرا دلدار مي گويد بگو

حضرت بايزيد بسطامي رضي اللہ تعاليٰ عنہ ڪان صحو (سلامتي هوش) جي حالت ۾ ماڻهون پڇندا هئا تہ جيڪڏهن ڪو ماڻهون "سبحاني ما اعظم شاني" آئون سبحان منهجو ڪيڏو نہ وڏو شان ليس في جبتي سويٰ اللہ معنيٰ منهنجي جبي ۾ اللہ ڌاران ٻيو ڪجھ ڪونهي. ايهين چوي تہ انهيءَ جو ڇا حڪم آهي؟ فرمائيندا هئا تہ انهيءَ کي قتل ڪرڻ گهرجي.

ماڻهون چوندا هئا تہ حضور اوهان پاڻ ايهي اکر چئو ٿا. چوندا هئا تہ جيڪڏهن سچ پچ آئون ايهين چوان ٿو تہ مونکي بہ قتل ڪريو. بهرحال هنن جو ايهو قول مجبوري مدهوشي ۽ غير شعوري حالت تائين محدود هو. مولانا جامي چون ٿا تہ سڪر جي حالت ۾ جهونگاري رهيو هو تہ:

"بسڪ درجان فگارو چشم بيمارم توئي،
هرچہ پيدامي شود ازدور پندارم توئي."

يعني اي محبوب جيئن جو منهنجي قتيل جان ۽ بيمار اک

(۱) برنڌڙ زوڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ تون ئي تون آهين. جيڪا به شئي ڏسان ٿو پانيان ٿو ته تون آهين. پر ۾ ڪو ترقي پسند قسم جو گستاخ به ٿيو هو، انهيءَ ڏنو ته مولانا بل سئو ڏنون آهي. سو ڦهڪائي ڏنائين ته: ”اگر خري پيدا شود“ يعني جيڪڏهن گڏه اڳيان ايندو تہ انهيءَ ڪي ڇا چوندين؟ مولانا جو انهيءَ اوچتي اعتراض تي هوش ٺڪاڻي اچي ويو ۽ محسوس ڪري ورتائين ته هڪ نالائق مون کان ڇا ٿو چوائڻ گهري؟ سو انهيءَ گستاخ ڏانهن آڱر جو اشارو ڪري چيائين ته، ”پندارم ڪہ توئي“ يعني ڀائيندس ته اي گستاخ تون آهين.

اڪر اوهو ساڳيو پر گڏه بنائي ويو خود انهيءَ گستاخ ترقي پسند ڪي. الحاصل ته حالت مدهوشي ۾ غير شعوري طور اناالحق چوڻ وارو دؤر گهڻون وقت هليو تان جو شيخ اڪبر محيالدين ابن العربي جو سالڪ ۽ ڪامل ولي هئڻ سان گڏ هڪ عظيم فيلسوف به هو. پيدا ٿيو. انهيءَ فصوص الحڪم فتوحات مڪيہ شجرة الڪون وغيره وغيره ڪتاب لکي گوناگون فلسفيانہ دليلن سان سالڪن جي انهيءَ سڪر ۽ مدهوشي واري حالت جي ديد يعني ”همه اوست“ ڪي هڪ مستقل مسئلو ۽ هڪ عين حقيقت ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.

هن چيو ته مختلف شڪليون جيڪي اسان کي نظر اچن ٿيون. يعني ماڻهون جانور پکي وڻ جبل زمين آسمان وغيره وغيره ايهو اسان جي نظر جو فريب آهي. فيالحقيقت ايهي ڪل شيون آهن ئي ڪونہ. جيئن فلم جي پردي تي ڇا ڇا مان نظر اچي ٿو، پر حقيقت ۾ ڪجهه ڪونهي. حقيقت اوها آهي، جيڪا سالڪ کي خاص وقت ۾ نظر اچي ٿي. يعني هر جاءِ هر هنڌ هڪ وجود رب جو ٻيو ڪجهه به نہ. جيئن درياه هڪ ئي آهي، اگرچہ انهيءَ تي هزارن قسمن ۽ شڪلين جون لهرون نظر اچن ٿيون. پر آهي اوهو جو اوهو هڪ درياه. اهڙي طرح سان نظر ڇا به اچي. پر حقيقت ۾ رب جي وجود ذاران ٻيو ڪو وجود آهي ئي ڪو نہ.

حضرت امام رباني مجدد الف ثاني حضرت شيخ احمد فاروقي سرهندي رضي الله تعاليٰ عنه شيخ اڪبر جي انهيءَ عقيدي جي ترديد ۾ تمام گهڻون ڪجهه لکيو آهي ۽ انهيءَ عقيدي کي گمراهي ثابت فرمايو آهي. پر انهيءَ سان گڏ شيخ اڪبر ۽ بين وحدت وجودي اوليائن جي ولايت جو به اعتراف ڪيو آهي.

فرمائين ٿا ته هنن معرفت الاهي ۾ ڪابه غلطي نه ڪئي آهي. الله تعاليٰ کي قانون شريعت جي عين مطابق به همه صفات موصوف ثابت ڪيو اٿن. البته مخلوقات جي معرفت (سڃاڻپ) ۾ ڀليا آهن ۽ مخلوقات جي معرفت ۾ ڀلجڻ ۽ مخلوق جي وجود کان انڪار ڪرڻ اگرچه حقيقت جي خلاف آهي. پر ڪفر ناهي ايها آهي مسئله وحدت وجود جي مختصر حقيقت.

فراڊ ۽ ڏوڪي بازي

عهد حاضر جا ملحد ۽ منڪر انتهائي بيحيائي سان مالڪ الملڪ جي محبت ۾ مست ۽ مدهوش عاشقن جي عجب جهڙي اکر "همه اوست" کي مروڙي سروڙي عوام جي سطحي ۽ متاڇري کي ڏسندڙ ذهن ۽ نظر سان ڏوڪي بازي ڪري باري تعاليٰ و تقدس جي ذات ستوده صفات کان انڪار جي معنيٰ ۾ استعمال ڪرڻ جي ناپاڪ ڪوشش ڪري پنهنجي مسخ ٿيل فطرت جو مظاهرو ڪري رهيا آهن.

چون ٿا ته بزرگن جيڪو چيو آهي، ته تون به خدا آئون به خدا هر شيء خدا. انهيءَ جي معنيٰ ايها آهي ته بس ايهي ئي دنيا جون ڪل شيون خدا آهن ۽ متيون خدا جيڪو سڀ جو خالق ۽ مالڪ آهي سو (معاذ الله) آهي ئي ڪونه. الله جي محبوب بندن فرمايو هو ته اسين ۽ دنيا جون ٻيون ڪل شيون آهن ئي ڪونه. ڪابه شيء ڪجهه به ناهي. فقط خالق تعاليٰ آهي. فقط اوهو متيون خدا آهي . ٻيو ڪجهه به ڪونهي. هن وقت جا ملعون ملحد چون ٿا ته خدا آهي ئي ڪونه. خالق پاڪ جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجود ئي ڪونهي. پيو سڀ ڪجهه آهي. سڀڪا شيءِ ازخود پيدا ٿي آهي. ۽ ايهي ئي دنيا جون شيون خدا آهن.

هو چون ٿا تہ مٿيون خدا تحقيق آهي. هيٺ دنيا ۾ ڪجهه ڪونهي. هي چون ٿا تہ مٿيون خدا آهي ئي ڪونہ. هيٺ دنيا ۾ سڀ ڪجهه آهي. ۽ دنيا جي سڀڪا شيءِ ثابت آهي. ”ببين تفاوت رہ ڪجاست تابڪجا“. وحدت وجود وارا اوليا چون ٿا تہ الله آهي. الحاد پرست چون ٿا تہ الله ڪونهي. اوليا چون ٿا تہ رب ڌاران بي ڪابہ شيءِ ڪانهي. الحاد پرست چون ٿا تہ صرف خدا ڪونهي. بي سڀڪا شيءِ آهي. انهيءَ ڊبل مخالفت جي باوجود اوليائن جي اقوال مان الحاد پرستن جو پنهنجي الحاد لاءِ استدلال ڏوڪي بازي فراڊ بلڪ بيحيائي ۽ بيشرمائي جو هڪ نادر مثال آهي.

هڪ مثال

فرعون چيو تہ مون ڌاران پيو خدا ڪونهي، آئون خدا آهيان. حضرت موسيٰ جيڪو چوي ٿو تہ سڀ ڪان مٿاهون سڀ جو خالق خداوند پاڪ آهي. سو معاذ الله ڪوڙو آهي. فرعون انهيءَ چوڻ سان اڪفرالڪافرين ۽ دوزخ يونين جو چيئرمين بنجي ويو.

منصور چيو تہ مٿين خدا ڌاران جو خالق پاڪ آهي پيو ڪجهہ بہ ڪونهي. آئون يا دنيا ۾ جو ڪجهه بہ نظر اچي ٿو، ڪجهه ناهي. نظر جو فريب آهي. في الحقيقت سڀ ڪجهه خدا ئي خدا آهي. اناالحق. انهيءَ معنيٰ سان تہ آئون ڪونہ آهيان. خدا آهي. فرعون جو اناالحق انهيءَ معنيٰ سان تہ خدا ڪونهي، آئون آهيان. بنهي ۾ زمين آسمان جو فرق.

هڪ عاشق آهي جنهن کي محبوب ڌاران ڪجهه بہ نظر نٿو اچي. هو سڀڪنهن شيءِ کي منعم حقيقي ۾ محبوب تحقيقي پيو تصور ڪري. پيو دشمن آهي، جو محبوب جي وجود جو ئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منڪر آهي. پنهنجي پاڻ ڏاران ٻيو ڪجهه به قبول ڪرڻ لاءِ تيار ناهي. هن ڪي محبوب جو نظر اچڻ ته ڪجا، پر محبوب جي تصور کان به محروم آهي.

افسوس هزار افسوس ته اڄڪلهه جو ازين قسم منڪر ملعون يعني فرعون جو پيچ پنهنجا ناپاڪ مردار سوگ جهڙا ڪتيل ۽ ڪارا تيل هٿ انهن الله جي محبوبن جي ڏاج (۱) ڪپڙن تي اگهڻ گهري ٿو، جن جي پاڪائي محبت عشق ايمان ۽ فداڪاري تي ملائڪن کي رشڪ ٿو اچي. هنن الله جي عشق ۾ پنهنجون جانيون گهاريون. هنن محبت ۾ پاڻ کي ماري وڃائي نيست ۽ نابود ڪري محبوب ڏاران پاڻ کي ۽ ڪل ڪائنات کي نه هئڻ نيست ۽ عدم تصور ڪيو. ۽ سندن خال هن بيت سان مشابهه هو ته:

دمے در يار تو صد بار ميرم،
باين بيچارگي نام تو گيرم.

اڄڪلهه جو لچ لنب لوفر ٺگ ته پتائي نل (۲) نالائق نا اهل. الله جو عدو. عشق کان عاري. محبت جي نالي کان نا آشنائي محض پنهنجي ڪفر جي اثبات لاءِ انهن عاشقن جا بيت ۽ مصرائون دليل بنائي پيش ڪندي ڦڪو به ٿٿو ٿئي.

دراز دستي اين ڪوته آستينان بين

قادر قدير ڪنڌ پڇيس. ڪا گبرس ترين کان به گهري چپ مٿس ڪيرائي. وحدت وجود مسئلو واقعي واڳن جي وات ۾ آهي. يا مون ايهو اکر خلاف واقعي جي لکيو آهي.

هيءَ وري ٿي

وحدت وجود جي لفظ سان اڄڪلهه جا ڪل منحوس دهريا مذاق ڪري رهيا آهن. پر اسان جي شنمبڪتو يعني

---

(۱) زور اچا (۲) بدمعاش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ـ ايم شيد يا شياد جيڪا بند تي پانجاري پڏي آهي ۽ ڪتي کي ڀڪرو ثابت ڪرڻ ۽ ٻه ٻه کي ٻجائي چئن جي پنج بنائڻ جي جيڪا ناڪام ڪوشش ڪئي آهي، سا بي ايماني ۽ ۽ سفيد چشمي جو هڪ نادر الوجود مثال آهي. چي وحدت وجود مان مراد آهي، وحدت اديان يا وحدت مذاهب. هاڻي پلا چا تا چئو وحدت وجود جي معنيٰ. وحدت اديان نـه لغوي آهي. نـه اصطلاحي آهي. انهيءَ اکر جي اها معنيٰ ڪنهن صورت سان نهڪي ئي ڪانه ٿي. ڪيئن ٿا پانيو بند تي پانجاري (۱) پڏڻ انهيءَ کي چئبو آهي يا اوها اچان ڪا ٻي ڳالهه آهي.

گوياڪ شياد صاحب فرمائي ٿو ته دنيا جي ڪل مذهبن کي ڪتي ڇاٽي سندن اصليت ختم ڪري مذهبن جي روح ۽ حقيقت کي مڻ ڪانين ۾ باه ڏئي ساڙي ڪفر جي چاش ۾ هلائي ملائي معجون مرڪب بنايو. صبح شام انهيءَ ماڻ گئوماتا جي ڇيٽي جيترو وزن ڳيت ڏئي ڳڙڪايو.

دنيا ۽ آخرت جي تباهي مردار تي جيئڻ ۽ مردار تي مرڻ لاءِ ايهو طبعزاد ۽ صدري نسخو مجرب اٽگس تير بهدف ۽ منڊي تي تڪ آهي. پيٽ ۾ پهچڻ شرط بدن ۾ بجلي وارو تاثير پيدا ٿي ويندو. ۽ نهايت برق رفتاري سان دنيا ۾ ذلت خواري ۽ مڪمل تباهي جي اوڙاهه ۽ آخرت ۾ جهنم جي آڙاهه ۾ پهچائي ڇڏيندو.

اي جناب جي ـ ايم تنهنجو نسخو واقعي حيرت انگيز اثرات جو مالڪ ۽ نهايت قابل قدر آهي. ترقي پسندن کي پلي نوش جان ڪراءِ. ايهو طاغوتي ترياق انهن سياڻن کي بيشڪ سينبائيندو. ياناءِ پوندو.

مموڻ

هو مڇي مهوڙ تي ممڙا بنجي ويندا. پر خدا جي واسطي

---

(۱) اڻ ٿيندو ڪم ڪرڻ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عالم اسلام جي غوثن قطبن ۽ عام اوليائن تي ايها ناپاڪ تهمت نه ڏرء ڪهڙي اوليا چيو آهي ته اسلام جي ايها دعويٰ ته اسلام حق، ٻيا مذهب ڪل باطل. اها دعويٰ معاذ الله ڪوڙي آهي ۽ ڪفر جا ڪل مذهب حق تي آهن ڪفر حق تي هو تہ پوءِ اسلام آيو ڇو؟ حضور سرور ڪائنات صلي الله عليه وسلم سان ڪافرن ڇو جنگيون جوٽيون؟ ۱۳ سال مڪي ۾ ڪين ۽ سندن جانثارن کي ڇو عذاب ڏنا. ۽ مديني پاڪ وارن ڏهن سالن ۾ بار بار حملا ڇو ڪيا؟ ڇا ڪو ملڪيت تان تڪرار هو؟ ڇا اختلاف اوطان ۽ ديسي پرديسي يعني سنڌي ۽ پناهگير جو مسئلو نزاع شقاق ۽ افتراق جو باعث بڻيو هو؟ ڇا ٻنهي ڌرين جو وطن ٻيو ٻيو هو؟ جيڪڏهن نه ۽ هرگز نه. بلڪ اسلام جي احقاق ۽ سربلندي ۽ ڪفر جي بطلان ۽ نگو نساري لاءِ اناويهن مدافعانه معرڪن ۾ محبوب ڪريم صلي الله عليه وسلم پاڻ بذات خود شامل ٿيا. جن مان نون معرڪن ۾ ته باقاعده جنگيون به هليون. جن ۾ جيڪڏهن هڪ طرف هزارين مرون مردار ٿيا ته ٻي طرف سندن محبوب اصحابين به وڏي تعداد ۾ پنهنجي پاڪ خون سان اسلام جي وڻ جي آبياري فرمائي.

ڪفر حق هو ته ايها ايڏي ڪشت و خون ڇو ۽ ڇا لاءِ؟ جڏهن محبوب رب العالمين صلي الله عليه وسلم پاڻ ڪفر جو ڪرنگهو ڀڃڻ لاءِ ميدان ڪارزار ۾ ضيابار آهي. تڏهن ايهين ڪيئن ٿو چئي سگهجي ته امت جا غوث قطب ۽ اوليا جن سندن ئي غلامي عشق محبت ۽ اتباع مان رفعتون ۽ عظمتون پرايون. اوهي ڪفر کي ڳرهاتيون پائڻ ۾ پورا هئا؟ باطل مذهبن ۽ باطل پرستن سان همدم ۽ همقدم ٿي رهيا؟ ڇا اوهي خود پنهنجي آقا ۽ موليٰ جا به مخالف هئا؟ ڇا اوهي قرآن پاڪ جا به مخالف هئا؟ جنهن جون ڇهه هزار ڇهه سوَ ڇا هٿ آيتون اسلام جي حقانيت ۽ ڪفر جي ڪوار (۱) ۾ ناطق آهن؟ ڇا هندالولي خواجه غريبنواز اجميري ڪروڙن ڪافرن کي مسلمان نه ڪيو؟ اهڙي طرح ٻين

(۱) ملامت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غوثن قطبن ۽ ولين اِسلام نہ پکيڙيو؟ ۽ پنهنجي وس آهر ڪفر جي پاڙ نہ پٽي؟ اڇوڪا هند جا سورنهن ڪروڙ مسلمان انهن اوليائن مسلمان ڪونہ ڪيا هئا؟ ڇا انهن ڪي بہ ڪنهن بادشاهہ يا جابر لٺيون الاري ٺونشا ۽ گسنيون (١) هٽي مسلمان ڪيو هو؟ عالم اسلام جي پوري تاريخ ۾ ڪو اهڙو هڪ بہ مثال ڏيکاري نہ ٿا سگهندا تہ مسلمان ڪنهن بہ ڪافر کي تقا توقي ڪري ٽڪون بجا هٽي پادرن سان ٽپڻ ڪٽي لا اڪراه في الدين جو قانون ٽوڙي جبراً مسلمان ڪيو هو؟

شاه عنايت الله شهيد جهوڪ شريف واري جو ڪو بيت ڪا لکت ڪوبہ تاريخي حوالو اهڙو ڏيکاري نٿا جنهن ۾ هن بزرگ چيو هجي تہ ڪفر جا ڪل مذهب حق آهن يا الفاظ ديگر تہ اسلام ۽ قرآن غلط آهي.

سر در قدم يار فدا شد چہ بجا شد
اين بار گران بود ادا شد چہ بجا شد

ايهو بيت جيڪڏهن هن بزرگ پڙهيو تہ ڇا انهيءَ جي ايها معنيٰ آهي تہ ڪفر حق آهي؟ جي ايئڙا هوش ڪر. وڏي نہ لڳ. معاذ الله ثم معاذ الله جيڪڏهن موصوف تو وانگر ٿياسافسٽ ۽ منڪر اسلام هجي ها تہ پوءِ هي هزارن جا هزار مسلمان سندس اهڙا مريد ٿين ها؟ جهڙا اڄ تنهنجا ٿا ٿين. شاه عنايت الله شهيد جهڙي آفتاب عالمتاب کي غلط رنگ ۾ پيش ڪري تو سچ کي تس هيٺان ڍڪڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

شاه عبداللطيف گونا گون اعمال صالح نمازون روزا حج زڪواتون جهاد خذمت خلق. وعظ تبليغ. تقويٰ خير خيرات وغيره وغيره. قرب الاهي جي حصول جي بيشمار بدايل ذريعن تي نظر ڪري هڪ بيقرار عاشق جي حال زار جي ترجماني ڪندي فرمايو تہ "واٽون ويهہ ٿيون ڪوه ڇاڻان ڪهڙي وڃان." هر هڪ عمل صالح لاءِ اسلام پاڪ محبوب حقيقي تائين پهچڻ ۽

(١) ٺونشا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قرب الاهي حاصل ٿيڻ جي بشارت ڏني آهي. بيقرار عاشق جنهن جو پيمانہ صبر لبريز ٿي چڪو آهي. جنهن کي فراق جي ساعت سال جو ڏيکاءُ ڏئي ٿي. اوهو بي اختيار ٿي رڙ ٿو ڪري تہ انهن راهن مان ويجهي کان ويجهي ۽ جلد کان جلد پهچائڻ واري راه ڪوه ڇاڻان ڀڪهڙي آهي. ڇا انهيءَ جو ايهو مقصد آهي تہ عاشق محبت واري راه کي ڇڏي ڪفر ۽ عداوت وارين راهن بابت صلاح ٿو ڀڇي تہ ڪهڙي واٽ وٺان.

ڇا انهيءَ جو ايهو مقصد آهي تہ شاه صاحب جو اسلام جي حقانيت تي ايمان ئي ڪونہ هو؟ هو توکان رائي ٿو پڇي تہ تو گهڻن باطل مذهبن جو گند ميو آهي. ٻڌاءِ تہ آئون ڪهڙو بدمذهب اختيار ڪريان؟ اي جي - ايم اک پٽ. ضلالت ۽ غوايت جي بہ ڪا حد هئڻ گهرجي. مسلمان اوليائن تي ايهين آلرين نہ اچ. پٺائي گهوٽ ايهو آهي، جنهن ڪرڙيون اکيون ڪري وڏي دهشت ۽ دهمان سان توکي ۽ تو جهڙن شيطنيت پرست (۱) ليڙپين کي چيو آهي تہ:

ونيو وڃج واٽ ڪنڌ م قيرج ڪيڏهين،
لوٽي قير لپاٽ لڳندئي نا تہ لطيف چئي.

معني ڪنڌ نہ قيرج ڪيڏهين. يعني ڪفر ڏي نهار بہ نہ. لوٽي قير لپاٽ لڳندئي نا تہ لطيف چئي. پٺائي گهوٽ جو ايمان آهي تہ پيغمبرپاڪالله ۽ آخرت جوسڀ سماچارسچو سڻايو آهي. چوي ٿو تہ:

اتان اونـــي آئيو تنهن خبر ڪئي ڪـري
وسارج م ور ڪـــي ويندينءَ منڌ مـــري
ويندينءَ ويڙهہ ورِي ڪو ڏينهن آهين ڪوٽ م (شاه)

پٺائي گهوٽ فرمايو تہ:

سونهان سڌون ڏين ديواني هـــن درياء جون
ڪ - اون ڪيڪي رکو ســـچ سوديـــن
صبر جـــو اڌ رات م وکـــر وهـــائيـــن
سود نيايـــو نين ديواني هـــن درياء مـــان (شاه)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اي لنگور ڪنٽور. اي رب جا مغضوب ۽ مقهور. اي وه ۾ وتجندڙ وڇون ۽ زهر سان ڀرپور زنبور. اي ديانت ۽ دانش کان سوين ڪوه دور. اي انسانيت جي مٽي جا سور. اي آدميت جي اک ۾ انبور. الحاصل ته پيو جيڪي ڪرين سو ڪر. پر خبردار مسلمانن جي اوليائن تي بگهڙ بنجي اهڙا اڻنگا حملا نه ڪر. متان ايهي حملا توکي مهانگا نه پون.

اسلام کان ڦري ويو آهين ته پوءِ توکي هاڻي مسلمان اوليائن جي نالي وٺڻ جو حق به ڪونهي آهي. تون اوليائن جي شان کي هٽائڻ تو چاهين. ايهو تون آسمان ڏانهن ڌوڙ تو اڇلائين جا موٽي تنهنجي منهن ۾ پوٽي آهي. آسمان تمام مٿي آهي. شاه فرمايو آهي ته:

ڪر جا ڪڌ ڪنئي پوڻ لاءِ پرينءَ جي
تنهن ۾ پاڻ پئي گدودي گار تبو (شاه)

جيجل ڪير

حديث پاڪ ۾ اچي ٿو ته ڪو ماڻهو چاليهه ڏينهن مدينه طيبه ۾ رهيو ته اوهو مدني آهي. قرآن ۽ حديث جو هر حڪم قانون فطرت آهي. جنهن ۾ تغيير ۽ تبديل ناممڪن آهي. ڪنهن ملڪ ۾ گهڻون وقت رهڻ سبب بتدريج اڳوڻون رت ۽ گوشت وقت جي گذرڻ سان تحليل ٿيندو رهي ٿو ۽ انهي ملڪ جي ماني پاڻي ۽ ٻين غذائن مان تيار ٿيل رت ۽ گوشت بطور بدل مايتحلل جي انهيءَ جي جاءِ وٺي ٿو. جڏهن ايهين آهي ته پوءِ لامحاله گهڻون وقت رهيل اوهو ماڻهو گويا ڪ انهيءَ ملڪ جي غذائن جو حاصل ۽ لب لباب ۽ اتي جو وطني باشندو ۽ انهيءَ جيجل زمين جو فرزند دلبند ٿي ٿو وڃي. هاڻي نظر ڪريو انهيءَ قانون فطرت جي روشني ۾ مهاجرن تي. مهاجرن مان هڪ ته پاڪستاني ۽ نوجوان طبقو آهي. جيڪي ڄاوا نپنا جيجل سنڌ جي هنج ۾ آهن. هنن کي ڄمڻ شرط جيڪا تارون تي لڳائي وئي سا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ جي ماڪي. هنن ڪي جيڪو ڏڪو ڪارايو ويو، سو سنڌ جو مکڻ. هنن جيڪا ڇَڄ پيتي سو سنڌ جي غذائن مان ٺهيل رت مان تيار ٿيل ڪير. هنن جو سڄو وجود سنڌ جي پيدا ٿيل پاڪ غذائن ۽ سنڌو جي موتين جهڙي صاف ۽ شفاف پاڻي مان ٺهي تيار ٿيو آهي. انهن جي سنڌي هئڻ ۾ ڪو ٿبوهي (١) جو ڏونڪائي ۽ پڊريي جو ڪپري ۽ لوتڪي جو ڪوري به انڪار نٿو ڪري سگهي. هنن جو سنڌي هئڻ بديهي ۽ واجب التسليم آهي.

مهاجرن مان اڪثر و بيشتر يعني اندازً نو حصا آهن ئي ايهي سنڌ جي پيداوار ۽ جيجل سنڌ جو سڄو پچو اولاد ۽ ڏهون حصو مس ڪو هوندو ٻاهران آيل ۽ صحيح معنيٰ ۾ مهاجر. چو ته پوڙها ۽ مولها هنن چوٻهن سالن ۾ گهٽان راه رباني وٺي ويا. انهن مان ته ايڪڙ ٻيڪڙ رهيل نظراچي ٿو ۽ اوهي ايڪڙٻيڪڙ اوهي آهن جيڪي ترقي پسندن جي معبود ۽ محبوب ملڪ يعني ڀارت جي محبوب مٽي مان تيار ٿي وڏا ڀريا ٿيا، پوءِ سنڌ ۾ اچي سهڙيا آهن ۽ ٢٧ سالن جي طويل مدت ۾ وقت جي گذرڻ سان تحليل ٿيڻ واري لازمي قانون مطابق پنهنجو اڳوڻون بت ۽ بدن ڪڏهوڪو وڃائي سنڌ جي غذائن مان تيار ٿيل جسم سان عينڪن جي مدد سان راهون ۽ رند ڏسندا لڏندا لمندا سنڌ ۾ هلي ڦري رهيا آهن. پان کوري چوڙيدار پاجامو اردو ٻولي ۽ ڪن مخصوص هندستاني وضعن کان سواءِ هنن جي ظاهر ۽ باطن ۾ سنڌ ئي سنڌ آهي. ڀارت جي ڪا بوءِ به ڪانهي. الحاصل ته مهاجرن مان نو حصا ٿيا سنڌ جو اولاد ۽ ڏهون حصو ٿيا سنڌ جا نيپاج. سنڌيءَ ۾چوندا آهن ته نيپاج اولاد جهڙو ئي مٺو ٿئي ٿو. هاڻي ڏيماڪ (دماغ) کان ڪم وٺو.

هڪڙي محترم مائي صاحبہ ڪي چئو ته تون منهنجي امان آهين منهنجي جيجل ماءُ آهين. توتان منهنجو سر قربان آهي. تنهنجي بچاءَ لاءِ هرهڪ قرباني مون لاءِ قابل صد افتخار آهي.

---

(١) ٿوئن ۽ ذاتين جا نالا آهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر فقط ايتري اجازت ڏيئ ته تنهنجي اولاد ۽ نيپاج کي پاڻ ۾ ويڙهائي مارائي ڇڏيان. مائي صاحب ڇاڇا چوندي. چوندي ته ابا مر تون مارجن شل تنهنجا. موت پئي تنهنجي اهل و عيال تي ڏوڙ جا ڍڪ پريو تي وجهان. تنهنجي انهي ڪوڙ جي پٺپائي تي. مٺا ماريا دسمڻ (دشمن) منهنجي ٻچن جي سر جا ويري باھ لڳا. ٽپتا نانگا تنهنجي ڳور تي ڪلو. وچ تر دفع ٿي. هي ڇيڙي جهڙي شڪل واه جو منهنجو پٽ ٿو ٻنجي. عين بين ايها حقيقت اڄ هي ملحدن جو گروه بظاهر جيجل سنڌ امڙ سنڌ منافقت سان نڙيون ڦاڙي نعرا هڻي رات ڏينهن انهيءَ ڪوشش ۾ مصروف آهن ته ڪنهنپر جيجل سنڌ جا ڪونڌر ڪهايون. سنڌ جي ٻچن ۽ جگر گوشن کي پاڻ ۾ ويڙهائي ناس ڪريون. سنڌ جون آباديون پوڪون بازاريون جايون بنگلا ۽ باغ جيڪي سنڌ جي وڏي اولاد ۽ ننڍي اولاد جي دم قدم سان آباد آهن انهن کي نيست و نابود ڪري. جيجل سنڌ کي مڪمل طرح سان تباه ۽ برباد ڪري بر ۽ پانپاڙ (۱) بنائي ڇڏيون. جنهن مان هنڌان هنڌان رت جي بوء ايندل هجي. پيو بس ته پارت سواء ڪنهن مزاحمت جي ڪلي ڪڏي اچي سنڌ جي ڪٽ تي پاٿولي ماري ويهي رهي. اي سنڌ جا سپوت ۽ سورهيه سمات. اي سنڌ جا بانڪا ۽ بهادر بلوچ. اي سنڌ جا ڪراڙا ڪيهر قريشي. اي سنڌ جا اڻ موٽ عباسي. اي سنڌ جا شاهين صفت شاه. اي سنڌ جا سرويچ ۽ سرفروش سيد. اي پير جي نوڪر سان سخت پٿر کي پاش پاش ڪرڻ وارا سنڌ جا پهلوان پير. اي سنڌ جا انصاف پسند عدل گستر عقل جا وير آفيسر. اي پشتو واري دغه هغه وساريل سنڌ جا پتنگ پروانا پٺاڻ. اي سنڌ جا شهباز شهزور شهد ۽ شڪر ڪان وڏيڪ شيرين شيخ. اي زر سان عاجزن ۽ ضعيفن جي مدد ڪندڙ مهمان نواز ۽ اوطاقن جا ڌڻي. نرت ۽ نياز سان نياء نبيرڻ وارا سنڌ جا زرخيز زمينن وارا زميندار. اي سنڌ جا شيرين مقال ۽ شڪرين گفتار شاعر. اي سنڌ جا انشا پرداز ۽ آسمان صحافت

(۱) وڏي سڃي جاء.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جا نير تابان اديب. اي قانون جا ڪوڏيالا جي ڪنبي ۾ رچي ريتو ٿيل ۽ لال بنيل لائقن پريا لاڪيٽا ۽ سچ جي سون ڪي اجاري اڇو ڪندڙ سنڌ جا ايڊوڪيٽ. اي انصاف جا موتي پوئيندڙ من موهيندڙ مئجسٽريٽ. اي سنڌ جا مانجهي ۽ محفلن جا مور ماسٽر پوري طرح سوچ سمجهه سياڻپ سڌ ٻڌ ڳڻ ڳوپ ڇيت ڇيت غور خوض عقل دانش ڏيان ويچار فهم فراست دور انديشي ۽ دانائي کان ڪم وٺي حاضر دماغ تي ٻڌاءِ ته ايهي فسادي سنڌ جا دوست آهن يا جاني دشمن؟ انهن جي جيجل ماءُ سونهاري سنڌ آهي يا ڀارت جي خونخوار ڏائڻ اندرا؟ جنهن جي اشاري تي پوري طرح سان نمڪ حرام بنجي سنڌ جو ان پاڻي ۽ ليمڪ کائي زهر ڪري سنڌ جي مقدس نالي کي لڄائي رهيا آهن. هنن جي ڏور سنڌن ڀارتي پوتار جي هٿ ۾ آهي. انهيءَ جي ڇڪڻ سان ۽ انهن جي ڏيکي تي هي پولڙن وانگر نچي رهيا آهن. اي منهنجا سر ساهه جهڙا پيارا سگهڙ ۽ سياڻ اي منهنجا سڀاجها سلڇڻا ۽ سگهڙ سنڌي ڀاءُ سڻاءِ ته سنڌ زبان حال سان انهن تي لعنتون چوندي يا اڃان به انهن تي ڪي رحمتون موڪليندي هوندي؟

هو ۽ هي

اسان جي ملڪ ۾ اسان جي دين ۽ ملت جا دشمن اسان جي مال ۽ ملڪيت کي اروڙ نانگ وانگر ڏيري ڏيري ڳڙڪائيندڙ اسان جي سرن جا ويري. ڪوبہ مسلمان نويڪلو هٿ آيو ناهي ته ٽڪر ٽڪر تي گٽر جي حوالي ٿيو ناهي. جي ـ ايم صاحب پاڻ به اڄ شدهي ٿيڻ کان پوءِ ٿيو هنن جو پنهنجو. باقي جڏهن مسلمان هو ۽ انهيءَ وقت جي هلندڙ منزل گاهه تحريڪ جو ڏڙو (۱) هو. تڏهن سکر ۽ حيدرآباد جي ڪنهن سوڙهي گهٽي ۾ هيڪلو وڃي سگهندو هو؟ تڏهن سکر جي ڪنهن سوڙهي گهٽي ۾ وڃي به ڏسي ها. وڃي ها ته اڄ ڪو ڪاٺ جو جي ـ ايم ناهي انهيءَ مان سندس سڪون لاهيون ها ته پلي. باقي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاڻ وڍجي تڪجي ڳتر ۾ وهي ڳري سڙي ڪنهن پرواري ٻني جو پاڻ ٻنجي ٻڪر پاڇي جي فصل کي بيحد ڀلو ڪري ترڪاري جي صورت ۾ مارڪيٽ کان ٿيندو پهرين ديڳڙي ۾ پوءِ واٽيي ۽ واچاٽي جي پيٽ مان بادي جي فرو گذاشت ڪيل ڏڪاءَ سان ڏڪري هوا ۾ تحليل ٿي وڃي ها. اهڙن پارن وارا حاسد حريف هٿ مٿا هڻجي هيسائيندڙ ۽ گهوگهاٽي مارينڌڙ هندو ويا. قادر ڪيڏيا انهن جي جاءِ تي ماڪيءَ کان مٺا مکڻ کان وڏيڪ لذيذ کير جهڙا صاف ۽ شفاف عطر عنبير کان سرهاڻ ۾ سرس. ديندار اسلام جا عاشق اسان جا مهاجر ڀاءُ آيا. جيئن ڪر وڇڙيل محب مليا. جيئن ڪر پرديسي پرين وري اچي پنهنجو ويڙهه وسايو.

آيا آس ٿيام ڀاروچا ڏيهه ۾
پسي پهر پنهونءَ جي ننهن سين نيڻ ٺريام
ڳوندر وسريام سکن شاخون مڪيون (شاهه)

شغل ۽ شادمانان ٿيا. وصال جون واڌايون سامعه نواز ٿيون.

جر ڦڙيون تر واريءَ تر وار
انهيءَ کان اپار ڀلي مونسان ڀال ڪيا (شاهه)

شهرن ۾ هزارين اهڙيون قابل ديد مسجدون ٺهيون جن کي ڏسندي لئون لئون ٺريو پوي. هنيون باغ و بهار ٿيو وڃي. نمازين جو ايڏو هجوم جو مسجدن ۾ سجدن وقت ٽر چٽ ته پٽ تي وڙلو ڪو پوي. سچا ٻانهان پنهنجي سچي معبود جي حضور ۾ سجده ريز ۽ دست بدعا پره ڦٽيءَ مهل هنڌان هنڌان حي علي الصواة جي حي علي الفلاح جون دلفريب ۽ روح پرور صدائون سست ۽ نئد جي ڳرن کي رباني رحمت ڏانهن واجهه وجهيو ڇڪيو ڏئن. پٽائي گهوٽ شايد عالم ارواح ۾ اچوڪي وقت جو ايهو من موهيندڙ منظر ڏسي هيئيان بيت چيا هئا.

چوڏياري چڙا ٻرن پيلاڃن جا
سٽي سنيارن جا پيم ڪن پڙا
وهڻ مون نه وڙا سٽيو جهان جهجهي هنيون (شاهه)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٢- هن پـر، سيم هاڪ ستي سنيارن جـي
محبتي ميهار جـي چڙن چوريا چاڪ
انهن جي اوطاق وڃڻ مون واجب ٿيو (شاهه)

٣- پريين پر پرين جون چڙيون چينگهارين
ڪي هڪڙڪي سريون ڪي تکيون تنوارين
مونکي ٿيون مارين سنيارون سپرين جون (شاهه)

شهر ڏهوٽان وڏي ويا ۽ خوبصورت اڏاوتن ۽ جاين جي دلڪش ۽ نظر نواز ۽ ڊيزائنن جي لحاظ سان يورپ جي شهرن کي شرمائڻ لڳا. ڀهراڙين ۾ باغن جو لامتناهي سلسلو انهيءَ حد تائين وڌيو جو ٿرپارڪر جهڙو پوئتي پيل ضلعو به اچڪلهه قنڌار جـي ارغنداء سان ڪلهو هڻيو بيٺو آهـي. ۽ ميوي مـان ڪروڙ پيو ڪمائي. هندو اسان جي تجارتي ۽ زرعي ۽ صنعتي نظامن کـي درهم برهم ڪرڻ جون سٽائون سٽي پاڪستان کي بگاڙڻ جا پهه پچائي وري فاتح ٿي موٽي اچڻ جـا خيال پڪا ڪري ڪجهه وقت لاء منهن تاري ويا هئا.

جس هجي اسانجن انهن مهاجر ڀائرن کـي جنهن سنڌ ۽ پاڪستان جي هرهڪ شعبي کـي ڏهوٽيون رونقون بخشيون ۽ هندو جيڪي نيت بد ڪري نڪتا هئا سي هميشه لاء دفع ٿـي ويا. فالحمد الله علىٰ ذالڪ.

هاڻيَ جي - ايم. حڪم ٿو فرمائي ته اڃهي ڏاريان جتان آيا آهن، اوڏانهن هليا وڃن. جناب عالي حڪم برچشم اچو تـه سنڌ مان ڏارين کي ترڙي ڪڍي سنڌ کي خالص ۽ پيور سنڌ بنايون. اچو ته پهرين سيدن سڳورن کي جيڪي اڍائي هزار ميل ڏورانهين عرب ملڪ کان امپورٽ ٿيل آهن. انهن کي ايڪسپورٽ ڪريون. پوء صديقي فاروقي علوي انصاري قريشي عباسي انهن کي ڀوڙائي ڪڍون پوء ڪل بلوچ قومون جن مان ڪن کي ته اڃان سنڌي ٻولي به پوري طرح ڪانه ٿي اچي. انهن کي سنڌ مان لوڏيون. پوء پنجابي ۽ مهاجر ٻه. باقي وڃي سنڌ ۾ سنڌ جا صحيح ۽ سچا وارث

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏهہ ٻارهن لک سماٽ رهن. ملڪ ويران ۽ جهنگلستان بنجي وڃي ته ڀلي بنجي وڃي. جي۔ايم اينڊ پارٽي ته خوش ٿئي. باقي پاڻ آئي ٽانڊي تي ٻورچياٽي ٿي ويهي ٿو رهي ۽ ٻين کي لوڏيو ٿو ڪڍي ايها دل ڏوئي دلي تي رکي۔اوها هندو قوم جيڪا مسلمانن جي چاليهہ سيڪڙو زمينن تي قابض ٿي چڪي هئي. شهرن ۽ واپار تي ته جيئن ڪر ڪتي ويائي ويٺي هجي. مجال آهي جو ڪو مسلمان ويجهو به اچي سگهي. ڏاڙهيو تي مارپائون. نوڪرين تي ته نوي سيڪڙو ڪڪڙ وانگر چانئڙ ڪريو ويٺا هوا. ڏهہ سيڪڙو سرڪاري ملازم مسلمان سي به پنهنجي پٽڪي بچائڻ ۾ مس پورا هئا. اهاني بهاني انهن تي ڪوڙا ڦڏا ڪري ڊاهڻ جو عمل هنڌان ماڳان شروع هوندوئي هوندو هو. فقير جي پڙ ۾ چند مسلمان دڪاندارن کان سواءِ سڄي شاهي بازار ۾ پاڻي جي گلاس جي به اميد خير ڪي هئي. رڳو ڪفرستان نظر ايندو هو. پاڻي پيئجي ته ڪنهن کان وني پيئجي. مناڻي ته سالن کان پوءِ ڪنهن مسلمان جي نهيل نصبب ٿيندي هئي. تازو شنان ڪيل ۽ ڪتي ڏوتل ڪپڙا پهريل هندو جي به پير ۾ ويهبو هو ته هن جي بدن مان نڪرندڙ ڪفر جي ڏپ ۽ بدبو کان اوڪارا اچڻ لڳندا هئا. حيدرآباد ۽ سکر جي سوڙهي گهٽيءَ ۾ اڙيو ٽڙيو مسلمان وڃي سهڙيو ته وشنوئي ۽ اهنسا جي پوڄاري قوم جن وٽ ماڪوڙي مارڻ به پاپ ٻلي ماري وجهي ته سون جا سو ڏنڊ ڀري ڏي تڏهن وڃي پئجات ۾ حقي پاڻي جو حقدار ٿئي. اهڙا قياس وارا انهيءَ مسلمان کي عذاب ڏئي ڳتڙا ڳتڙا ڪري گٽرن ۾ گم ڪري ڇڏڻ هنن جو ڌرم هو. ڏوهہ گناهہ ذرو به نه. اي جي۔ايم اينڊ پارٽي اسان جي گوشت ۽ هڏن کي ڪرڙڻ وارا ۽ بگهڙ وانگر اسان جي ماهہ ۽ رت جا تاڪائو انهن کي ٿا واپس آڻيو. هنن جيڪي اسانجي هنبين ۾ ڪاتيون ٿي هنيون سي ٢٦ سال ته ڇا؟ پر ٢٦ سو سالن ۾ به نڪ چپ وارن مسلمانن کي ڪين وسرنديون. مڙس مڙس کي منهن تي چوي. چوندا آهن ته دال روٽي کائڻ سان دنيا ڪٿي ته ڪٿڻ ڏي. سچ چوندي سنگت ٿٿي ته ٿٿڻ ڏي. حق ايهو آهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ته مهاجرن جايون يا املاڪون هٿ ڪيون ته انهن ڪافرن جون جيڪي سنڌي مسلمانن جي سر تي گردن توڙ بخار وانگر سوار هئا ۽ سنڌي مسلمانن جي نڙ گهوٽي کي ننهن سان نپوڙي ساهه گهٽي رهيا هئا. سنڌي مسلمانن کان زمين جي چاڙڪي ۽ آن جو ڪڻ به ڪونه ڦريو اٿن. پاڻ هندن جي ڇڏيل ملڪيتن مان به سنڌي مسلمانن چڱا چــڙه ڪيا آهــن. ۽ ڪٿي ڪٿي ته خوب ڦٻيا آهن ـ حالانڪ عدل ۽ انصاف ايهين ٿو چئي ته ايهي سڀ هندن جون ڇڏيل املاڪون انهن مظلومن جو حق هو جيڪي ڀارت مان ڦوجي مارجي گهر بار لٽائي مسلمان هئڻ جي ڏوهه ۾ تمام ڪي ڳريون سزائون ڀوڳي هتي پهتا هئا. واٽيان ويا تڏهن سنڌ جي مسلمانن واپار سکيو. مهتن موڪلايو تڏهن سنڌي مسلمانن ماڙين ۾ ويهي ڦرنڊڙ پکن جي تڏين هوائن مان حظ حاصل ڪيا ۽ موجون ماڻيون. سنڌ جي مسلمانن کي جو ڪجهه مليو انهيءَ ۾ آئون ارهو ڪونه آهيان. منهنجا انهيءَ ۾ ست راضيپا آهن. خدا ڪري ته شال سنڌ جو شير سدائين سکيو ستابو سرس سوايو ۽ ويرا وير وڏ هجي. ٻه پاءَ ٽيون ليکو پگڙو ٻه ڦارون. مهاجرن طرفان ملڪيتن يا ملازمتن ۾ ڪا هيس (۱) ٿيندي هجي ته آئيني طور طريقه سان انهن حقن جي بازيابي لاءِ پلي پاڻ پتوڙيو. ملڪيتن تان هڪ ابي امان مان پيدا ٿيل ڀن ڀائرن جا سوين ڪيس ڪونه پيا هلن ڇا؟ سڳن ڀائرن ۾ جهيڙا جهتا بلڪ خونريزيون ڪونه ٿيون ٿين ڇا؟ پاڻ ۾ ڀائرن ۽ عزيزن جو جهڳڙو ٿيو ته انهن جي قوميت بدلجي ويئي ڇا؟ مهاجر ۽ سنڌي جو ملڪيت تان ڪو نزاع ڪٿي ڪٿي تي پيو ته ڪهڙي اربعا خطا ٿي. عدالتون پاڻهي حق حقدار کي ڏيارينديون. انهيءَ ۾ ڪو مهاجر ٻي قوم بنجي ڪونه پيا. اسان ته ڀهراڙين ۾ سنڌي ۽ مهاجر پاڻ ۾ کير کنڊ پيا ڏسون. سنڌين جي شادين مرادين ۾ ٻه حصا سنڌي ته ٽيون حصو مهاجر سڳن ڀائرن وانگر پاڻ ۾ خوشيون ملهائيندا نظر اچن ٿا. اهڙي طرح سان مهاجرن جي ٻه ٻتن پوتن ۾ اڌو اڌ سنڌي خوشي مان ڀهڪندڙ چهرن سان هلندا ڏلندا محفلون

(۱) ناجائز طرح سان دٻاءُ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندا ڏسبا آهن. هنن ۾ ڪوبہ ويچو ڪونہ هوندو آهي. هيڪ ٻي ڪي ڏسيو نٿا ڏاپن. الحاصل تہ جناب جي. ايم صاحب جا ڪل ڪڌا ڪرتوت ساهمين جي هڪڙي پڙ ۾ ۽ مسلمانن ڪي هي ويڙهائڻ وارو قهري ڪارناسون ٻي پڙ ۾ رکو تہ ايهو هڪڙو هنن سون ڪان گهرو ٿي ويندو. قرآن پاڪ فرمائي ٿو تہ فتنون بہ لحاظ گناه جي قتل کان وڏيڪ سخت آهي. ڇو نہ هجي جو هوڏانهن هڪڙو قتل. هيڏانهن هزارن لکن قتلن واقع ٿيڻ جو شديد امڪان آهي. ڪاش جيڪڏهن ڪا عرض اونائجڻ جي اميد هجي ها تہ وڏي ادب ۽ الحاح سان عاليجناب محترم جي. ايم صاحب جي خدمت عاليہ ۾ التماس ڪريان ها تہ حضور اڄ اوهان جي وڏي عمر آهي. اڄ اوهان جا ڏک پيا ويجن. اڄ اوهان ڪي گهڻي گهڙڪائي هڙپ ڪرڻ لاءِ اوهان جي قبر وات ڦاڙيو بيٺي آهي. هن وهيءَ ۾ مار ماران ڪرائي مسلمان قوم ڪي ختم ڪرڻ اوهان جي منهن تي نٿو پوي. آخر مسلمانن اوهان سان ڪهڙي بچڙائي ڪئي آهي؟ ڪهڙو اوهان جو ڏگهن جو جوڙو پڌو اٿن؟ ڪهڙو اوهان جو ڪرو ڦزي اوهان جي اڇي ٽيل ان جون راهون لتيون اٿن. جو انهن ڪي ايڏي وڏي سزا ٿا ڏيو. دين تہ ڇڏيان دين جي ڏٿين ڪي گاريون تہ ڏنان. پر هاڻي مور گهو سمورن مسلمانن ڪي مارائي ختم ڪرڻ جون سٽائون پڻ سٽي رهيا آهيو. لائي چائي (١) ۽ ٽنگر پائي ۽ ان سان گڏ نهايت شرمناڪ خطرناڪ فعل آهي. ٻن جي وچان پتر پورڻ ۽ پائرن جي وچ ۾ ڏقيڙ وجهڻ جا هولناڪ نتيجا نڪري سگهن ٿا. فتني ۽ ڏامبڇ (٢) ۽ لڪائو (٣) ماڻهون ڪي بچڙي ڪان بچڙو سمجهيو ويندو آهي، آنجهاني ٿيڻ بعد اوهان ڪي ڪهڙي نالي سان ياد ڪيو ويندو. مسلمانن تي ڪاوڙ آخر ڇو ۽ ڇا لاءِ؟ اڄ بہ مسلمانن جون ڏنل زمينون کائو. اڄ بہ بيخبر مسلمان سيد سمجهي اوهان ڪي پيرين پئي رهيا آهن. واٿيي جي پيسي جو ڪهڙو بقاء. ڪنهن قضاني ڪاوڙجي بيو تہ پوءِ پڇندو بہ ڪونہ. واٿين جو حق نمڪ پلي

---

(١) چغلي (٢) ڪپٽيو (٣) فتنتي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ادا ڪربو پر مسلمانن ڪان حاصل ٿيندڙ اتي ۽ پاڻي جو ٻه ڪجهه ته لحاظ رکو . ڪجهه لوٽون ڦرائي پوئتي به ته نظر ڪريو. صفا اڪيون نه پوريو . پنهنجو اصل نسل به ڏسو. شيخ اياز جي ريس نه ڪريو . هو ته اصلي به ڪنهن هندو يا نڪر يا ڪولهي يا ڀيل يا گواريي يا گرگلي يا ڊيڊ يا ڀنگي الحاصل ته ڪافرن جي ڪنهن نه ڪنهن قوم جو اولاد آهي . جنهن جو بنياد ئي بد آهي . جيڪو آهي ئي ڪڙي ول جو ميوو . اوهو جيڪڏهن خداوند تعاليٰ و تقدس ڪي گاريون تو ڏي ته پنهنجي پسوري تو پڙري ڪري . پنهنجا مائٽ تو ملهائي . هن تي ڪا به ميار ڪانهي. اوهان تي لک ميارون آهن .

”تو بهار عالم ديگري ز ڪجا درين چمن آمدي“

ماڻهون هلر ان تي پڌندا آهن . اوهان گونهن تي هلر پڌي آهي . سا گونهن تي هلر نه پڌو. اوهان هيٺان لاهي مٿي تي رکي آهي . مهڙن جي موڪليل مٽي مايا جي مٿو ۾ اوهان جو ايڏو مخول ڦري ويو آهي جو جيڪا پنهنجي هٿ سان پنهنجي اکڙي ڪٽي رهيا آهيو . انهيءَ کي ڏسندي به اوهان جون اکيون هيٺ نٽيون ٿين پاڻ ڦندجو پيا. ويڪرا ويڪرا پيا ٿيو. جنهن اکڙي ڪچڻ تي پڌي مرڻ ڪپندو هو . انهيءَ تي پڌو پيا . پارٽي جي ٻين ملحدن ڪان پاڻ ڪجهه اڳتي وڌڻ لاءِ وارڙيو (۱) چڙهي چانچ ۽ چوباز ۾ ڪاهي پيا آهيو . ايهو نٽا ڏسو ته هو ڇا . اوهين ڇا . هو ڇا هئڻ گهرجن . اوهان ڇا هئڻ گهرجو . ائين ته ناهي ته هو پاڻ ڇچ ۾ . گهوٽ بنجي هر قسم جي ڪاشن (۲) ڪاڇن مان جنيج (۳) ڪري رهيا آهن . اوهان کي اڌهيار (۴) بنائي ڇڏيو اٿن. ماڻهن جي وٽ وٺان اوهان جي سر تي. جناب محترم پير الاهي بخش صاحب جي پڪيڙيل پمفليٽ جيڪو چون ٿا ته اڄ تائين ڏيڍ لک ڪاپيون شايع ٿي چڪو آهي . سڄي سنڌ ۾ اوهان کي ائين نروار ۽ نشانبر ڪري ڇڏيو آهي جو جن ماڻهن

---

(۱) گهوڙي جو سنو پند (۲) سٽن (۳) زبردست ديؤ (۴) گهوٽ سان گڏ هلندڙ .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي اوهان جو نالو ٿي نه اچي اوهان جي شهر جي ٿي هنن ڪي ڪابه سڌ ساءُ ڪانهي، اوهي به چوندي پڌا ويا ته هيڏانهن چون ٿا ته ڪو سادات ڪاڱر تي ويو آهي. توبانهن، توبانهن. گيسي، گيسي. قيامت هاڻي چاڻ ته آئي.

گڏم جيڪڏهن گونهن ڪائي ته مڙئي خيرآهي. هن جو مهامرڪ آهي. پر جي ماڻهون ڪائي ته چوندا ته چتو ٿيو آهي مڙس صفا بيبجي (١) پيو آهي. جهلي پڙوس ڪنهن ڪي ڏاڙهي نه وجهي. سو عرض ٿي ڪيم ته ڪجهه عقل ڪان ڪم وٺو. واڻين جا پيسا پلي ڪائو. پر حرام ڪري ڪائو اصلي آهن به تـه حرام. حرام ڪي حرام ڪري ڪائڻ نامناسب نه آهي، ايڏي ايماندار ... سان هنن جي ناپاڪ مقصدن جي تڪميل لاءِ پاڻ نه پتوڙيو ... ايماني ڪي ايمانداري سان نباهڻ ڪان بي ايماني ڪي بي ايمان ... باطل ڪري چڏڻ هزاربار بهتر آهي. پنهنجو مرڻ نه وچايو. ڪجهه رفتار ڍري ڪريو. ٻوڙڻ ۽ سراڙن ڪرڻ جو اوهان جو و...ت نا... اج اوهان جا ڏک پيا وڃن. قبر اوهان لاءِ واڳون وانگر پٽيو ويٺي آهي.

اسين ڀانيون ٿا ته ماڻهون ايهين نه چون ته جي ـ ايم ... رسيد ٿـي ويو. ماڻهون ايهين چون تـه جي ـ ايم بهشت گهڙيو سو پٽيا تڏهن ٿيندو جڏهن اوهان ۾ ڪو اسلام جو ارڪان نظر ايندو.

فلڪ زين ڪجر ويهايته نمي گويم ڪه برگردي
شب وصل ست خواهم اند ڪے آهسته ترگردي

هڪ پيشنگوئي

آئون ڪو نجومي يا رملائي ڪونه آهيان جو اڳ ڪٿيون ڪريان. البته ٥٨ سال آسمان جي پاڇولي هيٺ ۽ زمين جي پڙ تي زندگي جون گهڙيون گهاري دنيا ۾ جو ڪجهه وهي واپري

(١) اڪرجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيو سو ڏنو يا سڻو پڌو اٿم. انهيءَ ديده ۽ شنيده زماني جي قانون مطابق قطعيت سان چوان ٿو ته جي - ايم صاحب جيڪو فرمائي ٿو ته اڳي مسلمان هئڻ واري وقت ۾ بقول سندس آوان حماقت ۽ زمانئه جاهليت ۾ هڪ بزرگ جو مريد به ٿيو هئس. اول ته ايها مريدائي به ايهين هوندي جيئن ٿيو سال عمره جي بهاني سان سندس حجاز اقدس جو سفر. ڪعبي شريف تي انسانيت ڪان ڪريل ناشائشتہ نابائسته ناگفتہبه حملا ته پوءِ ساڳي بيت ربي ڏانهن عمره لاءِ وڃڻ چه معني دارد. ايهو عمره جو فقط هٿ ناٽ ۽ ڊونگ هو. في الحقيقت سفر هو تماشه بيني لاءِ. ايهو امر واقعي آهي ته ڪنهن وقت ۾ صاحب موصوف ڪوئٽه وڃي اسان جي قبلہ ناڌا صاحب عارف باالله قطب ارشاد حضرت مولانا حافظ حاجي محمد حسن جان رحمة الله عليه مسند آرائي خانقاه عاليه ٽنڊو سائينداد جو مريد ٿيو هو. پر ارادت ۽ اخلاص سان مريد نہ. بلڪ ميم جي زبر سان مريد ۽ مارد ۽ متمرد بڻيو هو. جنهن ڪي هدايت حاصل ڪرڻ جي نيت ئي ڪانه هئي پوءِ هن ڪي هدايت ملي ته ڪيئن ملي.

لـــڙ پيتائون لبيا پلر نـــه پيتائون
ريج جنين جي روح ۾ جيري ۾ جائون
انهن ڪي آئون ڪهڙا ڪنبيرا ڏيان (شاه)

ڪنبيرو واقعي ريج ۽ جيري جي جائڻ (۱) جو بهترين علاج. پر جن جي روح ۾ ريج انهيءَ روحاني ريج. ڪي ڪنبيرو ڪوه ڪندو.

ويهي ويچن وٽ تو جيءُ جڏو نہ ڪيو
مهندان محبوبن جي تون پاڻ هٽين ها پٽ
جيڪس تو ۾ گهٽ نہ ته سچڻ لاهو سور جا (شاه)

بچي پتائي گهوٽ فرمائي ٿو ته جيڪڏهن دوست جي دامن

(۱) پيٽ جا ڪيڙا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ دليان هٿ وجهين ها ۽ دل ۾ ڪوٽ نہ رکين ها تہ ڪارينڊڙ ڪر جو ڪاج ڪونہ ٿئين ها.

ڪـــر ڪاريندو سي مانو جن پريتڻون
نينهن نمايا جي تن ڪر ڪي ماري مات ڪيو

جيڪڏهن حب مان هوتن ڪي هنيون ڏئي ڇڏين ها تہ اڄ وڏي ويريءَ جي ور ڪونہ چڙهين ها. ويريءَ ڪي ويجهو ئـي ڪونہ وڃين ها. ويرئيءَ جي وضع ئي توکي ڪانہ وڻي ها.

هنجن ڏي هيڪار جي ڳڻ ڪري نهارين
تہ ٻگهن سان پيهار پيل نـــہ پڌين ڪڏهين (شاہ)

الحاصل تہ هي طغيان ۽ عدوان انهيءَ ڪوٽ ۽ ڪنبائي جو لازمي نتيجو آهي. پر بر تقدير جيڪڏهن شاہ صاحب موصوف هڪ لمحة البصر لاءِ الله جي محبوب بندي جي دامن ۾ اخلاص ۽ ارادت سان جنبي جهليو آهي. تہ پوءِ آئون پوري وثوق سان پيشنگوئي ٿو ڪريان تہ ايهو شاہ ڪٺي کهڙي بہ حد ڪي پهتو آهي. پر قرجي ويل ايمان ڪيس موٽي ملندو ۽ اسلام جي نعمت عظميٰ ۽ دولت ڪبريٰ جو اعزاز ۽ افتخار ڪاراڻ ڪار حاصل ڪري چڪندو. ڇو تہ هن بارگاہ ۾ محرومي جـي نحوست ۽ ناڪامي نالي لاءِ بہ ڪانهي. هتي سراسر فوز آهي. فلاح آهي. سياڳ آهي. سعادت آهي.

وحشتي دشت معاصي را دو روزي سرد هيد
تابکي خواهد رميد آخر شڪار رحمت ست، (بيدل)

ڪيڏو نہ فرق

ظاهري طرح سان هو بہ ماڻهون هو بہ ماڻهون. پر خيالن ۾ ڪيڏو نہ فرق. جيترو ڇيٽو الهندي ۽ ايرندي جي وچ ۾ انهيءَ ڪان بہ ڪي ۾ وکون وڌيڪ. هڪ مسلمان ۽ هڪ ترقي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پسند جي ذهن ۾ فاصلو آهي. ترقي پسند فرمائي تو تہ ساماٿل نينگري بہ پلي چوڪرن سان دوش بدوش ويهي ڪاليج پڙهي. محبت جي داد و گرفت واري معاملي ۾ بہ پلي عملي تجربا ڪري انهيءَ فن جي ماهر ٿئي. ناتجربہڪار الڙ ۽ رموز عاشقي ڪان نا آشنائي محض جنهن عشق جي ڪڙي ۽ قاتل ۽ ڪام ودهن ڪي ساڙيندڙ ۽ سوسڙات ڪرائيندڙ زهر جو چڪو يا چمار نہ چکيو. جنهن وڇوڙن جون وه جون وتيون ڏڪ ڏڪ پري نہ پيتيون. جنهن جي جيءَ جان ڪي جدائي جي گرم جهولي بہ ڪونہ جلايو. جا نہ ڪنهن جي لاري لڳي ۽ نہ ڪنهن جي آڏن جوابن ۽ بي پرواهين جي ڪوسي لڪ هن جي بت ڪي لوساتيو. انهيءَ قسم جي ڏڏ (۱) ۽ ناقدر شناس چوڪري محبوبہ ۽ مطلوبہ تہ ٿي سگهي ٿي ۽ پوڙهپڻ تائين پنهنجي محبوبہ هئڻ واري خام خيال ۾ سرشار تہ رهي سگهي ٿي. پر طالبہ ۽ عاشقہ هئڻ جي هن ۾ ڪابہ صلاحيت نہ ٿي هجي.

هو پنهنجي محبت ۾ مرد ڪي موهي تہ سگهي ٿي پر پاڻ هن تي موهت ٿيڻ جو مظاهرو نٿي ڪري. نازنين رهڻ چاهي ٿي پر مرد جي ناز برداري نٿي ڪري ۽ محبت وندڻ لاءِ هن جي اڳيان سوالڻ نٿي ٿئي. محبت جي راه تي هنڪي رمٹو تہ پوي تو پر حصول ۽ وصول، لاءِ مرد تي پيشقدمي نٿي ڪري. تنهنڪري ايها ڪنهن نہ ڪم جي.

ٻي طرف مذهب رسم رواج ننگ ۽ غيرت ڪان يڪسر آزاد يعني صحيح معنيٰ ۾ ترقي پسند چوڪري لائڻ لهڻ ۽ شادي جي سيج تي وهڻ ڪان اڳ ئي سو سوا دوستن جون حلاوتون حاصل ڪندي ڪندي ۽ هنن جا ميناج پاڻ ڏانهن ڪشش فرمائيندي فرمائيندي جاب لذات جي انهيءَ عمل پيهم سبب هوءَ هڪ لذتستان بنجيو ٿي پوي. ۽ سندس فني مهارتون انهيءَ ڪان علاوه هونديون آهن. جن سان عين محفل جي وقت ڪار گذاري جا

---

(۱) اڻچاڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نت نوان نوان ۽ ماڊرن طريقا واضح فرمائي رفيق حيات جون رهنمايون ڪري ٽرين جي انجڻ ڪاهيندڙ ڊرائيور ڪي گارڊ ۽ انهيءَ اڙانگي سفر جي گم گشته راه پانڊيٽڙي لاءِ گائيڊ جو ڪم ڏي ٿي. شريف ۽ پرهيزگار عورت پنهنجي ذاتي حلاوت ڪان سواءِ درآمد فرمايل گونا گون حلاوتن ڪان يقيناً محروم هوندي آهي. ۽ ماڊرن عورت جي مذڪوره بالا ڪمالات ڪان پڻ وانجيل (۱) ۽ بي بهره. ڪيترن ترقي پسندن پنهنجين شريف حيادار ۽ پرهيزگار عورتن کي محض انهيءَ گناه سبب طلاقون ڏئي گهر مان لوڌي ٿوڪنا ڪري ڪڍي ڇڏيو. جو اوهي سندن ترقي پسند مڙسن جي دوستن جي هٿن جو رانديڪو بنجڻ ۽ هنن جي ناپاڪ هوس جي تيرن جو آمجگاه ٿيڻ ۽ هنن جي حيواني خواهشن کي پايهٔ تڪميل تائين پهچائڻ لاءِ ڪنهن به حالت ۾ تيار نه ٿي ٿيون. انهن مظلوم نياڻين طلاق جو طوق مذلت پنهنجي گچيءَ ۾ وجهڻ پسند ڪيو، پر پنهنجي منهن ۽ پنهنجن مائٽن جي منهن کي بي غيرتي جي بدنما ۽ منحوس داغ ڪان بچايو. اهڙا ڪيترا واقعات نالي بنالي ٻڌائي سگهجن ٿا.

مصلحت نيست ڪه از پرده برون آفتد راز ور
نه در محفل رندان جزے نيست ڪه نيست

ايهي خيال ته آهن جناب محترم ترقي پسند صاحب جا. هاڻي ٻڌو هڪ مسلمان جا خيال. هو چوي ٿو ته ٻاهر پيري لانگ چوٽي ۽ هارياڙي (۲) هچا سان شادي ته ڪجا. هن ڏانهن غيور مسلمان اک کڻي نهارڻ لاءِ به تيار نه ٿيندو.

هو چوي ٿو ته اوباريل. لپيل جهڪيل. ڪاڏل ڪپيں. واپرايل. لويل چوڙيل. لڪيل چٽيل. چلهيل چپيل. لتاڙيل اورانگيل سون لانگن هيٺان نڪتل ۽ صفا اِڏهيون (۳) ٽيل. انهن پارن واري لبوسڻ سان گڏ گهارڻ ته پري منزل ٿي. پر سؤ ڪوه ڪان اورتي

(۱) محروم رهيل (۲) جيڪا واڙو ٽپي وڃي پيل ڪري
(۳) ذرا ذرا ٽيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن کي سهڻ لاءِ به آئون تيار ناهيان.

اڃو پاڻي لــڙ تيو ڪالوڙيو ڪنگڻ
ايندي لڄ مرن تنهن سر مٿي هنجڙا (شاهه)

هو چوي ٿو ته ڪنهن ديگڙي ۾ پلي ڪٽي ست رڇيون تيار هجن. پر جڏهن ته ڪڏهن ڪبوتر ۽ ٻيرا انهيءَ مان ڇڳيا ڪڏهن ڪڪڙن انهيءَ کي ڦولريو، ڪڏهن ڪانگن ٺونگاريو. ڪڏهن ٻلن چٽيو. ڪڏهن منجهس ڪتن وات وڌا ۽ مٿس گگون هاريون. پلا انسان جي دل ڪيئن چوندي ته انهيءَ مـان ڪو گراهه کٽي کائي. انسان نيٺ به انسان آهي. انسان جـو هنيون ترقي پسندن وانگر ڪو ٻڳهه جو هنيون ته ڪونهي جـو ڏهن ڏينهن جي مردار ٽيل ڍونڍ کان به ڪچو نه ٿئي.

هو چوي ٿو ته مسلم معاشره انهن پارن واري زال کي جيڪو ڪني رن جو خطاب ڏنو آهي. سو بلڪل بجا آهي. پلا جنهن پاڻ کي اروڙي بنايو جنهن تي سڀڪو گند اڇلايو وڃي. انهيءَ کي ڪني نه چئبو ته خوشبودار ۽ سرهي چئبو ڇا؟ هـو چوي ٿو ته حيا ۽ شرم ۽ لڄ ۽ پرم ڌاران زال، زال ئي ڪانهي. هو چوي ٿو ته جيڪا ترقي پسند جي ترقي پسنديائي رفيقهٔ حيات سرعام پنهنجي شرمناڪ ڪارنامن ۽ ناگفته به حالات جا فوٽا ڪڍائي وڪڻڻ لاءِ مارڪيٽ ڏانهن موڪلي ٿي. انهيءَ کــي زال چئي ڪير ٿو. هوءَ يا ته ڪتي آهي يا ته گڏهه آهي.

هو چوي ٿو ته جلب لذات وري ڇا جو. ايهو في الحقيقت سلب لذات جو عمل آهي. جنهن جي مسلسل جاري رهڻ سبب زال ڦڪو ڦوڳ ۽ چوپيل چوٽو بنجيو وڃي. انهن ٻالهين جي اپٽار مان منهنجو مقصد ترقي پسندن تي ڪو هرويرو اعتراض ڪرڻ ناهي. مون فقط ايهو ٿي عرض ڪيو ته هو به ماڻهو. هو به ماڻهو. يعني ترقي پسند ۽ مسلمان ظاهراً ته ٻئي انسان آهن. پـر هنن جي خيالن ۾ ڪيڏو نه فرق آهي. هڪڙو ايهو جنهن جـي زال ڏانهن ڪو اک کڻي نهاري ته انهيءَ جون اکيون ڪڍي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇڏي. پيو اوھو جنھن جي زال کي کو ٻانھن مان جھلي وٺي
ٿي روانو تہ بہ ھن جي منھن ۾ سر ئي نہ پوي. سڀ کو پنھنجي
پر ۾ خوش آھي. سڀني کي پنھنجي پر سينبائي ٿي. مسلمانن
کي پنھنجون حيادار ۽ غيرتمند خواتين مبارڪ ھجن. ترقي پسند
صاحبان کي پنھنجون رفاه عام لاءِ وقف ٿيل ھردلعزيز بيگمات
مبارڪ ھجن. مون فقط خيالن جو فرق ٿي ٻڌايو. سو ٻڌايم ھڪڙي
جي ساراه ڪريان ٻئي جي گلا ڪريان تہ ھن سان منھنجو ڪھڙو ڪم.

دشمن ڪير

مسلم معاشره زال ذات جي حيا واري فطري جذبي کي
جلا بخشي زال ذات جو مھت (۱) ۽ مان عزت ۽ شان بلندي
جي انھي افق اعليٰ تي پھچايو ھو جو سنڌ ۾ ھڪ ھڪ سارو في
جي صفت ۾ اديبن ۽ شاعرن پنھنجون عمرون گاري فصاحت ۽
بلاغت جا دريا وھائي ڇڏيا.

پردي جي معمولي ۽ فرحت بخش پابندين سبب ھو سياري
جو سج ۽ جھڙ وارين راتين جو چنڊ بنجي پيون. جن جو ھڪ
پرتو پسڻ لاءِ ماڻھون ڪر مريو تي پيا. آلادين کي سنڌ وٺي نہ
ھئي، سچي سنڌ جي حڪومت کان وڌيڪ متاع عزيز ۽ قيمتي
شي ھن جي نظر ۾ سنڌ جي ھڪ حيادار ۽ خوددارنياڻي پاڳي ھئي.
جنھن جي وٺڻ لاءِ ھو دھلي کان ڪھي ۽ ڪاھي آيو.

غيور ۽ سورھيہ سومرن پاڳي جي شان اڳيان سنڌ جي
حڪومت ٻاڪ پنھنجا ساھ ۽ سسيون ھيچ سمجھي پاگوند پاڳي
تان صدقو ڪري پنھنجي سورھيائي جا لازوال نقوش دنيا وارن
جي لوح دل تي ھميشہ لاءِ اُڪري ڇڏيا. حافظ شيرازي شاخ
نبات جي ھڪ خال تي سمرقند ۽ بخارا جون سلطنتون گھورڻ
جون اچائون (۲) ڪيون. ايھي ھيون حيادار خود دار ۽ پرده دار

(۱) عزت (۲) پيشڪش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عورتون جن جو ملهه پوري پر ڳٽي ڪان ٻه ڪي رتيون ڪٿر هو. پلا ايهي ساڳيون توڙي ڪٿي ڪيتري قدر حسين. پر جيڪڏهن هالو چالو هجن ها ته هنن جي ڪا هيڏي هاڪ ٿئي ها. نه نه هرگز نه. هڪ باوقار ۽ خود دار عورت جيڪڏهن بنان پردي جي ٻه ڪنهن ضرورت سان نڪري ٿي ته ڪنهن گري گنجي جي مجال ناهي جو هن جي اڳيان پنهنجي خبث باطن جو ڪو ادنيٰ مظاهرو به ڪري سگهي.

برخلاف ان جي اڄڪلهه جي ترقي پسندن آزاديءَ جا دلبا ڏئي هن ڀالي ڀولي قوم کي پنهنجي دام تزوير ۾ ڦاسائي ترڙائي چلولائي خست ۽ رزالت جي انهيءَ ڏاڪي تي آڻي بيهاريو آهي. جنهن ڪان انسانيت ته ڪٿي رهي پر بهيمت به شرم ڪان ڪنڌ جهڪائي ٿي. لوفر ۽ غنڊا هنن بابت جيڪو گند مٿين ٽا سو هو پاڻ هڪ حد تائين ٻڌي اندر جو اندر ۾ رجهنديون پچنديون ضرورهونديون. پر آئون چوان ٿو ته انهيءَ آخري حدتائين هزارن مان ڪا هڪڙي پهتل هوندي. هڪ جو قانون هزار سان لاڳو نٿو ڪري سگهجي.

هي ترقي پسند جيڪي في الحقيقت الحاد پرست آهن. سي پنهنجي فحش رسالن ۾ پوري هزار تي هٿ اگهڻ جي ڪوشش ڪنتا. ۽ انهيءَ هڪڙي ڪين جهڙيءَ جي ڪريل ڪردار جي ڪارٺ سچي هزار جي چتايل چنين (1) جي چٽني پلاندن تي ملڻ لاءِ هٿ پير هڻن ٿا. هنن جي افسانه نگاريءَ جو ڊول ۽ ڍنگ گهٽون ڪري هي هوندو آهي ته فلاڻيءَ هيترا هيترا معاشقا ڪيا. هنڌ هنڌ ٻنن ٻارن سيڙهن سنڌن تي چوٽ چرندي رهي. ٻگهن وانگر جتي ڪو پاڻيءَ جو دٻو نظر آيو اتي لهي پاڻي جا پونڙا چڳڻ لڳي. پوءِ هن وائي آنو لاٿو. انهيءَ جو نالو هيمون ڪلياڻي رکيائين. هيمون اوهو ڪافر آهي جيڪو ريل ڪيرائڻ جي ناڪام ڪوشش ۾ پڪڙيو ۽ ڦاسي چڙهيو جنهن بي ترس بگهڙ هزارين

(۱) سئيون گنديون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هندن مسلمانن مردن عورتن ٻچن ٻارن کي چلهڻ ۽ چڇرڻ ۽ ڇيڇلائي مارڻ جي بد کان بدنيت ڪئي. انهيءَ جو انهن عقل جي انڌن وٽ ايڏو مان آهي جو جنهن رانتي (۱) رلي پني پکهرجي سون کان سيڪڙ (۲) ڪري پنچاتي پٽ پيدا ڪيو ۽ ان تي هيمون ڪلياڻين جو نحس نالو رکيائين ته اوها ترقي پسند آهي. آزاد خيال آهي. عظيم عورت آهي. انقلابڻ آهي. بس دنگ تي ويو. انهيءَ جي زرين ڪارنامه ۽ شاندار ڪيريڪٽر جي خوب پبلسٽي ڪئي ٿي وڃي ته ڪي پيون به ايها ساراه سٽي ستجن ۽ اڪتي وڏن.

اي قوم جي نياڻي خدا جي واسطي ٻڌاءِ ته انهيءَ قسم جا فرضي ۽ جڙتو افسانان تنهنجي لاءِ عزت آهن يا انتهائي ذلت؟ ايهي افسانان لکندڙ ۽ عام رسالن تي زال ذات جون اگهاڙيون يا نيم عريان تصويرون شايع ڪندڙ تنهنجا دوست آهن يا اول درجي جا دشمن؟ زال ذات جو ته وڏو ڀرم آهي. پر ڪنهن مرد جي به جيڪڏهن اگهاڙي تصوير شايع ڪئي وڃي ته هو ڪيس ڪندي نه گسي. خود ڪنهن ترقي پسند کي به جيڪڏهن جهلي ڪپڙا لاهرائي شهر ۾ سندس سرگس ڪڍايو وڃي. پوءِ پلي ڪٽي ڪاري گڏهه تي چڙهيل. پيچ جي پاسي منهن، سڪل پادرن جو هار ڳچيءَ ۾. پر ۾ هلندڙ چوڪرن جي هٿن ۾ پراڻا ٽين ۽ انهن تي ڏونڪا هٽي دبڙات ڪندا هلن. آئن وين جو پونبو هڪڙو لاهي ته پيو گهروڙي ڏي. انهيءَ قسم جون ريتون رسمون توڻي ڪٽي نه ادا ڪيون وڃن ۽ بجاءِ ڪاري گڏهه، پلي ڳاڙهي گهوڙي تي چاڙهي سرگس گهمايو وڃي ته به هو پنهنجي بي عزتي سمجهي وڃي ڪورٽ جو در کڙڪائيندو ۽ ڪورٽ سڀوري بـ هنکني ايهين کانه چوندي ته تون پاڻ ڪي پولڙي جو اولاد سڏائين ٿو.

جڏهن تنهنجو ڏاڏو سائين اگهاڙو هلي پيو ته پوءِ تون ڪو انهيءَ کان مٿان لٿو آهين ڇا؟ جو تو ڪي اگهاڙو ڪري

---

(۱) بدڪار عورت (۲) پنڊ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گھمائڻ ڏوھ تي پيو. بلڪ ڪنھن ترقي پسند جو اگھاڙو فوٽو
بہ جيڪڏھن شايع ڪيو وڃي تہ انھيءَ تان بہ ھمراہ ڪاوڙبو،
ڦوڪبو. ھاڻي ويچار ڪريو تہ جيڪا ڳالھہ ھڪ مرد لاءِ عيب
آھي، جنت تادي آھي. اوھا ھڪ زال ماڻھون لاءِ ڪيڏي نہ ذلت
۽ رسوائي ۽ خواري ۽ خفت ۽ سبڪي جو سبب تي سگھي ٿي
ھاڻي پلا چئو. اي نياڻي نماڻي. اي نياڻي سياڻي، تہ ايھي توکي
مذھب کان آزادي ڪپڙن کان آزادي ننگ ناموس لڄ پرم کان آزادي
عزت ۽ شان ڪان آزادي ڏيارڻ لاءِ ڪوششون ڪندڙ تنھنجا
سخت دشمن ۽ بدخواہ آھن يا اچا بہ تنھنجا خيرخواہ ۽ خيرانديش.
پوءِ اوھان ڪي ايڏو ذليل ڪرڻ وارن جي منھن تي اوھين قانون
جي مدد وٺي ڪو اھڙو موچڙو رسيد ڪريو جو ھنن جو ٻوٿ
ڦري وڃي.

اي قوم جي نياڻي، اُٿ. سجاڳ ۽ منظم ٿي. حڪومت
وقت جا در کڙڪائي پنھنجي ناموس ۽ عزت جو حق تسليم
ڪرائي بي لغام غنڊن جي وہ وھائيندڙ ۽ زھر افشاني ڪندڙ
واتن ۾ ڳرا ۽ تکا آلياڻ وجھائي پاڻ کي خود دار ۽ باوقار ثابت
ڪر. دوست دشمن کي سڃاڻ. مائٽ تنگ تي کجندي کپندي
اولاد سان بعضي ڪڙو بہ ڳالھائيندو آھي. ۽ ڪن نامناسب حرڪتن
کان روڪيندو آھي.

پوءِ ڇا چئبو تہ مائٽ دشمن يا اوھا سر قاتل جھڙي
سنگت دشمن. جيڪا ھن کي آوارہ گردہ ۽ بدراہ بنائي ٿي.
بلڪل انھيءَ مائٽ واري جذبي سان مون بہ جيڪڏھن توسان ڪو
ٻاڙو ٻول ٻوليو تہ ڦوڪجڻ بدران انھيءَ کي ھنيين سان ھنڊاءِ.
۽ پنھنجي دل سان لاءِ. چيت سان چڪ. پوءِ ڏس تہ انھيءَ ٻاڙاڻ
۾ ڪي صحتن ۽ شفائن جا ڪڻ ۽ معنوي مِٺاج جا مڻ پوشيدہ
آھن. يا سڪٽي ڪڙاڻ ڪليون پئي جھلي. ڪوُنين ڪڙي آھي.
پر تپ جي عذاب کان پلئو آجا تي ڪري. دوست نما دشمن
توکي ڳڙ ۾ ويڙھي زھر ڏئي رھيو آھي. ھوشيار ٿي، پاڻ ۾
احساس پيدا ڪر. اِنھن دشمنن جي منھن تي موچڙو ھڻ. پٽ ڏٺي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بادشاه به خاص تولاء ئي چئي ويو آهي.

۱- جنين سندي جيءُ ۾ پتان پتين پوڏ
تون کهڙا کرين کوڏ اچي اگڻ انجي (شاه)

۲- جنين سندي پوڏ ۾ پتا پتين جيءُ
تون تن ساڻ پيءُ اوڏا اڏي پکڙا (شاه)

رنڌ روڪ

هڪ عربي جي پهاڪي جي معنيٰ آهي ته جنهن تي رنڌ روڪ هوندي آهي. انهيءَ تي انسان جو چاهه حرص هيچ وڏيڪ تو ٿئي. اونهاري ۾ ٿڌي هوا ڪمياب آهي. ته انهيءَ لاءِ وڏي چاهه مان ونجٽيون پکا ايئرڪنڊيشنڊ ڪمرا مهيا ڪرڻ. ڪوهمري ۽ ڪوئٽا جا ڏورانهان ڏيهه ڏورڻ ۽ انهيءَ قسم جا پيا ڪيترائي حيلا ٿڌاڻ جي حصول لاءِ هلايا وڃن ٿا. ساڳي ٿڌي هوا سياري ۾ عام جام ٿي ٿئي. ته انهيءَ جو مان ايڏو گهٽجي وڃي ٿوجو ماڳهين هن جي دفع ڪرڻ ۽ هن مان نجات حاصل ڪرڻ لاءِ اهين هيٽرن بند ڪمرن ۽ گرين سوڙين جو سهارو ورتو وڃي ٿو.

پاڻي جهڙي عظيم نعمت دنيا ۾ ڪانهي. اڄ وقت پاڻي جو هڪڙو گلاس ڪيڏي نه راحت بخشي ٿو. سچي سردار ﷺ فرمايو ته يا الاهي تنهنجي محبت مونکي منهنجي مال کان منهنجي ڪُرساهه کان ۽ ٿڌي پاڻي کان وڌيڪ نصيب ڪر. پاڻيءَ جي ڪڙي کلاڪ لاءِ هاري هيڪ ٻي جا مٿا ڦاڙيندا آهن. ساڳيو ٽي شاخ ۾ گهارو پيو ۽ گهٽون ٽي ويو يا ڪڪر ڪو ڪمهلو قاعده کان وڌيڪ جر اوتيو ته ساڳيا هاري چوندا ته وارو ڪريو، گهارو ٻڌ. يا اگٽن ۽ ٻنين مان پاڻي اپائي ڪيو. پاڻي لڪ ٿو ڪنو ڪري.

بادشاه به جيڪڏهن پڪوڙا ۽ مرملا کائيندو بازار ۾ هلندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پئندو ۽ هرڪنهن کي هر وقت حاصل هوندو ته ان جو شڪوه ۽ شوڪت صولت ۽ هيبت مان باقي وڃي ڪو بچندو. ڪو مرشد سائين ۽ قبلو صاحب جيڪڏهن سچو ڏينهن مريدن سان وڏ ڪيڏ ۽ ونجهه ورت راند پيو ڪڏندو ته يقين آهي ته سندس زيارت لاءِ مريدن جي من اندر جيڪا لوڇ ۽ طلب آهي. سا ماٺي (١) ٿي ويندي، جيڪا به شيءِ عام جام ٿي اوها ڪهڙي به قيمتي هجي، هن جو قدر ڪجهه نه رهندو.

يورپ ۾ چون ٿا ته زال ذات بلڪل عام جام ٿي اهڙي ته بيقدري ٿي آهي، جو زالون گهولڻ ۾ پوريون ۽ مڙس لڪڻ ۾ پورا. هتي ڪان معاملو بلڪل برعڪس بنجي ويو آهي. زالن ۾ حيا جو فطري جذبو ۽ پنهنجي شان برقرار رکڻ ۽ خود داري جو خيال وديعت فرمائي. قدرت هن جي عزت ۽ وقار کي ثريا کان ثريا تائين پهچايو آهي. پنهنجي حال محرم رفيقهٔ حيات سان به پرت جي معامله ۾ باوجود طلب ۽ تشنگي جي پيشقدمي ته بجاءِ خود رهي، پر ڪنهن حد تائين پير پوئتي هٽائي ٿي. ۽ انهيءَ ۾ ئي وڏي حڪمت آهي. انهيءَ رنڊ روڪ ۾ ئي سندس عزت شرف ۽ شان ۽ محبوبيت جو راز سمايل آهي. انپر طالب جي وار وار مان محبت جا فوارا نڪرن ٿا.

مڙس پوڙهو ٿيو ته ڪنڌ ڏيڻ لڳو ته هن جو ڪنڌ ڏسبو ته هيٺ مٿي ڏيي گويا قبول آهي يا نه؟ جي جواب ۾ هائو هائو ڪري رهيو آهي. زال ذات جو پوڙهپڻ ڪان ڪنڌ ڏيو ته اتر ڏکڻ ڏيندو گوياڪ قبول آهي يا نه جي جواب ۾ نه نه ڪري رهي آهي. الحاصل ته زال ذات لاءِ دم جهلي ويهڻ ۽ خود دار ٿي رهڻ بيحد ضروري ۽ عين مصلحت آهي. جنهن تان سؤ سينيمائون صدقي. سا چو سينيما جي منت ڪش احسان ٿئي.

اي تماشا گاه عالم روئي تو
تو ڪجا بهر تماشا مي روي

---

(١) گهٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اي قوم جي ناز پرورده نياڻي تون پاڻ چئو تہ گهر ۾ شاهانہ ڪروفر سان رهڻ ۽ گهر جي سڪون اطمينان ۽ خاطر جمعي مان لطف اندوز ٿيڻ عزت آهي. يا هر جائي ٿيڻ. هرڪنهن سان نڪو (۱) ڏئي ٻيهڻ. گهٽين جي گپا گيهہ ۾ کلها گسائڻ ۽ مائٽن جا ڪنڌا نڪ پاڙان ڪپڻ ۽ ڪپڻ کان پوءِ مائٽن جي نڪن جا لاه بہ ڪڍي اڇلائي ڇڏڻ ۾ عزت آهي.

آغوش صدف جنکے نصیبوں میں نہیں ہے
وہ قطرۂ نیساں کبھی بنتا نہیں گوہر

سنجيدگي سان غور ڪرڻ گهرجي. ۽ ڏسجي تہ ايها آزادي في الحقيقت بدترين گرفتاري تہ ناهي. عزت جو سونون هاز لاهرائي طوق مذلت تہ ڪونہ ٿو پهرايو وڃي. ناموس جي موتين سان مڙهيل گلوبند جي جاءِ تي رسوائي جو ڳرو ڳٽ تہ ڳچيءَ ۾ ڪونہ ٿو وڌو وڃي. چون ٿا تہ:

دولت ہے بڑی چیز حکومت ہے بڑی چیز
از سب سے بشر کیلئے عزت ہے بڑی چیز

ماني دنيا ۾ ڪتا بہ کائين پيا. انسان جي آهي عزت. سو غور ڪري ڏسو تہ عزت انهيءَ معمولي ۽ فرحت بخش پابندي ۽ روح کي راحت رسائيندڙ رسمي رنڊ روڪ ۾ آهي. يا جيئن ترقي پسندن جو گمراه گروه اوهان کي چڙ واڳ ۽ ڇوٽ ڇرڻ ۽ شهر جي لوفرن ۽ غنڊن جي پيرن سان فٽ بال وانگر ٺڏجڻ ۽ پليتن جي پيرن جي پٺي ٿيڻ لاءِ سڏي رهيو آهي.

اي قوم جي سلڇڻي ۽ سدا سگهڙ نياڻي پابنديون نہ فقط زال ذات تي آهن. پر انسانيت جون پابنديون ۽ مذهب جون پابنديون ۽ معاشري جون پابنديون مردن تي بہ تمام گهڻيون آهن. مرد پابندين جي ٻاٽيتي کان وڌيڪ ٻانن ۾ جڪڙيل ۽ ٻڌل

(۱) منهن منهن ۾ ڏئي ٻيهڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. جيڪڏهن ڪو مرد به انهن پابندين جا ڏاوڻ ٽوڙي اوجهڙ ۾ ڪاهي پيو ته اوهو به سڏبو لوفر. بدمعاش. لنب. لفنگ ڦڙڀاٽي پڪو حرامي انهن اهڙن نامناسب نالن سان يا اچان به ڪن وڏيڪ لائق لقبن سان.

هي ڏسو چگهڙسي

ڪتاب ———————— صفحه ۱۱۰ ۾ سن جي ساندي جيڪا دق دقي آهي. انهيءَ جو حاصل مقصد هي ته ڪعبو مندر آهي ۽ حجر اسود ڪنهن مورتي جو ناپاڪ عضوو. نعوذ بالله من شر ذالڪ اللئيم الرجيم. تفو بر تو اي مرد نادان تفو. ڪائنات جي ذري ذري جون ڦٽڪارون تنهنجي مردار منهن تي نازل ٿين.

پڏ. ڪعبو شريف پهرين حضرت آدم عليه السلام بنايو. اٽڪل ٻه هزار سال پوءِ حضرت ابراهيم عليه الصلواة و السلام ساڳين بنيادن تي ڪعبي شريف جي ڊنل عمارت از سرنو تعمير فرمائي. حضرت آدم عليه السلام دنيا جو پهريون انسان ۽ پهريون پيغمبر هو. انهيءَ وقت ۾ مندر ۽ بتن جو سوال ئي ڪٿو پيدا ٿئي.

حضرت ابراهيم عليه الصلواة والسلام اوهو موحد هو جنهن جي بتن سان دشمني ۽ بت شڪني سبب وقت جو بادشاه ۽ سڄي قوم ۽ خود سندس مربي ۽ محسن چاچو (آذر) انهيءَ حد تائين دشمن ۽ سر جا ويري ٿي پيا جو پهرين ته جبل هيٺان آڙاه ٻاري جبل جي چوٽي تان کيس منجنيق جي ذريعي آڙاهه ۾ اڇلايائون. جڏهن رب رحمان کيس بچايو ۽ هنن جي ايها تدبير ناڪام رهي. تڏهن کيس ملڪ بدر ڪيو ويو.

حضرت ابراهيم عليه الصلواة السلام تي بت پرستي جي تهمت لڳائڻ محض حماقت جهالت خباثت شرارت ۽ عداوت ۾ انڌائي جي حد کي پهچڻ جو واضح دليل آهي. ڪعبو شريف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نبين جو عبادت گاه هو نه معبود. ڪعبو شريف سندن مسجد هئي نه مسجود. ڪعبي کي مسلمان بيت الله چون ٿا. الله تنا چون . ڪعبي شريف ۾ سڀ ڪنهن مسجد کي خدا جو گهر به انهيءَ معنيٰ سان نٿو چيبو وڃي ته معاذ الله خداوند قدوس اتي ئي گهر ٺاهيو ويٺو آهي. بلڪ انهيءَ معنيٰ سان چيبو وڃي ٿو ته اوهو گهر جيڪو خداوند تعاليٰ لاءِ وقف ۾ سندس عبادت لاءِ مخصوص ڪيو ويو . ايترو ضرور آهي ته ٻه نسبت ٻين جاين جي مسجد تي رب جي رحمت وڌيڪ ۾ ڪعبي شريف تي بيحد وڌيڪ آهي .

نماز جي نيت وقت مسلمان چوي ٿو ته نماز خدا لاءِ فقط مهاڙ هڪ معين طرف يعني قبلي ڏانهن. ڪعبو شريف هتي ڪجهي اچي ته مسلمان ڪيس سجدو ڪندا؟ هرگز نه. الحاصل ته ڪعبة الله شريف کي بت ۾ حجراسود جهڙي پاڪ پٿر کي ناپاڪ عضوو ڪوٺي هن مردود ۾ منحوس جي ـ ايمڙي دنيا جي ستر ڪروڙ مسلمانن جي هنيين ۾ ڪاتي هنئي آهي. هنن جي اک ۾ ڪندو چيايو آهي. رڙ ڪيئن نه نڪرندي. ماٺ ڪيئن ڪري سگهجي ٿي. گنتا ڳالهاءِ واتان ڪيئن نه نڪرندا. شخن ڪيئن نه ڪيبا . جيڪي گاريون سيون ٻڌيون سي ته هن ڪتن جي چٽ ڪسيرڪ کني کي ور ور ڏئي ڏيون. پر اجان به دل ۾ ارمان رهجي ويندو ته ڪاش پيو ڪجهه به نه پڙهون ها صرف گاريون ياد ڪريون ها ته اڄ هن چلولي چوڪ چنڊي قتل مقام جي چپ ۾ سڪل پيلي جي ٻانپ ۾ وهريل پوندڻ (١) کي ڏئي ڪجهه هنيون ٺاريون ها.

حقيقت ڪري سنڌي ٻولي به لحاظ وسعت الفاظ جي عربي کان ٻي درجه ۾ بي نهايت وسيع عام ۾ شاهوڪار ٻولي آهي . گاريون به جيتريون سنڌي ۾ آهن. اوتريون ڪنهن ٻولي ۾ ناهن ٻر خود عربي ٻولي ۾ به ڪينهي. پوڙهي ولايت ڪاوڙٻي هئي ته

(١) سوٿر جي ماديءَ کي چئبو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي مد مقابل ڪنهن ٻي پوڙهي ڪي گونا گون گاريون ڏيڻ بعد پڇاڙي ۾ ايهو به دڙڪو ڏيندي هئي ته اجان اوهي گاريون ڏيندي سانءِ جي ستن درياهن ۾ ٻوڙيجن ته به ٻوڙي نه سگهن.

افسوس ته مائي ولايت مري وئي. اسان وٽانس اوهي ستن دريائن ۾ نه ٻوڙيجي سگهڻ واريون گاريون نه پڇيون نه سگهيون. اڄ اوهي ياد هجن ها ته هن سن جي وچريل سيريءَ جي داڙهي تي سربستيون استعمال ڪري هينئن جي باهه ڪجهه هٽايون ها ۽ انهن گارين رستي پنهنجي هنيين جون ڪجهه ڇپيون هڻ ڏڦير جي ڏيل ۾ منتقل ڪري پارت جي پاڙتي پلجندڙ هن گگهه پڪي جي پاڻياڙ اندر ۾ به ڪي پيڙ ٻاريون ها. انسان ذات جي بدوآفرينش کان وٺي اڄ تائين يعني پورن ستن هزارن سالن جون ڪعبة الله شريف جون مستند محقق ۽ معتمد عليه تواريخون عربي ۽ فارسي ۾ موجود آهن. اهڙي طرح سان اردو ۾ به تازو اجان ٿيو سال دارالعلوم ٽنڊو الهيار وارن مستند تواريخي حوالن سان ڪعبة الله جي تواريخ شايع ڪئي آهي.

ڪعبي شريف تي هدم ۽ تعمير جا جيڪي دور گذريا آهن، هر دور بابت انهن تواريخن ۾ واضح تفصيلات مندرج آهن. ڪا ڳم شرم واري ڳالهه ڪانهي. شياد ۽ شيد ايهو به چاڻي ٻجهي ٻي انتهائي بي ايماني سان لکيو آهي ته ڪعبي جي ڪابه تاريخ ڪانهي. هي ته واڻين حي رذيل ٽڪريل مسلمان قوم ڪي مري ويا يا اجان ڪجهه ٻساه اٽن انهيءَ امتحان وٺڻ لاءِ نيزي جي نوڪ سان چوڪون ڏيڻ شروع ڪيون آهن.

چون ٿا ته گپ ۾ مينهن جي پير سان پيدا ٿيل کهبيت ۾ پاڻي پرجڻ بعد ڏيڏر انهيءَ کهبيت ۾ گهڙي پنهنجي هيٺ مٿي پاڻي ڏسي آپ سمنڊ آپ سمنڊ جون ٻوليون ڪندو آهي. هتي به ساڳي طرح سان ملعونن جو سنڌ ۾ پکڙيل سؤ سوا جو گروهه پاڻ ۾ گڏجي ٻي ڏڙڪ ايها رائي قائم ڪندا آهن ته بس اسلام ختم ٿيو. مسلمان رهيو ئي ڪونه، ڪل مري ويا.

اي ٻوزان پوڪ پليو آهين. ٻتال ٿيو آهين. تي ڏينهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳ ڇتي جو ڏاڙهيل ٿو ڏسجين جو هاڻي ٻيبجي (١) پيو آهين. اڙي مسلمان حياتي آهن حياتي. ضرورت پئي ته توتي ڪارو ڪپڙو وجهي مٿان پاڻي جا گهڙا به نائيندا. ايمان جي حرارت مسلمانن جي دلين ۾ ۽ اسلامي خون مسلمانن جي رڳن ۾ اڄ سان پوري آب تاب سان موجون ماري رهيو آهي.

گمان مبر که بہ پايان رسيد کار مغان
هنوز بادهٔ ناخورده در رگ تاک ست

اي احمق‌اللذي- مسلمان شير اٿئي شير. ستل شير کي جاڳائڻ جي حماقت نه ڪر. نه ته ڪنڌا اڻ سويل ٻپر به چڙهڻ لاءِ هٿ ڪونه ايندئي. انهن سو سوا گدڙن جي هر طرف کان ٽيندڙ اوناڙن تي نه پلج. مسلمان اٿي پيو ته اهڙا سوين پاپڙ هن جي هڪڙي مڪ سان پري پڪا ٿي ويندا.

سوين مڙئي سنيارڙا جاڳر جنبون ڪن
ڪيهر ڪن نه آبڪي ٻچي ڍاءُ نه تن
گدڙ مر گرن شينهن نه ڏيچو دل کي (شاه)

اي ويهين صدي جي پوئين حصي جا نالائق نٿورام. اي عهد حاضر جا شقي شرار شرڌانند. تنهنجو ايڏو من وڏي ويو هي، جو تون ستر ڪروڙ مسلمانن جي اک جي ماڻڪي يعني ڪعبي پاڪ ڏانهن ناپاڪ نسبتون تو ڪرين؟ تون ڪهڙي باغ ي موري آهين؟ تون ڪاچين ڇا سان؟ تو پاڻ کي سمجهيو ڇا ي؟ تون جيڪڏهن چاٿين تو ته آئي وقت مسلمان اسلام جي مع تي پروانن پتنگن وانگر پاڻ نه گهوريندا ته ايها تنهنجي ڀ جي اک وانگر سچ جي اڄاڻ کان انڪار واري ڪار هي.

پيو ڪجهه نه. تون پائٿين تو ته ڳاڙهن ڳانن پڌڻ وارا ٻاڙها گهوٽ عبدالقيوم ۽ علم‌الدين جن نٿو ۽ شرڌانند کي دوزخ

١) ڇريو تي پيو آهين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏانهن پارسل ڪيو هو ۽ دوزخ جي داروغن بلٽي ڇڏائي مال امانت سلامت وصول ڪيو هو. اوهي هٿا ئي ايترا جي مري ويا هائي بس پيا وڃي ٿيا ست خير. مسلمان رڳو ڪياڙين ڪنهڻ ۽ ڇپن ڏڪائڻ وارا وڃي رهيا آهن.

جناب عالي ڪند ٿو ڪائين ڪند. ايهين ڪونهي. اڄ ٻـ مسلمانن ۾ عبدالقيوم ۽ علم‌الدين جهڙا لکين لاڪيٽان لعل ٻـڪي رهيا آهن. ڇپٽي هٽڻ جي دير آهي. ڪنن مان ڪپاهه ڪڍي ڇڏ. ڀلائي مهرباني ڪري مسلمانن جي ايمان جو امتحان نہ وٺ. هو انهيءَ امتحان ۾ اڇي ويٺا تہ پاس ٿيندي ويرم ئي ڪونہ ڪندا. ڀٽائي گهوٽ انهن مانجهين، مٿيرن جي فداڪاري صداقت ۽ جذبئہ ايماني جي اندر مان اسرندڙ آواز کي اڄهو هن ريت ٽيپ رڪارڊ ڪيو آهي تہ:

مٿي مٿان جـــي هڄن سرن سؤ هزار
تہ تنهنجي تند تنوار هرهر وڍيان هيڪڙو (شاه)

هڪ حيرت انگيز انڪشاف

هڪ جهونون جوڳي روايت ٿو ڪري تہ جي ـ ايم سائين ناقص‌الخلقت ڄائو هو. نڪ جو نشان ڪونہ هو. ڇوٽنين جي جاءِ تي صرف هڪڙو ڳڙڪ هو. جنهن مان ساهہ جي آمدورفت جاري هئي. انهيءَ مان ئي ڊرا پر ســان ڪير اندر پهچايو ويندو هــو. ڏايون ٻايون هٿ ڪڍي ويون هيون. صورت ايڏي هيبتناڪ هئي جو ٻاٽي ٻاٽي دايون گڏ ٿي پوءِ مورڪيءَ تان ڪپڙو لاهينديون هيون تہ ٻہ سندن هنيون ڏڙ ڏڙ پيو ڪندو هو. بس هڪڙي ڏيٺاري جهڙي شيءِ هئي. جنهنکي جاڳندي ڏسڻ سان ٻہ خادمائن جا هٿ پير ۽ بت ساٺون ٿيو ٿي پيو.

سندس والد بزرگوار تي رب جون رحمتون نازل ٿين، انهيءَ کي وڏو اوسيئڙو ٿي پيو. هن پاڪ انسان اوڙي پاڙي جا ڇڱا مٺا ميڙي پنهنجي برخوردار جي انهيءَ ڀوائتي ۽ ڀيانڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صورت حال کان آگاه ڪري صلاح مصلحت پڇي. جهجها جونجهار (١) آهن. گهڻن مڙئي ڇپر ۾ ڪڇيو وڃي. هي کهڙو مسئلو هو، جنهنکي حبدارن جو هيڏو هجوم به حل نه ڪري سگهي. سو ايها رت باالاتفاق منظور ٿي ته پيسا پاڻي وانگر ريلي ڪراچي جي هاڪاري ڊاڪٽر واز جون خدمتون حاصل ڪجن. هو آپريشن ذريعي ڳنڍ ٽوپ ڪري هن ممڙيءَ کي ماڻهون جي شڪل ۾ آڻي.

”زر ڦهينڪ تماشا ديکهه“ جو نرمل نظارو ڏيهه ڪـ ي ڏيکاريندو. واه ڙيٓ واز واه. اهڙا سياڻان سارجن ماڻرن مر ڇاوا. واز جهڙي عقل جي وير کي سندس ماءُ کير پي ڇائو هو. هن ايندي سان هڪ ڊيپڪي وچائبندڙ فقير کان باندر هٿ ڪري انهيءَ جي اندرئي کي اندران نل وانگر ڪنهن سنهي سيرائي سان پورو ڪري نڪ وانگر بنائي نڪ جي جاءِ تي ٽانڪا هڻي ٽانٽ ڪري ڇڏيو. وات جي برابري تـي ڇهڪ ڏئـي وات ڪوليائين پر ڇپ عدم پيدا هئا. انهيءَ لاءِ ڀهڙي ڪتي جي سار ڪوري چوڪ جي ڀنهي پاسن سبي درست ڪيائين. اندران ڏند ته خيرڪا هئا. پر ڏندن جي ڇاڙي ۾ ڪانه هئي. انهيءَ لاءِ پلو ٽئي ڳوٺ جي چوڪرن جو، جن گدرن جي واڙي ۾ هريل هڪ گدڙ کي جهلڻ لاءِ هڪ پڪل گدري ۾ چريو ڏاتورو ملائي ڇڏيو هو.

صبح جو ڏسن ته گدڙ ڏاتوري وارو گدرو ڪائي اٿي جو اٿي ڏند شيڪيو ويٺو آهي. انهيءَ کي ڪتن کان ڊوڙائي مارائي گهلي ڳوٺ ۾ ڪٺي آيا هئا. ڊاڪٽر جي دوررس ۽ ژرف بين‌نگاه ڏسنديئي درپيش آيل انهيءَ تي مشڪل جي حل جي راه به ڳولي لڌي. هن گدڙ جا ڏند ڇاڙي سوڌا ڪڍي پار جي وات جي اندران فٽ ڪري انپر هڪ هيبتناڪ هيوليٰ کي انساني صورت ۾ آڻي ڪيترا ڏينهن ترسي ڦٽ ڇوٽائي اڻ ميون انعامون ۽ دوستن جون دعائون وٺندو پنهنجي ماڳ موٽيو.

---

(١) وڏي طاقت وارا آهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بچي شال واز اجان حياتي ويئو آهي. پنهنجي ڪمال جو ايهو قصو ڏاڍي دلنشين انداز ۾ بيان فرمائيندو آهي. شڪ هجي ته ڪيس شاهدن جي اڳيان آڻڻ لاءِ هر طرح سان حاضر آهيون. شرط هي آهي ته پهرين شياد صاحب اوها تاريخ پيش ڪري جنهن ۾ ڪعبة الله شريف بابت اهڙا اڻ سونهائيندڙ احوال آهن ۽ پوءِ جيئرو جاڳندو مستر واز هڪيو تڪيو حاضر نه ڪريون ته هر طرح جا هرجانان پرڻ لاءِ هر طرح سان حاضر آهيون.

تيز لهجو

بحث ۽ مناظري ۾ واقعي لهجو نرم زبان مٺي شسته ۽ شائسته استعمال هئڻ گهرجي. ايهو ڪير نٿو چاهي ته چڙهتا ۽ ديون (۱) ڏيڻ ۽ دهمان ڪرڻ في الحقيقت مناظره جي حد اورانگي مناقشه مڪابره ۽ مصادره جي دائري ۾ ٽپي پوڻ آهي. ڪانڌ ۽ ڪمت (۲) پلي آهي. صبر وڏي وٿ آهي. ويري وڏيو پيو لڳي ته به عقلمند تي گفتگو واري آئين انسانيت جي نگهداشت واجب آهي.

پنهنجي ميس (۳) مارڻ ماڻهون جي ماڻهوپي جي مٿاهين منزل آهي. ايهو سڀ ڪجهه درست. پر سو تڏهن جڏهن ڪو خود اسان کي گهالهائي. اسان کي شخن ڪڍي. اسان جي حق ۾ گتا الفاظ ڪتب آڻي. ته پوءِ اسين اخلاق رواداري بلند حوصلگي ۽ وسيع القلبي کان ڪم وٺي زهر جو ڍڪ پري سڀ ڪجهه سهي. هن جي اسان کي ڪارايل ايريي جي عيوض اسين هنکي ماکي چٽايون. ۽ توه جي عيوض هنکي سنڌڙي انب يا سال جو گدرو هٿ ۾ ڏيون.

هتي ته ڳالهه ئي اور آهي. هو اسان کي نٿو چوي اسان جي محبوب مذهب تي تهذيب ۽ اخلاق کان ڪريل حملا تو ڪري.

(۱) دڙڪا (۲) نياز نوڙت (۳) پنهنجو مٺو پيچڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چونڊا آهن تہ گار جهيڙي جو منڊ آهي. اوهي گاريون بہ جيڪڏهن اسان مسلمانن کي ڏي ها تہ ڪٽي چئون تہ پنهنجو وات پيو وڃائي. سو پلي پيو وڃائي. گڏهہ آهي سو گونهن پيو ڦلوري تہ پلي پيو ڦلوري هاٿي ٿهيو. ڪتي جي چتڻ سان ڪو دريا ڪونہ ٿو ڪنون ٿئي. ماڻڙي ڪري ڪٽي ويهي رهون.

پلا هڪڙو جيڪڏهن لاهي پاهي ڪٽي ٻيهندو تہ انهيءَ کي ڪري بہ چا ٿو سگهجي. هن تہ مٿ ڪان مٿي لٽڻ شروع ڪري ڏنون. هڪڙو ڪين جهڙو ڪسيرڪ نڪا هم نڪا تہ اسان جي پاڪ دين تي گارين جي ڌم لايو ويٺو آهي. هن ظالم تہ بي سبب بي گناه اسان جي اک ۾ ڪنڊو هٿي اسان کي بي اختيار رڙيون ڪرايون آهن. بي خطا رڙين ڪرڻ واري کي ايهين چئي سگهجي ٿو چا، تہ تو ناموزون ۽ نامعقول آواز ڇو ڪيا؟ ههڙا ههڙا سڻا سر ڪڍين ها. رڙ جڏهن تہ اختيار کان ٻاهر ۽ هڪ اضطراري ڪيفيت آهي. تہ پوءِ هنکي شايستہ ۽ بايستہ جي رنگ ۾ رڱڻ جون صلاحون ڏيڻ ۽ نشايد و نبايد کان ڪناره ڪشي جي تلقين ڪرڻ عقلمندي جي ابتڙ ناهي تہ پيو چا آهي.

پار ڪڏي روئيندڙين ۽ اوسارڻ وارين کي پيروي ڪي ڦتايو پيون. ياراڻي جي سر جون زاڳٽيون برابر ٿٽيون ڳايو. انهي قسم جي فني خامين تي انتباه ڪري سگهجي ٿو چا؟ هنن کي انهيءَ وقت موزون يا ناموزون سر يا سُرن جا تال کي ياد بہ هوندا آهن چا ؟

ڪوجنا

نمازون روزا حج زڪواتون ۽ ٻيا ڪل اسلامي احڪام ۽ شعائر اسلام خراب آهن. زمانہ جاهليت جون فرسوده رسمون آهن۔ دليل ڪهڙو؟ دليل ايهو تہ مون ڪوجنا ڪئي. مونکي ايهين معلوم ٿيو. تو ڪهڙن ذريعن يا ڪهڙن ڪتابن مان ڪوجنا ڪئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ ڪوجنا ڪرڻ بعد توڪي ڪھڙا ثبوت يا ڪتابن جا ڪھڙا حوالا ھٿ آيا. انھيءَ جي جواب ۾:

لب از گفتن چنان بستم ڪہ گوئي
دھن بر چھره زخمي بودو بدشد

انھيءَ بيت جھڙو جواب. نماز خراب ڇو ٿيا؟ ڇاڪاڻ ته مون ڪوجنا ڪئي. حج ڇا جي ڪري خراب؟ ڇاڪاڻ ته مون ڪوجنا ڪئي منھيات اسلاميہ ڪوڙ زنا، چوري، قمار، خونريزي ۽ ويـاج، شراب خنزير، ايھـي سڀ تمام سٺيون خصالتون آھن. ڇا جي ڪري؟ ڇاڪاڻ ته مون ڪوجنا ڪئي.

پيڙيءَ ٻڌا ايھو ته ڇٿو ته ڪوجنا مان توکي ھي ھي مواد ھٿ آيو. •طلب ته رسوائي عالم ڪتاب .... جو مرڪزي نقطو جنھن جي چوڌاري ڪتاب جي سڄي پرڪار گردش ڪري رھي آھي. سو ايھو ئي ڪوجنا جـو لفظ آھي، پيو مڙني ھيچ. جيڪڏھن ڪوجنا جو لفظ ڪو اھڙو جادو جو اکر آھي. جنھنکي جنھن به چڱائي سان لاڳو ڪيو وڃي ته، سا في الفور پنھنجي ماھيت بدلائي بڇڙائي ٿيو ٿي پوي ۽ جنھن به بڇڙائي سان ڪوجنا جو اکر چسپان ته ڪجي. سا بدلجيو چڱائي بنجيو ٿي وڃي.

جيڪڏھن ايھين آھي تـہ پوءِ اسين بصد عجز والحاح عرضگذار ٿينداسين ته پنھنجي مائٽن جو ننگ سڄاڻي اسان جـي اسلام کي ڪوجنا جي جادو سان ختم نہ ڪري ڇڏ. ۽ جيڪڏھن گھٽون ڪري ختم ڪري ڇڏيو اٿئي ته به جو ڪجھ باقي رھيو آھي انھيءَ کي باقي رھڻ ڏي.

مون ڪيو ڪسڻ قبول مگر تون ڪو قياس ڪر
خنجر وھــاء حلق تــي قــاتــل ھري ھري (قليچ)

اسلام جي عمارت جيڪڏھن سرپستي ڍاھي چڪو آھين. ته به ڪم از ڪم انھيءَ جـي ڪنڊرات کي ڪيٽون ھٽي زمين سان ھموار ڪري معلوم نہ بناء.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مزار اهل وفا پائمال ڪين ڪجان
پلي ته تنهنجي جفا جو به يادگار رهي (نامعلوم)

اي بقول روزنامه عبرت جي بزرگ سياستدان جيڪڏهن ڪوجنا جي لفظ جي معنيٰ تحقيق ۽ تلاش آهي ته پوءِ هينئن لک ته مون اسلام جي هر هڪ قانون جي زد ۾ تحقيق ۽ ڪوجنا ڪئي. فلانن فلانن تاريخي ڪتابن جي هنن هنن حوالن مطابق ايهي دور جاهليت جا يادگار آهن. اوهي حوالن وارا ڪتاب پلي ڪٿي واٽڪا ويد ۽ پوٿيون هجن. آخر ڪجهه ته ثابتين جو سهارو هٿ ۾ هجي. ڪا ته ٽيڪ به هجي. ماڻهين آٿر باٿر سنهڙي پٽ تي سراڙا ڪرڻ سر وڃائڻ جي سنيت ناهي ته بيو ڇا آهي؟

پلا ڪوبه ڪتاب هٿ نٿو اچي ته ڪم از ڪم ڪي عقلي دلائل پيش ڪر ته اسلام جو هي حڪم هنن سببن جي ڪري خراب آهي. يا اسلام جي ڇاڻايل ۽ ثابت ڪيل فلاڻي بيچڙائي ۾ هنن هنن خوبين جي سبب ڪابه خرابي ۽ بيچڙائي ڪانهي بلڪ چڱائي آهي.

مون ڪوجنا ڪئي. مونکي هي هي تحريري ثبوت مليا. مون اسلام جي رد لاءِ ڪوجنا ڪئي. مونکي هي هي دلائل ۽ براهين هٿ آيا. ته ڳالهه وري نهي ٿي. باقي ڪوجنا جو نتيجو ڪوبه ڪونهي. رڳو ڪوجنا جو لفظ آهي.

تنهنجو وظيفو پيو پڪو ٿئي، ڪوجنا ڪوجنا ڪوجنا. ايهو پلا آهي ڇا؟ سپريم ڪورٽ جو هڪ جج جنهن ڪي قوم ۽ حڪومت جو وڏ ڪان وڏ اعتماد حاصل آهي. اوهو به جڏهن هڪ معمولي ڏوهاري تي فرد جرم عائد ڪرڻ جي فتويٰ لکي ٿو ته دلائل پيش ٿو ڪري. لکي ٿو ته مونکي هي هي ثبوت مليا. تون اي مت جا ماريا. اسلام پاڪ جهڙي دنيا جي عظيم ترين مذهب جي رد ۾ ڪتاب لکڻ ويٺو آهين ته ڪو دليل ته ڏي. يا بس رڳو ايهو ته مون ڪوجنا ڪئي. ڪوجنا جي نتيجي ۾ توکي ڪهڙو مواد هٿ آيو؟ توکي ڪهڙا عقلي يا تحريري ثبوت مليا؟ سو ڪجهه به نه ڏوڙ جا به ڪٽان. ڪنهن گستاخ ماڻهون بزرگ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سياستدان جي ڪوجنا جي حقيقت هن طرح بيان ڪئي ته بزرگ سياستدان شريمتي اُتمي بائي جي پائنچي ۾ جهاتي پائڻ ڏسندو آهي. پوءِ هنکي سڀ ٿئي ٿيندي جي خبر پئي پوي. اُتي ڪوه چاٽان کهڙو آئينه سڪندري يا جمشيد جو جام آهي. جنهن ۾ نظر ڪرڻ سان ستطبق مٿس روشن ٿيو وڃن. يا ڪا اهڙي عجيب قسم جي ٽيليويزن آهي، جيڪا اڄ کان ڏهه لک سال اڳ جا دنيا ۾ ٿيل واقعات ڏيکاري ٿي.

بزرگ سياستدان اتي ڏسي پيو ته انسان اول ۾ پاڻيءَ جو پونئرو هو جو ترقيون ڪندي باندر يا لنگور بنيو، پوءِ نيٺ انسان بنجي پيو. ايهو به ڏسي ٿو ته اسلام جاهلن جون خراب رسمون ميڙي سيڙي قرآن ۾ آيتن جي نالي سان دنيا اڳيان پيش ڪيون. ڪوجنا جي ذريعن جو نالو ته ضرور ونبو آهي نه. هي جيڪو نالو ئي نٿو وني، تنهنجو سبب ايهو آهي ته اهڙي مخفي ۾ لڪ چڇپ واري ذريعي جو نالو وٺندي ڦڪو ٿو ٿئي. ۽ ڦڪو ٿيڻ به گهرجي. رب رسي ته مت ڪسي هٽي ڪونه هٿيار. اهڙو پسا ئي پار جنهن ۾ جو ڪو جان جو."

ڪاش جيڪڏهن بزرگ سياستدان جي دماغ ۾ عقل جو ڪو قطرو ۽ دل ۾ حيا ۽ شرم جي ڪا بوند به هجي ها. باقي رهيو بزرگ سياستدان جو ايهو سوال ته اسلام پاڪ قديم مذهبن جي نقالي ڪئي آهي. سو سڻ اي اسلام جا عدو.

اسلام حضرت آدم عليه السلام کان شروع ٿيو. هر قرن ۽ هر دؤر ۾ جيڪي به پيغمبر پاڪ آيا تن خلق کي اسلام جي دعوت ڏني. ساڳي رب وقت بوقت ساڳيو پيغام موڪليو. چند فروعي اصلاحات کان سواءِ بنيادي عقيدا ۽ مک ڳالهيون حضرت آدم عليه السلام کان وٺي حضور سيدالمرسلين ﷺ تائين ساڳيون ئي آهن. پيغمبرن جي پيروڪارن جڏهن دين کي بگاڙيو ٿي، تڏهن معبود مالڪ ساڳيو دين نئين نبي هٿ، نئين آب و تاب سان ارسال فرمايو ٿي. تانجو معاملو اسلام تائين پهتو. جيڪو قيامت تائين پنهنجي اصلي ۽ حقيقي رنگ سان دنيا ۾ قائم رهڻ لاءِ آيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي ۽ هميشہ قائم رهندو۔ ۽ اسلام جا پيروڪار هميشہ لاءِ الحاد پرست اندن جي هنيين تي مگ ڏريندا رهندا۔ ڪافر پلي جلن، ٻرن، ڪامن، سڙن، پوسرن ۽ پچن۔ پر اسلام جو ڏيو روشن رهندو ئي رهندو۔

سرويچ يا سنڌ ويچ (۱)

هوشو شيدي، دودو سومرو، دريا خان دل سنڌ جا اوهي جانباز سرويچ وفادار فداڪار ۽ سپوت فرزند آهن۔ جن جيجل سنڌ تان ڪلي ڪڏي سر گهوريا۔ دشمن جي دولت هنن جو هنيون نہ هرڪايو۔ جيستائين سندن سسي ۾ ساه هو، تيستائين ڌارين کي سنڌ ۾ راڄ ڪرڻ نہ ڏنو۔ مٿي ڪان پوءِ ميار ڪانهي۔ اول الذڪر، ڪان سواءِ پوين ٻن تہ توڙي جو ڪاهيندڙ غنيم مسلمان هئا، تہ بہ تادم زيست هنن کي سنڌ ۾ سک جو ساهہ کڻڻ نہ ڏنائون. افسوس هزار افسوس تہ اهڙن سورهيہ سرويچن جي وارثائي جي دعوي اوهي سنڌ ويچ غدار ڪن ٿا، جن سنڌ جو هڏ چم واٽين تي ويچيو آهي۔ جيڪي سنڌ واسين کي پاڻ ۾ ويڙهائي جيجل سنڌ جي ٻچاپيهہ ڪري، اوهو ڪافر دشمن سنڌ تي مسلط ڪرڻ گهرن ٿا۔ جنهن جهڙو خونخوار ۽ خون آشام ظالم سڄي روئي زمين تي نہ ٿيو نہ ٿيندو۔ جنهن پنهنجي رعيتي مسلمانن تي ايذا تہ ظلم ڪيا جو ڪوبہ انسان ڪنهن پاڻ جهڙي انسان تي ڪري نٿو سگهي۔ بہ لحاظ اخلاق ۽ انسانيت جي تنزل جي اوڙاه ۾ ڪريل پر پاڻ کي ترقي پسند سڏائڻ وارا. سانجاهہ ادب ۽ انسانيت کان مطلق عاري پر پاڻ کي اديب چوائيندڙ حقيقت ۾ سنڌ جي ٻچي ٻچي جا ويري۔ پر پاڻ کي سنڌ جا گهڻگهرا ظاهر ڪندڙ ڀارت جا پگهاردار ۽ ايجنٽ ۽ جاسوس. سنڌ جا نمڪ حرام. سنڌ کي ڦاڙيندڙ ٻگهڙ پاڻ تي ٻڪرين جون ڪلون وجهي غريبڙا ۽ ڪنڌامڙا بنجي سنڌين کي دلبا ڏيڻ لڳا آهن۔ تہ اڇو تہ هوشو ۽

(۱) وڪٽڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دودي ۽ دريا خان ۽ مير شير محمد خان جون ورسيون ملهايون. اهڙن غازي مردن جون ورسيون مر ملهائجن. پر اي سنڌ واسيو ياد رکو سنڌ جي سرويچن لاءِ منعقد ٿيندڙ محفلن ۽ ميڙن ۾ انهن سنڌ ويچ منحوس ملحدن کي پير پائڻ نه ڏيو. هو اوهان جا دشمن. اوهان جي محبوب مذهب جا دشمن. اوهان جي اخلاق تهذيب ۽ روايات جا دشمن. اوهان جي جيجل سگهوري سنڌ جون مقدس ۽ اچيون چوٽيون ٻشمن ڪافرن جي هٿ ۾ ڏيڻ لاءِ هٿ پير هڻندڙ. سنڌين کي نو نيرن ڏهه ڏاوٽين پندرهن پيندن ۾ جڪڙڻ لاءِ بد ارادي ۽ منافقت سان سنڌين کي اوڏا ايندڙ ۽ سندن اڳيان پيچ لٽڪائيندڙ اوهان انهن سان رلمل ٿيا ۽ اوهان انهن بگهڙن کي واقعي ٻڪريون سمجهڻ لڳا ته اوهان هڪ ته هوشو دودي ۽ دريا خان جي روحن کي رنج رسايو. نه فقط انهن ٿن پر گويا اوهان سنڌ جي هزارن جانبازن سان جفائون ڪيون. ٻي طرف اوهان چٿبو ته پاڻهي پنهنجي ڪک ۾ ڪاتي هنئي. ڇو ته دشمن خير خواهي جي رنگ ۾ اوڏو پهچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو ته پوءِ زندگي جي شمع چاڻ ته اجهائي. پوءِ حياتي اجهاڪ اجها ختم ٿي.

بر تواضعهائي دشمن تکيه کردن ابلهي ست
پائي بوس سيل از پا افگند ديوار را

هيڏو ٻه کو ظلم. هھڙو ٻه کو ناحق. هھڙو ٻه ڪو بغداد جو هڪ طرف جيڪي دشمن جا ٻڇيل ڏاڙيل ٻٽچيون ۽ پالا ڪٽي سنڌ ۽ سنڌ واسين جا آنڊا ڳجيون ڪڍڻ لاءِ موقعي جا منتظر ٿبو ور ڪٽيو پيٺا آهن. سـي ڪن سوپارن سرويچن سورهين جي نالن کي ڪلورو فارم جون شيشيون بنائي سنڌ واسين کي سونگهائي بيهوش ۽ بي حس ڪري رهيا آهن ته هو جنهن خذمت يعني وڍ ٽڪ ۽ سنڌين جي پوسٽ مارٽم لاءِ ملعون مهاشين جي طرفان مامور آهن. اوها نوڪري آرام ۽ اطمينان ۽ آساني سان انجار ڏئي سگهن. ٻي طرف سنڌي آهن جيڪي پنهنجي ههڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٽري پراڻي (۱) دشمن کي سجائڻ ئي ڪونہ ٿا. ڇا سنڌين جو احساس ئي مرده ٿي چڪو آهي. ڇا هنن جي حواس خمسہ کي برقرار رکندڙ اعصاب تي فالج ڪريو آهي. بنگال جو تہ آزادي جي تالي تي پيڙو پوڙيائون. آزاد ايهو ٿيو جو بن جابر طاقتن روس ۽ ڀارت جو غلام بڻجي ويو. ۽ ظلم جي اهڙي گهاڻي ۾ پيڙهجي رهيو آهي. جنهن کي ڏسي دنيا جي ڪافرن جون بہ دليون ڪنبي رهيون آهن. هنن جون لڄون لٽجي ويون. هنن جي پرده دار زالن جي وڪڻ لاءِ ردن ٻڪرين وانگر ڪلڪتہ ۾ باقاعده مارڪيٽ تيار ٿي وئي. هنن جا مال ملڪيتون تاراج ٿي ويا. هنن جون فيڪٽريون ڪارخانا ملون ڦٽجي ڪڇي ويون. هنن جا ڪونڌر (۲) ڪسي ويا. هاڻي وري وارو آيو آهي سنڌ جو. ساڳيو نعرو آهي. ساڳيون چالون آهن. ساڳيا رنگ ڍنگ آهن. ساڳي قسم جا ملعون سنڌ کي بہ ساڳي طرح سان تيلي ڏئي ساڙڻ لاءِ واجهہ وجهي رهيا آهن. حيلا هلائي رها آهن. اي سنڌي ڀاءُ تون ڇو ٿتو اک اُپٽين؟ توکي ڪهڙي نياڳ جي ننڊ ورايو آهي. پنهونءَ سين پيــاءَ تي نياڳي ننڊون ڪرين. تون سجاڳي ٿتو تہ هي بگهڙ آهن؟ تون ڏسين ٿتو تہ هي تنهنجا قاتل آهن. هو پنجاه لک قديم سنڌين کي سٺ لک جديد سنڌين سان ويڙهائي انهن لکين سنڌي کهائي سنڌ کي پڙيينگ ۽ صفا سچ ڪري پوءِ ڀارت جي پوندڻ (۳) کي اچڻ لاءِ چاند (۴) ڏيڻ چاهين ٿا. هنن کي تہ وڏو سور ايهو آهي تہ پاڪستان ڇو ٺهيو؟ اڃا بہ وڏي ڪان وڏو سور ايهو اٿن. تہ اسلام هن ملڪ ۾ آيو ڇو؟ ايهي ٻئي سور هڪ ئي وقت ۾ پنهنجي دل مـان ڪيڻ ۽ پنهنجو هنيون ٺارڻ گهرن ٿا. مسلمان وڙهي مري وڃن. ملڪ تي ڪافر قابض ٿي وڃي. پوءِ نہ مسلمان رهيو نہ اسلام رهيو. اي سنڌ جا سياڻا تون انهيءَ چال کي اڃا بہ ٿتو سمجهين تہ پــوءِ رب ڪا توکي سمجهہ عنايت فرمائي. واڪا ڪرڻ مون وس ٻڌڻ ڪم پروچ جو.

---

(۱) ظاهر ظهور. (۲) ننديا ٻار (۳) مرون جي مادي (۴) اشارو ڏيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محسن ڪش

ڪتو بہ جنھن جو کائي تنھنجو ڳائي. پر انسان تي ڪري کائي پوءِ نہ مڃي انھي انسان جي اڌوھي ڪاڌل سرو لڳل پڪا (١) ٽيل انسانيت تي حيف. پوءِ چئبو تہ انھيءَ جي ڪتي ڪان بہ ڪا وڌيڪ ذليل فطرت آھي. پوءِ چئبو تہ اوھو انسان ڪمينائي ۾ ڪتي ڪان بہ ڪي رتيون ڪسر آھي. پوءِ چئبو تہ ھو بن پچن وارو ڪتو آھي. يعني ھڪڙي ٻچ واري ڪتي ڪان وڌيڪ سنڌ جي پيرن ۽ سيدن کي رب پاڪ اچا بہ وڌيڪ عظمتون ۽ رفعتون نصيب فرمائيون. سنڌ جو ڪوبہ منصف مزاج پير يا سيد ايھين ھرگز نہ چئي سگھندو تہ سندن وڏن ڪمايون ڏنڊا ڪري ملڪيت ناھي يا واپار وڙا ڪري مايا ميڙيائون. يا بليڪ مارڪيٽ يا سمگلنگ مان ڌن ڏٺي ٿيا. يا رشوتن مان سندن اڳيان رہين جون راھون ٿھي راس ٿيون. بلڪ حقيقت ھي آھي تہ انھن بزرگن جا عملي ۽ روحاني ڪمالات عرب ملڪن ۾ ايڏي آب وتاب سان چمڪيا جو انھن جو عڪس ۽ آھاءِ ۽ ھنن جي خوشبو جو عطر بيز ھڳاءُ (٢) اڍائن ھزارن جي ڏورانھين پنڌ تان سنڌ ۾ چٽو ڏسجڻ ۽ شامہ نواز ٿيڻ لڳو. قدر شناس سنڌين انھن گران مايہ گوھرن کي ڪن حيلن وسيلن سان سنڌ ۾ آندو ۽ انھن کي وڏيون جائدادون ۽ جاگيرون ڏئي سنڌ ۾ رھائي وھاري انھن ھيرن کي سنڌ جي تاج تي ھميشہ لاءِ جڙي ڇڏيو. سنڌ وارن انھن کي ڇو آندو ؟ انھيءَ ڪري تہ سنڌ وارا مسلمان ٿي چڪا ھئا. مسلمان انھيءَ ڪري ٿيا تہ غازي محمد بن قاسم سنڌ فتح ڪري سنڌ ۾ پکڙيل ڪفر جي ھولناڪ ظلمتن کي سراپا نور ۽ روشنائي بنائي سنڌين کي مسلمان ڪيو. اڄ سنڌ جا سيد ۽ پير جيڪي مائٽن جي ڇڏيل اڻ مين ملڪيتن مان الولبون ڪري رھيا آھن. اوھي ھنن کي اڻ سڏي طرح سان

(١) ذرا ذرا ٽيل (٢) خوشبو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

يا بالواسطه غازي ابن قاسم جي صحابي مليون آهن. ابن قاسم سنڌين کي اسلام جي نعمت عظميٰ ۽ دولت ڪبريٰ سان نه نوازي ها ته سيدن پيرن جون حدود سنڌ ۽ پاڪستان ۾ ملڪيتون ته ڪٿي رهيون، پر سيدن پيرن جو هن ملڪ ۾ پير پائڻ جو به ڪو امڪان ڪونه هو.

پلا سنڌ ۾ ڪفران ئي ڪفران هجي ها ته سيد ۽ پير سنڌ ۾ ڪٿان اچن ها. الحاصل ته اسان پيرن ۽ سيدن کي هڪ هڪ گراه ڪائيندي حضرت غازي ابن قاسم رحمة الله عليه کي دليان دعائون ڪرڻ گهرجن ۽ سندس شڪرانه جا گيت ڳائڻ کپن. جنهن اسان کي سنڌ ڏيکاري. جنهن جي صحابي اسين سنڌ جي جاگيرن جا مالڪ بڻياسين. جنهن اسان کي سنڌ جي ماڻهن جي دائره محبت جو مرڪزي نقطو بنايو.

اڄ اسين سنڌ جي ماڻهن واتان گهوري گهوري ۽ صدقي صدقي جون صدائون سڻون ٿا. اڄ اسان جي اڳيان هزارين سنڌي جانباز سربڪف آهن. ۽ اسان جي هڪڙي اشاري تي باهه جي مچ ۾ ٽپي پوڻ لاءِ تهدل سان تيار. ايهي احسان في الحقيقت الله سائين جا پر ظاهري طرح سان رب پاڪ اسان تي ايهي پلايون ۽ پيال پنهنجي محبوب ماڻڪ مڙتي لعل لاکيڻي لجپال حضرت ابن قاسم جي هٿان ڪرايا. حقيقت ۾ پالينڊڙ رب ظاهري طرح سان امان ابي پرورش ڪئي ته سندن ڪيڏا نه احسان ثابت ٿي وياه سندن ڪيڏا نه ڳرا حقن جا بار اسان تي هموار ٿياه بعينه اهڙي طرح سان ابن قاسم جي احسانن جو به شڪرانو واجب آهي. ڪو سيد يا پير سندس ڪائي پوءِ نه مڃي ته هو پنهنجي خانداني شرافت ۽ نجابت کي ڌڪو ٿو لائيءِ ابن قاسم سان جيڪو عداوت ٿو رکي. سو غدار. احسان فراموش ۽ محسن ڪش آهي. جڏهن ته حيوان به احسان کي مڃي ٿو. تڏهن انسان تي ڪري ڪو ماڻهون احسان ڪندڙ سان عداوت ڪري ته انهيءَ چئبو ته انسانيت کي حيوانيت جي اڳيان شرمسار ۽ نگونسار بنايو ۽ پاڻ کي انسانيت جي ديڳ جي سڙيل ڪاري اڪراڻ

ثابت ڪيو.

سيدن پيرن کان علاوه ڪل سنڌ جي مسلمانن تي ابن قاسم جا اڻ ميا احسان آهن. ابن قاسم هنن کي الله ڏيکاريو ۽ ابن قاسم هنن کي رحمةاللعالمين رسول سان روشناس ڪيو. ابن قاسم هنن کي دنيا جي عظيم ترين نعمت (اسلام) انعام فرمائي. ابن قاسم هنن کي ڪفر ۽ جهالت ۽ درندگي ۽ توهم پرستي جي اونهي اوڙاه مان ڪڍي علم اخلاق تهذيب ۽ جملي چڱاين جي اُفق اعليٰ تي پهچايو. ابن قاسم جا احسان ۽ ڳڻ ڳڻتي تا سگهجن. ليکي کان ٻاهر آهن. حساب جي جاءِ ڪانهي، بي حساب آهن. گهرجي ايهين ته جتي جتي ابن قاسم پير پاتا آهن، يا هليو چليو آهي. اوهي سندس راهون ۽ رند سون جي سرن سان ٻڌائجن. ۽ انهن جي ٻنهي پاسن کان، قسمن قسمن جا گل ۽ وڏي ڇانو وارا وڻ پوکائجن، ۽ پوري طرح سان پڌرائي ڪري ڇڏجي ته هنن هنن هنڌن ماڳن تي هن محبوب جا مبارڪ پير پهتا آهن. اوهو نرمل نجيب جنهن نور جو اهڙو دريا وهايو جنهن سنڌ ته ڇا پر سڄي هندوستان جون نوٽيون (۱) ڏينون ڏوريون ڪڏون ڪاهيون ته ڇا، پر جبلن جي مٿاهين چوٽين تائين نور پهچائي ڇڏيو.

غازي ابن قاسم جو سنڌ مان وهايل نور ايماني جو مهراڻ هيناهين کي ٻيري مٿي چڙهي هماليه جي چوٽين تي موجون مارڻ لڳو. غازي ابن قاسم ۽ سندس قدر شناس سنڌين تي رب جون رحمتون نازل ٿين شال ۽ سندس نه مڃيندڙ محسن ڪش مردودن جي ڪنڌ ۾ شال ڦتڪار ۽ ڪوار (۱) جا ڪنڍلا پون، پيو ڪل خير.

راجا ڏاهر صاحب

غور طلب امر هي آهي ته هڪ ظالم جابر سفاڪ انسان ذات جو قاتل. شرابي عياش رنڍي باز رنگيلو ڊڪٽيٽر يعني راجا

(۱) جهڪيون زمينون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏاهر. اڄوڪن الحاد پرستن نہ نہ ترقي پسندن کي ڇو اڄي ايڏو وڻيو آهي. جنهن جون صفتون ڪريو مريو ٿا پون. هن ۾ اوها ڪهڙي خوبي هئي جنهن جي ڪري هو اڄوڪن ملحدن جو محبوب بنجي ويو آهي. اسان تاريخي ڪتابن جي روشني ۾ ڏاهر کي خوب ڦولري ڏٺو. بڇڙاين اونداهين کان سواءِ هن ۾ ڪنهن بہ چڱائي جو ڪو معمولي چمڪات بہ نظر نہ آيو. اسان تي واضح ٿيو تہ ملحدن وٽ سندس محبوب بنجڻ جو سبب سندس هڪ ۽ صرف هڪ خوبي آهي- اوها هي تہ راجا ڏاهر پنهنجي ڀيڻ سان شادي ڪئي. انهيءَ مان الحاد پرستن انومان ڪيو. انومان تہ ڇا، پر اذعان ۽ القان جي حد کي پهتا تہ هو لامذهب هو. هندو مذهب کي مڃيندڙ هجي ها تہ ظاهر ظهور ڀيڻ سان شادي نہ ڪري ها.

هنن پنهنجي لامذهبيت واري مذهب لاءِ معيار صداقت ايهو ئي ٺاهرايو آهي تہ ماءُ ڀيڻ ڌيءَ انهن مان جيڪا بہ سندس قبضي ۾ هجي، انهيءَ سان پارٽي وارن جي روبرو ۽ اکين اڳيان اڇي منهن ڪارو ڪري تہ اوهو واقعي مذهب کان آزاد سچو ڪميونسٽ ۽ سچو ترقي پسند آهي. راجا ڏاهر انهيءَ امتحان ۾ انهن جي اڳيان سچو سون، سچو دهريو ۽ سچو لامذهب ثابت ٿي چڪو آهي. پوءِ ڇو نہ انهيءَ جي صفت ۾ سوڏا زور لائين. ۽ انهيءَ ڦولڙي کي هيرو ڇاڻي هسي وانگر پنهنجي پيشاني تي آويزان ڪن.

اي ترقي پسندو ڏاهر واقعي اوهان جو آهي. ڏاهر جي متعلق اوهان جي قائم ڪيل رائي سو فيصد صحيح آهي. تيرهن سؤ سال اڳ جو اوهان جهڙو ترقي پسند آهي. هڪ زبان ڇا آهي؟ اوهان تي واجب آهي تہ بلا وانگر پنهنجون گهٽيون زبانون ٺاهي هلائي رات ڏينهن هڪ ڪري سندس تعريفون ڪريو. اسين ارها ڪونہ ٿينداسين. ڪونہ ٿينداسين. صرف پنهنجن مسلمان ڀائرن کي عرض ڪنداسين. اڄوڪن ماءُ ڀيڻ ڌيءُ ۽ زال کي هڪ نظر سان ڏسندڙ الحاد پرستن کان ؟؟؟ مهرباني ڪري توٽي جو اوهان

جا عزيز به چو نه هجن سنگ نه وئو: حتيٰ ڪ ڪنهن هندو ڪان به سنگ وئو. پر هنن ڪان نه وئو. پلا جيڪڏهن اوهان جون سڀ واهون بند هجن ۽ انهن ڪان سواءِ ڪٿان به ڪو آسرو نه هجي. سخت لاچار هجي ته به ايتري مهرباني ڪريو جو ايوب خان جي بحال ڪرايل، شارڊ ايڪٽ کي نظرانداز ڪري ڪا اڻ ساماٽل نينگري وٺو. ترقي پسندن جي گهرن ۾ ساماٽل نينگري رڳو چانهين جي مٿين ڪل هوندي. ۽ گهر' سندس ڪوري ڪڍيل هوندي. هوءَ اهڙي پارسل تي آيل خالي ڪوڪي جي مثال هوندي. جنهن جو هڙ موڙي مال ريلوائي وارن جي ور چڙهي ويو هجي. جيڪڏهن ڪا اهڙي انهيءَ نموني واري عجيب خاتون جيڪا پنهنجن پائرن ڏي به واپرائي چڪي آهي. ڪنهن قضاني انهيءَ سان اوهان جو پاند اٽڪي ويو هجي. يعني اوها اوهان جي رفيقهٔ حيات ۽ همخوابهٔ روز رات بنجي ويل هجي ته پوءِ مهرباني ڪري گهر جي وچ ۾ عالي شان پيهو ناهرائي مضبوط ڪانياٽي وٺائي ڳوڙهن جا ڍڳ ناهي مڙس ماڻهو ٿي خوب طرح سان ڪانياٽي ڦيرايو ۽ چوطرف ڳوڙهن جا وسڪارا لايو بيٺا هجو: انهيءَ ڪم ۾ ڪجهه دير يا سستي ڪيان ته پوءِ جهار بني ۾ ان جو ڦڪو (۱) به ڪونه چڙيندي. جيڪڏهن لڪو لڪو لڪو جي هر وقت هونگر هوندي ته شايد ڪي ڪٿان بچي به پون. چو ته انهيءَ قسم جي بني خود جهار کي دعوت ڏيندي آهي. اتي وهيا ۽ روڈا ڊيليگيٽ بنجي ايندا آهن. اتي خود پاڻي اجايلن جو ڳولائو ۽ ڪرلاهو (۲) هوندو آهي. اتي شيشهٔ ناسوس پاڻ پاڻڏانهن سنگ طفلان کي چڪيندو ۽ انهيءَ سان تڪرجڻ تڪرا تڪرا ٿيڻ لاءِ پيشقدمي ڪندو آهي. اتي سقوط پاڻ اسقاط لاءِ آتو هوندو آهي ۽ اسقاط کي وڏي لڳندو آهي. اتي هرڏيون بگهڙ ڪان پڇنديون ناهن. پر پاڻ پڇي بگهڙ کي پڇنديون آهن. اتي ڪئو پاڻ دوڙي وڃي ٻليءَ کي ٻڪين پوندو آهي. ها سو عرض ٿي ڪيم ته جيڪڏهن ڪنهن اهڙي نازنين جي

(۱) ذرو ذور (۲) خبر وٺندڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪاح جي نوعيتن (۱) ۾ واڳجي (۲) چڪا آهيو تہ پوءِ براهِ ڪرم زبردست احتياطي تدبيرون عمل ۾ آڻجو شيشي ۽ ٻوچ هوا ۾ اڏامي ويندو زياده خير والسلام ـــ

ڪافر گــر

شيخ اياز جي ڪتابن جا اقتباسات مون گهڻا ڏٺا آهن. هو پاڻ کي کلم کلا ڪافر ۽ خدا وند تعاليٰ و تقدس جي وجود جو منڪر چوي ٿو. اياز اينڊ پارٽي پنهنجي تحريرن ۾ ڪنهن بہ مذهبي اصطلاحي اکر لکڻ ڪان بہ گهٽون ڪئو ڪندا آهن. برخلاف ان جي اياز جو هم پياله هم نواله همدم همقدم همراز ۽ هم نوا دوست جي - ايم پنهنجي تحريرن ۾ ڪٿي تہ خدا جو انڪار بہ ڪري ٿو. ڪٿي تہ ايهو بہ تاثر ڏي ٿو تہ خدا آهي. اگرچہ هن جي زعــم ۾ خداوند تعاليٰ خالق ۽ مالڪ ناهي. دنيا قانون ارتقا مطابق پاڻهي نهي راس ٿي. خداوند تعاليٰ کي دنيا ۾ ڪوبہ اختيار ناهي. خير شر نفعو نقصان ڪنهن کي بہ پهچي ٿو بطور ايڪسيڊنٽ يا اتفاقي حادثہ جي پهچي ٿو. خدا جي طرفان نہ. پلا ايهين آهي تہ پوءِ آخر خدا ڇو آهي ۽ ڇا لاءِ آهي ۽ اهڙي جي - ايم جي جڙتو ۽ مزعومہ بي پهچ ۽ بيوس ۽ بي دست وپا ۽ باطل خدا جي هئڻ مان فائدو ڪهڙو؟ انهيءَ سڌي ۽ اڻ سڌي انڪار جي باوجود هو ميسڙو ميسڙو ٿي مسلمانن کي ويجهو اچي رب جي هئڻ جو سر آلايي ٿو ۽ ڪڏهن ڪڏهن مشيت ايزدي ۽ حقيقت محمدي جهڙا اکر لکيو وجهي. انهيءَ ٻچاپڙائي جو مطلب هي تہ اياز محض ڪافر آهي. جي - ايم ٺلهو ڪافر نہ پر ڪافر گر بہ آهي. هو پنهنجي وقت جو خناس آهي. جنهن جي زندگي جو مقصدئي آهي مسلمانن کي برغلائڻ ڦيرائڻ ۽ گمراه ڪرڻ. هو هڪ غول بياباني آهي. جنهن جو راه ڪان ٿيڙڻ ئي حاصل زيست آهي. هو

---

(۱) (رسي جو ونگ) (۲) ٻڌجي

هڪڙي ڀانپ آهي. جنهن جو ڏنڌوئي آهي بتا (١) ڏئي واتهڙن
کي ڀلائڻ ۽ رلائڻ. هو ازين قسم مذهبي اصطلاحي الفاظن جي
آڙ وٺي لڪي ڇپي مسلمانن جي ڪک ۾ ڪاتي هڻڻ گهري ٿو.
هو جيرا ٻڪيون ڪڍي ڪائڻ واري ڏائڻ آهي جيڪا پنهنجا وڏا
۽ زردا ڏنڊ لڪائڻ لاءِ ڪاري برقعي ۾ ويڙهجي ڪنوار بنجي
ابوجهن کي اوڏي تي انهن کي چيرڻ ڦاڙڻ چاهي ٿي. مسلمانن
کي چوي ٿو تہ اوهان کي حقيقت محمدي جي ڪهڙي خبر؟
حقيقت محمدي جي خبر جي - ايم کي آهي. جو چوي ٿو تہ
قرآن خدا جي طرفان موڪليل ناهي. رسول پاڪ ايام جاهليت جون
چند پراڻيون ۽ فرسوده رسمون گڏ ڪري قرآن جي نالي سان
ناهي ڪٽي پيش ڪيون آهن. هن وٽ رسول جي رسالت کان
انڪار حقيقت محمدي جو پرجهڻ (٢) ۽ پروڙڻ آهي. هو مسلمانن
کي اهڙو اڪيڙين جو گڏو عقل کان عاري اڌ مغزي اڌ چريو
آلو پولو ۽ ويساه وسوڙل سمجهي ٿو. هن جي خيال موجب جو
هو ڪهڙيون بہ ڪانگ بولاٽيون ڪائي. ڪهڙيون بہ گڙدوليون
هٽي. ڪهڙا بہ سانديي وانگر رنگ مٽائي. مسلمان هن جي ڪنهن
بہ چال ڪنهن بہ ڊونگ ۽ ڍنگ ڪنهن بہ فريب ۽ فراڊ ڪنهن
بہ دولاب ۽ دلبي کي سمجهي ڪونہ سگهندا. هو حماقت ماب
چاڙي ٿو تہ مسلمان اکر جي معنيٰ ئي آهي بي عقل. مسلمانن جي
بي عقلي جي ڏڍ تي هو ڪڏهن ڪڏهن دام همرنگ زمين بنجي
مسلمانن جي روپ ۾ اچي مسلمانن تي ڪفر جي ڄار اڇلائي
وجهندو آهي. الحاصل تہ هي پنهنجي پارٽي وارن ملحدن کان
وڌيڪ خطرناڪ ۽ وچڙندڙ وبائي مرض آهي. ڪا ڪالرا يا پليگ
آهي جنهنجا جيوڙا ڇگن پلن کي نهوڙي نيڻ جي صلاحيت رکن
ٿا. پروردگار پليس قادر قدير ڪنڌ پچيس.

---

(١) ڏتا (٢) سمجهڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لفظ عظيم

اگرچ ايها ڳالهه منهنجي مضمون سان غير متعلق آهي. پر منهنجي حيرت جي اظهار لاء لکيل هي چند سٽون اميد ته قارئين جي نازڪ مزاج تي گران نه گذرنديون. سمع خراشي لاء عفو جي طلب کان بعد عرض هي ته اڄڪلهه جي ترقي پسندن وٽ تحرير ۾ کوبه عربي فارسي اکر آڻڻ وڏو عيب آهي. هو عربي فارسي جا پوري ۽ ڪانگهاري مينهن جي ڪڙهيل ۽ ناريل کير جهڙا لذيذ سينبائيندڙ وٽندل ۽ ٻن مهنن جي متاري ۽ کيري چيلي جي پڪل شيخ جهڙا سلوٽا ڇهرا ۽ چسڪي دار ۽ انب جي وڻ ۾ ٿاهيل چٽي (١) مان نڪتل ماکي جهڙا مٺا موچارا ۽ خوش ذائقه ۽ گلاب جي گل جهڙا خوشبودار ۽ خوشنما ۽ سنڌي ۾ ٺهندڙ ۽ ٺهڪندڙ ۽ سنڌي جي حسن کي ڌهوٽون وڌائيندڙ ۽ جلا بخشيندڙ الفاظ ڪڍي انهن جي جاء تي هندي ۽ سنسڪرت جا اڙوڳا (٢) ڦڪا ٻي لذتا بد ذائقه سوگ جهڙا نامانوس نامربوط اڻ گهڙيل چليل نه سئل نه ٻڌل الفاظ آڻي سنڌي جهڙي وسيع ۽ شاهوڪار پرپور ۽ غني زبان کي دشمن ٻولين جو دست نگر محتاج سيڪڙو (٣) ۽ سوالي بنائين ٿا. عربي اُم الالسنه يعني ڪل زبانن جي ماء آهي. ماء جو ورثو اولاد کي ملڻ ڪا عيب جي ڳالهه ناهي. ماء کان ٻچا گهري وٺن بلڪ گهرڻ کان سواء ڪٽي ڪائن ته ڪو ميهڻون ڪونهي. انهيءَ اصول جي مد نظر سنڌي ٻولي عربي کان گهٽون ڪجهه پرايو آهي. هڪ ٻه نه پر هزارين عربي جا الفاظ سنڌي ۾ اهڙا حل ۽ زبان زد ٿيل آهن جو انهن جي جاء تي سنڌي جا اصلي الفاظ اڄ ويهه گولا ٻاري قابل ڪار پيرين جي قيادت ۾ ڇڻي ڪنڊن تي ويهه وهراڙا (٤) روانا ڪجن ته به ٿا ٿا لڀيو سگهن. ٻه ا ڍائي سو سال اڳ جي گم ٿيل لفظن جا ته اسين شاه جي

---

(١) ماکيءَ جو مانارو (٢) ٻيلذتا (٣) پنڙيات (٤) ڇوري کي ڳولڻ لاء نڪتل جماعت.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رسالي سيدن جي سنڌي. ابوالحسن جي سنڌي نورنامه وغيره قديم سنڌي ڪتابن ۾ پير ڪڙي (۱) سگهون ٿا. پر انهيءَ ڪان به آڳاٽن ويل لفظن جي هٿ اچڻ ۽ ورائڻ لاءِ ڪيترا به پنگ پرجن. ڪيتريون به ڳريون ڏجن. پر انهن جي ورڻ جو ڪو امڪان ئي ناهي. ڪنهن ڪاڙڪو جا چورايل ۽ ڪنهن پاٽاريدار وٽ ٿميل هجن ته ڪر ڪنداتي (۲) مال وانگر نڪري به پون. اسان ڪان وسريل هجن ته آڏي اسر وقت نا وقت ڪٽي ياد به پون. پر ايهي الفاظ آڳاٽن انسانن جي ذهن جي ڦرهي تان اهڙا ميٽجي ويل آهن جن جو اڄ وجود ئي ڪونهي. مثلاً ث ح خ ذ ص ض ط ظ ع غ ف ق جنهن مرڪب ۾ انهن ٻارهن مفرد اکرن مان ڪوبه هڪ اچي وڃي ته اوهو اکر سمجهو ته سنڌي ناهي يا فارسي يا عربي آهي. صرف ايها هڪ ڳالهه خيال ۾ رکي صورت خطين تي غور ڪريو ته ڪيترا نه هزارين عربي فارسي جا اکر اسان جي سنڌي زبان جي سدا سهٽي ۽ سدا ملوڪ هار ۾ هيرن ۽ موتين وانگر مرصع آهن. جنهن سخي ٻولي جا اسين هميشه ڪان نمڪ خوار آهيون. ۽ جنهنجا ڏڪر اڃا اسان جي پيٽ ۾ ڳريائي ڪينهي. انهيءَ جي احسانن تي پاٽي ڦيري انهي دلخواه دوست زبان ڪان منهن موڙي اسين دشمنن ڪافرن جي ناهيل ذليل ۽ ڪين جهڙين زبانن ڪان وڃي پنج ڪٽي پنون. ۽ ڦڪو منهن جهلي سيڪڙ (۳) لاءِ وڃي صدائون ۽ سين هٿون. هڪڙي گند حاصل ڪرڻ لاءِ هنن جي اڳيان گيسيون ڪريون. جانان پريون ۽ جهوليون جهليون ايها ڪميناڻي ناهي ته پيو ڇا آهي.

ور سان وڃهين ڪاڻ ڪر سان ڪلڻ پانئيين
پوري منڌ اڃاڻ ڪڻ ڇڏيو تهه ميڙيين (شاه)

هاڻو عرض هي تي ڪيم ته ترقي پسند اديب عربي فارسي اکرن جا سخت مخالف اصلي هنن ڪي پري لٽ جي منهن تي

---

(۱) پير جي نشان تي چوڦير ليڪو ڪيڻ (۲) چوري جو مال (۳) پنڻ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تا جهلين. پر صرف عظيم جي لفظ ۾ ڪوه چاڻان.

هنن ڪي ڪهڙي ڪشش نظر آئي آهي. جو انهيءَ اکر ڏانهن هنن جي قلب جي ڪادي (۱) جو ڇيھ ئـي ڪونهي. ڪنهن مذهب تي حملو ڪيو ته اوهو عظيم آهي. ڪنهن ملعون رحمان ڪريم رب کي گاريون ڏنيون ته اوهو عظيم عظيم عظيم آهي. اسلام جو دشمن پلي ڪٽي ڪو اٺ جـو پٽ هجي، پلي ڪٽي ڪا مساڻ جي چپ هجي، پلي ڪٽي ڪو صفا پوتاڙيل ۽ بهوش هجي. پلي ڪٽي هن جو مضمون يا شعر سرسام واري جي وڦل وانگر واهيات بڪواس هجي. پر چونڪ اوهو گند هو اسلام جي خلاف مٿي رهيو آهي. تنهنڪري عظيم آهي عظيم آهي عظيم آهي. ڪو مسلمان اديب ڪهڙي به بيمثال تخليق پيش ڪري. پر اهو ڪجھ ناهي چو ته اسلام جي خلاف جو نٿو لکي. گنگا التي پئي وهي. حماقت دانشمندي جو نالو اختيار ڪري چڪي آهي. گڏهپائي انسانيت تي ڪلي ۽ چٽرون ڪري رهي آهي.

بسوخت عقل ز حيرت ڪه اين چه بوالعجبيست

بهرحال عظيم اوهو خوش نصيب لفظ آهي. جـو باوجود عربي هئڻ جي عربي جي دشمنن وٽ به مقبول ۽ محبوب آهي. ڪنهن جي ڀاڱ سان ڪهڙي ريس. پيا عربي جـا اکر جاندار هجن ها ته عظيم جي لفظ تي هنن ڪـي رشڪ ۽ غبطو ضرور ٿئي ها. پين عربي جي اکرن ڪـان هيڏي نفرت ۽ هـن هڪڙي عربي جي اکر تي هيڏو هيج. ڇا ايها حيرتناڪ حقيقت ناهـي ۽ جي آهي ته انهيءَ حيرت مان حظ حاصل ڪرڻ لاءِ مون اوهان کي بـه پاڻ سان شريڪ بنايو آهي. پيو هتي هر طرح سان خير آهي، اوهان جي خيريت مطلوب ۽ مرغوب.

---

(۱) محبت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غدار سند

١٣١٩ هجري

سونهاري سنڌ سان جي. ايم شيد جون غداريون ڪيتريون ڳڻي ڪيتريون ڳڻجن. هو سنڌ جو اهڙو خير خواه آهي، جهڙو بگهڙ ٻڪري جو. جهڙو گدڙ ڪڪڙ جو. جهڙو مـلان حلوي جو. جهڙو ترقي پسند هر قسم جي حرام مال جو. جهڙو تاندو ڪپاهه جو، جهڙو سنکيو انسان جي ساهه جو، جهڙو ٻلو ميڄي جي ماه جو. سنڌ تي سندس گهڻان ئي تورا آهن. پر انهن گهڻن تورن مان تورا تورا هي آهن.

١- سنڌي زبان ۽ سنڌي ٻولي جي هيرن جواهرن کي هندي ۽ سنسڪرت جي گند ۾ لوڙهي هنن جي چلڪات چمڪات ۽ جهرڪات ۽ آب تاب کي چٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ.

٢- سنڌ جي پنجاهه لک قديم سنڌين ۽ سٺ لک جديد سنڌين کي پاڻ ۾ ويڙهائي، مارائي، کپائي سنڌ جي اڪثر زنده انسانن کي ڍونڍين جا ڍير ۽ ڳجهن جو ڳاهه بنائڻ لاءِ هٿ پير هڻڻ.

٣- قديم ۽ جديد مانجهي ۽ مٿير مردن جي مارجي وڃڻ بعد پارت جي پوندڻ (١) کي بازاري سدا سهاڳڻين وانگر فحش اشارن سان سنڌ ڏانهن سڏي باقي بچيل نست ۽ نبل سنڌ واسين تي دشمن ڪافرن جي دنيا ۾ سڀ کان وڏيڪ ظالم حڪومت کي مسلط ڪري سنڌ کي دنيا جي بدترين محڪومي جي وڏي کان وڏي عذاب ۾ ڦاسائي سنڌين جي ٻچاپيهه ڪرائڻ.

٤- سنڌين کان سندن دين ايمان ۽ محبوب مذهب ڦري هنن کي لادين ۽ خدا جي غضب جو مستحق ۽ هميشه لاءِ دوزخ جو ٻل (٢) بنائڻ لاءِ ڪئين حيلا هلائڻ.

٥- سنڌين جي حيادار ۽ باوقار لڄن ۽ نياڻين کي فٽبال وانگر غنڊن جي پيرن ۾ پامال ڪرائڻ لاءِ ويهن ئي نهن جا زور

---

(١) مرون جي ماديءَ (٢) ٻارڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاڻ. ايهي ڳالهيون ايتري قدر ثابت مجيل ۾ مسلم آهن ، جنهن ڪان ڪوبہ بصيرت ۽ بصارت وارو ماڻهون انڪار جــو دم نٿو هڻي سگهي.

اج بيغالئہ ريب چئي سگهجي ٿو تہ جي - ايم سنڌ جو وڏي ڪان وڏو غدار ۽ ڪتيل دشمن آهي. حسن اتفاق ڏسو تہ سندس سن ولادت غدار سنڌ جي لفظ مان نڪري ٿو ، غدار سنڌ ، ١٣١٩ .

ساڻس اهڙو نهي ۽ نهڪي اڇي ٿو جــو گويا قدرت ايهو لفظ پيدا ڪيو ئي آهي جناب حي ايم صاحب لاء. منهنجو موصوف جي جملہ موافقن ۽ مخالفن کي پرزور عرض آهي تـــہ آئنده لاء ڪيس انهيءَ نئين نالي سان سڏيو وڃي يعنيٰ جي - ايم جـي بجاء جي - ايس. هو اڳوڻون نالو هونءَ بہ ساڻس نامناسب ۽ اوپرو پـي لڳو. علي المرتضيٰ رضي الله تعاليٰ عنه جـو ابنَ ملجم ڪان بـــ وڌيڪ زهريلو دشمن. انهيءَ کي چئجي (مرتضيٰ جو) غلام. ايها ڳالهہ ڪنهن ڪتاب ۾ ئي لکيل ڪانهي. اجا ڪيس عدوالمرتضيٰ يا اينمي مرتضيٰ (١) يعني اي - ايم چئجي تہ وري بہ ڪانڪين. الحاصل تہ جي - ايم وارو نالو اج ڪان پوء ختم شد. هاڻي ڪيس جي - ايس چئو يا اي - ايم چئو. انهن ٻن مان جيڪو بہ نالو وڻو سا اوهان جي موج .

اي بـــرخــوردار

هڪ طرف آئون ايرو اڱلڙو (٢) ابوجهہ فن صحافت جي پنڌن پيچرن ڪان اڃاڻ ۽ اسونهون. سڦرو سٽ ڪتڻ مون مور نہ سکيو. مونکي ڪاپائتين وٽ هميشہ ڪاڻهيارو(٣) رهڻون پيو. پڙ مون ڪان ڪڏهن بہ پڙا (٤) پڳا نہ ٿيا. ٻي طرف اڄڪلهہ جو نونهال جيڪو ڪاليج ۽ يونيورسٽي جي سر (٥) ۾ ٽپيون هڻـــي

(١) دشمن مرتضيٰ (٢) ميرڙو (٣) مياري .(٤) ڪتيل سٽ ۾ ڪپاه جا رهجي ويل ڳنڊيا (٥) تلاء

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هنج وانگر علم جا موتي چگبي رهيو آهي ۽ هنکي علم جي دولت سان مالا مال هئڻ سبب لازمي طرح سان حقيقت پسند هئڻ گهربو هو. سو بجاءِ حقيقت پسنديءَ جي سخت جذباتي ٿي پيو آهي. هنکي ڪي ستائون ستي هٿ سان جذباتي بنايو ويو آهي. چو ته ڪاوڙ ئي آهي جنهن ۾ انسان جي سوچ ۽ سمجهه جي مرمرين مينار تي ڪاري ڪلر جو ٿلهو راڳو اچبو وڃي. هو عقل ڪان عاري ٿي. ڪاوڙ ۾ ڪن ڳاڙها چپ ڏڪنس سهڪندو سهڪندو (يعني شاگرد اچڪلهه جو) مخبوط الحواس وانگر هوڪا ڏئي رهيو آهي. ته آيل مسلمان مهاجر واپس وڃن، ويل هندو واپس اچن.

ڪو بک جو ماريل بروچ ڊوري تي پهتو، ڊوري جي ڪپ تي اڪن جا ازگر (۱) لڳا پيا هئا. چوڻ لڳو ته اڪ ٽيون ڊگهڙ ڊورا ٽيوي پوڙ. پوءِ اتان ٽوڙ اتان پوڙ. جيڪڏهن بروچ جي اڪن جا پن ڊگهڙ ۽ ڊورو پوڙ ايها تمنا پوري ٿي ته پوءِ شاگردن جي به متي ذڪر ڪيل تمنا شايد پوري ٿي سگهي. ياڻنجي ته ايهين ٿو ته ايهي مهاجر هميشه لاءِ اتي جو اتي الحاد پرستن جي هنيين تي مگ ڏريندا رهندا. الحاصل ته برخوردار خطا ٿيو وٽو آهي هنکي زون (۲) ڪري ڇڏيو اٿن. تنهنکي هاڻي ڇا سمجهائي سگهبو. پر ته به آهو پلئ ۽ هنيون هارڻ مرد جي منهن تي نٿو پوي. متو مونو هٽبو ضرور. وس وڏا ئي ڪبا.

ٽڪيائي ٽرٽيل چڪيائي چڙهه چوٽيين
هلندي هوت پنهونءَ ڏي يوُ مڙ ئي پيل
اتي راڻو ريل ويئن ٽان واري وري (شاهه)

برخوردارن کي عرض ڪندس ته گهٽي برف وجهي فنتا جا ٻاٽي گلاس يڪا نوش جان فرمائي ٿڌڙي ديماڪ نال ڪراڙي ڪاڪي جون وينتيون سمع قبول سان سڻڻ جي ڪوشش ڪن.

---

(۱) تمام گهٽي انداز ۾ (۲) چيڙائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي جي ڪن ڪپار جا سوڌو سي نہ سٽين
اندر جا جي آهين سڻ سنيها تن سان (شاھ)

اي برخوردار - شاگردن جو گهٽگهرو ڪير نہ هوندو. پلا پنهنجن ٻچن جو بہ ڪو ماٺهون منگهرو تي سگهي ٿو. تو بابت منهنجي انتهائي خير خواهي ۽ دلسوزي مونکي هيٺ لکيل عرض پيش ڪرڻ تيٴ آياريو آهي. ٻچان بہ پيو تہ نازڪ مزاجي سبب متان ڪو اکر سندن دل آزاري جو باعث نہ بنجي. اغيارن ۽ اعدائن جي هٿان مليل گڙ جي غلاف ۾ ويڙهيل سم قاتل جي ڪائڻ تي عادي طبيعتون متان ڪونين سلفار جي حيات بخش گولين .ان ڪا ڪڙائي نہ محسوس ڪري وجهن. بوعلي سينا شراب خانہ خراب جهڙي وہ جي واڪاڻ ۾ ڪي بيت چيا آهز انهن مان هڪڙي مصرع هي تہ: بہ طعم تلخ چو پند پدرو ليک مفيد . شراب پيءُ جي نصيحت وانگر ذائقي ۾ ڪڙو پر فائدي وارو آهي. حاصل ڪلام هي تہ نصيحت توٽي جو اکين ڪان وڏيڪ عزيز ابي جي هجي پر تہ بہ ڪڙي ضرور لڳندي. توٽي جو ظاهري طرح سان اوهي ٻاڙا ٻول في الحقيقت ماڪيءَ ڪان وڌيڪ بہ مٺا ڇو نہ هجن. پر تازو زبان ۽ ڪلين کي ايها تيز ٻاڙاڻ پوسرائيندي ضرور . اي رب مونکي سچ ٻولڻ جي سگهہ ڏي ۽ مسلم قوم جي پاپيهل (١) جهڙن ٻچڙن کي سٺڻ سمجهڻ ۽ هنيين سان هنڊائڻ جي توفيق عنايت ڪر. هنن کي ساڃاہ نصيب ڪر تہ حق ۽ سچ جي آڏو سر تابي نہ ڪن حق ۽ سچ کي سٺڻ جي بجاءِ انهيءَ جي اڳيان سر تسليم خم ڪن. ”اين دعا از من و از جملہ جهان آمين باد“ اي اڇوڪا اعدائن جي عيارين ڪان نا آشنائي محض اڻ ڄاڻ ۽ الڙ استوڊنٽ. اي شر پسندن جي شرارتن ۽ شاطرانہ چالن ڪان بنهن بيخبر ۽ ويساہ وسوڙل شهزور شاگرد. تنهنجي ڪچڙي دماغ ۾ ايها ڳالهہ پڪي ۽ پختي ڪيئي وئي آهي تہ هندو ويا ڇو؟ انهن جي جاءِ تي اڻ واقف اسلام وارا آيا ڇا لاءِ؟ توکي ذهن

(١) سهٽو پکي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشين ڪرايو ويو آهي تہ ۽ اڳهيو ڪائو ڪچ ماڻڪن موٽ تي. وارو مثال سنڌ ۾ انهن عملي طرح سان آشڪار تي چڪو آهي. پلا پائي. ڳالھ واھ جي تي. مهتا ٿيا ماڻڪ موتي. ۽ مهاجر مسلمان ٿيا ڪاوا ۽ ڪچ. جن جي نالي وٽڻ سان اڄڪلھ ماڻهن جا ڳرن ٿا ڳچ. جن جي منهن ڏسڻ سان مڇي ٿو مڇ. اي برخوردار سعادت اطوار تون اوساري ۽ آهون پري ايهو تہ چوين پيو تہ هندو ويا چو؟ پر ايهو ڪو ويچاريو اٿئي تہ هندو هئا ڇا؟ پلا گهر جي ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ پيل پراڻن پنن ۾ هندو اخبارن سنسار سماچار هندو وغيره وغيره جا پرچا تو ڪڏهن پڙهيا؟ ڦولرڻ ۽ ڦولري اتيون پٽيون ڪيڻ ايهو ڪم توڪان سواءِ پيو ڪير ڪري. تو ڪڏهن تہ ضرور ڪاڳرن ۾ هندو اخبارن جا ٿها ڏٺا هوندا. پلا انهن ۾ مسلمانن جي مخالفت ڪان سواءِ پيو بہ ڪو مفيد مواد نظر مان گذريو؟ پلا انهن جي اکرن جا ور وڪڙ پٽون جي ڪنڊي وانگر مسلمانن جي نيش زني لاءِ زهر سان پربور نظر آيا يا نہ؟ پلا انهن جون سٿون سپن وانگر ۽ ڪالم ڪاريهرن جيئن ڪست مان مسلمانن تي ڪاهيندي ڏٺئي يا نہ؟ پلا بر تقدير انهن اخبارن جا اوهي پراڻا پنا سرن ڪاڏا يا اوتن اتو ڪري ڇڏيا ۽ اوهان پارٽيشن ڪان پوءِ پاڪستان جي پاڪ آستان ۾ پيدا ٿيل پٽڙا تہ پوءِ پنهنجن ابن ڪان پنهنجين جيجائن ڪان پڇي ڏسو تہ هندو اخبارن مسلمان لاءِ ڇا ڇا تي لکيو ۽ پيا بہ هندن مسلمانن سان ڪهڙا ويل تي وهايا. ۽ ڪهڙا بغداد تي ڪيا. ڪيئن مسلمانن جي ابتي ڪل تي لاٿي. ڪيئن مسلمانن ڪي مڏين ڪاتين سان تي ڪئو. اي فرزند سعادت مند آئون انهن داستانن جي ڪاسن مان ڪي ڪٿا ۽ مٽن مان ڪي ماسا ۽ جمع ٿيل ان جي زاهن مان ڪي رتيون عرض ڪريان ٿو. پنهنجي مشفق ۽ مهربان مائٽن ڪان انهن جي حرف حرف جي تصديق ڪرائي پوءِ وسهجان. تصديق ڪان اڳ ۾ بلڪل نہ ــ ڪابہ ڳالھ ڪوڙي ثابت ٿئي تہ ڳالھ ڳالھ جي عيوض مون ڪان ڏيڍ پاڏي ڏنڊ پرائي ونجانءِ ــ پر اي برخوردار توکي يحيٰ خان جي بلائيڪ بيوٽي (سياه حسينہ) جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سيء روئي جو سنهن آهي توکي سندس ڪارٽ جو قسم آهي. توکي
يحيٰ خان جي مهوڙ ملڪه ترنم نورجهان جي نڪتل ڏيڍ جي
ڊوهي آهي. تصديق ضرور ڪرائجان. متان هڪڙي ڪن مان
ٻڌي ٻي ڪن جو ٻوچ (۱) ڪڍي ڇڏين ۽ ڳالهه وچي هوا ۾
حل ٿي.

زميندون

سنڌ جون زمينون رهئي جا سو پيسا مسلمانن جون هيون.
هندو ناخوانده مهمان بنجي ڀڪڙن وانگر مسلمانن تي ڪرندا رهيا.
تعلق پيدا ٿيو. شائين شائين رئيس رئيس مالڪ پوتار پوتار
جون لوليون شروع ٿي ويون. ڇرن وانگر رت ۽ ٻي پاڙي ول
وانگر رس جي چوس چوسان چالو ٿي. پنهنجي موءُ ۾ مست ۽
مدهوش زميندارن کي پتو تڏهن وچي ٿي پيو جڏهن زميندار ڏو
ٻيٽ ٿي. چوٽي ۾ وڃي ٿي ڪريو. ۽ ڪيس معلوم ٿي ٿيو ته
ايهي ورتل صحيون ڪنڌي جي ٻلن تي نه پر زمين جي وڪري
جي استانمپن تي لڳل هيون. ۽ اوها عاجز ڏيڏري اروڙ ناگ بنجي
جناب وڏيري صاحب ۽ جناب رئيس صاحب کي گوڏن تائين يا
ڇيلهه تائين يا نڙي تائين ڳڙڪائي چڪي آهي. زمين سڀ يا
زمين جو ڪو حصو ٽڪي پيسي وڪر ويڳرتيل تماڪ جو نذر
ٿي. حڪومت جي طاقت ور هندو مشنري جي مدد سان ٻي قاعده
مهي پر ظاهراً باقائده هندو جي کاتي تي چڙهي چڪي آهي. اوهو
بيرڙو ڏوتي بند واٺيون جنهن جي سوگ جهڙن ڪپڙن تي جين
جا قافلا قطار اندر قطار سرگرم سفر نظر ايندا هئا. اوهو اڄ پمون
سان ديوان پمن لال ۽ گنومان سيٺ گهنشام داس بنجي انهيءَ
زمين ۽ ڳوٺ تي جنهن ۾ هو گربه مسڪين ٿي آيو هو ۽ ڳوٺ
وارن جي اڳيان پيچ لتڪائي مياٺو مياٺو ڪندو هو. اڄ شير بنجي

---

(۱) شيشي جو ڪاٺ جو ٻوچ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حڪم ۾ حڪومتون هلائي رهيو آهي. ڦريل ماريل زميندار مجال آهي جو اکر ڪچي سگهي. ڪچي ٿو تہ ڪامورا سڀ هندو. ٽيپ همراه لاءِ ٺهي جڙي پئي آهي. انهي پر ڇاليهہ سيڪڙو زمينون وني ڇڪا (١) هئا. اج تائين خير جا هجن ها تہ مسلمان زميندار ڪو وڙلي وڃي رهي ها. هي جو اج اي برخوردار ڪاليج يا يونيورسٽي ۾ رهڻي جي جاءِ تي پنج رپيا خرچ ڪري ڏاڙون هٽي رهيو آهين تہ فلاني زميندار جو فرزند آهيان پيسا اڏايا تہ ڇا ٿيو. سو جي اج تائين هندو هجن ها تہ ڪاليج ۾ يونيورسٽي جو ڪٿان ڪونالو ٻڌين ها تہ بہ سوچڻ لڳين ها تہ ايهي پئي شيون آهن ڇا؟ پاڻ ۾ پاءُ پيڻ ٽين ڍيا ماءُ پٽ آهن. مائي يونيورسٽي شايد ناني ٺمابي جي شڪل تي هوندي ۾ ڪاليج شايد ڪادڪي ڪرم خان جهڙو هوندو. اج ڪاڙهي تتي جو لٺ هٿ ۾ مال چارڻ ۾ پورو هجين ها. يا ڪوڏر ڪلهي تي اونهاري جي ٻنپهرن جي لوسيندڙ لڪ يا آڌي رات جو سياري جي ڏڪائيندڙ پاري ۾ پاڻي جي واري ورائڻ لاءِ ٻنن ٻارن تي سپن جو ساٿاري (١) تي سنجائي جي سورن ڪائڻ ۾ سرمست هجين ها. ۾ اڇوڪن ويهن رپين وال وارن ڪپڙن جي بجاءِ جهنگ جهر ۾ هي بيت:

ڪلهي ڦاٽو ڪنجرو مٿو اگهاڙو
پيئر ڪچاڙو منهنجو هن پنيور ۾

جهونگاريندو رهين ها. انهيءَ ڳالهہ ڪي مذاق نہ ڄاڻ. اڄ تہ ٻهراڙي ۾ توڪي وڏن زميندارن جا پٽ ذليل ڪانءَ ذليل پورهيا ڪندڙ ڏيکاريان. دعا ڪر انهن مهاجرن ڪي جن هندن ڪي هڪالي ڪڍيو ۾ تنهنجن مائٽن جون زمينون بچي ويون. انهن زمينن توڪي انهي اڄوڪي منزل تي پهچايو. پل پائي لڳي پئي آهي اخبارن ۾ تنهنجا بيان ۾ فوٽا اڇي رهيا آهن. اڄڪلهہ تون پائنين ٿو تہ تنهنجو ڪو بادي جو آواز ڏيہ اجايو نہ وڃي بلڪ ڪنهن ريڊيو اسٽيشن تان براڊ ڪاسٽ ٿئي.

---

(١) گڏ رهندڙ

نوڪريون

انگريزن جي دور حڪومت ڪي هندن جو عهد اقتدار چوڻ ايتري قدر تہ مبني بر حقيقت ۽ اهڙو تہ امر واقع آهي جنهنکي وڌاءُ مبالغ جو ڪو واءُ بہ نہ لڳو هجي. هندن جي عهد اقتدار ۾ اول تہ ڪو مسلمان پرائمري اسڪول کان هائي اسڪول يا ڪاليج يا يونيورسٽي تائين پهچي چو تو. ماستر ليڪچرار پروفيسر پرنسپال چانسلر سڀ هندو هئا. مسلمان شاگرد انهن چئن مرحلن مان ڪٿي نہ ڪٿي ٺڏجي ڏڪجي لوڏجي ٽڙجي پنهنجي گهر وڃي مکيون ماريندو هو. پلا ڪو ڪنهن مرحلہ تي ڪامياب بہ ٿيو تہ آفيسن جا هندو دربان (ڪامورا) مسلمان جي شڪل ڏسي در پوري اندران ڪڙو ڏئي ڇڏيندا هئا. مسلمان اندر پير پائي چو تو. عملدار طبقو ڪل جو ڪل هندو. مسلمان نوڪري ڪري تہ بيلدار نائڪ پٽيوالو يا وڌ کان وڌ تہ پوليس وارو ٿئي. باقي ڪا معزز نوڪري ۾ مسلمان سا ڳالهہ جهڙي ڪر اڻ ٿيٽي پئي لڳندي هئي. پلا ڪو سخت جان سري وانگر ستن جندن مان بہ سلامت نڪري پار پئي ڪنهن آفيس جي ڪرسي ۾ ميز تي وڃي ٿنڊرندو (۱) هو تہ هندو انهيءَ کي انهيءَ ڪرسي تان ڪيرائڻ لاءِ پيرن مان جهلي ڇڪ ڇڪان هڪ طرف لائي ڏيندا هئا تہ هن جي ڇاتي تي پيلهاڙي واريون ترڻون هٽڻ ٻي طرف کان شروع ڪندا هئا. ڪو مسلمان آفيسر بدلي تي آيو تہ مهاڄڻ کي ڪر چن پيو. ڪر سندن نرو هيٺ لهي پيو. ڦٽڪ ڦٽڪان لڳي ويندي هئي. پنڇاتن جو ميڙ بار بار مڙي ايهو سوچيندو هو تہ مسلمان آفيسر کي ڪيئن جانئو هٽي ڪيرائي. تانجو ڪو ڪوڙو سچو منصوبو ناهي هن تي ڪٽي واري روهڙ ڪندا هئا. پوءِ هو يا ڪنڌ پر ڪري يا پاڻ ٻچائي وڃي ايهو ٿيو هن جو ياڳ. هندن جي ازين قسم ڪارستانين جا تفصيل لڪجن تہ ايڏو

(۱) ڇهڻندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتاب لکجي وڃي جو ماڻهو ڪر هڪڙي هٿ سان ڪٽي نہ سگهي ۽ جي پيا ڪم چڙي چاليهہ ڏينهن يڪو پيو پڙهي تہ بہ پڙهي نہ پچائي. ڪوبہ مسلمان آفيسر آفيسريءَ جي ڪرسي تي بلڪل ايهين هوندو هو جيئن ڪو ماڻهون درياءَ جي سير ۽ تفريح لاءِ بيڙيءَ تي چڙهي ۽ بيڙي هلندي سان ئي طوفاني لهرن جي جوالي ٿي اجها ٻڏي. اجها وئي جي حالت ۾ اچي وڃي پوءِ يا تہ غرق ٿي.

چنگهہ چرڪي وات ۾ سسي ڪي سينسار
مڙيا مــچ هزار پــانگا تيندي سهٽي (شاه)

جي مثال مطابق دريا جي جانارن (۱) جو پرلطف ناشتو ۽ لذت ڪام و دهان جو سامان بنجي وڃي. يا جي شام ڏاري سلامت نڪري اچي تہ بہ اوهوتڪ اوهوخوف ۽ دهشت يا چمار وساري نہ سگهي. ڪي صديون ڪين گذريون آهن. ڪي ڪساب ڪونہ ٿيا آهن. گردش ايام جي ڪنيارن واري تڪي ڦرندڙ چڪ صرف ۲۵ ڦيرا ڏنا آهن. پنجويهہ سال اڳ واري دور ڪي اڳيون زمانون ياپراڻوزمانونڪو دغڙ پغڙ چوڻ وارو پوڪ يا ڪو ٿانگو روياڻگو روان چوڻ وارو بز چوي تہ پلي. باقي ڪوسرت وارو سچيت سماٽ هــر گز نہ چوندو.

هو چوندو تہ ادا اچا ڪر ڪالهہ ڪالهوٽي جـي ڳالهہ آهي ايڏي جا ايڏا هٿاسين. فرق صرف ايترو ٿيو آهي تہ پارٽيشن کان اڳ ڏاڙهي مان اچا چوندائيندا هئاسين. هاڻ ڳالهہ چوندائڻ کان زور ٿي ويئي تہ ميندي لڳائي خشڪي پٽ مان تهري بنائي وينا آهيون. الحاصل تـہ ڪيترائي اهڙا رتــائر ٿيل خوش نصيب جهونا جوڳي اڄ بہ اوهان ڪي موجود ملندا. جن هندن جي عهد اقتدار ۾ نوڪريون ڪيون ۽ جيئن قدرت ٻنيهن ڏندن جي وچ ۾ زبان جهڙي نــرم ۽ نازڪ ۽ ان سان گــڏ بيحد متحرڪ ۽ فعال شيءِ ڪي سلامت رکندي آهي يا جيئن قدرت گدڙن بگهڙن

(۱) جاندارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ ٻين قسمن قسم درندن جانورن سان ڀرپور ٻيلي ۾ نازڪ بدن سهڻي ڪي نازڪ ۽ ٻچڙن ٻه اهڙو جو رڳي هولناڪ هڪل ٻڌي ته هنيون ڦاٽي پوي. پنهنجي پوري ڄمار سلامتي سان گذاري پوري ڪرائيندي آهي. تيئن انهيءَ ڪي ٻه رب پاڪ هندن جي هلائڻ ڪان اڇين ڪڇين (۱) بچائي ورتو هوندو.

سندن نشاني اڇي ٽوپي تسبيح هٿ ۾ جماعت شروع ٿيڻ ڪان ٻاٽي منٿ اڳ ڦهچندڙ چانهه پاڻي وارن گناهن ۽ ٻين گناهن ڪان معافيون گهرندڙ حج پڙهڻ جا شوقين. انهن پارن وارن اوهان جن بزرگ مائٽن ڪان پڇو تحقيق ڪريو. اڃا به اعتبار نه اچي ته پنهنجن انهن بزرگ مائٽن جي سينن جا ايڪسري ڪرايو ۽ پوءِ ڏسو ته هنن جي اندر ۾ هندن جي هٿ جي مڏين نشترن سان ڏنل ۽ هاڻي ڇٽي ويل ٽڪن جا ڪيترا نه نشان آهن. بعينه اهڙي طرح جيئن جنڊ آهڙو جنڊ ڪي آهڙي هندن هٿان هنن جا ڦقڙ ۽ جيرا اوهانکي ايهين آهوڙيل نظر ايندا. هنن جا هنيان هندن جي هٿان پرڻ تيل ڏسڻ ۾ ايندا.

جنهن قوم اوهانجن مائٽن سان اهڙا ڪيس ڪيا اهڙا ڪلور ڪيا. اهڙو هنکي کهڪايو جن اوهان جي مائٽن ڪي پنهنجي ناپاڪ وات جي وه سان يا چمار وهاتيو. جن اوهانجي ابن ڏاڏن ڪي هميشه ڪاتين ڪاراين ۽ واهلن سان واڍوڙيو. جن اوهانجين ستن پيڙهين ڪي ظلم جي گهاڻي ۾ پيڙهيو ۽ پيتو. انهن لاءِ اوهان چئو ٿا ته ڇو ويا؟ يا ويا ته وري اچن. ٻچا ايهين چئو ٿا ته پوءِ اوهان جي غيرت ڪيڏانهن وئي. اوهانجا ايهي نڪ چپ ته سلامت رهي ڪونه ٿا سگهن. اوهان جا ڪنڊا نڪ شال قادر قدير بچائي.

پر ياد رکو هندن جي حق ۾ جيڪي اوهان وايون ورائي رهيا آهيو. اوهي وايون اوهانجن نڪن ڇپن سان پاڪين يا بلبلن ٻاري ڪار ڪري رهيون آهن. مائٽن جي هھڙن جاني دشمنن جي اڳيان لوس لوس ڪرڻ ۽ پيچ لتڪائڻ ايهو اسان جي ڀهراڙي

(۱) صفا بچائي ورتو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي اصطلاح مطابق تہ نڪن چپن جي وڏجڻ ۽ نڪن چپن جا لاھہ بہ ڪوٺي ڪيڏي چڱڻ جو واضح دليل آھي. شھرن ۾ تہ ڪوہ چاٺان ڪھڙو قاعدو آھي. ٻچا پلاسٽڪ جا سھٽان ۽ سنا نھيل سو نڪ چپ پاڻ سان پرس ۾ کڻي گھمايو ۽ عام اجتماعن ۾ پنھنجي منھن تي آويزان ڪريو تہ بہ بابلا اصلي جي ڳالھہ ٻي آھي. نقلي ڪھڙا سنا پر اصل جھڙو مزو نہ ڪندا.

اوھان شينھن مڙسن جو اولاد آھيو. گدڙ پائي جي ڪا بہ گت اوھان جي وجود ۾ پيدا تي نٿي سگھي. غيرت اوھان جي خون جي قطري قطري ۾ مٺن جي منھن پلتايل ۽ سمايل آھي. مونکي يقين آھي تہ ايھي چو ويا ۽ وري اچن جا الفاظ اوھانکي دشمنن جي ايجنٽن اڻ چاڻائي ۽ بيخبري ۾ طوطن وانگر سمجھڻ ۽ سوچڻ کان سواءِ زبان تي حل ڪرايا آھن. جڏھن منھنجو عرض اوناڻي پنھنجن معزز ۽ محترم مائٽن کان پنھنجي پر ۾ ايھي پروليون پچندا ۽ پنھنجي بام ۾ ايھي مذڪور سٺي ھنيين سان ھندائيندا، تڏھن يقيناً اوھانجا خيال بدلجي ويندا .

اوھان کي پتو پوندو تہ اوھانجن بزرگن لاءِ ڪيئن نہ قدم قدم تي ھندن جون ڪوڙڪيون اڏيل ھونديون ھيون ۽ ڪيئن نہ ھنن ڦٽڙندي ڦٽڪندي پنھنجن پرن ۽ پيرن ۾ پيل ڏھاڳ جون ڏوريون يا تہ ٽڪيون ۽ توڙيون يا انھن ۾ ڦاسي شقي القلب شڪارين جي ھٿ پئي ڪاچي ڪپي ويا. منھنجا نورچشم پلا تون نہ پڇندين ۽ مائٽن کان معلومات حاصل نہ ڪندين ۽ باريل آڙاھن جي تو نندڙي ٻار جي اڳيان ٻڙڪ بہ ٻاھر نہ نڪرندي تہ پوءِ تو کي ھنن جي ڪيل ڪلورن جي ڪل ڪيئن پئجي سگھندي .

تو اي ڪبوتر بام حرم چہ ميداني
طپيدن دل مرغان رشتہ بر پارا

الحاصل تہ ھندو اڄ تائين خير سان ھجن ھا تہ نہ تنھنجي مائٽن کي نوڪريون ملن ھا ۽ نہ ھو ڪجھہ پگھار. ڪجھہ چانھہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻي واري ڏنڊي مان وڏيون ملڪيتون ناهين ها ۽ نه ڳرا خرچ پري توڪي ڪاليج ۽ يونيورسٽي تائين پهچائي سگهن ها. تنهنجي انهيءَ اوج تي پهچڻ ۽ پيسن مان جاوا ڪرڻ مهاجرن جو مرهون منت آهي، جن هندو ڪديا. تڏهن اوهان جـي گيهه ۾ تڪري پڏي. مهاجرن جـا ڳڻ ڳايو ۽ انهن ڪـي دعائون ڪريو. ٻچا منهنجا، پنهنجا پٽ ۽ ڀائيٽيا پڙهي رهيا آهن. آئون سڀني شاگردن کي پنهنجي اولاد وانگر سمجهان ٿـو ۽ اولاد سـان مائٽ جـي جيڪا محبت هئڻ گهرجي.

انهيءَ محبت مونکي چند نصيحت آميز ڳالهين تي مجبور ڪيو آهي. ٻچا جيڪڏهن ٻنهن اهنڊ (١) ٿيندين ۽ صفا نه مڃيندين ته به تنهنجي خير خواهي تان هٿ نه ڪڻندس، ۽ ڇڱائي جو چوندو رهندس. اولاد منهن چاڙهه ٿيو ته ڪو مائٽ مات ڪري وهندو ڇا؟ مائٽ جي محبت جي فطري جذبي کي اولاد جي نافرماني ۽ ڪپوتائي ختم نٿي ڪري سگهي.

محبت اهڙي نياڳي شيءِ آهي جو محبوب جي ارڏاين(٢) تي پاڻ اُڦرڪي ۽ ايامي ٿـي. گهڻتڻ جي هن وٽ بات ئـي ڪانهي. ڪنهن ويچاري واڍوڙيل چيو آهي تـه وا فرياد از عشق (الى آخره).

وا فريـاد از عشق وا فـريـادا
کارم بـه يکي طرفه نگار افتادا
گـرداد مـــن شکسته دادا دادا
ورنه من و عشق هرچه بادا بادا

واپـــار

واپار قوم جي پٽ جو ڪنڊو يا ڪرنگهي جو هڏو آهي. جيڪا قوم واپار کان وانجيل (٣) آهـي. سـا گـک نڪتل ۽ لولهي ۽ رونٽي هوندي آهي. من حيث القوم معيشت جي عمارت

(١) شوخ ۽ سرڪش (٢) ڏنگاين (٣) محروم رهيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي پيڙهه تجارت آهي. پيڙهه پڪي ناهي ته جاءِ جون پٽيون اج ٽوريون اهليل صبحائي وڏيڪ نمبل پرينٽن ڏو پٽ تي. اج اسانجن ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ شاگردن جي اڪثريت، تاجر زادن ۽ واپارين جي فرزندان والا تبار جي آهي. واپاري ٿي آهن جن پنهنجن نورچشمن جو اڻ مٺي ناٽي سان ناز برداريون ڪري هننکي ايڏو نازڪ مزاج بنائي ڇڏيو آهي، جو ملڪ جو ڪوبه مسئلو سندن ڪچڙي ۽ ناپخته رائي ڪان ڪجهه آڏيرو آهي هو پنهنجي اندر ۾ اذيت تا محسوس ڪن ۽ برداشت نتا ڪري سگهن.

تعليم ڪان علاوه اوپٽو ڳالهين ۾ تنگ اڙائڻ ۽ ملڪ جي هر فيصله جو بار پنهنجن اڻ سهندڙ ۽ اڻ آزمودگار ڪلهن تي هموار ڪرڻ ۽ ڪاليجن ۽ يونيورسٽين کي بجاءِ تعليمگاهن جي پارليامنٽون تصور ڪرڻ ۽ سکڻ جو وقت لغو ۽ لايعني سيڪارڻ ۾ ضايع ڪرڻ ايهي آره زورايون آهن. الڙپايون آهن پيٽ پريي جا پارآهن. ايهي بليڪ مارڪيٽ ۽ سمگلنگ مان سهيڙيل سرمايا آهن جيڪي پيٽ مان اندران ٽونان هٽي رهيا آهن ۽ سک وهڻ نتا ڏين.

پر انهيءَ ۾ اسان جي ڪونڌرن جو ڪوبه قصور ڪونهي نعمت جي بيپايان فراواني انسان کي تمام گهڻون نازڪ مزاج بنائي ٿي ڇڏي.

باده نوشيدن و هشيار نشستن سهل ست
گر به دولت برسي مست نگردي مردي

اي نورچشم - ايهي نعمتون رب‌العزت توکي نيبهه فرمائي. شال اجان به وڏيڪ الوليون ڪريو. آئون اوهانجي خوشي ۾ ارهو ڪونه آهيان. الله سائين اوهان کي ۽ اوهان جي مائٽن کي اجان به وڌائي ۽ اڳي ڪان اڳرو ڪري. پر ڳالهه تي ڪٿي سين هندن جي جيڪي ڇيو وجي تو ته ڇو ويا ۽ ڇونه وري اچن؟ اوهي هجن ها ته اوهانجن مائٽن کي واپار ۾ وڌڻ ته ڪجا پر واپار جي ميدان ۾ قدم به رکڻ نه ڏين ها.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ پاڻ فيصلو فرمايو ته مائٽن جي واپار کان سواءِ اوهان ڪالج ۽ يونيورسٽي تائين پهرين پهچي سگهوها؟ ۽ ايهي گردن ٽوڙ فيسون ڀري سگهو ها؟ ايهي رپين مـان زانديون ڪري سگهو ها؟......

اي برخوردارو اوهين اڄ انهيءَ منزل تي تڏهن پهچي سگهيا آهيو جڏهن هندو صاحبان خيرڪا آهن. اوهان يا اوهانجا مائٽ اڄ شهرن ’جي بيش بها بنگلن ۾ پکن هيٺان پگهر ٺاري رهيا آهيو تڏا مانجهاندا ڪري رهيا آهيو. هندو هجن ها ته اوهان کي شهرن جي ايها فرحت بخش بود و باش ڪٿي حاصل ٿئي ها؟

اوهان اڄ ٻهراڙين ۾ اونهاري جي گهٽن گرمين جهولن لڪن ۽ وسڪاري واري موسم جي آگمن آڙنگن ۽ رگهن ۾ هوا جو ذرو حاصل ڪرڻ ۽ پگهر سڪائڻ لاءِ پنهنجن چولن جي ونجٽي جي جاءِ تي داونن سان هٿ هٽي ٽڪو ها پر پگهر ڪونه سڪائي سگهو ها. ۽ گرمي بدستور هنيون پٽي منجهائي ها. ڏينهن جو مکين جا شوشات رات جو مڇرن جا زونزات. نه مڇرن لاءِ مهاري ميسر. نه مکين کان نجات لاءِ ڊي ڊي پاؤڊر جي ڇنڪار حاصل. نه ڪپڙو سچو نه پيٽ پورو پريل. ڏينهن جو ڪم جي مار. رات جو چورن جي ڊپ کان هرهر ڇرڪ بي خوابي. زندگي غمن جي وادي پر خار. حياتي تسين (١) ۽ تڪليفن جو تتل تنور. زمانو زهر آلود تيرن سان پريل ترڪش. جهان جور پرور ۽ جفاڪيش. عالم الم‌ڪده. سک ۽ سرهائي جي تڏي هير کان يڪسر محرومي زنده انسان سورن جي دريا ۾ لڙهندڙ بي حس و حرڪت لاش......

سرجياس تان سور سامائيس تان سک ويا
ايهي پٽي پور مـون نماڻيءَ نصيب ٿيا (شاه)

---

(١) ڏکن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سورن سانڊياس پـورن پالي آهيان
سکن جي سيد چئي پکي آئون نہ پياس
جيڪر آئون هياس گري گوندر ول جي (شاه)

الحاصل تہ پين ٻاهراڙي وارن وانگر اوهان کي اتي ئي ٻاهي ٻاهي (۱) پساهہ پورا ڪرڻا پون ها۔

اڄ سو سو شڪر ڪريو. مٿاين جا مڙ ورهايو جو هندو ٽريو۔ اوهان جو وارو وريو۔ هندو ڀڳو اوهان کي ٻل لڳو۔ هندو ملڪ ڇڏيو اوهان جو گهر اڏيو۔

چورين چرڻ سکيو پنهون ڪهائون پور

هڪڙي ٻي ڳالهہ تي شايد اسانجن نورچشمن غور ڪونہ ڪيو آهي. هندو واپس آيا تہ پنهنجن سڄن اڏيل مڏيل شهرن جي گهر ڪندا۔ مهاجر چوندا تہ اسانجون بہ اهڙيون جايون هيون۔ جيڪي ڀارت ۾ اوهان والاريون آهن. سنڌين وٽ ڪوبہ جواب نہ هوندو پوءِ ٻچو شال اوهانکي ساڳيا روہ رلا مٿي ڪلا۔ شهرن مان بسترا گول ڪرڻا پوندا. ڍڪي ساهي سراڙو ڪري ٻاهراڙيءَ ۾ پهچي پنهنجا پٽل (۲) ڀوڳا وسائڻان پوندا۔ چتين مان چٽندل مٿين مان اکيون شادڪام ۽ ڪرنڊڙ جهرڪين ۽ ڪانگن جي ونين مان منهن ۽ وات ٻهرہ اندوز ٿيندو رهندو۔

آخر جنکي گهرايو تا انهن کي حق تہ ڏيڻون پوندو۔ حيدرآباد جي قلعي دروازي کان مارڪيٽ تائين ويساہ ڪريو تہ هڪ دڪان بہ مسلمان جو نہ۔ فقير جي پڙ ۾ البتہ حاجي غلام حسين پاٽولي بجاج حاجي احمد پاٽولي ريشم ۽ ناس سائين مٺن شاهہ ڪتب فروش ۽ ڪي ٽانٽارا ڏسبا هئا۔ باقي شاهي بازار ۾ مسلمان جـو وجود ايهين ناپيد هو جهڙا اٺ ۽ گهوڙي جي مٿي تي سنگ۔ جهڙا ٻلي جي ٻازن تي ڪنبي۔ جهڙو ترقي پسند اديب جي دل ۾ ايمان ۽ زبان تي سچ۔

تقريباً ساڳي حالت ڪراچي ۽ شڪارپور کان سواءِ ٻين سنڌ جي سمورن شهرن جي هئي۔ مسلمان جي مجال هئي جو شهرن

---

(۱) سور کائي کائي. (۲) ڪاڏل سريل۔

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ڪو ڊڪان هٿ ڪري سگهي- يا هلائي سگهي.

الحاصل تہ واپار تعليم ملازمت زمينداري مطلب تہ هر شعبہ ۾ هندو صاحبان مسلمانن کي مارڻ ۽ هيسائڻ لاءِ ويهي رهيا. انهن جو زور لڳائڻ ۾ مصروف هوندا هئا. مسلمان ڪيڏو بہ (تعليم يافتہ) ۽ فاضل ڇو نہ هجي ڇٽ جي لقب سان نوازيو ويندو هو. هندن جي هر اخبار ڪوهہ آتش فشان وانگر مسلمانن تي مسلسل ڇيري جون ڇيبون اوڳاريندي رهندي هئي. ڪا نيڪ دل تعليم يافتہ عامل پاٺي بقول سندس پاڪ دين جي زرين اصولن کان متاثر ٿي ۽ بقول هندو اخبارن جي ڊئريڪٽ ايڪشن جي وقت مسلمانن جي بهترين خدمت گذاري جي قدر شناسي ڪندي مشرف بہ اسلام ٿي پيرين پنڌڙو ڪري، قدم قدم سان گونا گون گلن جا ٻوٽا وهريندي —

مي دمد گل هرڪجا پائي نگاري مي نهي
جاده چون از سير باز آئي چمن خواهد شدن

جي بہ مصداق وات ڪي چمن ۽ ڪنهن خوش نصيب مسلمان جي گهر کي رشڪ گلزار ارم بنائيندي هئي تہ بجنسه قيامت برپا ٿي ويندي هئي. اڙي پائي اڙي ديوان هاڏي نهيو نهيو. اڪي تہ اوهان خوشيءَ سان مسلمانن کي سنگ ڏيندا هئا. هاڻي جيڪڏهن ڪنهن اعلي تعليم يافتہ ۽ بيدار مغز ڇوڪريءَ پنهنجي هٿ سان منهن ڏوتو. ڪنهن پنيوري اڏامي وڃي ڪنهن بہ شاخ گل کي پنهنجو نشيمن بنايو تہ ڪهڙي اربعا خطا ٿي. ڪهڙو جبل ڏري پيو. مذهب ۽ رفيق حيات جي انتخاب جو هر انسان کي فطري حق حاصل آهي پر ايها ڳالهہ ٻڌي ڪير. هندو قوم جي طرفان ڪانگن جو ڪانگورو (۱) مچي ويندو هو ريل گاڏي جي گوڙ کان بہ وڌو گوڙ وهنڌڙ مليرنٽي جي شور کان بہ وڌيڪ شور. هو جيڪي جلان (۲) پيون چرنديون هيون. انهيءَ ڳالهہ جو مڙئي خير، هو باقي ڪنهن مسلمان سان حق حلال جو نڪاح

---

(۱) ڪانگن جي ٽان ٽان (۲) چوٽ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيو ته پوءِ سنڌ جي مٿي تي ڪجهه سوڀ ٿيندي هئي. اها نسبت بلڪ

ايهي مذڪور تفصيلوار ڏسڻان هجن ته انهيءَ وقت جتي فن صحافت جي بي تاج بادشاهه مجاهد اسلام مرحوم مولوي نور محمد نظاماڻي جي اخبارن نورالاسلام ۽ طيرا ابابيل جا پرچا هٿ ڪري پڙهي ڏسو هڪ هڪ پرچو سو سو ملي ته به ڪري تحقيق ڪئي وڃي. هڪ هڪ پرچي مان هزار روپيه ڪان به وڌيڪ لطف ۽ لذت ۽ حظ حاصل ٿيندو. وزارت عظميٰ جي ڪرسي جو ڪيئن ڪٿان بي ايمان قسم جي مسلمانن جي ووٽن ۾ ٿئي پوري حڪومت ڀلي هندو قابض هوندا هئا. پوءِ ته سائين مولوي ڏي بندوق سهي سواري ڪار هوندي هئي. مسلمان ويچارا پورن ۾ منهن لڪائي ۾ پورا هندو صاحبان چيٺي واندگر هنن جي ٽڙي پکڙڻ لاءِ پوري قوت سان سرگرم عمل.

اي برخوردار اي نورچشم رب پاڪ توکي شاد آباد رکي هندو قوم بزدل ته برابر آهي پر جڏهن هو مسلمان تي غالب ٿئي ٿي ته اوهي ظلم ٿي ڪري جو اڳ نه ڪنهن اک ڏٺا نه ڪنهن ڪن ٻڌا. هلاڪو ۽ چنگيز برابر بيگناهه ماڻهون بيشمار ماريا بلڪ اسلامي علوم جي ڪتابن جا بيپناهه ذخيرا ساڙي دنيا ۾ هنن پنهنجي ظلم ۽ بربريت جو اهڙو رڪارڊ قائم ڪيو جو اڄ تائين سندن نجس نالو وڃندو رهي ٿو. پر هندن ٻارن کي چيرڻ زالن جا پيٽ وڍڻ زالون اگهاڙيون ڪري انهن جا جلوس ڪڍڻ زالن مڙسن ٻارن ۽ پوڙهن کي ڪنهن جاءِ ۾ بند ڪري گاسليٽ نائي جيئرا جلائڻ ۽ ٻيون اهڙيون قسم قسم جون حرڪتون جيڪي هندن ڪيون سي دنيا ۾ ڪنهن به قوم نه ڪيون. عقل ته قبولي نه ٿو ڪري ته انسان پاڻ جهڙي انسان سان ايئن به ڪري سگهي ٿو. پر افسوس ته هندن ايئن ڪيو ۽ ايئن ڪندي اڄ ۲۶ سال گذري ويا. پر اڃان به انهن کي ڪو ڏنڊ ڪونه ٿيو. اڃا به هنن جو پيٽ ڪونه ڀريو آهي. ڀارت جي مظلوم ذليل ٿي پيل ۽ عاجز مسلمانن سان ڪڏهن ڪٿي ته ڪڏهن ڪٿي فساد شروع ڪري مٿي ذڪر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيل قسمن جا شرمناڪ انسانيت سوز ۽ ناگفته بہ مظالم ڪندا ئي رهن ٿا.

ٿيل ۽ ٿيندڙ واقعات ايترا تہ گھٽان ۽ ايتري قدر تہ ثابت ٿيل آهن، جنهن ڪان ڪوبہ ماڻهون جو ڦر تہ انڪار ٿو ڪري سگھي. ڪو گڏهہ جو ڦر جيڪڏهن انڪار ۽ نهڪار ڪري ٿو، هن جي انڪار ۽ نهڪار جي گڏهہ جي باد مخالف ڪان وڌيڪ ڪابہ وقعت ڪانهي........

اي مسلمان قوم جا نور نظر ۽ لخت جگر فرزند ڇا تنهنجي انساني حميت ۽ غيرت ايتريقدر ختم ٿي وئي آهي جو تون اهڙي ننگ انسانيت ۽ درندي قوم کي واپس اٽڻ جا نعرا هڻي رهيو آهين. ٻچا شرم ڪر. پنهنجي اصل نسل ڏانهن ڏس. جيڪو مسلمانڪو پاڪ خون تنهنجي رڳن ۾ گردش ڪري رهيو آهي، انهيءَ جي لڄ رک. انهي پاڪ خون کي بي غيرتي جو ٽڪو نہ لاءِ ....

اي مسلم قوم جا فرزند دلبند سعادتمند جي - ايس عرف جي - ايم شيد اينڊ پارٽي ايهي هندن جا ڏوٽا اٿئي ڏوتا. هندن جا ٽڪريل اٿئي ٽڪريل . ايهي پارٽي هندن جا ڪتڻ اٿئي ڪتڻ ....

ٻچا تون پسو (۱) ٻار. هو لڳا پيا آهن آڙيڪاپ. هنن جي ر تو چڙهين، تہ تو کي ابي گھڙي ڪري ونندا. هو گرگ باران ديدہ هنن جي اڳيان تنهنجو مثال، لارڙي (۲) ڇيلڙي وارو آهي . ڳي هٿ اچڻ جي دير آهي. قادر قدير تو کي انهن بگھڙن جي ن ڄاڙين جي وچ ۾ اچڻ کان بچائي.......

خدانخواسته هنن جي ور تو چڙهين تہ پوءِ سنڌ سنڌن کان نگرا انگرن کان بنان موڪلائڻ جي الوداع ڪري ويندا ۽ تون نيمون بنجي ڪفر پرستن جي پيٽ جي ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ پئي تان اندران ڪانگن واري ڪان ڪان پيو ڪندين. هو پختہ ڪار

(۱) ننڍو ٻار (۲) ننڍڙي ڇيلي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ شهباز. تون الله لوڪ ۽ ڏڪڙو دماغ. هو اول نمبر جو نل. تون ننڍڙو ۽ نازپرورده ۽ پالو پولو ۽ هن جي خطرناڪ چالن ڪان نا آشنائي محض... .... تڏهن تہ خود تو ڪان تنهنجي خلاف نعرا هڻائي رهيو آهي. هو هندن ڪان ٽڪا وٺي سنڌ ۽ سنڌ جي مسلمانن کي پارڻ ۽ ساڙڻ گهري ٿو. هن جيڪي ڍپ ڍيپا (۱) آهن، انهن ڪان پڇا پچ پري. توبه ڪر. انهن جي شر ڪان پناهون پن. هو تنهنجي غيرت حميت بلڪ خود دين ۽ ايمان تو ڪان ڦرڻ گهري ٿو.

جيڪي هندو ويا انهن جو اوڏانهن هجي. منهن... .... هيڏانهن هجي پٺ. انهن جو نالو ئي نہ وٺ. باقي هاڻو جيڪي هندو هتي سنڌ ۾ رهيل آهن ۽ هنن پاڻ کي پنجويهن سالن ۾ پاڪستان جو وفادار شهري ثابت ڪيو آهي، انهن سان پلي دوستي رک. انهن سان پلي چڱايون ڪر. هو تنهنجي ملڪ ۾ رهيل گوياڪ تنهنجا ٻچا آهن، تنهنجي رعيت آهن.

اسلام پاڪ هندو ۽ ڪل غير مسلم رعايا جي حقن جو دنيا جي ڪل مذهبن ڪان هڪ بهترين محافظ مذهب آهي. ڪو مسلمان ڪنهن رعيتي هندو جا پنڌرهن رپيا چورائي تہ اسلامي قانون موجب انهي مسلمان جو هٿ ڪپيو ويندو. مسلمان جي هٿ جي قيمت لک رپين ڪان وڌيڪ آهي. مسلمان جو اوهو لاکيڻون هٿ رعيتي هندو (ذمي) جي پنڌرهن رپين تان قربان ڪري اسلام پاڪ غير مسلم رعايا سان عدل انصاف، ۽ احسان جو اوهو مثال قائم ڪيو آهي، جنهن جو نظير دنيا جي ڪا بہ قوم ڪوبہ مذهب پيش نٿو ڪري سگهي.

منهنجي تہ ايها رائي آهي تہ هتي اوهي ئي هندو رهيا جيڪي نيڪ نيت هئا، جن جنگ جي وقت ۾ پاڪستان کي وڏيون امدادون ڏنيون. ۽ پوري طرح سان پاڪستان سان وفادار هئڻ جو ثبوت پيش ڪيو. انهن کي اسان پائرن وانگر سمجهيو آهي. اسان هننکي پنجويهن سالن ۾ ڪوبہ ايذاءُ نہ پهچايو. هو

---

(۱) منڍ منڍيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان کان خوش اسين هن کان خوش آهيون ... خوف مون (والقرالجوف) چار سند رهيل هندن ۾ اڄوتن بطور مداوات جي تعلقات آهن. باقي جهڙي بدنيت ... ڪري تنهن کي بدنيت ڪري پيگا تنهن کي جهڙي نيت تهڙي مراد جهڙي مقولي موافق بلانيت جو ... سان پيو. پارت ۾ وڃڻ ڪسان لهو خونن ڪو ته تيا ... وڃي تو تن هن. جڏهن ملڪيتون حال لڳون ... ۽ ... هندان جي هوس ... تيرن ... آماجگاه بنجنديون رهيون آهن.

.... ننڍا پار چوندا آهن ته ڪانڌيري کي واءُ ڪٺي ويو تنهن ۾ منهنجو ... وڃي ... وڃي چا ... تيا انهيءَ ۾ اسانجو ... اڇي نڪي وڃي ...

هو هتي جون ماڙيون محلاتون ۽ جائدادون رڳو ڪي ... ڇڏي ويا. رئو ڪرڻ وارن ڪي رنج رولڙا ۽ رانياڻ ۽ ريهون نصيب ٿينديون ٿي آهن. اي برخوردار توکي نصيحت ڪندي شايد مونکان ڪو ڪڙو ڳالهاءُ به غير شعوري طرح سان صادر ٿي ويو هجي. متان مونکان تو لاءِ سنگهاڻ مصري تورينڌي ٽڪر ۾ ڪو ڦٽڪي جو ٽڪر به تري تو ڏانهن آيو هجي ته انهيءَ ڪي برو نه پائنجان. مون نصيحت ڪئي آهي. مون حقيقت سمجهائي آهي. مون جت يا ... ڪان ڪئي آهي. پر جيڪڏهن ڪو وڏو ڪٺي ڪا جت ۽ زجر و توبيخ به ڪري ته نندي کي گهرجي ته ڪند هيٺ ڪري ڪک هت ... ڪئي انهيءَ سان زمين ويهي کوٽي. وڏي جون ڳالهيون هيئين سان ويهي هنڊائي ...

... آهي ته توکي اڃان ڪجهه گهڻون ... چون ٿي پيچاهيم پر تمام ڪي تورا غرض ڪيا ...

... اند ڪي ... از ... دل ... نگفتم ... ترسيدم ...

---

(۱) ... بسيارست ... سخن ورنه شوي آزرده دل ڪه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دوزخ جو پٽ

ڪتاب ——— صفحي ١٥٠ تي ايئن لکي ٿو ته مسلمانن جو خدا (معاذ الله) ڏڪٽيٽر ۽ ظالم آهي جو اربها انسانن کي ملان جي شريعت نه مڃڻ جي ڏوهه ۾ دوزخ ۾ هميشه لاءِ عذاب ڏيندو. منڪر موجود جيڪڏهن رب العزت جل مجده ظالم جو اکر ڪم نه آڻي ها ۽ پاڪ ذات ڏانهن ظلم جي ناپاڪ نسبت نه ڪري ها ته به سندس مقصد مناسب لفظن ۾ ادا ٿي سگهيو ٿي.

هن دهريي خبيث بارگاهه قدس ۾ گستاخي ڪري في الحقيقت پنهنجي سوال جو جواب پاڻ ڏنو آهي. سوال هي آهي ته دوزخ ۾ ڇو هوندو؟

جواب - هنڪري ته ٿو جهڙي دشمن ۽ منڪر ۽ گستاخ جي دوزخ ئي نهايت موزون ۽ مناسب سزا آهي. ٻيو هنڪري ته پٽ ماءُ جي هنج ۾ سونهي ٿو، دوزخ ڪيڏي به دهشتناڪ هجي هو پنهنجن ٻچڙن کي پنهنجي آتشين آغوش ۾ وٺڻ لاءِ بي تاب ۽ بيقرار آهي. هو پنهنجي اولاد جي فراق ۾ ٻچي ۽ ٻچري رهي آهي. دوزخ جا پٽ ۽ ڌيون جيڪي هن کان وڇڙي هن دنيا ۾ اچي رليا آهن ۽ پنهنجن ابي وارن ٿاڻن ۽ ٺاڪن تائين پهچڻ لاءِ ويڳاڻون ناهرائڻ جي ڪوشش ۾ همه تن مصروف رهن ٿا ۽ هنن جي پاسپورٽ ۾ خاص علامتن واري خاني جي خانه پري هن طرح ڪئي ويچي ٿي.

(هڪ) هو پنهنجي پالڻهار جي بي پايان احسانن عطائن ۽ ڳڻن ڳائڻ کان ٽهي وانجهيل. حرمان نصيب هوندا آهن. پر خالق تعاليٰ جي وجود جو هنئون انڪار ڪري به نه ڪندا آهن. ۽ ڇونڪه اصل ۾ انسان ناهن. في الحقيقت هو هڪ بدترين مخلوق ۽ دوزخ ۾ رهڻ جا چڱيءَ طرح سان اهل ۽ لائق آهن ۽ هن دنيا ۾ هنن کي ڪنهن خاص مصلحت سبب انسانن واري صورت نه ڏني وئي آهي! انهيءَ ڪري هو پنهنجي انساني قدرن جا به شديد مخالف هوندا آهن. هو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن دنيا ۾ ڏي انسانيت جون حدون ٽوڙي بدترين جانور بنجڻ چاهين ٿا. ايهي سپوٽ پٽ پنهنجي ماءُ جا به منڪر هوندا آهن.

چون ٿا ته اسين ڪيڙن ماڪوڙن جي پيٽ ۾ وينداسين ماءُ جي پيٽ ۾ نه .... انهيءَ نياڻي ماءُ جي اولاد جو قاعدو ٿي ايهو آهي ته پنهنجي ماءُ کي نه مڃيندا آهن. نه مڃڻ جي ڪري ماءُ ڪا هنن کي ڇڏي به ڏيندي ڇا؟ هوءَ پنهنجا ٻچا سهڻي پاڻ وٽ ضرور سوڙها ڪندي. دوزخ جي باهه ڇو ٿي، ڇا لاءِ ٿي. ڪافر ڇو پيدا ٿيا؟ جڏهن ته، جيڪڏهن خدا گهري ها ته ڪل انسان هدايت جي راه تي هجن ها. (القرآن)

سيدنا علي ڪرم الله وجه کان ڪنهن ماڻهون ايهو مسئلو دريافت ڪيو. فرمايائون ته: ”بحر عميق فلا تلجه“ هي اونهون دريا آهي انهيءَ ۾ نه گهڙ. سائل وري به ساڳيو سوال ورجايو. فرمايائون ته ”طريق مظلم فلا تتلکه“ اونداهي وارو گس آهي، انهيءَ تي نه هل. ٽي دفعي وري به جڏهن پڇڻ واري نرجائي ڪري پڇيو تڏهن وراڻيائون ته ”سر من اسرار الله فلا تفتشه“ الله جي رازن مان هڪڙو راز آهي ايهو نه پڇ.

چونڪ ايهو تقدير جو مسئلو عوام جي فهم کان بالاتر آهي. انهيءَ ڪري حضرت حيدر ڪرار (رضي الله تعاليٰ عنه) به انهيءَ شاهد حقيقت کي بي نقاب نه فرمايو. مسلمان جو صرف ايهو ايمان آهي ته رب مالڪ آهي، پنهنجي ملڪيت ۾ جهڙو به تصرف ڪري هن کي پورو حق آهي. ڪو ٿو چئي سگهي ته تو هيئن ڇو ڪيو. هيئن ڇو نه ڪيو؟

گل راچه مجال ست که پرسد نه گلال
کس بهرچه سازي و چرامي شکني

تاهم جڏهن ته اڄڪلهه انهيءَ ترڪڻ (ٿان ساده لوح ۽ اسلام جي حقيقت کان نا آشنائي محض ماڻهن کي ٿيلهو ڏئي اونهي اوڙاه ۾ اونڌي منهن ڪيرائڻ جي ڪوشش هلي رهي آهي. ۽ ڪوه ڄاڻان ڪيترين ٻڙين کي هيسائين انهيءَ ڪن ۾ ابهين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوڙيو ويو آهي. جن جي هريڙن هٿ اچڻ جي به ڪا اميد ڪانهي.

مناسب نظر آيو ته آئون منهنجي ناقص رائي موجب انهيءَ مشڪل جو مناسب حل پيش ڪريان. منهنجي رائي موجب منهنجي رائي جو ڏيو مشڪواة نبوت جي انوار مان منور ٿيل آهي ورنه آئون ڪير ۽ منهنجي رائي ڇا. هڪ اوهو ڏيهه جو ڏڏ (۱) جيڪو ڏونري (۲) ڏينهن ۾ هنهين پيو هٿ هٽي. پرڪابه حقيقت جي هڙ موڙي هٿ ڪري نه سگهي. انهيءَ ڪي ڪهڙو حق آهي ته رب جي رازن کي هٿ جي ڏ.ي ڏ.، ڏيکارڻ جي هام هٽي سگهي.

حقيقت هي آهي ته رب پاڪ حرارت ۽ گرمي ڪانسواءِ به جاندار مخلوق ۽ ڪائنات جي ڪل نظام کي هلائڻ تي قادر آهي پر سندس عادت (قانون فطرت) ايهو آهي ته حرارت (گرمي) ئي آهي جيڪا جاندارن (۳) کي رڳن ۾ دوران خون (رت جي گردش) کي قائم رکيو اچي ٿي. نه فقط جاندار پر نباتات جمادات وغيره جي زندگي جو مدار به گرمي تي آهي. گرمي نه هجي ته ڪائنات مان زندگي ختم ٿي وڃي. رڳن ۾ رت ۽ وڻن ۽ ٻوٽن جي ريشن ۾ رس ڄمي ۽ سڪي پئي. انهيءَ گرمي لاءِ هن دنيا ۾ گرمي جو وڏو ذخيرو (سج) مهيا ڪيو ويو آهي، جو باوجود اندازاً ڏه ڪروڙ ميل پري هئڻ جي هر شيءِ کي مطلوبه گرمي پهچائي ٿو.

ڪائنات جي هن نظام شمسي کي جيڪڏهن هڪڙو ڪمرو تصور ڪجي ته سج کي انهي جو هيٽر چوڻ نامناسب نه ٿيندو. ايهو هيٽر نه هجي ته ڪائنات جي انهيءَ حصي جون ڪل نموپذير شيون انسان حيوان اوپڙون ڪثرت برودت سبب منجمد ۽ يخ بسته ٿي دائمي موت جي اونداهي آغوش ۾ گم ٿي وڃن. عالم آخرت چونڪ عالم ڪبير ۽ هن دنيا کان لکين ڪروڙين حصا وڏي

---

(۱) اڻڄاڻ (۲) اڇو ڏينهن (۳) جاندارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪائنات آهي. انهيءَ ڪري لامحاله انهيءَ لاءِ سج ڪائنات جي ڪيترين
حصن وڏو ۽ ڪروڙن اربن ميلن ۾ پکڙيل گرمي جو ذخيرو موجود
هجڻ گهرجي. خالق تعاليٰ جو قانون ايئو آهي ته سڀڪنهن ڪره
۾ پنهنجي گنجائش جاندار مخلوق پيدا ڪري ٿو. مثلاً پاڻي ۾ وڏا ۽
ننڍا مڇ ۽ ايونئرا جيڪي انهيءَ ڪانءَ جي ننڍا جراثيم جنهنکي نشوءَ
خورديني جيوڙا انسان جي نظر ۾ ڪونه ڪري ٿي سگهي بيحد ۽
بيحساب آهن. ساهڙي طرح سان هوا ۾ (٢) انظر اينداڙ ۽ نظر (١) ڪاڻ
پوشيده جاندار مخلوق جو ڪو ڪاٿو ڪونهي. ساڳي طرح
سان زمين تي به حشرات الارض جي گهڻائپ ۽ ايڪي جو سوال ئي
نٿو پيدا ٿئي.

اهڙيءَ طرح جڏهن رب پاڪ هوا پاڻي ۽ خاڪ انهن ٽنهي ڪرتن ۾ بي انتها
مخلوق خلق فرمائي آهي. ايهو ڪيئن ممڪن ٿي سگهي ٿو ته
ڪروڙن اربن ميلن ۾ پکڙيل باه جي ڪره ۾ قادر مطلق ڪا به
جاندار شيءِ نه خلقي. جڏهن سڀڪنهن ڪره جي جاندار شين جي
بقا لاءِ الله الباقي جي صفت حيات جو متوجه هجڻ ضروري آهي
۽ انهيءَ ڪره جو نظر اينداڙ ۽ نظر اندر اينداڙ جاندار مخلوق جي
پرورش هجڻ رب جي صفت حيات جي توجه جو لازمي نتيجو آهي.
هن دنيا ۾ اسين ڏسون ٿا ته سراسر زندگي ئي زندگي آهي. هوا
جي هر ڪيوبڪ انچ ۾) ليکين زنده جراثيم آهن. ڇو ته رب جي
صفت حيات جي متوجه هجڻ سبب جيئن هيءَ دنيا مسلسل زندگي
بنيل آهي.

ساڳي طرح سان اخروي عظيم ڪائنات جهنم جو گرم ناري
حصو به حي ۽ قيوم رب جي صفت حيات جي توجه سبب
زندگي سان مالامال آهي ۽ لازمي طرح سان هجڻ گهرجي. جيئن
ته انسان جن نانگ بلائون ٻيون توهر جيا وڇون پاڻي جهڙا ذخيرا
وغيره زندگي جا دلائل آهن. انهيءَ طولاني تمهيد جو ماحصل هي
ته عالم آخرت جي جاندار مخلوق جي ڪل قسمن ۽ نباتات جي
بقا لاءِ ڪروڙن اربن ميلن ۾ پکڙيل باه جو موجود هجڻ ضروري
۽ انهيءَ باه واري دنيا ۾ جاندار (مخلوق جو وجود) لازمي آهي (١)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لازمي جو اگر عادت الاهي ۽ قانون قدرت جي باطل ٿيڻ جي مدنظر ڇٽي رهيا آهيون. ورنه الله الصمد رب تي جو ڪو غني عن العالمين ۽ فعال لما يريد ۽ لا يسئل عما يفعل آهي، انهي ۽ ڪنهن ڪابه ڳالهه لازم ناهي.

هو بيشڪ مسبب الاسباب آهي. پر اسباب جي ذريعن کان سواءِ به سڀ ڪجهه ڪرڻ تي قادر آهي. هو دنيوي ۽ اخروي زندگيون سواءِ بيروني گرمي بلڪ سواءِ اندروني طبعي گرمي ۽ حرارت عزيزي جي به هلائي ۽ باقي رکي سگهي ٿو.

حڪيم مطلق اخروي ڪائنات جي بناوٽ جي ضمن ۾ اهڙي جاندار مخلوق خلق فرمائي جا هر طرح سان باهه ۾ رهڻ جي اهل هجي، جنهن ۾ باهه جي ساڙيندڙ ڪوئيندڙ ۽ اشيو ايقي عذاب جي برداشت جي پوري پوري طاقت هجي، جنهن کي باهه ۾ پلڻ ڪهڻ ڦرڻ ڪاٽين پيٽڻ. پاڻ ۾ ڳالهائين ۽ لائين.

ضرور آهي ته انهي ۽ باهه واري مخلوق ڪٿي هن دنيا ۾ انسان ڪري پيدا ڪيون ويون ڇو ته اها دنيا واري موجوده ضعيف البنيان ڪمزور نازڪ مزاج انسان جي لئه صورت رهڻ جي طبيعت سان دوزخ ۾ نه ويندو ته ڪنهن دوزخ ۾ رهڻ جو اهل ٿي هڪ وڏي جبل جيترو قد ۽ بدن ۽ انتي رهڻ جي لائق شڪل ۽ صورت ڏني ايتري قدر ته سخت جان بنائي دوزخ ۾ موڪليو ويندو ۽ هميشه دوزخ ۾ گهاريو ويندو گهاري.

پر ڪڏهن ڪڏهن ڪري به ايڏو (گهڻي ٿڌو) جو ٿڌ هو ته پاڻي ان کان سواءِ ڪري ساهي سخت مڃ ريهي ويندو ته هڙ ڀڄي وڃي ٿو مان پيٽ پري ڪائيندو جهڙي قطرت ۾ ڪيتري ولي ايڏي ته ذليل ٿي ويندو جو ڪتي جو گهڻ ۽ الٽي ڪري ٿو پاڻي جي ٺهڻ جو مدار گرمي تي ئي آهي

پيسق رهي ٿي جنهن لاءِ پيدا ٿي آهي ۽ لاعر تي آهي اتي سيڪنهن جي نيوزي (۱) ۾ قدوي تي سيڪنهن جي قطرت پولي اوهه ذليل ڪان

(۱) عادت

ذليل هجي يا بلند ڪان بلند. پوري طرح سان ظاهر ٿئي، گويا جيئن سمجهيو وڃي ٿو ته آخرت دنيا جي جزا ۽ سزا لاءِ نتيجه طور پيدا ٿيل آهي. تيئن ناهي، بلڪ اصل شيءِ آخرت واري عظيم ڪائنات آهي.

هي عارضي ۽ نقلي دنيا اصل دنيا جي درجن حاصل ڪرڻ لاءِ بطور هڪ امتحان گاهه جي معرض وجود ۾ آندي وئي آهي. ۽ جيئن هن دنيا ۾ عزت ۽ ذلت عيش ۽ عذاب، ڏک ۽ سک جي لحاظ سان هزارين درجا آهن. تيئن آخرت واري دنيا ۾ به عزت ۽ ذلت، عيش ۽ عذاب، جي لحاظ سان هزارين درجا آهن ۽ ڪهڙو ماڻهون ڪهڙي درجي ۾ هئڻ گهرجي. ڪهڙو ماڻهون ڪهڙي درجي جو لائق ۽ اهل آهي. ايهو رب پاڪ پاڻ بهتر ڄاڻي ٿو. جيڪو فطرتن جو پاڻ خالق آهي. انهيءَ ڪان وڌيڪ فطرتن جي ڄاڻ ٻي ڪنهنکي ٿي سگهي ٿي.

پر جيئن ته انسان هڪ جهڳڙالو قوم آهي. درجن جي تقسيم وقت هو خوامخواه رڙيون ڪن ها ته ٻي کي مون ڪان مٿاهون درجو ڇو مليو؟ هو مون ڪان وڌيڪ انهيءَ درجي جو اهل لائق ڇو ثابت ڪيو ويو؟ مون ۾ انهيءَ ڪان پاڻ وڌيڪ صلاحيتون ۽ چڱايون موجود آهن. پوءِ مون کي ابدي عذاب ۾ ڇو مبتلا ڪيو ويو، انهيءَ لاءِ نهايت ضروري هو ته اڳ ۾ هڪڙي ٻي دنيا پيدا ڪئي وڃي، جنهن ۾ هر هڪ انسان کي هڪڙي حد تائين (بين الجبر والاختيار) آزادي ميسر هجي ۽ هنکي عقل ۽ وقت ڏنون وڃي ۽ پاڪ پيغمبرن سي رستي چڱائي ۽ بڇڙائي ٻئي روز روشن وانگر هن جي اڳيان ظاهر ڪيون وڃن ته پلي سيڪو پنهنجو پاڻ پڌرو ڪري ۽ جيڪا هن ۾ لياقت آهي سا ظاهر ٿئي ۽ هو پنهنجي اعمال ۽ اطوار سان پنهنجي لاءِ درجو ۽ مقام گوياڪ پاڻ ئي مقرر ڪري ۽ درجن جي تقسيم وقت هن جي ايها حجت ۽ هائي گهوڙا نه هلي سگهي ته آئون انهيءَ درجه جو لائق ناهيان يا مونکي ههڙو ذليل مقام ۽ ههڙي عذاب واري جاءِ ڇو ملي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

الحاصل تہ هي دنيا آخرت جي نتيجہ طور پيدا ٿي آهي. ورنہ هي دنيا ڪا اصلي شيء ناهي. اصلي شيء آخرت واري عظيم ڪائنات آهي. جنهن ۾ هر هڪ کي پنهنجي استعداد صلاحيت ۽ لياقت مطابق مقام هٿ ڪرڻو آهي. رب پنهنجي فضل سان هيٺاهين ڪان مٿاهون تہ تمام گهڻي خلق کي آڻيندو. پر مٿاهين کي هيٺ هرگز نہ ڪندو جا ڳالهہ آئين عدل ۽ قانون انصاف جي خلاف آهي.

فرق مراتب ڇو؟

رب پاڪ عالم آخرت ۾ ايڏا وڏا فرق ڇو پيدا ڪيا؟

جواب- هي تہ هن دنيا ۾ ايڏا فرق ڇو پيدا ڪيائين. هڪڙو ماڻهو دادو جي شمالي حصي يا جيڪب‌آباد ۽ سوي جي ڪنهن ڳوٺ ۾ پيدا ٿيو. جتي جي گرمي اکيون ڏي ڦوٽاري، جتي جي لک اهڙي تہ نانگي جو ڏينهن تہ ڏينهن پر رات جو بہ جهڙيون ڪرباهہ جون چريون منهن پيون لوساتين. اتي جي باشندن ڪان بسا اوقات هي روايت بہ ٻڌڻ ۾ آئي آهي تہ بعضي لک ايڏي تہ شدت اختيار ڪرڻ ٿي جو ٻنپهرڻ جي وقت پکي وڻ تان هوڏانهن اڏاڻون، هوڏانهن لهسجي پٽ تي ڪريو ۽ جان وڃي ڏس تہ ساهہ نڪو نهي نڪو جڙي:

انهن علائقن ۾ ڪڏهن ڪو وڃڻ ٿيو آهي تہ ماني ڪائي ڪير. پاڻي جا دلا اوت اوتان. رات جو اکيون ڪنهن وره جي واڍوڙيل (۱) ۽ وچڙيل جي اکين وانگر ننڊ لاء سڪندي ڏينهن اوپارين. گرمي جي لوچ پوچ ۾ سمهي ڪير. رات جو مڇرن جو عذاب انهيء ڪان سواء. مڇر تلها متارا جهڙا ڪر ايس جي جا چيراء اسپرٽ يا ٽنڪچر آيوڊين جي مکڻ ڪان سواء انجڪشنن جي وارو وار. رات ۾ سوين سيون لڳيو وڃن. سين لڳائڻ ۾ اهڙا چست ۽ چالاڪ جو جهڙن تهڙن ڊاڪٽرن جي هنن سان دال ئي نہ ڳري، اصلي جهڙا ڪر ايم بي بي ايس جا

(۱) وڍيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امتحان قريب اچڻ تي پاس ڪري آيا هجن. صبح جو ڏس ته منهن ۾ هٿ پيا سجايل ۽ ٻوٿ جهرڙا ڪري منهن ۽ بدن تي هنبيا لڳا هجن.

ڏينهن جو پاڻ آرام ڪن. آئين ۾ ابتداءِ پهچائڻ جي چارج پنهنجين گهر وارين يعني مڪين جي حوالي ڪن. ايها ڪاري زناني پوليس ٻي شرمائي ۾ پنهنجن مڙسن (مجرن) کان به اتر لهڻي. نه حيا نه شرم، نه لڄ نه ليهه. پراين ڌارين نامحرم مردن جي منهن تي چمڻ چٽڻ ۽ چڪڻ پاڻ ۾ پوڙيون. ورني هنن جا مڙس مجر صاحبان به جهڙا ڪر ترقي پسند اديب. مٿان نند مان ڪنهن ڪنهن وقت اکيون کولي پنهنجين بيگمن جون ايهي حرامزائي واريون حرڪتون ڏسي پيشي نزن پيا.

الحاصل تا ڏينهن جو ايهي ڪاريون بدشڪليون سوڳ جهڙيون سچو ڏينهن منهن پيون پٽين. هڪڙو هٿ ته نهه ڪار جي ٿموڻي منهن تي ڦرندو ٿي رهي ته ٻيو نڪ ۾ وات ۾ تيون گهڙون. انهي ۾ علائقي جو ايهو ڳالهيون مشڪين به آهي. قرضي ته آهي هڪڙي ٻڪ پيون قرضخواهن جون دهشتون ۽ دهمان. انهي سان گڏ بيمار به آهي پر ڪمائي ٿيو ته پاڻ ۾ سنڌس ٻچا ٻڪ ٿا ڪرن. ٿرندي جهرندي محنت ۽ مزدوري جي مصيبت ڪري به ڪيس منهن ڏيڻون پوي تنهو غمن ۾ غلطان، مصيبتن ۾ حيران پريشان وي بي. اينها گرمي مجر مڪيون ٻڪ بيماري سخت پورهيو قرضخواهن جا ڪرڪا ذلتون آفتون مصيبتون سنڌ سنڌ ٿي ذلت ڏٺي رهيون آهن (۱)

جيئن پيرا پرن ٿيئن پريا ڳارن
هڪڙا ڪوري ۽ ڪاتيا پيا دوٽي منجهه ڏڳن
پاڻان لهارن ٻيڙي رکيا تيئي (شاه)

طرف انهي ڳالهين جا جسماني ۽ روحاني گويا گون عذاب ۽ اذيتون خيال ۾ اڻ ڪومي طرف سٽزرلينڊ جي

ارب پتي ۽ تندرست نوجوان کي ڏسو. جنهنکي بهترين ملڪ ندا

پاڻي ٿڌڪ هوائون، گلن ۽ ڦلن ۽ وڻن جا دلفريب منظر، قسمين قسمين ميوا لذيذ ترين کاڌا، انتهائي خوبصورت عورتون، تسليم ٿيل نوجوان خادمائون، هر وقت موجود، رقص ۽ سرود جون محفلون ۽ وقتيه گرم، سير ۽ تفريح لاءِ باغن ۽ چمنن ۽ خوش خرام گهوڙا منتظر فرمان، سچا دوست جون مجلسون، رهائشون، خوش مزاجيون، چرچا، چهچٽا عزتون مان شان اطمينان خاطر جمعي، ڪڏهن جي فراواني، ڪٿي جو هن جي دل تي ڪڏهن ڪو ٻاجهو بہ نہ پيو، ڪامگاريون، ڪامرانيون ۽ اوهي نعمتون جن جي حد نہ حساب.

هاڻي پهرين قسم جي ماڻهون ۽ هن ٻي قسم جي ماڻهون جي پاڻ ۾ ڀيٽ ڪريو، هن ۽ هن جي وچ ۾ هزارن درجن جو فرق آهي يا نہ آهي؟ ۽ آهي تہ ايهين چئو ته رب پاڪ ايهين چو ڪيو؟ هن پهرين قسم جي ۽ ٻين قسم جي ماڻهون ۾ هڪ هزارن درجن جو فرق اکين سان ڏسي رهيو آهي پر آخرت جي فرق مراتب لاءِ چوي ٿو ته ايهين ڪيئن هوندو؟

اڄ ايهين هوندو جيئن هتي آهي، هتي جو عيش بہ ناقص هتي جو عذاب به ناقص، آخرت جو عيش بہ ايترو بي حساب، هتي جو دنيا جو ماڻهون انهي جو تصور بہ نٿو ڪري سگهي، ۽ آخرت جو عذاب بہ ايڏو، انهي کي انهن عذابن لاءِ موزون ۽ اهل بڻايل ماڻهو بہ برداشت ڪري سگهندو، جن ماڻهن جو ڪجهه برف تي رهي انهي سردي جي ايڏي شدت جو ماڻهون ٿي ڪلاڪ بہ زنده رهي نہ سگهي.

اتي قاقم سمور وغيره جانورن پوري جمار تائين گذارين ۽ انهي جي موت ماحول مطابق آهي، هن جا وهڻ واڌارا نرن مادين جون پاڻ ۾ عشرت جي محفلون ۽ سڀ جون رانديون هلنديون رهن ٿيون، هنن سڀني کي رب پاڪ اتي خلقيو آهي ته هنن کي اوتري قوت برداشت جي عطا ڪئي، جڏهن هنن جي کل ترماس (انگن) آهي تہ پوري بنايل آهي جنهن تي هڪ منٽ ۾ ...

ڳنڍيو بنائيندڙ سردي ڪوبہ اثر نٿي ڪري. سون لاءِ هڪ پٽاڻ سمور جو پوستين تحفتاً آندو هو. هتي جي شديد سردي ۾ پائيندو هوس تہ ايڏي تپش محسوس ٿيندي هئي جو نيٺ لاهڻون پوندو هو ۽ بالآخر انهي ملڪ جي هڪ مهربان کي ڏئي ڇڏيم.

مجوسين جي باه ۾ سو سال پرڻ بعد هڪ ٻلي جيڏو جانور پيدا ٿيندو آهي. جنهنکي سمندر چوندا انهيءَ کي باهہ کان ٻاهر ڪيو تہ مري پوي. انهيءَ جي کل مان بادشاهہ رومال ٺهرائيندا هئا. اوهو رومال ميرو ٿيندو تہ انهيءَ کي باهہ ۾ وجهبو تہ اڇو ٿي ويندو.

الحاصل تہ اسين هن دنيا ۾ رب جي قدرتن جا عجيب عجيب رنگ ڏسون پيا. رب بيشڪ قادر آهي. هن تمام ٿورڙي ۽ ننيڙي ذري ساعت واري دنيا ۾ بہ سندس قدرت جا حيرت انگيز ڪرشما ڏسي رهيا آهيون. پاڻي جي مخلوق ڏسو سمنڊن جي هولناڪ موجن ۾ جتي ڪر ڪلاڪ بہ ڪو ماڻهون سلامت رهي نہ سگهي. اتي هو پنهنجيون چمارون پيا گذارين. پلا هتي ههڙا ههڙا رنگ ڏسندي هن هميشہ واري ۽ اصلي دنيا جي لاءِ اعتراض ڪري ويهي رهون تہ اتي ايهين ڪيئن هوندو تہ ايها محض گڏهپائي ناهي تہ پيو ڇا آهي.

رب پاڪ هڪڙا ڪيڙا ميون ۾ تو پيدا ڪري، جن جي خوراڪ خوشبودار ۽ مٺا ميوا. پيا گندگي ۾ تو خلقي، جن جو ڪاج ڪن ديوند ۽ گند. سندس قدرتون پاڻ تو چاٽي. ايهين ڪو چئي سگهي تو تہ اي رب ساڳي شڪل صورت ساڳي ذات وارن ڪيڙن ۾ ايڏو فرق ڇو پيدا ڪيو اٿئي؟

جيڪو قادر مطلق باغن ۾ زندگي مرحمت فرمائي سگهي تو سو لاريب باهہ ۾ بہ حياتي ڏئي سگهي تو. انهيءَ فرق مراتب ۽ گهٽ وڌ درجن ۾ عجيب راز ۽ وڏي کان وڏيون حڪمتون سمايل آهن. تفصيل جي هن ڪتابڙي ۾ گنجائش ڪانهي. رب تو فرمائي. تون ڏسندين (قيامت جي ڏينهن) تہ ملائڪ عرش جي چوڌاري صفون ٻڌي بيٺا هوندا ۽ پنهنجي پالڻهار جي صفت ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ثنا ۾ مشغول هوندا ۽ انهيءَ مخلوقات جي وچ ۾ حق ۽ انصاف مطابق فيصلو ڪيو ويندو ۽ چيو ويندو تہ ڪل تعريفون الله کي جڳائين ٿيون جيڪو جهانن جو پالڻهار آهي. (قرآن)

يعني فيصلو ايتريقدر مناسب ۽ حق ۽ انصاف تي مبني هوندو جو وهواهہ ٿي ويندي. نہ فقط بهشتي بلڪ ڪل انسان ۽ ڪل مخلوق جي واتان واه واه جا آواز بلند ٿي ويندا ۽ سڀڪنهن کي پنهنجي اهليت ۽ لياقت مطابق جايون ملنديون. دوزخين کي جڏهن سندن اصلي صورتون شڪليون بت بدن ملندا. تڏهن اوهي خود دوزخي بہ چوندا تہ دوزخ سندن فطرت جي عين مطابق ۽ سندن بود و باش لاءِ هر طرح سان لائق ۽ موزون جاءِ آهي.

هو بهشت جا واقعي لائق ناهن. گند ڪچرو باهہ ۾ ساڙيو آهي. باغن ۽ محلاتن ۾ اڇلائي انهن کي ڪنون ڪونہ ڪيو ويندو آهي. ان ۽ گوشت ساڳيو پر تازي تيار ٿيل طعام جي صورت ۾ دسترخوان ۽ ميز تي اهڙي روح رسڪائيندڙ انداز ۾ رکيل. جو ملان تہ ملان پر مسترن ۽ منسترن کي ڏسڻ سان وڏيون وڏيون ٽڪون گهڙڪائڻيون پون ۽ جڏهن خراب صورت اختيار ڪري پئيان نڪري تڏهن ڪاڪوس ۽ ڪموٽ ۾ ڪريهہ منظر پيش ڪري.

مسئلہ ارتقا

دنيا پاڻهي نهي. ڪو ذرڙو مادو هو جوڪروڙين سال وڌندو وڌندو وڃي هن حد کي پهتو. انسان هڪ جيوڙو هو، جو لکين سال وڌندي رهيو. نيٺ باندر ٿيو. باندر ترقي ڪري ترقي پسند انسان بڻجي ويو. هڪڙي واهيات ڳالهہ هڪڙي لغو ۽ لايعني دعوي .

ڪوهہ جاٽان ڪهڙي خرمغز هڪڙو ٽٽ ڪٽي ڏنون جنهن تي ڙڙ ڙڙ ڙڙ تہ انهي تي گمراهن جا ڪئين ڪنڪ ڪتا ٿي ويا. هن جي ڪني ڏيپ مان سينٽ جهڙي سرهاڻ محسوس ڪرڻ لڳا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن جي منحوس ۽ مڪروه آواز جي اڳيان جيئن نانگ مرليءَ جي آواز تي ڦڻ ڪڍي ڪنڌ ڏوڏيندو آهي. تيئن جهومڻ لڳا ۽ ڦڻ ڪڍي ويٺا.

هڪڙي انتهائي نامعقول ڳالهه جيڪا عقل جي ڪسوٽيءَ تي سراسر ڪوڙ ثابت ٿي رهي آهي. انهيءَ کي هنن جون يرقان سبب هيڊيون ٿيل اکيون جنکي سيڪا شيءِ هيڊي پئي نظر اچي. سي انهيءَ ڪوڙي ڪاري ڪٿ کي سون پيون سمجهن. جن ڳالهين کي عقل مڃڻ لاءِ تيار ئي ڪونهي. انهيءَ کي لانگ انگو (١) جي چريي ڏاتوري جو ڳوڙهو ڪارائي مغز کي بحس ڪري زوري مڃايو پيو وڃي.

لانگ اڳو

لانگ اڳو واقعي چريي ڏاتوري جو ڏينون آهي . جنهن جي ذريعي گمراهن کي پنهنجي هر نامعقول ناشدني ناممڪن اڻ ٿيڻي قانون فطرت جي سراسر خلاف. ميزان عقل تي اڻ پوري ڳالهه مڃائڻ جو بهانون هٿ اچي ويو آهي. مثال قلب ماهيت يا جنس جو بدلجي وڃڻ سارين جي ٻج مان ڪڻڪ جو پيدا ٿيڻ. ٻبر جي چيچڪن مان انب اپڙڻ. ماڻهون جو ڦري گڏه يا اٺ ٿي وڃڻ. يا باندر جو انسان بنجڻ. چئبو ته ايهين ته ٿي نٿو سگهي ته جهٽ چوندا ته لانگ اڳو يعني ڏهه لک يا ڏه ڪروڙ سال اڳ ايهين هو.

اڙي پٽيا قانون فطرت ته اوهو ئي ساڳيو آهي جيڪو ازل کان ابد تائين هڪ جهڙو ڪارفرما رهيو آهي. ڏهه لک ۽ ڏهه ڪروڙ سال چوتا چئو؟ وات جي پلاءُ کي گيهه جو کهڙو سرفو. ڏهه. ارب ۽ ڏهه پدم سال چئو. قانون ساڳيو جو ساڳيو رهندو. ايهين ٿي نٿو سگهي ته ڏهه لک سال اڳ ڪائنات جي ڪابه حقيقت ڪانه هئي. نلهيون شعبده بازيون هيون جو ڪڏهن

(١) گهٽو اڳي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيوڙن مان باندر تي نهيا، ڪڏهن باندرن مان انسانن جو موجوده ترقي پسند گروهه عالم وجود ۾ تي آيو. اول ته گذريل وقت جي پيمائش جو ڪوبه اوزار نه نهيو آهي ۽ نه نهي به سگهي ٿو. ڪو پوڪ ۽ پوتاڙيل بوزان پاٽڪي سڏائي سائنسدان. هٿي ڏتا ۽ دليان بنائي ڪو ڪوڙ جو داستان. ته انهيءَ کي جهلي پلي ٿتو سگهي ڪو انسان. پلي هلائي پنهنجا وهم ۽ گمان. پر اي دوست مهربان. دعويٰ لاءِ گهرجي دليل ۽ برهان. دليل ئي آهي سچ ۽ ڪوڙ جي پرک ۽ امتحان. سواءِ ثبوت جي ڳالهائين ٿو ته ڪرِ آهين سگن پڳل ۽ پيچ وڏيل پن تنگن وارو حيوان. بي دليل دعويٰ تي ٿتو ڏئي سگهي ڏيان. اوهو ٿيو سرسام واري جي وقل وانگر بي معنيٰ بيان.

حقيقت ڪري انسان جڏهن الله کي ڇڏيو ته الله به هنن جي اهڙي مت ماري ڇڏي جو باوجود عقل جي ايها ريڊيو ۽ راڪيٽ ناهڻ واري قوم گمراهي جي گرڻ (۱) ۾ عجيب غريب طرح سان داقوڙا هڻڻ شروع ڪري ڏنان ۽ اهڙيون اهڙيون نامعقول ڳالهيون داقڻ لڳا جن جو نڪو انڌ نڪو بند. ماڻهون نه پيو سمجهي ته هي ڳالهه ڪو سڌ ٻڌ وارو انسان ڪري رهيو آهي.

عيد ماچيانڊي

نند پڻ ۾ مائي عيد ماچياڻي اسانکي ٻڌائيندي هئي ته ابُ چنڊ سچ ۽ چاهو (پيپاهو) ايهي تيئي پاڻ ۾ يائر هئا. پوءِ چاهي چيو سچ کي سچ. سچ کي لڳي ڏکي. تنهن وٽي جو ڏنون چاهي کي ڏکو ته چاهو اچي هيٺ ڪريو ڪنڌن جي واڙ ۾. اوهو ڏسو اڄا تائين چاهي جو سچوبت ڪندا ڪندا آهي. چنڊ سچ کي چيو ته ادا پنهنجي ياءُ کي تو چو ڪيرائي ڇڏيو؟ چاهي چنڊ کي دعا ڪئي ته خدا ڪندو ته سدائين چانو ۾ پيو هلندين. سو

(۱) ڏيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سو ڏسو سج اڃان تائين اس ۾ پيو هلي.

اڙي مائي ايها ڳالهه تو ڪٿان آندي؟ ڪتابن جي ڪٻاٽن ڏانهن اشارو ڪندي چوندي هئي ته هي هيترا ڪتاب پيا اٿان. هڪڙو پڙهي ڪٿي ڏسو. هن جي خيال ۾ ته اهڙي اهم ڳالهه سيکڻهن ڪتاب ۾ لازمي طرح سان هوندي. اوها ته هئي مائي عيد ماڇياڻي مالڪ پاڪ ڪيس مرهي.

پر هي اڄڪلهه جا ابله فريب اُلو عيد ماڇياڻي جا ٻه ڏاڏا لڳن. اهڙيون واهيات ڳالهيون ڪٿي ڪندا جو هيڪر ته پاڻئڻ ته ڪي ماليخوليا جا مريض آهن. يا ڪنهن هنن کي ڏاتورو کارايو آهي. يا ڀنگ جا ڀرپور پيالا پيئي مٿان چرس جا ڪي سوٽا هنيا اٿن. اسان کي ويجهو هڪ وڏيري صاحب وٽ ڀنگ ۽ چرس جو خوب دور هلندو هو.

هڪڙي ڏينهن موالين جي ڪچهريءَ مان ڪنهن مٿي نهاريو. ۽ رڙ ڪيائين ته تارا هيٺ لهي تمام ويجها تي چڪا آهن. شايد قيامت تي اچي. وڏيري سميت سمورن موالين انهيءَ جي تصديق ڪئي. هاڻي سڀ نهايت غمگين ٿي ويٺا ته الائي هاڻي ڇا ٿيندو. انهن مان ڪنهن هڪڙي کي شايد نشو گهٽ هو. انهيءَ چيو ته وڏيرا تارا ته پنهنجي جاءِ تي بيٺا آهن. وڏيري هن کي گاريون ڏنيون ته بي ايمان اسين هيترا سڀ ڪوڙا آهيون. تون هڪڙو سچو آهين؟ قيامت اچها ٿئي ٿي.

هي اڄڪلهه جا عقل جا ٻاون وير ٻه موالين وارا مذڪور سڻائي رهيا آهن. مثال زمين سج جو هڪ حصو هئي. جا سج کان ڇڄي ڏار ٿي ۽ ڏهه ڪروڙ ميل پري اچي بيهي رهي. اڙي ايهين ڪيئن ٿيو؟ سج جو ٽڪرو هو ته انهيءَ جي روشنائي ۽ گرمي ڪيڏانهن ويئي؟ ڏهه ڪروڙ پري ٿي پوءِ اتي بيهي ڇو رهي؟ ڏهن ڪروڙن ميلن تي کهڙيون ٽوٽيون ڪٿلون هيون يا ٽنپي بنيل هئا جن تي اچي بيهي رهي؟ ۽ ڏهه ڪروڙن ميلن کان پوءِ ڏهه ارب يا ڏه پدم ميل اڃان اڳتي ڇو نه وئي؟ ڇٽي ڏهه ڪروڙ سال اڳ (لانگ اگو) ايهين هو ۽ ايهين ٿيو. هاڻي جيڪي ايهين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بسڙ (١) ۾ پير هٽيو ويٺا آهن، انهن سان ڪجي سو ڇا ڪجي.
حضرت آدم عليه السلام کان اڄ تائين ست هزار سال جي
تواريخ معلوم آهي. پهلا انهي وچ ۾ ڪم از ڪم ڪو هڪڙو
باندر انسان بنيو. انسان نه ته به ڪو گڏهه بنيو. جيڪو بلحاظ
جسامت جي انسان کي قريب تر آهي. يا ڪو ڪئو نور ٿيو؟
يا ڪو نور انهن ستن هزارن سالن ۾ ترقي ڪري وڏي بگهڙ
بنيو؟ يا ڪو اٺ هاٿي ٿيو؟ يا جيڪڏهن اڄڪلهه سچ جي تپش
روبزوال آهي. ۽ هاٿي ترقي معڪوس يعني تنزل جو دور آهي.
چنانچه انسان جيئن پوءِ تيئن قد ۽ جسامت جي لحاظ سان گهٽ
ٿي گهٽ ٿيندا تا وڃن.

اگرچه لچائي ۽ بدمعاشي ۾ ويرا وير وڌ آهن. ته پوءِ پهلا
انهن ستن هزارن سالن ۾ ڪو انسان ترقي معڪوس يعني تنزل
ڪندي گڏهه ٿي پيو يا ڪو ڏڳو گهيٽو بنيو؟ موئن جي دڙي
مان پنج هزار سال اڳ جا بوتا نڪتا آهن. ڏڳو ساڳيو اهوڪو
ڏڳو آهي نه هن جا ٿي پيچ آهن نه هن جون پنج اکيون آهن.
پنج هزار اڳ جو انسان شڪل ۽ صورت ۾ ساڳيو اهوڪو
انسان آهي.

الحاصل ته قانون فطرت ۾ ڪوبه تغير ۽ تبدل نه ٿيو
آهي نه ٿيندو. پنهنجي زعم باطل ۾ هڪ ٻي خود ساخته دنيا متصور
ڪري انهيءَ جا ڪو ماڻهون ويهي. نوان نيارا قانون مرتب ڪري
ته اوهو خارج از بحث آهي. ڳالهائبو آهي ماڻهونءَ سان. گڏهه
پلي پيو هينگون ڪري. انهيءَ سان ڳالهائڻ جو ڪم ڪونهي.

اي حماقت بنيان، اي سفاهت نشان، اي حماريت اقتران،
اي نسان نما حيوان. ڏهه ڪروڙ سال پوئتي ڇو ٿو وڃين. ناهه
(عدم) ۾ نجهرا ڇو ٿو اڏين؟ ڇو ٿو اونداهين ۾ ڦاتڪا (٢) ڪائين؟
ڇو ٿو گڏهپائي جون ڳالهيون ڪري پنهنجي انسانيت کي تڪو
لائين؟ ڇو ٿو عقل جو ڏيوالو ڪڍين؟ پنهنجي پالڻهار کي مڃ.
۽ هڪ صحيح حقيقت ۽ نهندڙ نهڪندڙ سونهندڙ سينبائيندڙ ڳالهه

---

(١) نرم زمين (٢) هٿوراڙيون ڏيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪر ته ڏهن ڪروڙن سالن جو ڪوبه ضرور ناهي. مٽي ۽ پاڻي مان پاڪ پروردگار ان خلقيو. ان مان هضم ٿيڻ بعد رت ٺهيو. رت مان مني جا ڦڙا جڙي راس ٿيا. انهن ڦڙن جو ڪو هزاروون حصو يعني هزارن جيوڙن مان مرد جو هڪڙو جيوڙو رحم جي پول پليان ۽ انگڙ ونگڙ رستن تي ڊوڙي عورت جي ڪنهن هڪڙي جيوڙي سان ”تو من شدم من تو شدي) بنجي هڪ ٿي ويو ۽ صرف نو ميهنا ڇهه ڏينهن چار ڪلاڪ جي ذرڙي مدت ۾ قادر قدير جي قدرت ماءُ جي رحم ۾ هنکي سونهن وارو، سگهه وارو سوڀ وارو، ساڃاهه وارو، امل ماڻڪ جهڙو انسان بنائي پرده خفا مان ڪيڏي منصئه شهودتي آڻي عالم ۽ عالم وارن ڪي پنهنجي ڪمال قدرت جو ڪرشمون ڏيکاريو.

هنن خرمغزن جيڪو تخيل قائم ڪيو آهي ته ڏه ڪروڙ سال اڳ هڪ جيوڙو هو جو ترقي جون ناگفتة ۽ نامعقول منزلون طئي ڪندي ڪندي انسان بنيو. سي انڌا ايهو نٽا ڏسن ته صرف نون مهينن ۾ هڪ اهڙو جيوڙو جنهنکي خوردبين جي مدد کان سواءِ ڏسي نٿو سگهجي، سو انسان بنجي وڃي ٿو.

حمل جي مدت نون مهينن مان تقريباً هر مهني جون کهايون دايون ڏسن ٿيون. ڪنهن به مهيني جي ڪنهن به کهائي جو ٻار نه ڪٿو آهي نه سانڊو نه نور نه پولڙو نه باندر. چاليهن ڏينهن جو ڪريو ته به انسان ۽ انساني ساروفن جون ڪل علامتون منجهس موجود. اهڙي طرح سان ٿي ۴-۵-۶-۷ مهيني جو ڪريل ٻار به انسان ئي انسان. جڏهن نون مهينن اندر پهرين ننڍو پوءِ ڪجهه وڏو پوءِ اڃان وڏو پوءِ مڪمل انسان جي صورت ۾ ٻار رب پاڪ تو ڪي ڏيکاري رهيو آهي. ۽ ڪنهن به منزل تي جنس بدلجي نٿي. پوءِ بہ ايهين چوڻ ته انسان براه راست نهي نٿي سگهيو. ڪيترين ئي جنسن مان بدلبو بدلبو نبڻ ماڻهون ٿيو آهي. ايها ڪيتري قدر نہ گڏهپائي ۽ حماقت جي ڳالهه آهي. جڏهن هروقت ايهو ڏسي رهيا آهن. پوءِ کهڙي ڳتي پئي اٿن. جو لوڪڙ جي پڇ کان ٻگهي ۽ سينسار جي چنهب کان وڌيڪ انگهن واري

ادنـڪي ڳالهہ ناهي پاڻـڪي ذليل ۽ بيوقوف ثابت ڪري رهيا آهن.

چوندا آهن تہ ترجي گٽي سؤ چوٽون ڪائي. هڪ خـدا ڪي چڏڻ سبب انسان ڪيڏو نہ خطا تي ويو آهي جو بيهودي بڪواس ڪندي شرم تئو محسوس ڪري. پر ياد رک رب پاڪ انسان جي پاڻي مان انسان تو خلقي. پولڙي ۽ بانڌر جـي پاڻي مان پڄلڙو ۽ باندر. ايها عادت الاهي آهي. ايهو قانون فطرت آهي. جنهن ۾ هرگز ڦيرگير تئو تي سگهي.

تون جيڪو ڪنئين هزار سال اڳ جي پنهنجي ڏاڏي ڪي باندر ۽ پنهنجي ڏاڏيءَ ڪي باندرياڻي چوين ٿو. ايها هنن مسڪينن ڪي خوامخواهہ گار تو ڏين. ڪپوٽ. نياڳا ۽ چوڪ چنڊا پٽ مائٽن ڪي گاريون نہ ڏياريندا تہ پيو ڇا ڪندا. پيڙيءَ ٻڌا ڪمينان پنهنجي ڏاڏي ۽ ڏاڏيءَ ڪي گاريون نہ ڏي، شرم ڪر. خوار تـو ٿئين. پاڻ تي ماڻهون تو ڪلائين. چو اڇـي ڪتريو آهين. تنهنجو عقل ويو ڪيڏانهن آهي. ڀلا جيڪڏهن تون چوندين نـہ منهنجو ڏاڏو ۽ ڏاڏي باندرياڻي هئا. تہ ماڻهن جي هڙان ڇا ويو. هو ڪٿي چوندا تہ هائو بيشڪ هئا. پوءِ ڀلا تنهنجي منهن تي دانگي ڦري يا نہ ڦري.

تڏي دماغ سان انهيءَ ڳالهہ ڪي سوچ. عقل ڪان ڪم وٺ. جيڪڏهن خدا جو خلقيل چوندي تو ڪي ٻرو ٿو وٺي. تہ پوءِ ايهين چئو تہ روس ۽ آمريڪا جي فيڪٽرين مان نهي آيا آهيون. پاڻ لاءِ ڪتن ٻلن جو نسل ثابت ڪرڻ انهيءَ ڪان ايهو صدبار بهتر ٿيندو. اڄڪلهہ سائنس جـو خوب ڏاڪو ڄميل آهي. ايها ڳالهہ وسهندو بہ سيڪو. جاپان بـہ فخر ايشيا آهي. وڏي ڳالهہ آهي. ڪي وري ڪٿي ايهين بہ چون تہ اسانڪي جاپان جي جوڙٺهر جوڙيو آهي.

ايهين بہ چئي سگهو ٿا تہ موٽر ناهڻ وارن ڪارخانـن ۾ نهيا آهيون، ٽوئيٽا فورڊ وغيره ايهي اسانجا ڀاءُ ـ ائـر ۽ شورليٽ ۽ مرسيڊيز اسـانجون همشيرائون آهـن. بسون ماسيون ۽ ترڪون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نانيون. رڪشائون نئيون ڏيون. اسڪوٽر نئيڙا پٽ اٿيون .

وجود باري تعاليٰ

سج ڪڪر تي ٻيٺو آهي. ڪاڙهو نراڙ ۽ لوٽان ساڙي پيو. روشنائي ۾ ايڏو تيز آهي جو اکيون مٿي ٽٽيون ڪٿي سگهجن. واري جي ذرن مان پاڻي جي ڦڙن مان ۽ مڙني چلڪيدار شين مان سج بکي رهيو آهي. انهيءَ هوندي به ڪو ٻيجيا ڪو سفيد چشم جيڪڏهن چوي ته سج ڪونهي. ربالعالمين جون هيڏيون قدرتون جن ڪي ڏسي انسان جو عقل دنگ رهجيو وڃي. ڏسندي واسندي به جيڪڏهن ڪو چوي ٿو ته خدا ڪونهي. دنيا جو پيدا ٿيڻ اتفاقي حادثو آهي. ته اهڙي عقل جي انڌي سان ڪهڙا ويهي بحث مباحثا ڪبا.

اڙي پر حادثو به ته ڪا شيءِ هوندي تڏهن ٿيندو. ڪجهه به ڪونهي ته پوءِ حادثو ڇا جو؟ حادثي لاءِ وجود شرط آهي. اڻ هوند نيست ۽ عدم ۾ حادثي جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي. جڏهن ته ازل ۾ مطلق عدم هئي. ڪا شي هيائي ڪانه. ته پوءِ حادثو جيڪو ڪنهن شيءِ تي ٿيندو آهي سو ڪيئن ٿو ٿي سگهي. حادثو پاڻ به ڪا شيءِ آهي، جنهن سان لاڳو ٿئي سا ٻـــــ ڪا شيءِ هوندي آهي. ٻنهي طرفن ڪان ڪابه شيءِ ڪانهي ته پوءِ حادثي جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي. ڀلا جيڪڏهن تسليم ڪريو ٿا ته حادثو يا ايڪسيڊنٽ ٿالي اصلي به ڪو وجود هو ۽ انهيءَ نه هئڻ ڪي هئڻ. نيست ڪي هست. عدم ڪي وجود جي صورت بخشي ته پوءِ ڇٻو ته اوهان باري تعاليٰ جو وجود تسليم ڪري چڪا. ڇو ته جنهن نه هئڻ ڪي هئڻ بنايو، اوهوئي الله آهي. پوءِ توٽي جو ڪافر هنجو نالو حادثو مقرر ڪن يا اجا ڪو پيو.

حضرت امام اعظم ابو حنيفه رضي الله تعاليٰ عنه جو هڪڙي دهريي يعني اڄ جي ڪميونسٽ ۽ ترقيپسند جهڙي ماڻهون سان وقت جي بادشاهه مناظرو مقرر ڪرايو. مناظره جي مقرر وقت تي خلقون ڪٺيون ٿي ويون. امام صاحب ڪافي دير سان پهتو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بادشاهه ۽ حاضرين ۽ ڌهرين دير جو سبب دريافت ڪيو. فرمايائون ته ٻيڙي جي انتظار ۾ دريا تي پهتس. ٻيڙي ڪانه هئي. اوچتو ڏٺم ته مختلف هوائن سبب دريا ۾ وهندل ڪاٺيون ۽ تختا پاڻ ۾ گڏجي فٽ ٿيندا ويا. تانجو عالي شان ٻيڙي ٺهي راس ٿي. ڪپاهه ۽ پشم هوائن تي اڏامندي مختلف هوائن جي ٽڪرڻ سبب پاڻ ۾ گڏجندي اچندي وئي. تانجو گلم ۽ غاليچا تيار ٿي ويا. ۽ هوائن تي ڪجي ٻيڙي ۾ وڇائجي ويا. ٻيڙي هلائڻ واري ڪان سواءِ هوا تي هلي پاڻهي اچي منهنجي پرسان بيٺي، چڙهي ويٺس اندر قسمن قسمن جا ڪاڏا تيار هئا. ميزن تي ميوا زڪيل هئا. ايهو سڀ ڪجهه اتفاقي حادثه طور ازخود ٿي پيو. هلائڻ واري ڪان سواءِ ٻيڙي ازخود هلي اچي مونکي دريا جي هن پاسي پهچايو. بس پوءِ مون دير ٿي ڪانه ڪئي آهي. ايهين هليو پيو اچان.

ڌهرين رڙ ڪري چيو ته ڏسو هي صفا ڪوڙ پيو ڪري. ٻيڙي جو ازخود تيار ٿي وڃڻ ۽ سواءِ هلائڻ واري جي هلڻ عقل قبول نٿو ڪري. ايهو ناممڪن آهي. ناشدني آهي. ايهين ٿي نٿو سگهي ته سواءِ ٺاهيندڙ جي ٻيڙي ٺهي ۽ سواءِ هلائيندڙ جي هلي.

حضرت امام اعظم صاحب فرمايو ته جيڪڏهن هڪ معمولي ٻيڙي سواءِ ٺاهيندڙ جي ٺهي نٿي سگهي. ۽ سواءِ هلائيندڙ جي هلي نٿي سگهي. ته پوءِ هي هيڏي ڪائنات سواءِ ٺاهيندڙ جي ڪيئن ٺهي؟ سواءِ هلائيندڙ جي ڪيئن پئي هلي.

ڌهرين ڪميونسٽن جي ٻوٽ تي ٻنجو اچي ويو. لاجواب ٿي چانر واري ڪڪڙ جهڙو ڦڪو ۽ ڦلهو منهن ڪئي ٽان ٽان ڪندا رهندا رهيا.

تخليق ۽ تڪوين

جيڪڏهن ڪو ڪاريگر رڪ لوهه ڪاٺ ۽ پيون شيون گڏ ڪري موٽر ٺو ٺاهي. يا ڪو حڪيم ڳائو زبان مشڪ عنبر زهر مهرو جواهرات وغيره اجزا مان هڪ بهترين معجون يا جواهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهرو ناهي ته اهڙي طرح سان انساني ڪابه ساخت تنهن کي تخليق يا تڪوين نه ڇئبو. اوها تي صنعت يعني قدرت جي ناهيل شين کي پاڻ ۾ گڏي انهيءَ مان ڪا بهترين ۽ ڪارآمد صنعت ايجاد ڪرڻ.

انساني صنعتن جو دائرو وسيع آهي ۽ اڄڪلهه ته انسان اوهي عجائبات ايجاد ڪيا آهن. جن کي ڏسندي بياختيار واه واه جي صدا بلند ٿيو وڃي. اول ته ايهي ڪمالات ڪنهن جا؟ ايهو ڪمال به قادر قدير جي قدرت ڪامله جو جنهن انسان جو دماغ اهڙو اعليٰ خلقيو. جو هھڙا محيرالعقول ڪارناما ڏيکاري رهيو آهي. هڪ انجڻ ريل جا ستر گاڏا ڪاهيندي تکي هلي رهي آهي سمجهدار ماڻهون ايهين ڪونه چوندو ته واه ڙي انجڻ واه تو ته حد ڪري ڇڏي. عقل وارو انسان چوندو ته جس هجي انهي انجڻ ناهڻ واري کي. شد (۱) رحمتون هجن انهيءَ ڪاريگر تي. جنهن هھڙي شيءِ ايجاد ڪئي. ريڊيو ۾ زمين جي هيٺين پڙ يعني آمريڪا وارن جو آواز ته آواز پر ڪنجهڪار ۽ ڪر مـوڙڻ ۽ اوٻاسيون ۽ اوگرايون. اچا ٻه وڏيڪ ته ڳالهائڻ واري جي پيٽ جو گڙات به هتي گهر ويٺي ٻڌي ايهين ٿا چئون ته ريڊيـو انصاف ڪري ڏيکاريو. يا ٽيليويزن دنگ ڪري ڇڏيو. بلڪ چئون ٿا ته ٽيليويزن ۽ ريڊيو ناهڻ واري ڪمال ڪري ڇڏيو آهـي. واه ڙي شيرين اکين وارا يورپي ٻلا واهه، شاباس ڙي اڇاڻ ۽ ڳاڙهاڻ جي باوجود ڦڪي ۽ بيرونق منهن وارا مغربي باندر شاباس. صفت جو ڪمال ڏسي صانع جو ڪمال ڳائبو آهي. بلڪل اهڙي طرح سان مخلوق جي ذهن ۽ دماغ جون بلند پروازيون ڏسي خالق تعاليٰ جي عظيم قدرتن جا گيت ڳائجن ٿا. انهن جو دماغ آمريڪا خلقيو يا روس ناهيو. هڪ عقل واري انسان وٽ انهيءَ ڪان سواءِ پيو ڪوبه جواب ناهي ته الله تعاليٰ خلقيو. ٻي . ڳالهه جا بيحد توجه طلب آهي سا هي ته انسان ڪابه شيءِ ڪانه ٺاهي آهي. رب جي ناهيل شين کي رب جي ڏنل عقل مطابق صرف پاڻ ۾ ملايو اٿس. ايهي شيون

(۱) گهڻيون

الله خلقيون. انهن شين ۾ اهڙا عجيب تاثير رب رکايا. ايھي حڪيم مطلق جون حڪمتون آهن. جنکي انسان فقط رب جي مشيت ۽ گھر موجب ظاهر ڪري رهيو آهي. پيو انسان ڪجھ نہ ڪيو آهي. انسان مٽي جو هڪ تولو نٿو ناهي سگھي. انسان پاڻي جو هڪ ڏڪ رب جي ناهيل شين جي مدد کان سواءِ نٿو پيدا ڪري سگھي.

رب اوهو آهي جنهن اڻ هوند مان هوند ڪئي. جنهن عدم کي وجود جي صورت بخشي. جنهن نہ هئڻ کي هئڻ بنايو . مناسب ٿيندو تہ ڪئين سال اڳ انهيءَ بابت منهنجا چيل ٻاتي بيت پيش ڪريان.

هي ڪائنات ساري ڪيئن اي خدا بنائي
قدرت جو شان ڇا هو هت ان مان ڇا بنائي
جت هو عدم اتي اڄ آباديون عجائب
جت ڪين هو اتي هي ڪوڙين قصا بنائي
ماڻهون ٿيو مٽ مٽيءَ مان پرمٽ مٽيءَ جي ڇامان
جن هڏ جڙيا هوا مان ڇا مان هوا بنائي
ڪنهن شي منجهان نهي تي ڪا شي جي ڪوٺو ناهي
ڇا هو ازل ۾ جنهن مان ارض و سما بنائي
ٿيون حڪمتون هزارين پر آئون انهيءَ ۾ حيران
سنسار سارو صاحب ڪنهن شي سوا بنائي
حيران ٿي خليلا هر هر ڇوان ٿو هنپر
هي ڪائنات ساري ڪيئن اي خدا بنائي

الحاصل تہ انسان خالق ۽ مڪون ناهي جو نہ هئڻ ۽ عدم مان ڪوبہ وجود منصئہ شهود تي آڻي سگھي. انسان محض صانع ۽ ڪاريگر آهي. خالق الخلائق ۽ مڪون الاڪوان رب جي ذات آهي. جنهن عدم محض ۽ نيستي مطلق مان هي هيڏيون جوڙون جوڙيون. انهيءَ بحث مان مطلوب ۽ مقصود جيڪا ڳالھ ڪرڻي آهي سا هي آهي تہ جڏهن محض صفت بہ صانع ۽ ڪاريگر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان سواءِ نهي نٿي سگهي. هڪ ڪارب مان نڪتل ٻـي ٻولي ڪچي سر ۾ ڪاربي جي ڪارگذاري ڏاران ڪا صورت وٺـي نٿي سگهي. تڏهن هي هيڏي مخلوقات، هي هيتريون زمينون، آسمان سج چنڊ تارا خالق ۽ ناهيندڙ ڪان سواءِ ڪيئن نهي سگهيا

فيلسوفن ماده يا هيوليٰ تي پاڙيو آهي. اول تـه مادو ۽ هيوليٰ ڪيئن ايترو وڏيو. جنهن مان مختلف الاوضاع ڪروڙين عظيم ڪرا بنجي ويا.

ياد رهي تہ ڪابہ شي جيڪا وڏي ٿي، جيئن ٻـج وغيره سي پاڻي يا مٽي يا هوا جي ملڻ سان وڏن ٿا. جڏهن تـه ازل ۾ پاڻي مٽي هوا وغيره ڪجهہ ڪونہ هو. پوءِ ايهو مادو ڇـا مان وڌيو ويجهيو. ٻيو تہ ايهو مادو ۽ هيوليٰ بہ پاڻهي ڪيئن پيدا ٿيو؟ جڏهن نـاهيندڙ ڪان سواءِ ڪنهن شيءِ جو نهڻ ناممڪن آهي تہ پوءِ هيوليٰ سواءِ ناهيندڙ جي ڪيئن نهيو. لامحاله تسليم ڪرڻون پوي ٿـو تہ هن دنيا جي هر شيءِ جنهنجا اجزاء يعني حصا ۽ ڀانگا حادث يعني نوان پيدا ٿيل ۽ فنا ٿيندڙ آهن. ۽ جنهن شيءِ جا ڪل اجزيٰ حادث ۽ فاني. سا شيءِ پاڻ بہ حادث ۽ فاني. انهيءَ جو ناهيندڙ اهڙي ذات پاڪ هئڻ گهرجي جو قديم ۽ باقي هجي. يعني هميشه هو ۽ هميشه هوندو. هن ڪائنات ۾ ڪابہ جنس ڪابہ اهڙي شيءِ اسين نٿا ڏسون، جا قديم ۽ باقي هجي. تنهنڪري اسانکي هن دنيا کان ماورا قديم ۽ باقي ۽ حي ۽ قيوم ۽ حڪيم ۽ سميع ۽ بصير رب مڃڻون پوي ٿو. جنهن هن حادث يعني نئين پيدا ٿيل ۽ فنا پذير دنيا کي وجود بخشيو. انسان جي عقل کي انهيءَ مڃڻ ڏاران ڪابہ راهہ گريز نٿي رهي. جيڪڏهن عقل آهي تہ انهيءَ کي مڃڻون ٿي آهي. پلا جي عقل ناهي محض حماقت ۽ سرتاپا سفاهت ۽ حماريت آهي، تہ انهي تي ميار ڪانهي. ميار هوند تي ٿيندي آهي اڻ هوند تي ادا ڪهڙيون مياريون ڪبيون.

حرڪت

هي دنيا جنهن ۾ اسين گهڙيون گهاري رهيا آهيون. هي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهان جنهن ۾ اسين ڪئين رنگ پيا پسون. انهيءَ دنيا ۽ انهي جهان ۾ قدرت جو هي اٽل قانون ڏسي رهيا آهيون ته ڪابه شيءِ سواءِ چورينڌڙ جي چري نٿي سگهي. وڻن جون سنهيون تاريون هوا جي طاقت تي ها ها ۽ نه نه وانگر ڪڏهن اتر ڏکڻ ۽ ڪڏهن هيٺ مٿي ڪنڌ ڌوڻي اقرار ۽ انڪار جا نرمل نظارا پيش ڪن ٿيون.

ڪڏهن ته ايهي تاريون پاڻ ۾ گهراٽيون پايو هيڪ ٻي سان لائون لهيو واندين ۽ چڙن چاندين جا وات پاٽي ڪري رهيون آهن. هڪ هلڪو سڪل پن به ڪنهن چورينڌڙ قوت ڪان سواءِ نٿو چري. نالا ڪيترين شين جا ونون. ڪائنات جي ذري ذري ۾ ايهو قانون جاري و ساري نظر اچي ٿو. ڪابه شيءِ محرڪ ڪان سواءِ متحرڪ نٿي تي سگهي. بيل گاڏي کي ڏگهن جي قوت ڌڏڪ ڌڏڪ ڪري هلائي ٿي. موٽرن لارين ۽ هوائي جهازن کي مشينن جي طاقت شونشات ۽ زونزات ڪرائي هوا ڪاڻ به ڪئين حصا تيز ڪاهي ٿي.

انسان ۽ جانور سالم عضون جي ٻر. پکي ۽ اڏامندڙ جيت پرن جي ڌر (۱) سان هتان ڪان هتي پهچي رهيا آهن. خيبر ميل ڪراچي ڪان پشاور تائين سادا ڏهه سؤ ميل پنڌ ڪري ۳۵ ڪلاڪن ۾ پهچي ٿو. هلائڻ وارن ڪان علاوه هنڌ هنڌ سوين منتظم هن جي نگراني ۾ همه تن مصروف آهن. ايڏي انتظام جي باوجود به ڪڏهن ته ڇهه ڪلاڪ ليٽ. ڪڏهن ته ماگهين ايڪسيڊيٽ ڪري هزارن ماڻهن جا ٻيڙا سير تي چاڙهيو ڇڏي.

اي عقلمند انسان سمجهه ته ويچار ڪر. جڏهن هڪ هلڪو پن به چورينڌڙ ڪان سواءِ چري نٿو سگهي ته پوءِ هيڏيون گهريون پربتون زمين ۽ سج ۽ چنڊ ۽ تارا جيڪي بقول جي - ايم شيد جي ڏهه ارب يا ڏهه پدم سالن ڪان مسلسل گردش ۾ مصروف آهن. سي چورينڌڙ طاقت ڪان سواءِ ڪيئن چري رهيا آهن؟ ۽ ڪنهن منتظم ڪان سواءِ هي هيڏو نظام ڪيئن هلي رهيو آهي؟

(۱)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پلا سٺن هزارن سالن جي انساني تواريخ ۾ ڪڏهن توکي اهڙي ٻه ڪا گواهي ملي آهي ته مثال پندرهين جولاءِ ڪراچي تي هيترن لڳي هيترن منٽن تي سڄ اڀرڻون هو پر ٻه چار ڪلاڪ نه نه ٻاتي منٽ نه نه ٻاتي سيڪنڊ ليٽ ٿي ويو. ايهين تي سگهي ٿو ته تنهنجي واچ جنهنکي يورپي صنعتڪارن پنهنجي ڪمال ڪاريگري سان ٺاهيو آهي ۽ جنهن کي تون چابي هر روز ڏيئي رهيو آهين. انهيءَ کي ٿڌ زڪام يا پاسي جو سور تي پوي ۽ اوها سلويا فاسٽ هلڻ لڳي. پر سڄ ناممڪن آهي ته وقت ڪان پوءِ يا اڳ اڀري.

اي انسان تون ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ جيڪا عظيم قوت ڪائنات جي هنن هھڙين ڳرين يا نسبتاً هلڪين شين کي ڦيرائي هيڏو محيرالعقول ۽ ڏندن ۾ آ ڱريون وجهائيندڙ متحرڪ نظام قائم رکيو اچي انهيءَ کي چو ٿو مڃين؟ مين لائين جي پٽي جي پرسان هڪ گهر ۾ ڪو گڏهه ٻڌل آهي. اوهو روزانه بلاناغي ۽ ساڳي وقت خيبر کي متيندي ڏسي شايد ايها راءِ قائم ڪندو هوندو ته هي ڪو انهيءَ قسم جو جانور هوندو جو روزانه اتان متي ٿو. چو ته هو گڏهه آهي. گڏهه جو پٽ آهي. پر هڪ انسان ۽ انسان جو پٽ انهيءَ کي ايهو وهم ٻه اچي سگهي ٿو ته ايهو ڪو ڊگهو لوهه يا ڪاٺ آهي جو اتفاقي طور سواءِ هلائيندڙ ۽ ڪاهيندڙ جي روزانه متيندو رهي ٿو. خيبر ميل کي ڏسي تنهنجو عقل بيدار ۽ فعال ٿيو ٿو وڃي تون صحيح رائي قائم ڪريو وڃين ته هنکي ڪي هلائيندڙ ڪنهن خاص مقصد سان هلائي رهيا آهن. پر سڄ چنڊ زمينون وغيره هنن هيڏي عظيم شين جي گردش کي ڏسي تنهنجي دماغ تي فالج ڪريو ٿو پئي. موت طاري ٿيو وڃي. اتي تنهنجو عقل اندو ٿيو پوي. ها ايهي ايهين پاڻهي پيا هلن. جڏهن ته پاڻهي سواءِ هلائيندڙ ۽ چوريندڙ جي ڪا شيءِ هلي ۽ چري ٿئي سگهي ته پوءِ اي دلبر دوست تون پاڻ چئو ته ڪائنات جي هنن هيڏين ڳرين شين کي پٺهين روس ٿو هلائي يا ڏاڏهين آمريڪا ٿو هلائي.

خيبر ميل جي هڪ هزار ميلن جو سفر ته هلائيندڙ ۽ منتظمين جي هڪ وڏي گروهه کان سواءِ ناممڪن. ۽ سچ جو هيڪروڙن ميلن وارو روزانون سفر پاڻهي پيو ٿئي. اتفاقي طور ٿي رهيو آهي. ايها ڳالهه توکي عقل ۾ اچي ٿي يا عقل ۽ علم جا ڏاتا ڏئي کو منڪر منحوس توکي بيوقوف ۽ جاهل محض بنائي رهيو آهي. شايد منڪر چوي ته سج ڪٿي ٿو ڦري. زمين ٿي ڦري. هائو ڀلا زمين کي ڪير ٿو ڦيرائي؟ زمين به ته گهٽ هلڪي شيءِ ناهي. جيڪڏهن چوي ته هي نظام خودرو ۽ آٽوميٽڪ آهي. هي سج جي ڪشش جا ڪرشما آهن ته ڀلا بِدَاءِ ته آٽوميٽڪ نظام کي درست ڪري هلڻ جي لائق بنائڻ لاءِ بنائيندڙ نه هوندو آهي ڇا؟ اڙي آٽوميٽڪ نظام درست ڪرڻ لاءِ ته پاڻ وڏيڪ عقل. بهترين ڪاريگر ۽ نهايت اعليٰ منتظم جي ضرورت هوندي آهي. هي اربن پدمن سالن کان مسلسل ۽ منظم طرح سان هلندڙ هيڏي نظام کي تون هلائيندڙ ۽ منتظم کانسواءِ تصور ڪرين ٿو ته پوءِ تنهنجي انهيءَ احمقانه ۽ بهيمانه تصور تي هزار حيف وڏيڪ ڇا چئون.

ماڻهون ته ڪٿي ڪا ننڍڙي واري جي ڏڀ ڏسي ٿو ته به يقين ڪري ٿو ته واءِ واري ڪٽي اتي پهچائي هوندي. واري جي ڏڀ متحرڪ (چرندڙ) ناهي، ساڪن (هڪ هنڌ بيٺل) آهي ته به انهيءَ لاءِ واءِ يا ڪو پيو محرڪ لازمي طرح سان تلاش ڪرڻون پوي ٿو. دنيا جي هيڏي متحرڪ نظام کي ڪنهن محرڪ کان سواءِ تسليم ڪرڻ بيوقوفي ۽ خرمغزي جو ڪمال ناهي ته پيو ڇا آهي؟.

نظام ربوبيت

ڪٽڪ جو داڻو وٽائتي مٽي ۾ ملايو ويو. انساني نگاهه کان پوشيده ٿيڻ شرط قدرت جي پاڪ هٿن هن جي پرورش شروع ڪري ڏني. هن لاءِ لکين خورد بيني جراثيم مسلسل پيدا ٿيندا رهيا، جنکي کائيندي کائيندي ۽ انهن مان غذا حاصل ڪندي ڪندي ٻوڙو ٿيو. ٻوڙي مان بعض اوقات ٢٥-٢٥-٣٠-٣٠- تيلا نڪتا، هر هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تيلي ۾ هڪ شاندار سنگ پيدا ٿيو. ۽ هڪ هڪ سنگ ۾ سو کان وڌيڪ داڻان ٿيا. ۽ هڪ هڪ داڻون سنگ اندر جدا جدا لفافہ جي تہہ ۾ اهڙي حفاظت سان وپڙهيل جو انهيءَ سنگ ۾ ويهہ سال بہ ڪٽڪ رهي تہ داڻان خراب نہ ٿين. پوءِ اوهو ان پيئو. ماني پڪي. تون هڪڙي گراهہ ۾ هزارين داڻان ناس ڪرڻ لڳين. اوهو اَن تنهنجي پيٽ ۾ هضم ٿيو. پهرين وات ۾ چپاڙڻ وقت وات جا سوين غدود هضم جي مدد لاءِ تيزاب اوڳارڻ لڳا. پوءِ معدو آنڊا جيرو پتو لبلبہ (بانقراس ياپنڪرياس) پوري تندهي سان مصروف عمل ٿي ويا. انهيءَ هضم جي تڪميل کان بعد انهيءَ مان صَفرا بلغم ۽ خون نهيا. خون مان گوشت ۽ چربي نهي. انهي ڪاڏي ۾ قدرت ڪيلشيم جا اجزا بہ وديعت فرمايا. جن هڏن کي قوت ۽ توانائي بخشي. رت مان مني نهي. مني مان انسانن جون سهڻيون صورتون نهي راس ٿيون.

اي منهنجا ياءِ ايهو سڀ اتفاقي حادثو آهي؟ ايهو سڄو منصوبو بنائيندڙ کان سواءِ بنيو آهي؟ ايهو سڀ ڪجهہ ايڪسيڊنٽ جي پاڻهي ٿي پيو،

(پيو) مرد ۽ عورت جي اختلاط جي نتيجہ ۾ بنهي جي مني جي هزارن جيوڙن مان بقول ڊاڪٽرن جي مرد جو هڪ جيوڙو بچہ داني جي پر پيچ ۽ ورن وڪڙن وارين راهن ۾ عورت جي ڪنهن هڪ جيوڙي جي پٺيان ڪاهي پيو. ۽ نيٺ انهيءَ کي پهتو. ايهي ٻئي پاڻ ۾ اهڙا آغوشيا جو هڪ ٿي ويا. قدرت عورت جي هر مهينہ ضايع ٿيندڙ رت کي هاڻي سجايو فرمايو . جنهن مان انهيءَ مرڪب جيوڙي جي پرورش شروع ٿي.

قصو ڪوتاه انهيءَ تمان گوشت ڪل هڏيون شڪل صورت مهانڊا بنجي ويا. ۽ هڪ ترو تازه اصل ماڻڪ جهڙو انسان پوري طرح سان نهي راس ٿي. اجهو پاهر اچي ويو. هيڏڙو پتڪڏڙو(۱) پنهنجو سهڻون من موهڻون ننڍڙو منهن (ٽائيني فيس) ڪٽيو اکيون ٽمڪائي رهيو آهي. جيستائين پيٽ ۾ هن دنيا جي ثقيل غذائن،

(۱) ننڍڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هضم ڪرڻ جي قوت پيدا ٿئي. تيستائين انهيءَ ڳاڙهي ۽ غليظ رت کي اڇي سفيد ۽ لطيف ۽ مٺي کير جي شڪل ۾ بدلائي آندو ويو. جتان ٻار چوسيندي ڏاڍيندي متو مهوڙ تي ويو ۽ وڏو پريو تي پاڻکي ڇا ماڻ ڇا سمجهڻ لڳو.

اي برادر ايهو سڀ پاڻهي ئي پيو؟ ايهو سڀ اتفاقي حادثو آهي؟ ايهو ايڪسيڊنٽ آهي؟ جنهن جيوڙي کي خوردبين جي مدد کان سواءِ ڏسڻ مشڪل هو. تنهن مان هي ڀهڙو وڏو خوبصورت عقلمند ۽ بخت بلند انسان خدا نه ٺاهيو ته پوءِ اي ادا ڀلا تون ٻڌاءِ ته ڪنهن ٺاهيو؟ ڪنهنجو ڪٿي نالو وٺ ته فلاڻي ٺاهيو ته آئون انهيءَ فلاني کي ڪٿي مڃان. اي انسان ڇو اڇي اتي بيٺو آهين. ڇو اڇي خطا ٿيو آهين. گمراهي جي به ڪا حد هئڻ گهرجي. صفا ليڪو لنگهي وڃڻ ايها ماڻهپي ڪانه ڇئبي.

(ٽيون) هڪ ڇيچڪو زمين تي ڪريو، جنهن جو وزن به رتيون مس هو اتفاق سان هڪي ڪتان ڪو پاڻي مليو ويو. ڦٽو، وڌيو، ويجهيو. ڏهن سالن بعد ايڏو ٻير بڻجي ويو. جنهنکي وڏي ٽڪي تورجي ته سو مڻ کان به سرس تي وڃي. ايها هن جي ساندي تربيت ۽ پرورش ڪنهن ڪئي؟ زمين ۾ اندر ڪروڙين جيوڙا پيدا ڪري هن لاءِ غذا ڪنهن مهيا فرمائي؟ ۽ ايها غذا پندرهن فوٽ پري ٻير جي ٽارين ۽ پنن تائين ڪنهن پهچائي؟ ڪيئن پهتي؟ ٻير کي وڏي ٽڪي ڏنوسين. نڪو معدو نڪي آندا، نڪي نبضن جون ناليون جيڪي پاڙ کان غذا کي ڇڪي ٽاري ٽاري ۽ پن پن تائين پهچائين. پر ته به غذا ٽاري ٽاري ۽ پن پن تائين پهچي رهي آهي. زمين ۾ لڪيل ڳوڏون (١) ۽ پاڙون. هڪڙي ڏينهن وڍ ڪٽي ته بي ڏينهن پن ۽ ٽاريون سڪڻ لڳنديون. ڳوياڪ بڪ وگهي مري ويون. انهيءَ جي معنيٰ ته زمين مان غذا ڇڪي چوٽي تائين انهن پاڙن پئي پهچائي.

توتن ۽ ڪيترن قسمن جي وڻن ۽ ٻوٽن جي پنن جون ڪنارون جهالر وانگر ڪٽيل. اي رب انهن پنن کي اهڙو خوبصورت

(١) پاڙون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ ٻولائتو ڪنهن ڪٿيو. ايهي ڪهڙا لطيف هٿ آهن. ايهي ڪهڙيون لطيف ڪئنچيون آهن، جيڪي هڪ هڪ وڻ ۽ هڪ ٻوٽي جي هزارن پنن کي ههڙي سهڻي سليقي سان ڪتي رهيا آهن. اسان وٽن جون پاڙون ڪوٽي ڏٺيون. پاڙ جي مٿي ٻاهر ڪيدي خوب جانچي سين- هن ۾ ڪوبہ رنگ ڪونہ هو. اسان اوها مٿي اچي ڪپڙي تي ملي ڏٺي. پر هن ۾ ڪوبہ رنگ نظر نہ آيو.

يا خدا پوءِ انهيءَ وڻ انهيءَ بيرنگ زمين مان ههڙا بهترين دلنشين ۽ نظر فريب ڳاڙها ساوا ڦڪا ڪارا اڇا رنگ ڪٿان ڪڍيا ۽ ڪيئن ڪڍيا؟ جن رنگن مان قسمان قسم رنگن جا گل رنگيا.

اسان وٽن جي پاڙ جي مٿي ڪيدي چکي ڏٺي تہ هن ۾ ڪوبہ مٺاڻ ڪونہ هو. ڪابہ لذت نہ هئي. مالڪالملڪ پوءِ انهن وٽن جي ميون ۾ هيڏو مٺاڻ ڪيئن پيدا ٿيو؟ ايهو مٺاڻ انهيءَ وڻ کي ڪنهن ڏنو؟ ايهو مٺاڻ اها لذت وڻ ڪٿان حاصل ڪئي؟

سنڌڙي سرولي لنگڙو ثمر بهشت انب تا ڪائون تہ ذائقو ۽ لذت لئون لئون ٺاريو ڇڏي. انگورن جي لطيف گر ۾ بيقاعدي کنڊ پيل ۽ لذت اوها جيڪا قبلة العذرا جون سڪون پٽي لاهي. پڇي ڳاچي- ٻوڙي ٻڪي ٿڪاسين ڪوبہ ڊيپو وارو نٿو ٻاسي تہ اسان انهن، ميويدار وٽن کي ڪا کنڊ جي ڪوٽا ڏني. هو ويچارڙا هلي بہ ڪٿي ٿا سگهن. جو چئجي تہ هنن ڊيپو وارن وٽ ڏه ڏه پنڌ ڪري بليڪ تي بہ ڪٽي ٻاتي سير ورتا هوندا يا ڪنهن ڊيپو جو تالو ڀنجي ڪري ڳوٽيون چورائي رکي پنن تي راهي ٿيا هوندا.

سونگهي سونگهي ٿڪاسين. گلن جي ٻوٽن جي پاڙن واري مٽي ۾ ڪابہ خوشبو ڪانهي. پوءِ هي روح ريجهائيندڙ قسمن قسمن جون سرهاٽيون ۽ ونڊل واس انهن گلن جي ٻوٽن ڪٿان آندا؟

هڪڙي هنڌ گدري جو ٻج لڳايو ويو. صرف هڪ انچ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي فاصلي تي ٿوه جوبج رکيوويو. زمين بلڪل ساڳي. ٿوهر ۽ گدري جون وليون پاڻ ۾ ڳرهاٽيون پائيندڙيون پکڙنديون ويون. ميوو ٿوهر جو ڪڙو ۽ گدرو مٺو. زمين جي انهي ۽ هڪڙي انچ مان ٿوهر ڪڙاڻ ڪٿان هٿ ڪئي؟ ۽ گدري جي ول مٺاڻ ڪٿان آندي؟ اهڙي طرح سان ساڳي چلهي ۾ انگور ۽ ليمي جا ٻوٽا پوکيو. هو شربت روح افزا اوڳاريندو. هو سرڪي جا شيشا اوتيندو. الحاصل ته اسانکي لامحاله تسليم ڪرڻون پوندو ته ايها ڪل ڪارستاني ٻوٽن جي ٻجن جي آهي. قدرت ٻج جي رتين يا ماسن ۾ انهن وڻن ۾ سو سال تائين ٽيندڙ سون مٽن ڪائين ۽ پنن ۽ گلن ۽ ميون ۽ رنگن ۽ سرهاڻين ۽ مختلف لذتن ڪي پنهنجي حڪمت بالغ سان ايهين بند ڪيو آهي جنهن تي غور ڪرڻ سان عقل دنگ رهجيو وڃي. طائر فڪر جا پر چٽيو پون ۽ هو حيرت جي بحر مواج ۾ ايهين لڙهيو گم ٿيو وڃي، جيئن ڪنڌ جي چپٽي مهراڻ جي موجن ۾.

شايد اسانجو ترقي پسند اديب جن سائنسدانن جو پڇ ٽيو آهي. انهن سائنسدانن ننڍڙا نفيس برش ۽ مختلف رنگن جا بهترين ٽيوب خريد ڪري وڻن جي گوناگون گلن ۽ پنن تي رنگ جي پالش ڪئي. ۽ گلن ۾ عطرن ۽ سينٽن جي انجڪشنن جي ذريعي دل بهلائيندڙ ۽ سرور بخشيندڙ سرهاڻ ڀري ۽ سنگهاڻ مصري ڪنڌ پتاشن نباتن ۽ ماکي جا ڪروڙين ٽن ڪوهه چاٻان ڪهڙي پر ملڪ جي ميون ۾ ڀريا.

منهنجا دوست تون چئو ته ايهو سڀ واقعي يورپ شريف جي سائنسدانن انجام ڏنون آهي. ماڻهن جا ذهن اڄ سائنسدانن جي نالي ڪان ايڏا ته مرعوب آهن. جو هو اکيون پوري ڪنڌ ڌوڻي چوندا هائو سائين. ايهي. ڪم بيشڪ انهن جاه سائنسدان ڪا ڳالهه ڪدي ۽ وري انهي تي ڪو انسان غور ڪري سو نه. بس اوها ڳالهه تي لوهه تي ليڪو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حيرت انگيز

چون ته يورپ شريف جي ماهرين نباتات جي ڪا ٿولي ستاويهن سالن جي جاکوڙ ۽ گونا گون تجربن بعد پنهنجي ريسرچ مڪمل ڪئي ۽ فيصلو ڪيو ته اوپڙن ۾ به نر ۽ ماديون آهن. نرن جو ٻج هوا جي رستي يا ڪو پکي نر جو ٻج ڪائي مادي وڻ تي وٺ لاهي. انهي ذريعي يا نر وڻن ۽ ٻوٽن جون ٽاريون مادين جي ٽارين سان هوا جي زور تي گسي مادين کي پهچي ٿو. گويا انهن ۾ به شاديون مراديون ۽ شادين کان پوءِ واري عمل تلقيح جو انسانن ۽ حيوانن وارو طريقو چالو آهي. ڳائڻ وڄائڻ آٽيندو ماٺيندو منهنجي گهوٽ بنري کي موڙ ٻڌايان. اهڙن ڳيتن کان سواءِ ئي هنن جا وهانو ٿيندا رهن ٿا. ۽ هنن جون ناريون پنهنجن نرن سان باقاعده شاد ڪام ۽ متمتع ٿيڻ بعد ئي ڦل جين سان ٿين ٿيون. گوياڪ هنن جو اولاد ميوو آهي. جو يا ته ڪچو کهائي تي ڪري پوي ٿو. يا ته پچڻ بعد پوري وقت تي پاسا آجا ڪري رس ڀريو ميوو مالڪ کي پهچائي ٿو.

سائنسدانن پنهنجي دانست موجب جيڪا بهترين معلومات حاصل ڪئي. انهيءَ تي هنن خوشي جي هڪ تقريب ملهائي. ڪو مسلمان به مدعو هو. جڏهن هو پنهنجي ڪاميابي جا گيت ڳائڻ لڳا. تڏهن مسلمان چيو ته سورت ياسين حي هڪ آيت ۾ اسانکي اڄ کان چوڏهن سو سال اڳ قرآن پاڪ ٻڌايو ته پاڪ آهي اوهو رب جنهن سڀ شيون جوڙا جوڙا (نر ماديون) خلقيا. جيڪي شيون زمين مان اپڙن ٿيون انهن ۾ نر ماديون ۽ انسانن ۾ به ۽ جيڪي هو نتا ڄاڻن يعني انسانن جي عقل ۽ نظر کان پوشيده مخلوق انهن ۾ به نر ماديون آهن. سائنسدانن چيو ته جيڪڏهن واقعي ايها قرآن جي آيت آهي ته پوءِ قرآن خداوند پاڪ جو ئي ڪلام آهي. نبي پاڻان ڪونه ناهيو آهي. ڇو ته چوڏهن سو سال اڳ ازين قسم معلومات حاصل ڪرڻ جا ڪي به آلات ۽ ذريعا دنيا ۾ ناپيد هئا. (دو قرآن مصنفئہ ڈاڪٽر غلام جيلاني برق) رب العالمين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي نظام ربوبيت جا ڪهڙا ڪهڙا بيان ڪجن. ڪهڙيون ڪهڙيون مخلوقون پيدا ڪيائين. ۽ انهن کي پنهنجي ماحول مطابق يعني پاڻي وارن جانارن (١) کي پاڻي ۾ رهڻ ۽ وڌڻ ويجهڻ جون ۽ زمين ۾ اندر رهڻ وارن کي زمين ۾ اندر رهي پنهنجا بيپايان نسل وڌائڻ جون قابليتون ۽ صلاحيتون ۽ انهي ماحول سان نهڪندڙ طبيعتون عطا ڪيائين. ۽ انهن کي رزق پهچائڻ جا ظاهر ۽ در پرده ايڏا اڻاهه انتظام فرمايائين جنهنکي عاجز انسان جو عقل آهي ڇا جو پهچي سگهي؟

رب سچ فرمايو ته جيڪڏهن سڀ دريا مس بنجي پون ۽ دنيا جا سڀ وڻ قلم بنجن ۽ رب جون قدرتون ۽ حڪمتون ويهي لکجن ته مس جا دريا ڪٽي وڃن. پر حڪمتون ۽ قدرتون لکجي پوريون نه ٿين. انسان ايهو سڀ ڪجهه ڏسي پوءِ به جيڪڏهن عداوت ۾ ايڏو اندو ٿي پيو آهي جو اچان به الله تعاليٰ کي نٿو مڃي ته پوءِ هو انتهائي درجي جو ظالم آهي. ۽ بيشڪ دوزخ جي عذاب جو جنهکي جزآءَ وفاقآه (ڪافي سزا) چيو ويو آهي. انهيءَ جو پوري طرح سان مستحق آهي. پوءِ چئبو ته واقعي ايهي ماڻهون اوهي آهن جن لاءِ رب فرمايو ته اسان انسانن ۽ جنن مان گهڻان ٿي دوزخ لاءِ خلقيا آهن. جن جون دليون آهن پر سمجهه کان عاري. جن جون اکيون آهن پر ڏسڻ کان بيبهره. جن جا ڪن آهن پر ٻڌڻ کان .وانجيل ۽ محروم. ايهي جانورن وانگر آهن پر اچان به گمراهه. قرآن.

گوياڪ هي اوهائي دوزخي مخلوق آهي. جنهنکي هن دنيا ۾ انساني صورت سان گڏ ظاهر بين اکيون. متاچرا ٻڌندڙ ڪن ۽ متاچري سمجهه ته ڏني وئي آهي. پر حقيقت بين اکيون ۽ حقيقتاً ٻڌندڙ ڪن ۽ حقيقت پڙوه دليون هننکي عطا ٿيليون ئي ڪينهي. هنن تي قضا جو ڪو اهڙو ليکه لکيل آهي جو هننکي دنيا ۾ بهر صورت حماقت. ۽ اند جي اوڙاهه ۾ ۽ آخرت ۾ دوزخ جي آڙاهه ۾ رهڻون ئي آهي.

(١) جاندارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ذخيره اندوزي

ذخيره اندوزي (احتڪار) جيئن حڪومت وقت جي قانون مطابق ڏوهه آهي. تيئن شريعت پاڪ ۾ احتڪار کي ناجائز ۽ ممنوع قرار ڏنو آهي. سو تڏهن جڏهن عوام الناس جون ضرورت واريون جنسون پنهنجي ذاتي فائده لاءِ ڪو ماڻهون پاڻ وٽ ڇهه اٺ مهنا بند ڪري رکي ڇڏي. پر جيڪڏهن ايهي شيون رکجن ٿي تيون رفاه عام لاءِ يعني وقت ضرورت عوام الناس ۾ مفت تقسيم ڪرڻ لاءِ. ته پوءِ اهڙو چڱو ڪم ڪو بيو. ارحم الراحمين رب جنهن مخلوقات کي ڪتم عدم مان منصهٔ شهودتي آندو. ۽ حياتي جي هڪ معين وقت لاءِ هر جاندار شيءِ کي رزق پاڻي هوا ۽ بين ڪيترين شين جو محتاج بنايو. تنهن انهن شين جا تمام وڏا ذخيرا ۾ مخلوقات جي پيدا ڪرڻ کان اڳ ئي پيدا فرمايا ۽ ضرورت پٽاندر مناسب وقت تي انسان کان انهن کان لڪل بيپناهه ذخيرن جي حاصل ڪرڻ جو علم ذريعا ۽ اٽڪلون ۾ مرحمت فرمايون. جاندارن لاءِ ٻهرين ضروري شيءِ هوا هئي. جنهن جا هڪ ئي ٻئن ديائڻ سان پدمين پکا چالو ڪري دنيا کي مختلف قسمن جي هوائن سان مالا مال ڪيو ويو. ٻيو نمبر ضروري شيءِ پاڻي هو. جنهن جي تمام هڪ وڏي ٽانڪي (سمنڊ) ڀري رکي ٿي. جنهن مان سج جي تپش تي ابون بنجي پاڻي هوا ۾ خلط ملط ٿي ويو. جو پوءِ يا ته مينهن جي صورت ۾ وسي يا برف جي صورت ۾ جبلن تي ڪري دريا ۽ نديون بنجي وهڻ لڳو. يا زمين ۾ جذب تي کوهن ۽ ٽيوب ويلن جي ذريعي ٻاهر اچي ماڻهن جانورن پکين ۽ هرقسم جي جيتن ۽ فصلن لاءِ شربت روح افزا يا عرق مروح الارواح بنيو.

ٽيو روشنائي حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ بين ضرورتن پوري ڪرڻ لاءِ انهيءَ پاڻي ۾ بجلي پيدا ڪئي وئي. ۽ ڪڪرن مان بار بار بجلي ڪڙڪا ڪري ۽ پنهنجا تجلا ڏيکاري گويا انسان کي پاڻ ڏانهن خوب متوجه ڪري زبان حال سان چيو ته اي انسان آئون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻي ۾ پوشيده آهيان. مونکي حاصل ڪرڻ لاءِ حيلا هلاءِ. ۽ مون مان انيڪ فائدا حاصل ڪر. پوءِ بجلي کي قبضي هيٺ آڻڻ ۽ ڪارآمد بنائڻ ۽ انهيءَ مان سوين فائدا حاصل ڪرڻ لاءِ انسان کي سڏ پڏ ۽ سوڌي راهه سونهائي وئي، جيئن جو اونداها شهر بقعهٔ نور بنجي ويا. انهيءَ کان سواءِ بجلي پيا بہ ڪروڙن ڪرتب ڏيکاريا.

(چوٿون) رب فرمايو تہ اسان گهوڙا اٺ خچر ۽ گڏهه اوهان جي سواري ۽ اوهان جي بار برداري لاءِ پيدا ڪيا. اوهي بار جنکي هڪ هنڌ کان ٻي هنڌ تائين اوهان نہ پهچائي سگهو ها. مگر تڪليف سان ۽ رب اوهان جي سواري ۽ بار برداري لاءِ اوهي شيون بہ پيدا فرمائيندو. جيڪي اوهان نٿا ڄاڻو. سورة نحل صفحہ ٢٢٢.

يعني ريل گاڏيون موٽرون ٽرڪون هوائي جهاز وغيره ظاهر آهي تہ ايهي شيون نزول قرآن جي وقت واري انسان نٿي ڄاتيون. رب پاڪ فرمائي ٿو تہ انسان لاءِ رب جي نشانين مان هڪ هي بہ آهي تہ اسان انساني ذريات کي ڀريل ٻيڙين ۾ (ڳرن بارن سان ڀرتو ٻيڙين ۾) کنيو ۽ اسان ٻيڙين جي قسمن جون ٻيون بہ شيون سندن سواريءَ لاءِ خلقيون (سورة ياسين)

۽ ٻيڙن جي قسمن جون ٻيون سواريون اچڪلهہ جا جهاز ۽ آبدوز ڪشتيون وغيره آهن. رب فرمايو تہ سندس قبضهٔ قدرت ۾ آهن. دريا ۾ هلندڙ جبلن جيڏا جهاز. (سورة الرحمان)

ظاهر آهي تہ ايهو بيان اچوڪن، هفت منزلہ ياده منزلہ جهازن جو آهي جيڪي واقعي سمنڊ ۾ جبل جو ڏيکاءُ ڏين ٿا. اهن پهو پانئجي تہ ڪرڪو جبل ترندو اچي. ورنہ اڳوڻين ٻيڙين ۽ غوزابن جي پاڻي کان ٻاهر نظر ايندڙ ديوار جا ٽن يا چئن فوٽن کان وڌيڪ ڏٺي نٿي سگهي. انهيءَ کي جبل سان تشبيه ڏني نٿي سگهجي.

هاڻي عرض ڪرڻون هي آهي تہ جڏهن مالڪالملڪ ذوالجلال والاڪرام رب کي موٽرون لاريون ريل گاڏيون هوائي جهاز پاڻي وارا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهاز ناهڻان ٿي هئا ۽ پنهنجي قدرت جو ايهو ڪمال عالم انسانيت کي ڏيکارڻون ٿي هو ته انهيءَ لاءِ ڪوئلن ۽ مختلف قسمن جي تيلن جا ايڏا عظيم ذخيرا به زمين جي اندر اڳي ئي پيدا ڪري محفوظ رکيا هئائين. جو دنيا ۾ هرروز پدمين ٽن پيٽرول ۽ پيا تيل ۽ ڪوئلا صرف ٿين ٿا. پر ڪوٽ نتي اچي، ۽ جنهن ملڪ مان ايهو بلائيڪ گولڊ (تيل) برآمد ٿيو سو ڪروڙ پتي ارب پتي پدم پتي ڪان وڏي نيلن پتي يا اڃان به ڪا ٻي پتي بڻجي ويو.

رب ڪي انسان گهڻان ڪرڻان هئا ۽ آبادين ۽ پوکن جي وڏي وڃڻ سبب جنگلات جو گهٽجي وڃڻ ناگريز هو. جهنگ جي ڪاٺين جي ناياب ٿيڻ واري صورت ۾ رڌڻ پڪي لاءِ ڪائنات جي منتظم اعليٰ ڪاٺين جو نعم البدل سوئي گيس به اڳي ئي پيدا ڪري زمين جي گهراين ۾ محفوظ فرمائي ڇڏيو هو. جو اڄ جيئن جيئن ضرورت پوندي اچي ٿي. تيئن تيئن گوياڪ انسانن جي ڪن ۾ ڪوڪوڪ پيو ڏي ته فلاڻي هنڌ سوئي گيس آهي. وارو ڪريو ڪيو. سائنسدانن کي رب اهڙي ميٽر ناهڻ جو عقل عنايت فرمايو، جنهنجي سڄي تيلن ۽ گيسن جي لڪل ذخيرن جي نشاندهي ۽ غمازي ڪري ٿي. ۽ تيل ۽ گيس سائنسدانن ڪونه ناهيا. اوهي اڳهر ئي مالڪ الملڪ هڪ رٿيل منصوبه جي ماتحت ضرورت جي وقت اظهار ڪرڻ لاءِ ناهي ڍڪي ڇڏيا هئا.

الحاصل ته ايهي ذخائر به رب جي نشانين مان عظيم نشانيون آهن. آهي ڪو جو سمجهي؟ آهي ڪو جو عقل ڪان ڪم وٺي؟ مٽي ۽ مغز جو چار سير بار جيڪو خوامخواه ڪٽيو پيو هلجي. آهي ڪو جو انهيءَ کي سجايو ڪري ۽ انهيءَ مان فائدو حاصل ڪري. مثال ۾ هڪ هنڌ ڪنهن شادي جي موقعي تي هڪ لک مائهون اچي جمع ٿيا آهن. پڻ پڻ ڏينهن مسلسل دعوت آهي. دعوت وارن ماڻهن لاءِ هزارين مڻ چانور سوين مڻ اٽو جمع ٿيل آهي. رڌڻ پڪي لاءِ هزارين مڻ ڪاٺيون گڏ ٿيل آهن. گوشت لاءِ ڦندرون ۽ ٻڪرو. حلوي ۽ زردي لاءِ ڪنديون ۽ گيهه چاءِ جا پڻ ڪوپ ڪتليون ٽانو ٽڪا ديڳيون مزمانن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ويھڻ لاءِ شاميانان شب باشي لاءِ ھنڌ بسترا کٽولا رڌڻ لاءِ ديڳيون ۽ ڪم وارا ماڻھون.

الحاصل تہ سڀڪا مطلوبہ شيءِ وافر مقدار ۾ اڳي ئي جمع ٿيل آھي. ۽ پوري وقت تي ھرڪا شيءِ ھرھڪ کي ملي رھي آھي. ھاڻي ڪوبہ انسان ايھين چئي سگھندو تہ ايھو سڀ ڪجھ اتفاقي حادثو آھي. ھيڏو وڏو اجتماع ۽ انھيءَ عظيم اجتماع لاءِ ھيڏو عظيم معقول ۽ مربوط انتظام سڀ ڪجھ ايڪسيڊنٽ طور ازخود ٿي پيو آھي. ڪو ماڻھون جو ڦر تہ ايھين چئي نٿو سگھي. بلڪ سڀڪو عقلمند انسان يقيني ۽ حتمي طرح سان ايھين چوندو تہ ايھو داعي ھڪ تہ تمام ڪو وڏي ھلندي پڄندي وارو ماڻھون آھي.

پيو تہ ايھو ماڻھون ڪو وڏو ڏن پرور آھي ۽ ڪو نھايت عقلمند دور انديش عالي دماغ ۽ قابل انسان بہ آھي ۽ انھيءَ سان گڏ بھترين منتظم بہ آھي، جنھن سڀڪا گھربل شيءِ گھرج کان اڳي ئي مھيا ڪري ڇڏي آھي. ھي دنيا جو ھيڏو وڏو ڪاج ۽ انھيءَ ۾ ھر طرح جا اعليٰ کان اعليٰ انتظامات ڏسڻ کان پوءِ بہ اسين ايھا راءِ قائم ڪريون تہ ڪاج جو ڪوبہ ڏڻي سائين ڪونھي، ماڻھون پاڻھي آيا، مطلوبہ ڪاڏا ۽ ڪل سازو سامان ازخود ٿي پيا تہ ايھا محض اره زورائي بيشرمائي نالائقي ۽ نياڳ جي نشاني آھي. اي انسان، انسان ٿي، ماڻھون آھين، تہ ماڻھون جو ڦر ٿي. ٿلھو مينھن جو ڇيٽون نہ ٿي. سچ، قبول ڪر تہ ھي ھيڏو وڏو ڪاج حڪيم ۽ خبير ۽ بصير ۽ قدير ۽ حي ۽ قيوم رب جو ڪوٺايل آھي. ۽ اوھوئي ھن دنيا جو منظم اعليٰ ۽ مدبر الامور آھي.

سچا خواب

ھڪ تہ انسان ڪيترائي واھيات (اضغاث احلام) خواب ڏسي ٿو. انسان جو تصور ۽ قوت متخيلہ ڪانڪا صورت بنجي خواب ۾ رنگا رنگ واقعات ۽ ڪيفيات ۽ مناظر پيش ڪري ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايها صورت خارج از بحث آهي. اسانکي سچن خوابن بابت عرض، ڪرڻون آهي. هونءَ ته سيڪو سچار ۽ متشرح ماڻهون جنهن جي دل هڪ حد تائين دنيا جي ناپاڪ آلائشن کان پاڪ آهي. روزمره جا درپيش ايندڙ اهم ۽ غير اهم واقعا لازمي طرح سان خواب ۾ ڏسي ٿو. پوءِ ڏينهن جو ڪجهه به وهي واپري ٿو تنهنکي هو هن عالم شهود ۾ گوياڪ ٻي دفعي ڏسي رهيو آهي. ڪهڙو به نئون ۽ حيرت‌انگيز واقعو رونما ٿئي ته هن لاءِ تعجب خيز ناهي. بلڪ جهڙو ڪر ٻڌل سڻل ۽ ڏٺل وائٺل يا هيئن چئجي ته ساڳي فلم جو پيو شو پيو ڏسي. يا پڙهيل ڪتاب کي پيو پيرو پڙهي رهيو آهي. انهيءَ صورت متعلق به اسانکي بحث ڪرڻون ناهي. آئون سچن خوابن جو اوهو قدر مشترڪ واضح ڪرڻ چاهيان ٿو. جيڪو هر نيڪ و بد ۽ مسلمان ۽ ڪافر واضح صورت سان ڏسي ٿو. ۽ هوبهو اوهو واقعو سالن کان پوءِ بيداريءَ ۾ ڏسي دنگ رهجيو وڃي ۽ حيرت ۾ ٻڏيو وڃي.

هڪ مثال

مون خواب ڏٺو ته چوڏهين تاريخ جا پنج چنڊ هيڪ ٻئي پنيان ٿوري ٿوري فاصلي تي آسمان تي ناسويا بيٺا آهن. آئون حيرت مان انهن ڏانهن نهاري رهيو آهيان. اتي ڏي انهيءَ ڏي خواب جي حالت ۾ پر ۾ بيٺل هڪ ماڻهون مونکي چوي ٿو ته انهيءَ جو تعبير ايهو آهي ته توکي پنج پٽ ٿيندا. يعني تعبير جيڪو بيدار ٿيڻ بعد ڪبو آهي. سو به خواب ۾ ڏ-ي ڇڪو. بيداريءَ بعد مون اوهو خواب ۽ تاريخ پنهنجي بياض تي لکي ڇڏي‌مونکي هڪڙو ڪمزور ۽ نحيف‌البدن فرزند اڳي ڏي هو ۽ ڪيترا اولاد وري به ويا هئا. انهيءَ خواب کان پوءِ پنج پيا فرزند انبتهم الله نباتاً حسناه بفضل حضرت حق جل و علي شانه يڪي بعد ديگري، تشريف فرما ٿيا. خواب ڏسڻ بعد پوري پندرهين سال خواب جو تعبير مڪمل ٿيو. يعني پنجون‌نمبر فرزند به اکين جو نار ۽ دل جو قرار بنجي جلوه افروز ٿيو. انهيءَ کان پوءِ يارهن سال پيا بـــ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گذريا آهن ته ڪوبه اولاد نه ٿيو آهي.

هاڻي سوال ايهو آهي ته منهنجي اولاد جي ايندڙ پنجويهن سالن جي هھڙي صحيح ۽ سچي تقويم ڪنهن ناھي پيش ڪئي. جيڪا ڳالهه ڪوبه جوتشي نجومي يا انهن جو ڏاڏو به نٿي ٻڌائي سگهيو. سا مون جهڙي ڏيهن جي ڏڏ ڪي ڪنهن ڏيکاري ۽ نقش برسنگ ڪري ڇڏي. ايتريقدر جو پوري اطمينان ســان ۽ علي بصيرة پيو چوان ته مونکي هيترا پٽ ٿيندا. پوءِ ڪونه ٿيندو. انهيءَ قسم جا واقعات تلاش ڪيا ويندا ته هزارين ليندا. مسلمان ته مسلمان. پر ڪافر به اهڙا سچا خواب ٻڌائيندا. جو اصلي ڏندن ۾ آڱريون پيو وري چا؟ حديث پاڪ ۾ آيو آهي ته نبي پاڪ جي وصال بعد وحي ختم ٿي ويندو. ۽ مبشرات (سچا خواب) باقي رهندا. جن جي ذريعي رب پاڪ پنهنجن بندن کي جڏهن چاهيندو. ايندڙ واقعات بابت خبرون ڏيندو رهندو. پلا اوها ڳالهه جيڪا اڄ کان ١٥-٢٠-يا-٣٠-٤٠- سال پوءِ ٿيڻي آهي ۽ ڳالهه به اهڙي جنهن جي واقع ٿڻ جو انهيءَ ماڻهو کي ڪر واهم به دل تي نٿي اچي سگهيو. سا آخر هن ماڻهون کي خواب جي صورت ۾ ڪنهن چٽي ڪري ٻڌائي. لاريــب ايهو ٻڌائيندڙ عالم الغيب والشهادة رب آهي. جنهن پاڻ اوها ڳالهه .قدر فرمائي. ۽ پاڻ پنهنجي بندي کي پنهنجي تقدير ۽ اٽل ارادي کان آگاه فرمائي بندي کان پنهنجي هئڻ. پنهنجي ربوبيت ۽ قدرت جو اعتراف ڪرايو. انساني روح مستقبل جا ١٥-٢٠ سال اڳتي وڃي عالم مثال ۾ پهچي. انهيءَ وچر جو ڪجهه به ٿيڻون آهي. سو ڏسـي آيو. تنهن جي معنيٰ ته جو ڪجهه به ٿيڻون آهي. سو اڳ ۾ ئي ٿيل هڪ رٿا ۽ سٽا مطابق ٿيڻون آهي. فلم ۾ تصويرون اڳي ئي پريل آهن. هاڻي هتي بجلي فقط هننکي چٽو ۽ پڌرو ڪري رهي آهي. ايهو رٿا ڪندڙ رحمان رب آهي. ايهو سٽا ڪندڙ صاحب سبحان آهي. جنهن جي مجڻ لاءِ ماڻهون مجبور آهي. ۽ جهنگ جو مرون انهيءَ مجڻ کان معذور آهي.

مائي وسندي هئي به بي‌نماز. اخلاقن جي به چڱي ڪانه هئي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيو ويو ٿي تہ لونڊيباز آهي. چيو ويو ٿي تہ هن وٽ جيڪو آيو سو اگهيو. هڪ نيڪ انسان ڪيس تمام گهڻو چيڙايو. چئي بدبخت منحوس پوڙهي اچي ٿي آهين. اجان بہ مردار عادت نٿي ڇڏين؟ چيائين آئون سڀ ڪجهہ سمجهان ٿي. پر مئا اچا پٽڪا ٻڌيو اچيو سوال ڪن. پوءِ مونکي حيا پئجيو وڃي. پوءِ ڪٽيو پنهنجو سرڪڙو ڪريان. انهيءَ وسنديءَ خواب ڏٺو تہ مونکي بگهڙ ٿو کائي. ماڻهن ڪيس ڏاڍا دلاسا ڏنان تہ فڪر نہ ڪر. شيطاني خواب آهي. ٻن ٽن ڏينهن اندر سندس نوجوان سپوٽ ۽ ڪمائيندل پٽ کي تپ آيو. سرسام ٿيو. رضا ڪري ويو. مائي وسندي باقي رهيل زندگي سال ٻہ سال پٽ جي فراق ۾ روئيندي رڙيون ڪندي گذاريا. سڀ ڳالهيون وٽانس ڇڏائجي ويون. اهڙا واقعا لکون ٿا تہ هي ڪتاب خوابنامون بڻجيو ٿو وڃي.

الحاصل تہ سڄي دنيا تہ اتفاقي حادثو ناهي. پر دنيا جو هرهڪ حادثو بہ اتفاقي ناهي. سڀ ڪجهہ هڪ باقاعده رٿيل پروگرام مطابق ٿي رهيو آهي. دنيا نڌڻڪي ناهي. ڌڻيڪي آهي. ۽ اوهو ڏٺي ڪابہ نعمت يا نقمت جيڪا ڪنهنکي ڏيڻ چاهي ٿو. سو جيڪڏهن چاهي ٿو تہ انهيءَ مصيبت يا موهبت جو واقع ٿيڻ کان ٿورو وقت يا تمام گهڻو وقت اڳ ئي اطلاع بہ ڪريو ڇڏي. آهي ڪو سمجهڻ وارو؟ آهي ڪو غور ڪرڻ وارو؟

شاهديون

مون لنڊن جو شهر ڏٺو ناهي. پر ٻڌڻ کان وٺي اڄ تائين ٻڌندو اچان ٿو. تہ لنڊن واقعي هڪ تمام وڏو شهر آهي. جتي غيرت شرافت ۽ حيا کان سواءِ ٻي سڀڪا شيءِ دستياب آهي. شهر ۾ ريل گاڏيون زمين جي اندر ٽيون هلن. ۽ انهن جي اجان بہ هيٺان پيون ريل گاڏيون هلن ٽيون وغيره باوجود يڪ شهر مون نہ ڏٺو آهي. پر جڏهن تہ انهيءَ شهر جي موجود هئڻ جي خبر تواتر کي پهتل آهي. تڏهن انهيءَ شهر جي هئڻ ۾ ڪوبہ شڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باقي نہ رهيو آهي۔ ۽ انهيءَ شهر جي هئڻ جو علم يقين جي آخري درجہ تي پهتل آهي۔

الحاصل تہ اوي سوي جون گواهيون خواص ۽ عوام جون چشم ديد شاهديون جيڪڏهن تواتر جي حد کي پهتل آهن. تہ ايهو بہ دليل قاطع ۽ برهان ساطع آهي سڄي دنيا چوندي تہ هي ڪم هنيئن آهي۔ اسان اکين سان ڏٺو آهي۔ پوءِ جيڪڏهن ڪو هڪڙو لنڊين جو ڪاڏل ۽ پيٽ بلا جو سونگهيل چوندو تہ نہ سڄي دنيا ڪوڙي آهي۔ نہ ڪي نو ڪوٽ. آئون ئتان ميان. تہ انهي هڪڙي نالائق نابڪار جي نهڪار ظاهر ۽ باهر حقيقت جي پايہ ثبوت کي متزلزل ڪري ئتي سگهي۔

حضرت رب العزت جل مجده جي وجود لاءِ بدو آفرينش کان انسان ذات جو اوهو مقدس ۽ عظيم گروهہ جنهن جي سچائي تقدس راست بازي ۽ اعليٰ اخلاق دوست تہ دوست پر دشمنن وٽ بہ تسليم ٿيل آهي۔ يعني دنيا ۾ آيل لکين نبين چشم ديد گواهيون ڏنيون آهن۔ پاڪ پيغمبرن نہ فقط خداوند تعاليٰ وتقدس جي ذاتي نور کي ڏسڻ جي نلهي زباني دعوا ڪئي۔ پر پنهنجن لکها پوئلڳن کي ڏيکاريو بہ۔ هن دنيا ۾ هي ظاهر بين اکيون سيڪا اوها شيءِ ڏسي سگهن ٿيون. جنهنکي ڪو نہ ڪو رنگ آهي۔ جنهن شيءِ کي ڪوبہ رنگ ناهي۔ سا انسان هنن ظاهر بين اکين سان ڏسي نتو سگهي۔ گل يا عطر مان خوشبو پنهنجي محبوبانه رفتار سان هوا جي ڪلهن تي سوار ٿي هلندي اچي انسان جي نڪ ۾ داخل ٿئي ٿي۔ ۽ پوءِ مغز تائين پهچي دماغ کي حجلہ عروسي وانگر معطر ۽ معنبر بنائي ٿي۔ پر انسان هنکي نتو ڏسي۔ چو تہ هڳاءَ (۱) ۽ هٻڪار جو ڪوبہ رنگ ناهي۔ ۽ آواز هوا جي لهرن تي برق رفتاري سان جيئن هليءَ جو پڇايل ڪئو تکو ۽ ازم مان پنهنجي پر ۾ گهڙي ٿو وڃي. اهڙي طرح زور سان ڪن ۾ ڊريو پئي۔ پر انسان انهيءَ کي نتو ڏسي سگهي۔ توڻي جو هو ڪنن کي گهايل ڪريو وجهي۔ پر اکين کي پاڻ پسائڻ جي منجهس

---

(۱) خوشبو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪانہ صلاحيت ڪانهي، چو تہ هو بيرنگ آهي، پر خود هوا بہ پلي ڪٽي اهڙي زوردار هجي. جا انسان کي ابتو ڪيرائي ڇڏي پر جيڪڏهن هن ۾ متي مليل ناهي. جهڙي طرح سان سمنڊ ۾ ايندڙ هوا جا طوفان، تہ اوها بہ نظر نتي اچي، چو تہ هنجو ڪوبہ رنگ ناهي. رب جي ذات جيڪا ڪنهن بہ رنگ کان مبرا ۽ منزه آهي، تنهنکي هي ظاهري اکيون تہ برابر نہ ٿيون ڏسي سگهن، پر هڪ پاڪ ۽ پاڪ روح جون اکيون سندس ذاتي نور جي مشاهدن مائڻ ۾ محو ۽ مصروف رهن ٿيون.

اپٽان تان انڊيون پوريون پرين پسن
وڃيو روز رسن حبيبائـــي حجـــري. شاه

هڪ تہ شاهديون. لکن ماڻهن جون، پيو تہ اوهي لکہ بہ اهڙا، جن مان هڪڙي هڪڙي جي هڪ هڪ اکر تان لکہ لکہ صدقو ڪجن. اسانجي پيغمبرؐ پاڪ ﷺ دنيا جي پين بادشاهن سان گڏ هر قل شاهہ روم ڏانهن بہ قاصدن هٿ اسلام جي دعوت موڪلي هئي. خط پڙهڻ بعد بادشاهہ حڪم ڪيو تہ انهيءَ نبوت جي دعويدار جي مخالفن مان ڪو اسان جي شهر ۾ آيل هجي تہ انهيءَ کي حاضر ڪريو. چنانچہ قريش مڪي جي سردار ابوسفيان کي جو واپار جي سانگي آيل هو، حاضر ڪيو ويو. ابوسفيان اڃان حضرت ۽ رضي الله تعاليٰ يعني مشرف بہ اسلام نہ ٿيو هو. ابوجهل جي پهرين بدر واري لڙائي ۾ مردار ٿيڻ بعد جيڪي بہ ڪافرن جون ڪاهون ۽ حملا ۽ جنگيون ٿينديون رهيون، انهن ۾ ڪفر جي قافلي جو ڪاهيندڙ سپہ سالار ۽ اڳواڻ ابوسفيان هوندو هو، بادشاهہ ابوسفيان کان سوال پڇيا ۽ جواب طلب ڪيا ۽ مسلمانن کي چيو تہ هي جيڪڏهن ڪا غلط ڳالهہ ڪري تہ اوهان مونکي ٻڌائجو. بادشاه جو هڪ هڪ سوال ۽ سوالن جيٰ جوابن مان ڪڍيل نتيجا حيرت‌انگيز ۽ ديدوشنيد آهن. گفتگو ختم ٿيڻ تي چيو اٿس تہ ايهو واقعي برحق ۽ سچو نبي آهي. جنهن تخت تي اڄ آئون ويٺو آهيان عنقريب انهيءَ جو مالڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيندو. سچو مذاڪرو نهايت ئي معنيٰ خيز آهي. پر اسين فقط هڪ سوال کي ٿا وٺون. بادشاهه پڇيو ته ايهو ماڻهون يعني نبوت جو مدعي جنهن اوهان جي شهر مڪي ۾ اوهان سان گڏ ٽيونجاهه سال گذاريا آهن. سو رواجي طرح سان يعني عام دنيوي معاملن ۾ ڪوڙ ڳالهائيندڙ آهي. يار سچار آهي؟ ابوسفيان جواب ڏنو ته هو سچ ڳالهائيندڙ آهي. اسان هن جو ڪوڙ ڪڏهن به ڪونه ڏٺو. بادشاهه چيو ته جنهن سڄي ڄمار ۾ ڪنهن انسان تي به ڪوڙ نه هنيو. سو پنهنجي رب تي، ڪيئن ڪوڙ هڻندو. اچان هڪڙو ٻيو واقعو گوش گذار فرمايو. بدر جي لڙائي شروع ٿي چڪي آهي. اپرا ڏٻرا پوڙها مريض ۽ ڪي ته ڇوڪرا سي به ڪل ٿي ٣١٣ سو تيرهن مسلمان مرتا مرتا ڪيا نه ڪرتا. جي مقولي وانگر هڪ هزار جي مسلح جنگ آزموده ۽ مشهور نبرد آزما ڪافر پهلوانن جي اڳيان رب جي آسري تي سينو سپر ڪري بيٺا هئا. هڪ طرف ڪان بهادري هئي. زور ۽ طاقت هئي. پٽ ۽ مٽ هئي. تعداد جي گهڻائي ۽ خوفناڪ هٿيارن جو گهمنڊ ۽ غرور هو. ٻئي طرف سچي رب جي توڪل ۽ سچي رسول جي محبت ايرن ۽ ضعيفن جا هڪڙي هنيين مان ويهه هنيان ڪري ڇڏيا هئا.تراڙيون هلي رهيون هيون. ڏڙن تان سسين جا بار هلڪا ٿي رهيا هئا. ڪافر فوج جو اڳواڻ ابوجهل پنهنجي فوج جي اڳيان حسب دستور اچي بيٺو آهي. ۽ مسلمانن جو محبوب پيشوا مسلمانن جي اڳيان جلوه افروز آهي. ابوجهل سان ڪو مڪي ڪان ٻاهريون عرب سردار به پنهنجي جانباز پهلوانن سان گڏ آيل هو. انهيءَ جڏهن محبوب ڪريم ﷺ جو منهن مبارڪ ڏٺو جنهن مان نور جون تجليون ۽ انوار الاهي جون لاٽون اڏامان ڏئي نڪري رهيون هيون. اهڙي پاڪ ۽ محبوب صورت هئي جنهن جهڙي اڳ نه پيدا ٿي ۽ نه هن ڪان پوءِ پيدا ٿيڻ ممڪن هو.

ناز منجهارا نڪري جڏهن پرين ڪري ٿو پنڌ
پون پٺ بسم‌الله چئي ۽ راهه چمي ٿي رند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اپيون گهٽي ادب مان حورون حيرت هنڌ
سائين جـو سوڳند ساڃـن سيڻاڻ سهڻو (شاهه)
سهسين سڄڻ ايـري ۽ چـوراسـي چنڊن
بـا الله ري پرين سـي اونـداهـي پـائيان

غير مسلم عرب سردار حيران ٿي ويو ۽ بي اختيار رڙ ڪري ابوجهل کي چوڻ لڳو ته ميان اوهان هن ماڻهون کي ڪوڙو ٿا چئو. اوهين هنکي ڪوڙو ٿـا چئو. ابـوجهل تو هنکي چوي ته و الله لا نڪذب محمدا ولا کن نکذب بما جاءَ به. الله جو قسم ته اسين محمد کي ڪوڙو نٿا چئون. پر جيڪو دين آندو اٿس اوهو دين ڪوڙو آهي. هيهي هيهي. حضرت هوت حبيب جي سچائي جو گواه الله آهي. الله پاڪ جا ملائڪ آهن. ڪائنات جو ذرو ذرو سندس سچائي جو شاهد عدل آهي. پر ابوجهل جهڙي خونخوار ۽ غليظ دشمن جي گواهي ۽ سابه اهڙي وقت ۾ جڏهن معرڪه ڪارزار پوري طرح سان گرم آهي. ۽ هو رت جو پياسو آهي ۽ گهٽي ڪاوڙ مان پنهنجين پانهن کي چڪ هڻي رهيو آهي انهيءَ وقت ۾ ته هو پليت چوي ها ته ها ها ڪوڙو آهي. پر نه محبوب جي پاڪ ڪيريڪٽر جو هن تي ايڏو زبردست سڪو چميل آهي. جو قسم به لات ۽ عزا ۽ هبل جو نه سچي الله جو قسم کڻي چوي تو ته ايهو ڪوڙو ناهي. انهيءَ کي اسين ڪوڙو نٿا چئون. البته سندس آندل دين ڪوڙو آهي. انهيءَ اهڙي وقت ۾ ابوجهل جهڙي ڪتيل دشمن جي انهيءَ گواهي ۾ عقل وارن لاءِ عبرت جو سامان سمايل آهي. آهي ڪو غور ڪرڻ وارو؟ آهي ڪو سمجهڻ وارو؟ اسانکي رب پاڪ جي وجود جي انهيءَ هوت حبيبي شاهدي ڏني. جنهنجي ڪنهن بـ فرمايل هڪڙي حرف ۾ بـ ڪوڙ جو ڪو معمولي شائبو به ناممڪن آهي. نه فقط پاڻ ڏسي چيائون. پر پنهنجن لـکن اصحابن کي رب جي ذات ڏيکاري گواهه بناياڻون اڄ تائين سندس امت جا ڪروڙين غوث قطب مجدد محي الدين نجبا نقبا ۽ عام اولياء روحاني اکين سان ڏسي شاهديون ڏئي رهيا آهن. ايهي انبيا ۽ سندن اصحاب ۽ سندن امت جا اولياء اوهي آهن جن مان فقط ڪو هڪ به شاهدي ڏئي ها ته انهيءَ ۾ شڪ جي ڪابه گنجائش

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ رهي ها.

هتي تہ اهڙا لک ڪروڙ شاهد آهن. هتي شڪ جو سوال ئي ڪونہ ٿو پيدا ٿئي. شڪ جو وجودئي ڪونہ ٿو رهي. البتہ ڪنهن شقي ازلي ابدي جي شقاوت رهي ٿي. انهيءَ جو علاج منهنجا ادا اسان کان زور آهي. نياڳ جو علاج بقراط ۽ جالينوس بہ ڪونہ ٻڌايو.

الحاصل تہ جيڪڏهن متواتر خبر ناقابل ترديد حقيقت ۽ روشن دليل ۽ برهان قاطع آهي تہ رب جي وجود ۽ هئڻ واري خبر کان وڌيڪ متواتر ۽ معتبر خبر ٻئي دنيا ۾ نہ ٿي آهي. نہ ٿي سگهي ٿي. رهيو هي سوال آهي تہ پوءِ ڏسجي ڇو نٿو؟ منهنجا ياءُ ڏسڻ ڪو دليل ناهي. اسانجون اکيون. اسانجي نظر ۽ نگاه اسان کي آلو بنائڻ ۾ هڪ هنڌ نہ پر سون جاين تي ڪوبہ دقيقو فروگذاشت نہ ٿيون ڪن. شعائہ جوالہ کي ونو. هڪ ڪاٺي جي ڇهنب ۾ چڻنگ يا ٽياندي لڳل آهي. انهيءَ کي زور سان ڦيرايو. اکيون سنهن ساک ڏيڻ لاءِ تيار ٿي ٻيهنديون تہ ايهو سچو دائرو يا نصف دائرو يڪو ٽاندو آهي. زمين جي ڇيهہ تي نهاريو. اکيون چونديون ههڙو سنهن. ههڙو قسم. تنبو وانگر آسمان جا هيٺيان ڪنارا زمين تي پهتل آهن. خود آسمان جو وجود انساني نگاه جي انتها تي نظر ايندڙ نيرو رنگ. اکيون جوڻ ٿيون گهوڙا مونکي پلايو چوٽا. ايهوئي خود آسمان آهي. هزار پيرا چئو تہ سوا بہ ڪروڙ ميل پري آسمان جو نظر اچڻ ممڪن‌ئي ناهي. صرف اڌ ميل تي بتي يا گولو رکو تہ اندرين روشنائي نظر ايندي ٻاهريون شيشو ڪونہ ڏسي سگهبو. ايهو آسمان ناهي. ايها نظر جي انتها آهي. اکيون شدت ڪري ٻيهنديون تہ نہ ايهو آسمان آهي. پوءِ جيئن پوڙهو مڙس پنهنجي نوجوان زال جي اڳيان نہ ٽينڊي ۽ نہ ٽيٽي ڳالهہ لاءِ ڪنڌ ڌوٽي هائو ڪري ٻيهندو. هائو نہ ڪندو تہ ويندو بہ ڪيڏانهن؟ تيئن انسان بہ پنهنجي محبوب اکين جو انگل سهي قبول ڪري ٿو تہ ها واقعي ايهوئي نظر ايندڙ آسمان آهي. تارا ڏسو. اکيون چوڻ ٿيون ايهي بلڪل ننڍڙا آهن. ايهي نيري رنگ جي اطلس تي سونهري ستارن جو ڪم ٿيل آهي. لک پيرا چئو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ته نه ايهي تمام وڏا آهن- سائنس هيئن تي چوي. اکيون چونديون ته ڏوڙ سائنس جي منهن ۾. ايهي آهن ايڏڙا ننڍڙا- انسان کي ايهو به ميڄڻ نئي پوي ٿو. اکيون محبوب ٿيون ته محبوب جي ڳالهه ڪيئن نه ميڄجي.

الحاصل ته اکيون ڪو دليل نه آهن. اکيون اسانکي ڪيترين جاين تي فريب ڏين ٿيون دليل عقل آهي. عقل رب جي ذات جون گواهيون ڏي ٿو.

انسان

رب العزت جي قدرت ڪامله جي بي پايان نشانين مان اشرف المخلوقات انسان ذات جو وجود به هڪ وڏي نشاني آهي. هر هڪ انسان بذات خود هڪ هلندڙ ڦرندڙ ڪائنات آهي. ظاهر بين شاعرن پنهنجي سطحي نظر سان ڏسي محبوب کي سرو آزاد يعني زمين ۾ ڪتل ڳتل ۽ پاءِبند نه بلڪ بلحاظ سڌي قد ۾ هموار جسم جي هلندڙ ڦرندڙ سرو چيو آهي. ڪاش هو ڪجهه غائر نظر سان ڏسن ها. ڪاش هو انسان جي داخلي محيرالعقول نظام ربوبيت ۽ اندروني لامحدود انتظامات کي پرجهن (۱) ۽ پسن ها ۽ جيڪڏهن ايهين ڪن ها ته بجائي سرو آزاد جي انسان کي پوءِ توڻي جو هو جمال جهان آرا ۽ حسن عالم افروز جو حامل نه به هجي ۽ توڻي جو هو ڇبو ڦڏو ڳڪو نڪ ٽلهو چپ ٻولو ڪارورنون ۽ موڳ جهڙو هجي. ته به هنکي آزاد ۽ هلندڙ ڦرندڙ ڪائنات جو لقب ڏين ها. انسان جو اعصابي نظام (نروسز سسٽم) جنهنجو مرڪز (سينٽر) دماغ آهي. انهيءَ جون هڪ هزار نه بلڪ ڪئين هزار تارون انسان جي سڄي بدن ۾ ايهين پکڙيل آهن. يا هيئن چئجي ته انسان جو سڄو وجود انهن تارن سان ايهين واٽيل آهي. جيئن ڪو ڪاريگر تمام سنهي واڻ سان کٽ کي واٽي ڇڏي. بدن تي ڪتي به ماڪوڙي سري ته ايهين تارون هڪڙي سيڪنڊ

(۱) سمجهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ٻه ڪنهن حصي ۾ اهڙو اطلاع مرڪز ڪـي پهچائين ٿيون. ايهي اعصاب آهن جيڪي خود دل کي هلائين ٿا. جيڪي سڄي بدن ۾ نبضن ذريعي رت جو دورو قائم رکن ٿا. ايهي اعصاب آهن. جن جي وسيلي (بقول اطباجي) روح نفساني سڄي بدن ۾ جاري ۽ ساري آهي. نظام هضم تي نظر ڪريو. مهنديان سنهان ڏند گوياڪ واهلا آهن. جي وات ۾ آيل ڪنهن به شـيءِ کي ٽڪر ٽڪر ڪري پيسجڻ جي لائق بنائين ٿا. ڏانون جنڊ وانگر انهيءَ شيءِ کي پيهي سنهون ڪن ٿيون. زبان جي ته ڳالهه ئي نه پڇو. هو هڪ طرف انتهائي چالاڪي ۽ ڦڙتي سـان پاڻ کي ڏندن جي زد کان بچائي ٿي. ٻئي طرف وات ۾ آيل شيءِ کي هيڏانهن هوڏانهن ڦرائي ٻنهي طرفن ڏاڙهن جي وچ ۾ پيسجڻ لاءِ ڌڪي ٿي. تي طرف پيئل غذا کي نڙي مان ڌڪي هيٺ معده ڏانهن لاهي ٿي. ڪنهن به شيءِ جي ذائقي (مٺاڻ ڪڙاڻ کاراڻ کساراڻ کٽاڻ) وغيره جو اطلاع سيڪنڊن ۾ مرڪز (دماغ) کي پهچائي ٿي. ڳالهائڻ وقت ته زبان جي ڪارگذاري حيرت ۾ وجهندڙ آهي. غور ڪبو ته ڪو اکر مثلا ج زبان جي وچ مان ڪو اکر زبان جي پاڙ مان ڪو زبان جي ڇهنب مان ڪو نڙي مان ڪو چپن مان. الحاصل تـه هرهڪ مفرد لفظ جو مخرج ڌار ڌار آهي. تڪڙي ڳالهائڻ وقت هزارين مـفـرد الفاظ مرڪب بنجي ايڏي جلدائي سان نڪرن ٿا ۽ زبان ايهو سڀ ڪم اهڙي برق رفتاري سان ڪري ٿي. جو ناممڪن آهي ته ڪا تيز کان تيز مشين اهڙي طرح سان اک پور پٽ ۾ مخرجن جي انهن انهن جاين تي پهچي اوهي الفاظ ادا ڪري سگهي. وڏي ڳالهه هي ته ڳالهائيندڙ کي ڪوبه شعور ناهي ته اندر زبان ڇا ڇا پئي ڪري. هن جي قوت ارادي فقط رٿيل ڳالهه ڏانهن منعطف رهي ٿي. انهن جملن جـي ادا ٿيڻ لاءِ وات ۾ ڇا ڇا پيو ٿئي. زبان جي پراسرار مشين ڪهڙا ڪهڙا حيرتناڪ ڪرتب چپن جي پردي هيٺان ڏيکاري رهي آهي. انهيءَ جي ڳالهائيندڙ جي آڱوٺي کي خبر آهي. وات ۾ هڪ ٻه نه پر ڪيئين غدود آهن جي اتي ئي مختلف قسمن جا تيزاب او ڳاري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غذا ۾ گڏي هنڪي لائق هضم بنائڻ ۾ پنهنجو وڏو پارٽ ادا ڪنٿا. معده ۾ پهچڻ بعد پوء ته پل پائي ٿيو وڃي. اتي ته گويا ڪئين خود ڪار مشينون پنهجو پنهنجو ڪم سرانجام ڪرڻ ۾ مصروف ٿيو وڃن. ڪاٻه غذا پهتي ته انهيءَ جا شحمي (چربي جا) اجزا ۽ لحمي (گوشت جا) اجزا مناڻ ڪٽاڻ ڪاراڻ ڪڙاڻ وغيره ڏار ڏار ڪري بدن جي انهن خاص حصن ۾ موڪليا وڃن ٿا. جن لاءِ انهيءَ قسم جا اجزا لازمي طرح سان مطلوب آهن. دوا تـه شل ڪا معده ۾ پهچي. اتي ته پوءِ گويا ايلوپيٿي جو جالينوس. ويدڪ جو ڌنونتري. يوناني طب جـو بوعلي سينا. پنهنجي عظيم ليبرٽرين سان پاٿوليون ماريو ويٺا آهن اڄ تائين غالباً ست سو ڪن دوائون انسان جي علم ۾ اچي سگهيون آهن. انهن سڀني جا افعال ۽ خواص ناممڪن آهي ته ڪنهن به ويد يا طبيب يا ڊاڪٽر کي به يڪ وقت ياد هجن. پر قدرت جا معده ۾ وهاريل ماهرين فن ايڏي ته پر شڪوه علم ۽ صلاحيت جا مالڪ آهن جو انهن ست سو دوائن مان ناممڪن آهي ته ڪنهن هڪ جو به فعل يا خاصيت هنڪي وسريل هجي. ۽ ڪاٻه دوا ڪنهن به عضوي جي جنهن به فائدي يا نقصان لاءِ مخصوص آهي. اوها يا انهيءَ جو تاثير ناممڪن آهي ته انهيءَ معين مقام ڏانهن نه موڪلين. سورنجان جيڪڏهن سنڌن جي سور لاءِ مخصوص آهي ته انهيءَ جو تاثير پلجي به مٿي جي سور لاءِ مٿي ڏانهن موڪلين. سو ٿي نٿو سگهي. تعجب هي ته معده ۾ اندر علم ۽ حڪمت جا ايهي ڪمالات. انهن جاهل ۽ حماقت مآبن جي معده ڪي به عطا ٿيل آهن. جن پاڻ هن بيروني دنيا ۾ جتي علم ۽ حڪمت حاصل ڪرڻ جون انيڪ درس گاهون موجود آهن. اتان ڪجهه به نـه پرايو ۽ معدي انهيءَ پوڪ نصر جي پيٽ ۾ محبوس رهڻ جي باوجود ايڏو علم ۽ حڪمتون ڪيئن هٿ ڪيون. هڪڙو اوهو بز بلوچ جنهن ميگهواڙ کي وڃي چيو ته پروچپائي جا جتيون ناهي ڏي. ميگهواڙ پير جو ماپ گهريو. پروچ چوڻ لـڳو ادو ڪي چوانس پـر پيٽ ويايو آهي. ٿيو پيٽ ڏڪو آهي. ڪاريگر ماڻهون آهين. انهي ڪاڇي تي ناهه. هڪڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بوزان سانجهيءَ تاري کي زياده روشن ڏسي پاپوهيو (۱) ته چنڊ تي رضائون قضائون ته پڳ نيٺ انهيءَ مڙس (سانجهي تاري) تي ايندي. اهڙن اٺ جي پٽن جي به معده اندر علم ۽ حڪمت جا اوهي دريا پيا وهن- جو چا چئي چا چئجي. ڪو ڪشتو رتي يا چانور جو قدر معده ۾ پيل رهيٺ جي ڪيترن سيرن ۾ گڏجي وڃي ٿو. يا خدا معدو ڪهڙي سنهي سٽي جي مهن سان انهيءَ کي ذرو ذرو ڪري ميڙي سهيڙي ڏار ڪري انهيءَ جو اثر طلبوبئه حصئه جسم ڏانهن موڪلي ٿو- خون جيڪو دل کان ٿيندو بدن جي هرهڪ حصي ۾ گردش ڪري ٿو- انهيءَ جي هلڻ لاءِ جڪو سکر بئراج وارو سسٽم يعني درياءَ پوءِ وڏا واهه پوءِ وڏيون شاخون پوءِ ننڍيون پوءِ واتر ڪورس پوءِ پل پوءِ اڏون پوءِ نائڪا (۲) بعينه اهڙي طرح سان وڏيون نبضون پوءِ ننڍيون پوءِ اچان سنهيون پوءِ ته تيٺ عروق شعريه يعني وار جهڙيون سنهيون رڳون- ايهي ته ٽيون سڄي بت جي وار وار تائين رت پهچائڻ لاءِ شرائين. وري خون جي واپس دل تائين پهچائڻ لاءِ وريدون. اوهي به بلڪل اهڙي طرح سان. الحاصل ته شرائين ۽ اورده جو تعداد ڳڻپ کان ٻاهر آهي. انهيءَ رت ۾ هڪڙي رزرو فوج ظفر موج ڳاڙهي وردي ۾ ملبوس (سرخ ذرات) بدن جي هر حصي ۾ ايتريقدر ته ڪثرت سان متعين ٿيل آهي جو دنيا جي ڪل هڪ سو يارهن حڪومتن جون ڪل فوجون گڏ ڪجن ته انهيءَ کان به وڌيڪ. هوڏانهن بدن ۾ ڪنهن به مرض جا جراثيم داخل ٿيا. هوڏانهن انهيءَ فوج هنن تي حملا شروع ڪري ڏنا. گوريلاجنگ چالو ٿي وئي. ۽ انهيءَ فوج جا لکين چا بلڪ ڪروڙين سپاهي پاڻ کي قربان ڪري دشمن فوج (جراثيم) کي ختم ڪريو ڇڏين. بعض حالتن ۾ جڏهن جراثيم جو تعداد ۽ قوت ماگهين ڪا گهٽي ۽ ناقابل تسخير آهي ته پوءِ ايهي انسان جي مملڪت جي وجود جا سرويچ ۽ سروفروش دفاعي فوجي اربن جي تعداد ۾ پاڻ کي قربان ڪري ختم ٿيو وڃن. مٿي پڇاڙان ڪهڙي ميار. پوءِ ماڻهو

---

(۱) ڇيو (۲) تمام سنهيون اڏون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيو طبيبن تات. طبيب چوندا تہ مريض جي طبعي قوت مدافعت ختم ٿي وئي آهي. ڊاڪٽر چوندا تہ خون جي ڪل جي ڪل سرخ ذرات کي جابر جراثيم هڙپ ڪري ويا. جديد تحقيق مطابق نہ فقط معده ۾ غذا هضم ٿي ڪيلوس ۽ ڪيموس جي صورت اختيار ڪري عروق ماساريقا جي ذريعي جگر تائين پهچي اتي خون سودا بلغم ۽ صفرا بڻجي ٿي. بلڪ حلق ۽ مري کان معاءِ مستقيم تائين سيني آنڊن ۽ سڄي نالي ۾ جا ٥٦ فوٽ ڊگهي ڪٿي وئي آهي. غذا جي انهي سڄي دوران سفر ۾ برابر فعل هضم جاري رهي ٿو. هڪ طرف رت تيار ٿي سڄي بدن جي گوشت ۽ کل جي غذا ۽ بدل مايتحلل بڻجي ٿو تہ ٻي طرف چربي تيار ٿي ڍنجون پنهنجون مقرر جايون وڃي والاري ٿي. ٽي طرف غذا مان چن جا اجزا (ڪيلشيم) ڊار ٿي هڏن جي خوراڪ لاءِ هڏن کي سپلاءِ پيا ٿين. چوٿين طرف بلغم نهي سنڌن وٽ هڏن جي وچ ۾ گريس وانگر پهچي هنن کي گسڻ کان بچائي ٿو. پنجين طرف صفرا جڙي راس ٿي خون ۾ ملي پنهنجي تيز ۽ گرم اثرات سان خون کي ڄمڻ ۽ منجمد ٿيڻ کان بچائي وار جهڙين سنهين رڳن ۾ بہ گردش جي لائق بڻائي ٿي. ڦڦڙ آڪسيجن جي درآمد ۽ نائٽروجن جي برآمد واري ضروري ڪم ۾ چوويهہ ئي ڪلاڪ ڌمڻ واري ڦوڪ ڦوڪان لايو بيٺا آهن. ٻڪي گردا بہ گوياڪ محڪمهءِ آبپاشي جا بہ حساس چست چالاڪ ۽ فرض شناس ايگزيڪيوٽو انجنير آهن. جي اٺئي پهر اوجاڳا ڪريو آبپاشي ۽ خراب تيل پاڻي جي نڪاسي ۾ مصروف آهن. جيرو تلي پتو رطوبت بانقراس .ايهي سڀ پنهنجين گونا گون ڪارگذارين ۾ تتي ٿڌي ڪاهہ ڪاٺهي ويل وهڻ جي. شاهہ جي ارشاد کي مشعل راه بڻائي رهيا آهن. ڪٿان ماءَ الحيات جا چشمان ڦٽيو پيا نڪرن. ڪٿان زالن جي ڇاتين مان کير جون نديون پيون وهن. ڪٿان ڇڙا ۽ بڪايل ۽ سڪڻان زالن ۽ لذيذ ڪاڌن جا پهہ پڇايو وات مان گگهون پيا ڳاڙين. فضلو جنهن مان انساني غذا ۽ جزو بدن بڻجڻ جا لائق ڪل اجزا ڪشيد ٿي چڪا آهن ۽ انسان لاءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هاڻي هو بيڪار محض آهي- اوهو ۽ يوريا ٻاهر نڪرن ٿا. پر اوهي فيالحقيقت بيڪار ناهن. بلڪ نباتات لاءِ مقوي معجون يا بهترين ٽانڪ بنجڻ جي صلاحيت رکن ٿا- پيو ته ٿيو پر انسان جي بت تي گوشت خوامخواه ثقيل ناهي. انهيءَ گوشت جا ڪي گول ڪي مستطيل ڪي ٽڪندا ڪي چوڪندا-

الحاصل ته مختلف صورتن ۽ قسمن جا ٽڪرا (عضلات) ڪنهن خاص منفعت ۽ حڪمت، لاءِ انهيءَ صورت جا بنجي پنهنجي پنهنجي جاءِ والاريو بيٺا آهن. ۽ هرهڪ عضلي جي جدا جدا صورت ۽ وضع قيام ۾ جدا جدا حڪمتون پوشيده آهن- ۽ سون جا سو وڏا ننڍا ۽ سڌا ۽ ڏنگا هڏا هرهڪ پنهنجي جدا ۽ خاص صورت سان بدن ۾ هڪ خاص ۽ اهم مقام جا مالڪ بڻيا بيٺا آهن.

اڪيون ڪيئن ٿيون ڏسن؟ ڪن ڪيئن ٿا ٻڌن؟ انهن جي اڀٽار لاءِ داستان گهرجن- مٿي ۾ ميجالي ۾ عقل ذهن حافظو ڪيئن ۽ ڪهڙي ريت ٿو پيدا ٿئي؟ ايهو معما ته انساني فڪر باوجود سندس مزعومه بي انتها ارتقا جي اڃان حل ڪونه ڪري سگهيو آهي. مون تي به ڪو وقت فن طب جي حصول جو جنون ايتري قدر ته طاري ٿيل هو. جو اسور جو اٺين مائهون رب ۽ سندس رسول جو نالو وٺي آئون اتي طب جا ڪتاب پڙهندو ۽ ياد ڪندو هئس. منهنجي حضرت جد پاڪ رحمت الله عليه وٽ جنجو علوم عقليه ۽ نقليه ۾ هم پايه عالم ڪو ڪٿي مڪ ۾ هوندو ته پر مون ڪونه ڏٺو. وڏا وڏا نامور علماء سندن حضور ۾ اچڻ بعد شاگردن وانگر زانوئي تلمذته ڪري علمي رموز ونڪات جي حصول ۽ استفاده ۾ مشغول ڏٺا ويندا هئا. انهن وٽ ڪي فارسي ۽ عربي طب جا ڪتاب پڙهڻ بعد دهلي جي جامع طبيه ۾ داخلا ورتم. اگرچه مائٽن جي گهٽي راز ۽ آرسب پورو وقت مونکي اتي رهڻ نه ڏنو ويو. تاهم تي جو ڪورس جو طب قديم ۽ جديد يوناني ۽ ڊاڪٽري جي مضمونن جو هڪ ڪامل مڪمل مجموعو هو. سو هڪ حصو اتي جي استادن کان ۽ باقي حصو پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهر ۾ رهي انهن ڪتابن جي مطالع ڪرڻ سان منهنجي خيال مطابق ته مون مڪمل طرح سان ازبر ڪيو. تشريح يعني بدن جي جملہ ڪلن پرزن ۽ منافع الاعضا يعني ابهي ڪلون پرزا ڇا لاءِ ڪهڙين ڪهڙين مصلحتن لاءِ انهن صورتن سان عالم وجود ۾ آندا ويا آهن. انهيءَ تشريح ۽ منافع الاعضا (فزيالوجي اناٽامي) بابت جيڪا منهنجي معلومات آهي. انهيءَ حي بناء تي آئون چئي سگهان ٿو ۽ ڪنهن مبالغہ سان نہ بلڪ منهنجي محتاط اندازي موجب سڄي بدن جا عضوي ذربون پرزيون انهن جو جوڙجڪ وضع قيام ۽ هرهڪ عضوي جي ذري پرزي جا فائدا ۽ هنن جي تخليق جون مصلحتن کولي بيان ڪجن تہ گهٽ ۾ گهٽ پندرهن سو صفحن جو ڪتاب تيار ٿي وڃي.

هڪ ايڏي عظيم فيڪٽري يا مل جنهن جي ڪلن پرزن جي تشريح لکجي تہ پندرهن سو صفحا پرجي وڃن، اوهان ڀڙهي نہ پئي؟ ايڏيون عظيم اٽائون ۽ ايتريقدر محيرالعقول جوڙجڪ ڪنهن ٽيندڙ ڪان سواءِ پاڻهي ٿي پيو؟ ايڏو مربوط مسلسل ۽ بي پناهہ نظام جنهنجي موزونيت جو ايهو عالم آهي تہ دنيا جا وڏي کان وڏا ڊاڪٽر پنهنجون ڪل اڪتسابي ۽ وهبي علمي ڪمالات جون روشنايون کڻي انتهائي دقيق نظر سان انساني بدن جي هڪ ننڍي کان ننڍي پرزي بابت ريسرچ و تحقيقات ڪندي ڪندي بياختيار ٿي فتبارڪ الله احسن الخالقين جي معنيٰ وارن جملن جون صدائون بلند ڪن ٿا، ۽ چون ٿا تہ اهو ايهين ئي هئڻ گهربو هو. ايهو ايهين ئي بهترين آهي. ايهو انهيءَ ڪان وڌيڪ بهتر صورت سان ٿي نٿو سگهي.

جيڪڏهن انهيءَ صورت تان ڪجهه ٻي طرح هجي ها تہ ناموزون ناقص اڻ پورو ۽ فائدن جي لحاظ سان گهٽ يا ماڳهين ناڪار ثابت ٿئي ها. اي اڄڪلهہ جا آزاد خيال نوجوان. ڇا ايهہ ايڏو ۽ اهڙو نظام ڪنهن حڪيم ۽ عليم ۽ قدير ۽ بصير ۽ سميع ۽ حي ۽ قيوم ۽ لطيف ۽ خبير ۽ مريد منظم جي دست قدرت جي شرمنده احسان ٿيڻ ڪان سواءِ خوامخواه ۽ پاڻان ڇاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ته پيو؟

منهنجا پياءُ تون ڪيڏانهن پيو وڃين؟ يورپ جي ڊارون يا ٻي ڪنهن رنڙي جي پٺ هڪڙو تٺ ڪٺي ڏنو ته تو پنهنجو دماغ عقل فڪر ذهن سڀ تان هٺ ڪٺي ڇڏيو؟ تو پنهنجي سوچ سمجهه ۽ سڌ ٻڌ کي تاڙا لڳائي ڇڏيا؟ تو پنهنجي اکين تي ڪوپا چاڙهي ڇڏيا؟ تنهنجي اکين ۾ ڦلا پئجي ويا؟ ڦان تنهنجون ٻڌي ماڻڪيون صفا ڏيکي ڇڏيون؟ تنهنجا پنجئي حواس معطل ٿي ويا؟ چئبو ته تون هاڻي مٽي جو پنج سير بار هنهين ڪٽيو پيو هلين؟ جنهن مان هڙ حاصل ڪجهه ناهي. پوءِ چئبو ته تنهنجي مٽي تي ڪوپراتي ته انسان جي آهي. پر انهيءَ ۾ ميڄالو گڏهه جو پريل آهي. گهوڙا گهوڙا. گڏهه جو بدِ ايهو انداز فڪر نتو ٿي سگهي جيڪو تــو اختيار ڪيو آهي. بيغالڻ ريب چئي سگهجي تو ته تنهنجي ڪوپراتي ۾ گڏه جو ميڄالو نه بلڪ گڏه جي لڏ پريل آهــي. جنهن مان سواءِ عفونت جي ٻي ڪا به اميد رکڻ نبٺ آهي.

منهنجا عزيز ڀاءُ. آئون توکي انسانيت جو واسطو ٿو ڏيان. سوچ ۽ سمجهه کي ڇڏي پنهنجي انسانيت کي شرمسار نه ڪر. عقل کان ڪم وٺ. يورپ جو هڪڙو دلـو (ڊارون) چوڏهين صدي هجري جو هڪ انڌو ابوجهل (جي ايم) هڪڙي ٺي نوڪر سان توکان دين ايمان سان گڏ عقل ۽ سمجهه ڦري سوچڻ واري انساني صفت کان توکي مطلق محروم بنائي سرسام واري ڪيفيت طاري ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. انهيءَ کان توکي ٻڌي مرڻ ڏيي. گمراهي به ابڏي جو عقل به ڇٽو ته اکيون به بيڪار.

آمريڪا جا ٿي سائنسدان جيڪي سنڌن مزعومه چنڊ تان ٿي اچڻ جو خراج تحسين وصول ڪرڻ لاءِ پاڪستان جي دوري تي آيل هئا. انهن مان هڪ ڪنهن تقريب ۾ تقرير ڪندي چيو ته چنڊ تي پهچڻ کان پوءِ اسان رب العزت جو جلال ۽ عظمت وڌ کان وڌ ڏٺي ۽ محسوس ڪئي، هيهي هڪ ڪافر سائنسدان رب جي ربوبيت ۽ عظمت جو انتهائي صداقت سان اعتراف ۽ اعلان ڪري ۽ هڪ مسلمان جو ڪريل ۽ انڌو اونڌو ٻچ بي پايان خلق

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيل شين ڪي ڏسي وائسي پوءِ خالق تعاليٰ جي ميڄ ڪان نابري واري ويهي ته ايها بيشرمائي ۽ جهالت جي انتها ناهي ته پيو ڇا آهي. جي-اير- جهڙي هڪڙي لغور جو پچ بنجڻ ۽ سندس گڏهه واري هينگ تان پنهنجون ڪل ذهني ۽ دماغي صلاحيتون قربان ڪرڻ ۽ ساڙڻ ٻارڻ نياڳ ۽ نحوست ۽ شقاوت ۽ چنڊائي جو ڇتو ۽ واضح نشان ناهي ته پيو ڇا آهي؟

منهنجا ياءُ- ڪاغذ تي هڪ غزل لڪيل ڏسين ٿو جو عروض جي قاعدن تي سورهن آنان برابر آهي. هرهڪ بيت ۾ اهڙو اعليٰ تخيل سمايل آهي جو پڙهڻ سان بي اختيار واهه واهه ڇٽي وڃي ٿي. الفاظن ۾ تجنيس آهي. اعليٰ قسم جو ربط آهي. مضمون ۾ نازڪ خيالي ۽ بلند پروازي جو ڪمال آهي. تون ايهو غزل ڏسين ٿو. بار بار پڙهين ٿو. ۽ خوب محفوظ ٿئين ٿو. پوءِ تون ايهين چٽي سگهندين ته ايهو غزل ڪنهن شاعر جو چيل ۽ لکيل ناهي. ناڪ ڪو سفيد ڪاغذ ڪتان اڏامي پت تي وڃي پيو. اتفاق سان ڪو پکي جيڪو ڪٿي جي ڪنيءِ مان پير ٻوڙي آيو هو. سو انهيءَ ڪاغذ تي اچي ويٺو ۽ هو پيرَ ڇوريندو ويو ڪاغذ تي لينگها نڪرندا ويا. ۽ حسن اتفاق سان اوهي لينگها بي ڊينگا نه هئا بلڪ اکر هئا. ۽ اکر به اوهي جن ۾ شعر جا وزن بحر معنيٰ تخيل ۽ بهترين مضامين سمايل هجن.

منهنجا ياءُ جيڪڏهن تون ڪنهن شاعر جي لکيه هڪ غزل لاءِ ايها رائي قائم ڪري ٿو سگهين. ۽ يقيناً نٿو ڪري سگهين. ته پوءِ رحمان رب جي هڙئي سڀ سهڻي ۽ گهڻا گون حڪمتن سان پريل مخلوق لاءِ ڪيئن ٿو وقلين ۽ دقيز ته پاڻهي ٿي پئي؟ جيڪي شيون تو ڪان اڳ تي پيون سي ته ڇڏ ڪٿي، پر اڄ جڏهن دنيا ۾ تو ڪ پئي آهي. هليو قريو آهن. ڀلا ٻڌاءِ ته پاڻهي ٿينديون ڪا شيءِ تو ڏٺي آهي؟ ڪا اهڙي شيءِ تون ٻڌائي سگهين ٿو جيڪا پاڻهي ٿي پئي؟ موٽر پاڻهي نهيو؟ ريل پاڻهي نهي؟ ريڊيو پاڻهي نهيو؟ راڪيٽ ۽ ميزائيل پاڻهي نها؟ منهنجا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ياءُ ايهي ته وڏيون شيون آهن. پر تون ڪا بنهن ننڍي شيءِ اهڙي به ڏيکار. جيڪا پاڻهي نهي هجي. ڀلا هڪڙو ننڍي ڪان ننڍو چمچو پاڻهي ٺهيو؟ ڀلا هڪڙي ,اڌ انچ جي ڪلي يا ڪوڪو پاڻهي ٺهيو؟ ڪاي يا ڪوڪو اهڙي شيءِ آهي جنهنجي ٺاهڻ ۾ ٺاهيندڙ جي هٿ ڪي گهٽ ڪان گهٽ محنت ڪرڻي پوي ٿي. جي ايمڙو. ايهين چئي سگهندو ته ايهو ڪو اڇليل لوهه جو ٽڪرو هو. جيڪو ڏهه ڪروڙ سال گذرڻ ڪان پوءِ گهڙجي گهڙجي لسو ۽ موزون ڪوڪو بنجي ويو. ۽ ٺاهيندڙ ڪان سواءِ ٺهي پيو ايهين چوندو ته ماڻهون چوندا به ايهين ته همراهه بيبجي پيو آهي. وارو ڪريو. بڌوس ۽ پوريوس ڪنهن ڪوٺي ۾. متان ڪنهنکي ڏاڙهي نه وجهي. سياڻي پهچايوس شهباز جي زيارت تي. هڪڙو خسيس ڪوڪو ٺاهيندڙ ڪان سواءِ ٺهي نٿو سگهي. هڪڙو معمولي غزل شاعر جي دماغي ڪاوش ڏاران موزون نٿو ٿي سگهي. پوءِ تون ڪيئن ٿو چئين ته هي هيڏي محيرالعقول ڪائنات پاڻهي ٺهي؟ پاڻهي جڙي راس ٿي؟ ڪو سرت (۱) ۾ آهين؟ ڪو هوش ۾ آهين؟ باوجود سلامتي هوش و حواس جي جيڪڏهن ايهين چوين ٿو ته ايهو سراسر ظلم ٿو ڪرين. ظلم جي معنيٰ ڪنهنجو حق ڪنهنکان ڦرڻ. تون خدا ڪان سندس خالقيت جو حق ڦرين ٿو. انهيءَ ظلم جي سزا لاءِ پاڻکي تيار سمجهه. پوءِ ايهين نه چئو ته دوزخ ڇو ٺاهي وئي؟

منهنجا دوست جيڪڏهن تون آهين ته پوءِ دوزخ جو هئڻ به نهايت ضروري آهي. رب‌العزت جي عدل ۽ انصاف ڪان ايها ڳالهه هزارين ڪوهه پري آهي ته تو جهڙي شديد ترين ظالم کي جزآءَ و فاقاه (لائق ۽ جوڳي سزا) نه ڏي. پوءِ چئبو ته تون ڪل مخلوقات مان اوهان بدترين ۽ ذليل ترين مخلوق آهين. جنهنکي توٺي جو هن دنيا ۾ عارضي طرح سان انساني صورت مرحمت فرمائي وئي آهي. پر عقل سمجهه اخلاق مطلب ته هر حيثيت ۽ هر لحاظ سان هو جهنم ۾ رهڻ جو اهل لائق ۽ مستحق آهي. ۽

(۱) عقل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايتري قدر لائق ۽ اهل ۽ مستحق جو ڪوبہ قانون عدالت ۽ ڪابہ منصف مزاج طبع سواءِ جهنم جي ٻي ڪابہ جاءِ هن لاءِ تجويز ڪري ئي نہ سگهي. بلڪ هو پاڻ بہ انهيءَ فيصلہ تي لب ڪشائي ڪرڻ ۽ نظرثاني جي اپيل ڪي انصاف جي خلاف تصور ڪري.

هڪڙي ڊاڪٽر جي والد جي ڏهي جي خيرات جي دعوت تي حيدرآباد وڃڻ ٿيو. دعوت ۾ هن جي دوست ڊاڪٽرن جو چڱو تعداد آيل هو. هو مون کان ڊاڪٽري جي پيشي ۾ پيش ايندڙ مسئلن بابت شرعي احڪام پڇي رهيا هئا. دوران گفتگو ۾ ٻڌايائون تہ هڪ هندو جيڪو تازو ايم-بي-بي-ايس ۾ پاس ٿيو آهي. اهو چوي ٿو تہ جنهن رب؟ اهڙي جوڙ جوڙي. هيڏي خوبصورت ڪائنات خلقي. انهيءَ جي ڏسڻ جو مونکي بيحد شوق آهي. آئون خداوند تعاليٰ کان هر وقت ايهو سوال ڪندو آهيان تہ قيامت ڏينهن مونکي دوزخ ۾ پلي موڪل. پر مونکي پنهنجو ديدار ضرور ڪراءِ. هڪ واٽيي جي پٽ جا ايهي خيال ۽ ڪنهن مسلمان جي مت جا ٻي طرح خيال،

”بسوخت عقل زحيرت کہ اين بوالعجبيست“

ڊيزائنون

ٽيڪسٽائيل مل ۾ ڪي انجنير تہ محض مختلف رنگن گلن ۽ ڊيزائنن بنائڻ لاءِ مخصوص هوندا آهن. ساڳي ڊيزائن توڻي جو بهترين دلڪش ۽ جاذب نظر ڇو نہ هجي. انهيءَ ڪي ڏسي هنيون پرجيو تو پوي. طبعيت انهيءَ کان بور ٿيو وڃي. انهيءَ ڪري بدليل سدليل ڊزائنون منصئہ شهودتي آڻڻ مصلحت ۽ عقلمندي آهي. ۽ انهيءَ سان گڏ انهيءَ جو بہ دليل آهي تہ ڪا مصلحت شناس قوت ۽ ڪنهن ڪاريگر جو نزاڪت ۽ نفاست پسند هٿ ڪارفرما آهي. جو ذري ذري نوان نوان نقوش دلپذير ۽ دلاويز چٽ گل چٽي رهيو آهي. دنيا جا ٿي ارب انسان هرهڪ جي شڪل صورت پنهنجي پنهنجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ پاڻ هڪڙو ابو هڪڙي امان ۾ الفاظ ديگر ته مٽيريل ۾ ساڳيو ته سانچو ۽ قالب ۾ ساڳيو. پر شڪل جدا جدا. صورت ڏار ڏار. بدن ۾ جوڙ جڪ ۽ بادي ۾ هر هڪ جي پنهنجي پنهنجي حتيٰ ڪ سيرت اخلاق ۽ طبيعت ۾ نرالي نرالي. حتيٰ ڪ بخت ۾ سيڪنهن جو پنهنجو پنهنجو. هڪڙو هڪڙي ٽڪي لاءِ سٽون پيو ڏئي. ته ٻيو رپين سان رانديون پيو ڪري. پيسا ڳٽيو پوري نه ٿو پوي. ٻيو ته نهيو پر جاڙا چاول ٻار (توامين) انهن کي ۾ گڏي ٻيهاري ڏس. ته فرق ضرور نمايان هوندو. جاوائي (انڊونيشيا) جا مسلمان سفر حج تي ڏنا وڃن ٿا. ظاهر سمجهه ۾ اچي ٿو ته سڀ بلڪل هڪ جهڙا. حتيٰ ڪ زالون مڙس ڪل هڪ صورت هڪ لباس مڙسن جي ڏاڙهي خدا خلقي ناهي. زالن جون چاتيون ممڪن آهي ته هجن ۾. پر ايڏيون ننڍيون جو نظر نٿيون اچن. پوءِ ڪيئن سڃاڻي سگهجي ته ڪهڙو مڙس آهي. ڪهڙي زال آهي. هتي پنهنجي ملڪ ۾ ته ٻچن شال مايون سڀوريون گيدوڙو ڇيڙ زيتون صوف ڪان شروع ٿيو وڃيو گدري ڪدو ۽ نيٺ ته گري فروٽ جي حد کي پهچن. هو انهيءَ نعمت کان محروم.

مسجد نبوي ۾ هڪڙو جاوي حاجي منهنجي پير ۾ ۽ ٻجلي کي سامهون نماز لاءِ اٿي ويٺو. مونکي نظر آيو ته سندس ڪاڏي جي هينئان چار پنج ۾ انچ ڪن ڏڳها وار سندس اسلام دوستي ۽ خدا پرستي جا گواه بنيا بيٺا آهن. دل چاهيو ته سندس سونهاري مبارڪ جا ايهي وار چمي اکين تي رکان. هن کي رب پاڪ ڏنان ئي چار پنج وار هئا. جي هن سانڍي نپائي وڏا ڪيا هئا.

جاوائن جي مثال پيش ڪرڻ مان منهنجو مقصد ايهو هو ته انهن جاوائين جي شڪلين صورتن ۾ بہ ضرور فرق هوندو. جنهن تي هيڪ ٻي ۾ سڃاڻن پيا. منهنجي رب ڌڻي ارب انسانن جون جدا جدا ڏيزائنون شڪليون صورتون جوڙي. عقل وارن لاءِ پنهنجي ربوبيت ۽ خالقيت جو روشن دليل مهيا فرمايو. پر ڪيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻڪريون گهوڙا گڏهه اٺ ڳئون مينهيون ٻـ هرهڪ جدا جدا شڪل تي خلقيون. ڊراڙ ڏينهن جو وڏا وڏا ڌڻ رڍن ٻڪرين جا گڏ چاري شام جو جڏهن ڏاري ڏار ڪندا آهن. تہ منهنجو عقل دنگ رهجيو وڃي تہ هي سڃاڻن ڪيئن ٿا. ضرور هر هڪ رڍ ۽ هرهڪ ٻڪري ۾ بہ ڪو تہ نمايان فرق آهي. جنهن تي ڊراڙ سڃاڻيو ڏار ٿا ڪن. اسان جي ضلعي جي هڪ وڏي دولتمند زميندار نواب مير حاجي الهداد خان چيو وڃي ٿو تہ هلنڌڙ موٽر مان هڪ ڌڻ ۾ بيٺل پٽ سڃاڻي ورتي. ڇٽي هي منهنجي ٽـي چار سـال اڳ گم ٿيل ٻڪريءَ جـي دختر نيڪ اختر آهي. چنانچہ تحقيقات ڪان پوءِ مير صاحب جي ڳالهہ سچي ثابت ٿي.

الحاصل تہ ايڏو تہ فرق آهي جـو قيافہ شناس ۽ صورتن جا پارکو پنهنجي مال جي اولاد مان بہ ڪا اهنجار پرکيو وٺن. اجان بہ اڳتي وڌ. ماڪوڙيون ڏس. هڪڙي پر مان جڏهن آنان ڪٽيو نڪرن ٿيون تہ ڳاڻيٽي ڪان ڳالهہ ٻاهر ٿيو وڃي.

هڪڙي هڪڙي ٻر ۾ ڪراچي ۽ لاهور ٻنهي جي تعداد ۽ شمار ڪانِ وڌيڪ. پـوءِ سڄي روئي زمين ۾ انهن جـو ڪل ٽوٽل ڇا هوندو. انهيءَ تي انسان جو عقل ڪنهن بہ صورت سان محيط تي نٿو سگهي. انهن جو تعداد اوهو خالق پاڪ ڄاڻ ڄاڻي. جنهن خلقيون آهن. حشرات الارض جي ماهرن خوردبينن سان ڏسي تحقيقات ڪئي آهي، تہ انهن مان هر هڪ جون شڪليون صورتون ڊيزائنون جدا جدا آهن. ايهي بہ هيڪ ٻي کي جدا جدا صورت سبب پنهنجين چونچين اکين سان ڏسي جانچي ڄاڻن سڃاڻن ۽ زندگي جا ڪل معاملات پاڻ ۾ علي بصيرة طئي ڪن ٿيون. انهيءَ ڪان سواءِ دندا پرندا ۽ پاڻي جا جانور مڇيون پونئرا وغيره جن جو تعداد معلوم ڪرڻ جي انساني عقل تہ سڌ ئـي ڪونہ ڪندو. ڇو تہ انسانن جو ناهيل ڳاڻيٽو نيلن ده نيلن تي ختم ٿي وڃي ٿو. ۽ هنن جي ڳاڻيٽي واري دفتر ۾ نيلن ده نيلن تہ گويا برک ٻـ ٽي جي حيثيت ٿـو رکي. انهن سيني جـون شڪليون صورتون پنهنجون پنهنجون ۽ جدا جدا.

مخلوق جا هزارين قسم ۽ هرهڪ قسم جـو ڳاڻيٽو عقل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ اچڻ کان به تمام گھڻون متاھون ۽ ھڪ جنس واري مخلوق مان به ھر ھڪ جيشڪل صورت جدا جدا. ايھي ايتريون گھڻيون بي حد و حساب شڪليون ۽ صورتون جيڪو رب ناھي رھيو آھي. انھيءَ جي بيپايان حڪمتن ۽ قدرتن تان قربان ٿيان. عقل وارن لاء انھيءَ ۾ به عبرت جو تمام ڪو گھڻون سامان سمايل آھي. ھجي ڪو خوش نصيب جو انھي ڊيرو ڊير وکر سان تولا ۽ ماسا نه بلڪ مڻ ۽ ڪاسا وھائي ۽ سڀ ڪجھ پرائي. باقي رھيا نيا ڳا ۽ چنڊا جن جي اکين ۾ اک جو ڪير پيل ۽ ميڇالي تي ڪٽيل ڇاٽيل چريي ڊاتوري جون چپٽيون پرڪيل آھن. انھن کي چڏي ڏيو ته پنھنجي مٺو ۾ مست ۽ مگن ٿيا وتن. ھنن جي نراڙ تي قضا جا ڪي ليک لکيل آھن، سي لامحاله ھنن کي لوڙٿان آھن.

رب جي عظيم قدرت جو ايھو ڪو گھٽ واضح ۽ گھٽ روشن دليل آھي جو فرمائي ٿو ته (۱)آئون دوزخ کي ضرور پريندس. (۲) فرمائي ٿو ته دوزخين جي نشاني ايھا آھي جو ھنن جا ڪن ٻڌڻ کان اکيون ڏسڻ کان دليون سوچ ويچار کان وانجيل ھونديون ۽ اوھي غافل ھوندا.

جيئن مالڪالملڪ فرمايو آھي انھيءَ جو عين بين مثال اسين ھن ئي دنيا ۾ چٽين اکين سان ڏسي سندس ڪمال قدرت جا گيت ڳائي رھيا آھيون. اسين ڏسون ٿا ته جيئن چيو اٿس تيئن ھتي ئي ھتي ڪري به ڏيکاريو اٿس. يعني ظاھراً پڙھيل ۽ سمجھو ماڻھن جو ھڪ گروه ڏسون ٿا. جو واقعي ڏسڻ ٻجھڻ ۽ سمجھڻ کان مطلق محروم آھي. ۽ غفلت جي گھر ايڏي جو ڇانئي جون پريل ڪٽليون پئي وڃن ته به غفلت ھنن تي بري طرح سان ڇانئيل رھي ٿي. پوء آرس کان ھنن جي اک ٿتي ڪلي- ھو معاشي معاملات ۾ پوري طرح سان ھوشيار آھن. سڀڪجھ ڏسن. سٽن. ۽ سمجھن ٿا. پر نمنا نيٺ ۽ معاد واري معاملي ۾ ٽپ انڌا. ٽپ ٻوڙا. ڏڏ چريا ۽ غافل انھيءَ حد تائين جو ريل جي پٽڙي تي ڪانيون ٻڌيو بيفڪر ٿيو ٿھ ٿھ ڪرڻ ۾ مشغول ۽ اينڊڙ ٽرين جا دل دھڪائيندڙ ڪڙڪاٽ ڏيڙاٽ ۽ وسل جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنن کي چيرينلز ڪيڪات هنن تي ڪوبہ اثر نہ ٿا ڪن. ۽ پنهنجي. تان ڪسي پري تي ويهڻ جو ڪو خيال بہ انهن جي دل تي ٿڻو گذري. ظاهر آهي تہ ايهي چاڻ تہ قبمون ٿيا. ايهي چاڻ تہ ڳجهن جو ڳاهہ ٻٽيا. انهن ماڻهن جي بدن جي پوري ساڄي حصي تي فالج ڪريل آهي. جنهن ۾ هنن جي ساڄي اک ساڄو اڌ مغز ساڄي ٻانهن ۽ ٽنگ مئل جهڙي تي ويل آهي. هنن جي بدن جو ڪاٻو حصو البتہ ڪم ڏيڻ جهڙو آهي.

رب جي ايها عظيم قدرت ڏسو تہ اکين هوندي ڪنن هوندي مغز هوندي کهڙا بہ حيلا حوالا هلائجن. پر هو نيٺا نيٺ واري ڳالهہ نہ ٻڌي سگهن ٿا. نہ سمجهي سگهن ٿا. ڇا بہ ڪريو. پر هو بند (۱) تي پانجاري ٻڌيو ٿي بيٺا هوندا. نيٺا نيٺ کي ڏسڻ سڻڻ سمجهڻ جي قدرت هنن ۾ صلاحيت ٿي ڪانہ رکي آهي. هو انسانيت جي ديڳ جي اکراڻ آهن. هو آدميت جي گهر جو اروڙي تي اڇليل گند ۽ ڪچرو آهن. هو اهڙو قاعدي ڪان اڪتل بدبودار ڍونڍ آهن. جنهنکي ڳجهہ بہ وات نہ وجهي. جنهن کي ٻري ڪان ڏسي ڪتن کي بہ اوڪارا اچن. جنهنکي گم ڪرڻ لاءِ سواءِ ساڙڻ جي ٻي ڪابہ راهہ نہ هجي. جنهنکي ساڙڻ ئي موزون ۽ قرين قياس قدم هجي جنهن جو ٻاهہ ئي مها مرڪ هجي.

دوائون

انساني مشينري جا هزارين ڪلون ۽ پرزا انهن مان هرهڪ ۾ ڪنهن بہ داخلي يا خارجي سبب سببان ڪوبہ نقص جنهن جي واقع ٿيڻ جو ڪوبہ امڪان هو. انهيءَ لاءِ علاج (دوائون) ۽ هرهڪ دوا ۾ اهڙا تاثير رکائڻ. جنهن سان انهيءَ متوقع نقص يا تڪليف جو ازالو لازمي هجي. هڪ هڪ مرض لاءِ هڪ هڪ ڏار دوا بلڪ مرض جي اول کان آخر تائين هڪ هڪ اسٽيج لاءِ جدا جدا دوا خلقڻ ۽ پيدا ڪرڻ انهيءَ خالق اڪبر جو ڪم

(۱) اڻ سهائيندڙ ڪم ڪرڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. جنهن انساني مشينري ناهي جوڙي. جنهنکي انساني مشينري ۾ ڪنهن به وڏي يا ننڍي نقص (بيماري) پيدا ٿيڻ جو اڳيئي علم هو. جنهن انهن نقصن (بيمارين) جي دفعيه لاءِ هزارين هزارين حيواني معدني نباتاتي دوائون انسان ذات جي پيدا ٿيڻ کان اڳ ئي پيدا ڪري ڇڏيون. انهيءَ ۾ عقل وارن لاءِ عبرت جو وڏو سامان سمايل آهي.

دوائن جو پيدا ٿيڻ حڪيم ۽ عليم ۽ خبير رب جي وجود قدرت ۽ حڪمت جو چٽو ۽ واضح ۽ چمڪندڙ دليل آهي. اڄ جيڪڏهن ڪينسر (سرطان) جو ڪوبه شافي علاج ڪونهي. ڪينسر جي معاملي ۾ سيڪو ڊاڪٽر گرڻ ۾ گتل اڻ بنجيو پوي ٿو. جنهن جي مهار پيو ڇڪ. ته سواءِ پيهراڻن جي پيو ڪجهه به نه ورندو.

ڊاڪٽر ڪينسر وارن کي نلها ڏٽا ڏئي سڪٽان سبز باغ ڏيکاريو پنهي پيرن ۾ رسيون وجهيو ونيو ڪٽيو چڪين ته همراهه ڏو قبر جي تري ۾. جان ڪٽي ڏس ته عزيز ۽ اهڳور (۱) سندس لوڙهه پيا لتاڙين. ڏاڏو لتاڙيو متان هڙو تهڙو ڪوتاڙا (۲) ڪري سيڙهه واڏگر ڪو اونهون پر ناهي پوڻ نه ٻاهر ڪڍي. انهيءَ جي ايها معنيٰ ناهي ته ڪينسر جي دوا رب ڪانه خلقي آهي. خلقيل ضرور آهي پر اڃان انساني فڪر انڪي درڪ ڪرڻ ۾ قاصر رهيو آهي جيئن نمونيا ۽ ٽائيفائڊ تيهه سال اڳ ۾ اهڙا سخت مهلڪ مرض هئا جو سال بسال هزارن ماڻهن کي زندگي جو تمام اڙانگو ۽ بيحد ڏکهو سفر ٻاڻن ڏينهن ۾ پورو ڪرائي نڙي تي ننهن ڏئي گهوگهاٽي زمين ۾ پنج فوٽ اندر تنبي ڇڏيندا هئا. نڪو داد نڪو فرياد. پينسلين ۽ ڪلورو مائسٽين جي هٿ اچڻ بعد هاڻي ايهي مرض خوفناڪ ئي ڪونه رهيا.

هاڻي ڊاڪٽر ۽ طبيب انهن ٻنهي مرضن تي ايهين تا سراڙي اچن جيئن ڪانگ اچي چٽي (۳) تي- يا مينهن اچي مٽري جي ڪٽي تي. جيڪي مرض مهلڪ هئا سي هاڻي مشڪري بنجي

(۱) مائٽ (۲) ڪوٽي (۳) گهوڙي جي پٺي تي هني جو تيل قت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويا. سردار شافع دوجهان صلی الله عليه وسلم فرمايو ته رب ڪا به اهڙي بيماري نه خلقي آهي، جنهن لاءِ دوا ۽ شفا نه پيدا ڪئي هجيس. آهي ڪو هزارن بيمارين لاءِ هزارين پر تاثير ۽ موافق دوائن جي تخليق تي غور ڪرڻ وارو؟

موسمون

سياري ۾ سج ڏکڻ طرف تمام گهٽون لڙي ويو. سج جي گرمي سج جي پري ٿيڻ سبب گهٽجي ويئي. سيءُ ملڪ کي گهيري ويو. هٿ پير ڦٽن پيا. گريبن (غريبن) وٽ نه گندي نه گبرو (۱) نه رلي نه رلڪو. انهن جون ڄاڙيون ٽڙڪڻ لڳيون. سيءُ کان سوسڙاٽ ڪرڻ لڳا. سيءُ کان بچاءُ لاءِ ماڻهون سيءَ جي دشمن پارٽي يعني باهه جو سهارو وٺڻ لڳا. ڳاڙهي باهه جو قدر ذري گهٽ ڳاڙهي ڪنوار جهڙو ٿي ويو. پروچ دعائون پنڻ لڳا ته باهه تون ته شل قبر وچ به گڏ هووين. پاڻي ٺارڻواري معاملي ۾ سيڪو پڻ رپين وارو دلو پڻ هزارن وارو رفريجٽر بنجي ويو. واندين (۳) ٺلهين سوڙين جي اندران ڇاهي وانگر گول مول بنجي پنهنجن گوڏن کي ڏاڍا پاڪر وڌا. سگهرن پنهنجين ساگهرين کي چڪي پڪ وڌا. فصلن ۽ وڻن کي سيءُ ڪارو ڪيو. وٽيو مروٽيو، ۽ ٻوٽ پير ڪيرايو. ڏن وارن گرم ڪاڏا گرم معجونون کائي گرم ڪپڙا پهري گرم ڪمرن ۾ پناهه وٺي بت گرم ڪندڙ دوشيزائن سان سينه به سينه لب به لب دوش بدوش ۽ هم آغوش ٿي سياري کي خوش آمديد ۽ مرحبا چئي ۽ سياري جي لذتن مان لذت اندوز ٿيا. غريبن جي حال جي هڪ غريب شاعر هنطرح سان ترجماني فرمائي.

دوشينه شبي که برف تا دوشم بود
زانو چو عروس نو در آغوشم بود
جز چشم نبود چيز پوشيدن من
چيزي که به زير سرنهم گوشم بود

---

(۱) جهڳي (۲) چڙهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن اهڙين حالتن هيٺ دنيا جي ٽن ارب انسان گهريو ته سچ کي ڪروڙين سنگهرون ۾ وجهي سيئي گڏجي سچي دل سان زور لايون ۽ چڪيون. ته من اڳي، وانگر خط اسواتي اچي وچي ۽ سيءَ جي جل جلان کان جند آجي، ٿئي.

ايهو سڀ ڪجھ. پر آهي اوهو ڪير جيڪو سچ تائين پهچي. سچ جي انگهن ۾ سنگهرون اتڪاري، اچي ۽ ويل سچ کي وري ورائڻ لاءِ واجهه وجي وجهي. عاجز انسان حسرت بڪف رهجي ويا. هائي هائي جيڪو ويو سو پاتان، پيو اڳتي ويندو. وارث واري طاقت کان سواءِ ويل بيجان شيءِ جو وري ورڻ محال ۽ ناممڪن آهي.

انهيءَ پريشاني ۽ مايوسي ۾ ڪي ڏينهن گذريا. ته ڏسن ته ويل همراه آهسته آهسته رڙهندو وري به پنهنجي ساڳئي، ٽاڻ ڏانهن موٽي رهيو آهي. تانجو پنهنجا ساڳيا اونهاري وارا مهاڳ مڪان اچي وسائي ٿو، جيئن ڪر ڪو پٽاڻ هو. جو آيو هو، پاڪستان ۾ ڪپرو ڪشمش ڪشمش جا هوڪا ڏئي وقت پاس ڪرڻ ۽ افغانستان مان سياري ۾ منهن تارڻ ۽ اونهارو ٽيڻ سان ئي پڳو پنهنجن تاڪن ۽ تاڙن تي، ملڪ گرم تي وجي ٿو. آرايون سين وارا چيڪا لائي رهيون آهن. ڪاڙهو اڪيون پيو ڦوتاري. آس ڏوتل آلي ڪپڙي کي سڪايو اچو پئي ڪري ۽ ڏوبي جي منهن کي پنهنجي تپش سان ويتر ڪارو ڪري انهيءَ تي روزانه نت نيون دانگيون پئي ملي. ڪارث ۾ ڏوبي جو منهن ڪوڏو شيدي جون سڪون پيو لاهي.

سيارو ويو، واهوندا وريا، وڻ ٽڻ ڦٽا ڦلاريا، ميوا رس پريا، فصل موريا ۽ نيٺ پڪا. پڻن بلائن مچرن ڪکرن ماڻهن کي ڪميونسٽن وانگر ڏنگ هڻڻ شروع ڪيا.

اي انسان ويل ۽ پري پيل سچ جو وري به ساڳي جاءِ تائين موٽي اچڻ ۽ رسي وڃڻ کان پوءِ زمين ۽ زمين وارن سان پرچڻ. هر موسم جو پنهنجي پوري وقت تي نمودار ٿيڻ ۽ سو به اهڙي پائبندي سان جو ڪو ڏينهن پهر به اڳ پوءِ ٿيڻ جو ڪوبه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امڪان نه. سيارو اونهارو سانوڻ ... ء مجال آهي جو پنهنجي مقرر وقت تي گس گسان ڪن. ۽ آ... رس پيا پچن، ۽ نه اچن. انهي ۾ به عقل وارن لاءِ اهڙو ڪو عظيم سبق. ڪو عجيب درس عبرت ۽ ڪو نفيس نڪتو ... آهي جنهن ڪان هو مجبور ٿي مڃيندا ته انهيءَ ۾ ڪنهن عظ... م ۽ اعليٰ اعظم طاقت جو دست قدرت ڪارفرما آهي. جو ... سچ ڪي مختلف ۽ متبادل راهن تان هلائي موسمون بدل سدل ڪري دنيا جو بهترين نظام قائم رکيو اچي. ايهي ته ٿيا درس ... عبرت حاصل ڪرڻ وارا عام ماڻهن جا عقل ۽ فڪر. پر پيلي ... ي هنن ترقي پسندن جو عقل بنهن ڪو چوٽ چڙهيل آهي ... ي. هي نوشادر واري همراه ڪان به وڏيڪ ڏاها آهن.

نوشادر وارو قصو هيئن آهي ته ڪو عقل جو وير بار گڏهه تي رکيو واٽ وٺيو آيو. رستي ۾ ڪنهن ماڻهون سان شد... ڪايت ڪيائين ته گڏهه لئين جي پيري آهي. تمام ڪو ٿڌو آهي. ڪٿيو ڪٿيو ٽڪيو پوان پر پير گپ مان چڪيندو ڪيندو اچي. ماڻهون هو ڪو بنهن نل. تنهن چيس ته نوشادر ذرو وٺ گڏهه کي هڪڙي چپٽي چپ ۾ ڏي. پوءِ ڏس ته ڪهڙو ٿو ٽڪو هلي. هن ايهين ڪيو. گڏهه ته ٽڪو ٿيو. پر هاڻي هي پاڻ گڏهه کي نه پهچي. ڏنائين ته سڀ حڪمت نوشادر ۾ آهي. سو پاڻ کي به ساڳي جاءِ ۾ نوشادر چپٽي ڏنائين. هاڻي گڏهه ۽ پاڻ ٻئي پي آيا. پنڌ ڪني جهٽ ڪرائي ورتائون. گهر پهتا. نوشادر جي باهه. ويهي ڪير سگهي. سو لڳا گهر جي چوڌاري ڦرڻ. زال اول ته سڏ ڪيا. او هيڏانهن او هيڏانهن. اچين ڪوه ڪونه تو؟ گهر کي ڦرين ڪوه پيو؟ هي ماريو ماڳهين چريو ٿيو آهي ڇا؟ مڙس کي جهلڻ لاءِ لڳي پٺيان ڊوڙڻ پر پڄي نه پئي. مڙس نوشادر واري پڙي اڇلائي ڏنس ته هنطرح سان تون به استعمال ڪر ته اسانکي پڄي سگهين.

ترقي پسند انهيءَ ڪان به وڏيڪ عقل جا اڪابر آهن. هو چون ٿا ته ايهو ڇو تسليم ڪريون ته سچ کي نيڻ ۽ آڻڻ ذوالڪبرياء والجبروت رب جي قدرت ڪامله جو ڪرشمون آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايهو ته مڇر ۽ ڪڪرون سيءَ ڪان تين تا بيزار. سي گهٽيون گندجي وڃي سڄ ڪي ڏڪي ريڙهي ريڙهي خط استوا تي پهچائي سيارو پاڻ تان تاريو ڇڏين. وري سڄ ڏکڻ جي نوڻ ڏانهن ڏيڙندو ڏيڙندو ٻري وڃيو پوي. وري ٻــ ساڳيا مڇر ۽ ڪڪرون گهليو اڇنس. قصو ايهين پيو هلي. ٻلي ٻلي ترقي پسند ڏاڍيا ڏاها آهن. عقل جون ته وٽن ڪي ڪاٽيون آهن. هڪڙي هڪڙي ڪاڻ ۾ اربين گيالن عقل جا، پر ڳالهه ڦتائي رکو انهن وات ۾ نڪ وارڻ نيندين. انهن نيندين مان سڄ پڇو ته هنن جــو گهٽون عقل وهيو ضايع ٿيو وڃي. ايهي هنن جا ٺيڊيا چڱي طرح ســان ويلڊ ڪرائي ڇڏجن ته هنن جو عقل وقت تي ڪر ڏاڍو ڪم ڏي.

ٻه جنسون

انسان ۽ ٻي ڪل مخلوقات ۾ ٻن جنسن جو پيدا ٿيڻ ۽ ٻنهي جو هيڪ ٻي ڏانهن زبردست چاهه. بلڪ هيڪ ٻي ڪان سواء شڪ نه اچڻ. نرن يا مردن جو مادين يا عورتن ڏانهن قاعده ڪان وڏيڪ قرب جو ڪاڍو (٢) ۽ ٻي پناهه محبت. ساڳي طرح سان مادين يا عورتن جو نرن يا مردن جي عشق ۾ اڪير ۾ پيچ پچان ۽ جل جلان جي حد کي پهچڻ ۽ "دونون طرف سے آگ برابر لگی ہوئی" جــو مصداق ٻنجڻ ۽ جهڙو ڪر ٻئي جنسون هيڪ ٻي سان اهڙين سڪمين سنگهرن ۾ سلهاڙيل ۽ نه ڇڇندڙ نيرن ۾ نازيل هجن. جو ڪا ڏر ڪيترا ٻه ٽپ ڏي پر توڙي نه سگهي، ڪيترا ٻه چرڪ پري، پرڇڄڻ محال هجي. ايهو دلالت ٿو ڪري انهيءَ تي ته ڪا مدبر الامور قوت آهــي. جنهن بقائــي نسل ۽ افزائش نسل جهڙي عظيم مصلحت جي بنا تــي بجاء هڪ جي مخلوق جي هر قسم ۾ ٻه جنسون خلق فرمايون ۽ انسان يا ڪنهن ٻه جاندار جي ناهڻ واري فيڪٽري جي مشينري جا ڪي هڪ ڏر ڪي ڪي ٻي ڏر کي اهڙا پاڻ ۾ ٺهندڙ ۽ ٺهڪندڙ ۽ هيڪ

(١) محبت

بي ڪي سينبائيندڙ ڪلون ۽ پرزا عطا فرمايا. جن جي گهٽ وڌائي ۽ پاڻ ۾ نه ٺهڻ ۽ نه برابر ٿيڻ ۽ فرق جي ڪڏهن به شڪايت پڌڻ ۾ نه آئي. پيو ته ٻن جنسن جي باهمي اختلاط لاءِ جيڪڏهن قدرت جي طرفان ڪو استحبابي ۽ تشريعي امر فرمايو وڃي ها. ۽ انهي حڪم جي بجا آوري جو حج ڪان به وڌيڪ ثواب ڄاڻايو وڃي ها، ته به منڪر ته ٺهيو پر مسلمانن مان به ڪو تمام وڏو بزرگ ۽ ڪا تمام وڏي بزرگيائي سالن ڪان پوءِ نڪ جي چونٽين ڪي ڪپاهه سان پري اکين تي پٽيون ٻڌي هنبين جي ڪڇاڻ ڪان بچڻ لاءِ تازا ليمان چوپي عظيم ثواب جي حصول خاطر انهيءَ سوگ جهڙي ۽ بي لڄٽي اٺاسي (۱) ۽ بدتهذيبي واري ڪار خير ڪي مس مس ڪو سرانجام فرمائين ها. هتي انهيءَ مدبرالامور قوت ٻنهي جنسن ڪي هيڪ ٻـي ڏانهن اهڙو زبردست چاهه ۽ رغبت ۽ مقناطيسي ڪشش مرحمت فرمائي جو هڪ ٻي ڪي پري ڪان ڏسندي اچون ۽ بڪون پيون لهن. ۽ انهيءَ ۾ ڪو ايڏو چسڪو رکائي ڇڏيو جو فرمانبردار بندا ۽ بنديون تـه پوءِ بـه مذهب جي حد اندر. پر نافرمان ۽ منڪر مذهب تهذيب اخلاق ۽ انسانيت جون ڪل حدون اورانگي به هيڪ ٻي جي حصول وصول لاءِ جهڙو ڪر پاڻ ڪي ماريو تـا وجهن. ۽ قدرت جـي انهيءَ حڪم مڃڻ ۾ مڃڻ وارن ڪان به نه مڃڻ وارا ويهه چاڙهيون اڳيرا پيا نظر اچن. ٻنهي جنسن جا هيڪ ٻي بابت ڪهڙا تاثرات آهن. ۽ هيڪ ٻي ڪي ڪيتري قدر چاهين ٿا. انهيءَ جـي اپٽار ڪرڻ ۽ انهيءَ راز درون پرده جي کولڻ ۽ برملا ڪرڻ واري ميدان ۾ پهچڻ ڪـان پوءِ قلم ڪنهن اهنڊ ۽ جڙي ۽ جيواڙي گهوڙي وانگر نچڻ ٽپڻ ۽ ڪڏڻ ۽ ٻيجڻ لاءِ اهڙو زور تو پري. جو ڪنهن گهري الياڻ سان به هنجو روڪڻ مشڪل.

خصوصاً جڏهن ته سمند قلم جو اولاٽون (۲) سوار ڪنهن شاعر جو هٽ هجي جـو انهيءَ عشق ۽ محبت جـي ميدان ۾ ڪميت ڪڏائيندي ٻچ ٻچ جو اکر چوڻ سکيو ٿي ناهي. جنهن

---

(۱) بي نڪو (۲) گهوڙي تي پٺيءَ اگهاڙو سوار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو اهڙي جيواڙي تي به ڪٿ ڪٿ ۽ اڙين جو نڪاءُ پيو پوي. الحاصل ته ويچارڙو شاعر جنهنجي اندر جو آواز آهي.

ماقصهٔ سکندر و دارا نه خوانده ايم
ازما بجز حکايت مهرو وفا مپرس

انهيءَ جو قلم عشق ۽ محبت جي موضوع ۽ سڪ ۽ سوز جي سڀ جيڪٽ تي اهڙو مست ٿيو وڃي جو ڪئين صفحا ڪارا ڪري پوءِ مس وڃي ڪا ساهي کڻي ۽ ساهه پٽي. ڏاڍن زورن سان اهڙي ڪاهيندڙ ۽ ڪڙياٽ (۱) ڪندڙ قلم کي اڳتي وڌڻ ڪان روڪيو اٿم انهيءَ موضوع تي قلم کي ڍر ٿا ڏيون ته قلم الائي ڪهڙا ڪن وڃي ڪندو ۽ ڪهڙيون نه چوڻ ۽ نه ڪولڻ جهڙيون ڳالهيون وڃي ڦولريندو. مقصود صرف هي عرض ڪرڻون هو ته ٻن جنسن جو پيدا ٿيڻ هڪ عظيم مصلحت جي بنا تي مصلحت شناس ۽ مدبرالامور جو ڪارنامون آهي. پاڻهي ٿي پيو وارو هتي ڪوڙو ئي ڪونه ٿو لڳي.

حسن ۽ جمال

پٽ تي ڪو اوپٽو رنگ هاريل ڏسي به ڏاهو پروڙي وٺندو ته ڪنهن نه ڪنهن ضرور پٽ ناهي. ڪنهنجي هٿان رنگ به ضرور هاريو. پر ٿي سگهي ٿو ته ڪنهن صفا خرمغز ۽ ڏڏ جو ڏيان انهيءَ طرف نه به وڃي. پر جيڪڏهن پٽ تي چٽايل ۽ سهڻان چٽ چٽيل نقش نگار گلڪاري يا ڪشيده ڪاري ٿيل هوندي ته پوءِ ڪير به هجي. ڪهڙو به عقل جو انڌو ماليخوليا جو مريض يا جن جو جهليل هوندو ته به بيساخته چوندو ته واهه ڙي ڪاريگر واهه واهه جا چٽ چٽيا اٿئي. پوءِ ته ناممڪن آهي ته ڪنهن ماڻهون جي ڦر جو ڌيان چٽيندڙ ڏانهن نه وڃي ۽ چٽڻ واري کي نه مڃي. مخلوقات جيڪڏهن صفا ڪا اڏي ابتي بيدولي بي ڍنگي.

---

(۱) ڏٻ ڏٻ ڪري اچڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻڪن ڪا نامعقول ۽ ناموزون هجي ها. ڪتي ڪا تنگ نگيل ڪتي کي ڏير موريل. ڪتي کي آڏو ڦڏو مٿو اپڙيل. ڪو هزارن ۾ هڪڙو انسان يا جانور سڄو سنئون سبتو به پلي ڪٿي هجي ها ته پوءِ البت ڪو احمق پاڙهي ٿــي پيو هوندو جي رائي قائم ڪري سگهي ها. هتي تـه ايهو عالم آهي ته رب جي ڪل مخلوق ۾ اِوهو ته حسن ۽ جمال نقش ۽ نگار چٽ ۽ گل ايڏي ته نفاست ۽ ڪاريگري سان ناهيل آهن. جنکي ڏسي عقل بياختيار واه واه چوڻ لڳي ٿو. انسان کي ته ڇڏ ڪٿي هو ته ٿيو سونهن جو سرتاج ۽ احسن تقويم جو خطاب يافته سڀ مخلوق جو مور. پر جانورن کي ڏس ۽ جانورن مان سڀ کان بد صورت جانور گڏهه کي ڏس. جناب گڏهه صاحب جناب جي. ايم صاحب وانگر صفا ٽڪل پچ پيل ۽ فرتوت ڪهنه سال نــه هجي. هن جي بدني ساخت ۾ اوها ته موزونيت نظر ايندي جو نهاري نهاري قادر جي قدرت جا ڳڻ ويٺو ڳاءِ. پکين مان سڀ کان ڪوجهو ۽ گند شڪل ڪانگ چيو وڃي ٿو. ڪانگ جي پکن جي بهترين ڪتائي ۽ ڪاري ۽ ميرانجڙي رنگن جي پرڪشش آميزش ۽ پنهنجي خاص وضع قطع ۾ ڪماليت کي پهتل. موزونيت تي غور پيو ڪر ته غور ڪندي ڊاپندين ڏي ڪونه. بلحاظ صورت جي ڪانگ کي به جناب جي. ايم. صاحب عليه ماعليه سان تشبيهه ڏيان ها. پر ٻڇان ٿو ته متان ڪو ڪانگ پر واري پٽ تي ويهي پنهنجي ٻولي ۾ ڏوراپو نه ڏي ته آئون محبوبن جو قاصد چيو وڃان ٿو. مون کي دشمنن جي جاسوس سان ڪوه پيٽيو اٿئي؟ گوندا گون مخلوقات جو حسن ۽ جمال تـه ظاهر آهي. پر نباتات کي وٺ. انهن مان به گلن ۽ سنن وڻن کي ڇڏ. پر بدصورت کان بدصورت ٻوٽا شايد ڪانڊيرا ۽ لاڻان هجن. انهن ڪانڊيرن ۽ لاڻن کي جانچ ۽ خوب جانچ. انهن ۾ بـــ جميل رب جي پيدا فرمايل حسن ۽ جمال جا اوهي جلوا نظر ايندا جو وڃ ويهن ڪي.

الحاصل تـــ سڀڪنهن شيءِ جـــو بي پايان حسن ۽ جمال موزونيت ۽ پرڪشش وضع قيام مون پارن ڏڏن کي به مڃائي رهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي تہ ايڏيون لطافتون ۽ نزاڪتون ايڏي سونهن. ايتري قدر جمال جي جاجهہ (١) عليم ۽ خبير ۽ بصير ۽ لطيف ۽ جميل رب جي قدرتن جا ڪمال ڏي آهن. لاغير سون جهڙو معمولي سمجهہ وارو ماڻهون بہ جهڙو ڪر اکين سان پيو ڏسي لطيف رب جا لطيف دست قدرت حسين کان حسين ۽ جميل کان جميل شين ناهڻ ۾ مصروف آهن.

عقل ۽ سمجهہ

ناهيندڙ کان سواءِ ڪا شيءِ ٺتي نهي سگهي. ايهو تہ مسلم آهي. پرَ جيڪا شيءِ دنيا جي ناهيندڙن کان بہ ناممڪن آهي تہ ٺهي سگهي. اوهو آهي عقل ۽ سمجهہ. دنيا جا ڪاريگر ڪيڏي بہ اوج ۽ عروج تي پهتا. پر عقل ۽ سمجهہ پيدا ڪري نہ سگهيا. بلڪ انساني دماغ جي مشينري ڪوپراتيون چيري هو ڦولري ڦولري ٿڪي پيا. پر دماغ جي عقل ناهڻ واري مشينري بابت ڪجهہ بہ پروڙي نہ سگهيا آهن. حتمي ۽ يقيني طرح سان ايهو بہ نتا چئي سگهن تہ عقل ۽ سمجهہ دماغ جي ڪهڙي حصي ۾ پيدا ٿئي ٿي. انهيءَ معاملي ۾ هنن رنج ۽ سراب کي وهندڙ دريا سمجهي چلڪندڙ پٽ تي ترڻ لاءِ ڏاڍوڙا هنيا آهن. چون ٿا هتي عقل ٺهندو هوندو. هتي حافظو تيار ٿيندو هوندو. ذهن ۽ خيال جڙندا هوندا. ايهو ساڳيو جناب جي- ايم- صاحب وارو منطقي دليل تہ هيٺن هوندو پوءِ هيٺن ٿيو هوندو. پوءِ هيٺن ٿيو هوندو. الحاصل تہ عقل ۽ سمجهہ کان ڪم وٺي عقل ۽ سمجهہ کان ڪم وٺي عقل ۽ سمجهہ تي غور ڪرڻ سان پتو پوي ٿو تہ عقل ۽ سمجهہ کي خلقڻ وارو صناع ۽ خالق دنيا جي ڪاريگرن کان تمام ڪو مٿاهون تمام ڪو ارفع ۽ اعليٰ آهي. چہ نسبت خاک را با عالم پاک

(١) گهٽائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نبوت ۽ مذهب

سن جو ساندو چوي ٿو ته نبي خدا جو موڪليل نبي ناهي. هن دور جاهليت جون ڪي پراڻيون رسمون سميٽي سهيڙي هٿرادو قرآن ڪٺي ناهيو آهي. بلڪ اڪيان نبي ۽ سندن مذهب به ٺلها ناهه ناهيل آهن پيو خير ڪتاب ـــــــــــــــ صفحه ١٦٥

مذهب ۽ نبي جي اچڻ جو ڪهڙو ضرور هو

هن دنيا ۾ چڱايون به آهن. بڇڙايون به آهن. نقصان به آهن. ڪيتا به آهن. چيها به آهن. لاڀ ۽ لوڀ به. خسارا ۽ ٽوٽا به. انساني نفس چاهي ٿو ته دنيا جا ڪل خزانا ڪل فائدا ڪل چڱايون. ڪل سونهن. ڪل سوڀ. ڪل زور. ڪل طاقت. ڪل ملڪيتون. ڪل جائدادون. ڪل خوبصورت عورتون. ڪل اولاد. ڪل نوڪر چاڪر. ڪل بنگلا ۽ ماڙيون. دنيا جو سمورو جاه و حشم. دنيا جي ڪل عزت ۽ رفعت. دنيا جي هرڪا راحت ۽ فرحت مونکي حاصل هجي. دنيا جو اڪيلو شهنشاهه مطلق آئون ئي هجان پيو بس. ڪوبه نقصان ڪوبه چيهو ڪوبه مرض ڪابه تڪليف ڪابه ڪدورت مونکي اوڏيائي نه اچي. ايهي خيالات ڪنهن هڪ انسان جا نه بلڪ هرهڪ انسان سان لازم ملزوم آهن. ڪلي طرح سان جاب منفعت ۽ ڪلي طرح سان دفع مضرت لاءِ پاڻ پتوڙڻ. يا ڪم از ڪم انهيءَ لاءِ بيحد متمني رهڻ انسان جي فطرت آهي. سڀ چڱايون مونکي ملن. انهيءَ ۾ پيو ڪوبه حصيدار نه هجي. سڀ اوڻايون ٻين تي نازل هجن ۽ آئون تڪليفن جي تصور کان به هميشه بالاتر رهان. جڏهن ايهين آهي ته پوءِ دنيا ڪيئن هلي. هرهڪ انسان جيستائين سڀڪجهه ٿو حاصل ڪري ۽ انهيءَ سڀ ڪجهه لاءِ سڀڪنهن سان جنگ ٿو جوٽي. تيستائين پاڻ به پيو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڀ ڪجهه. پر نيت پنهنجو سر ٻه وڃائي خفا(۱) خون ٿيو وڃي انهيءَ جي معنيٰ ايها ته انسان ذات کي رب پاڪ پيدا ڪري هن دنيا ۾ بلڪل ڇڙواڳ ڇڏي ها ته سڀ ڪجهه حاصل ڪرڻ لاءِ سڀ انسان مري مارجي سڀ ڪجهه وڃائي ويهن ها.

لازم ٿيو ته قدرت انسان جي هلت چلت طورن طريقن راهن رسمن ۾ پاڻ مداخلت ڪري ڪو اهڙو قانون عدل نافذ ڪري جنهن تي ڪاربند رهي انسان سڀ ڪجهه حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوششون پلي جاري رکي. پر حد اعتدال اندر وڌ کان وڌ روحاني جسماني مالي ۽ دنياوي ترقيون پلي حاصل ڪري. پر پاڻ ٻه جيو ۽ ٻين کي ٻه جيڻ ڏيو جي اصول تي عمل پيرا رهي ۽ ٻين جا حق نه ماري. عداوت هڪ ساڙيندڙ باهه آهي. محبت جو ميناج انبن ۽ انگورن کان ڪروڙين درجا ڪثر آهي. انسان هڪ اهڙي اخلاقي بلندي تي فائز هجي. جو ڪٿي ٻه عداوت جي باهه کي ٻرڻ نه ڏي ۽ محبت جي ميناج جون هر طرح واديون وهائي نشيب ۽ فراز نوٽيون ۽ ڏانڊا (۲) هڪ ڪري ڇڏي. انسان الله جي بيحد پياري ۽ لاڏلي ۽ محبوب مخلوق آهي. انسان ئي آهي جنهن لاءِ هي رنگ برنگي ڪائنات عالم وجود ۾ آئي. اولاد منهن مٺي وڃي. مائٽن ڏانهن لوٽون ٻه نه ڦيري ته آخر ابي امان جي دل جي گيچ ڳرندا يا نه؟ خالق تعاليٰ و تقدس جيڪو پنهنجي مخلوق تي ماءُ پيءُ کان سو سو دفعا وڌيڪ مهربان آهي. سو اگرچه ڪل عالمن کان بي نياز آهي. ڪيس ڪنهنجي ڪابه ڪاڻ ڪانهي. هو صمد آهي. هو غني عن العالمين آهي. پر ته ٻه سندس رضا انهيءَ ۾ آهي ته ٻندو ساڻس اچي اندر جون اوري. سندس آڏو نماڻا نيڻ ڪٽي ويهي. سندس حب هنيين ۾ سانڍي. سندس حضور ۾ رهي گهٽون يا ٿورو ڪانئس گهري. هو روئي ۽ رب ڪيس پنهنجي قدرت جو هٿ مٿي تي ڦيرائي پرچائي. ٻندو منگي. ڏاتار ڏان ڏي. انهن سيني ڳالهين لاءِ بيحد ضروري آهي ته هڪ قانون هجي. هڪ مذهب هجي. جيڪو انسان کي سوڌي راهه سونهائي. هڪ اهڙو الله جو محبوب نبي هجي. جنهن

---

(۱) بلڪل (۲) مٿاهيون زمينون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي اتاه علم بي پايان حڪمتون ۽ مڪارم اخلاق جون انتهائي بلنديون رب کان براه راست حاصل ٿيل هجن ۽ اوهو خلق کي قاعدو قانون انصاف عدل اخلاق چڱائي بندن سان گڏ گهارڻ جا اعليٰ اصول ۽ ضوابط ۽ رب سان خوشگوار تعلقات استوار ڪرڻ جا طور طريقا پنهنجي قول ۽ عمل سان سيکاري. يعني چڱي ۽ معتدل راه تي هلڻ جو حڪم فرمائي. ۽ پاڻ چڱائي تي ماڻهن کي هلي ڏيکاري ۽ انسان کي صحيح معنيٰ ۾ انسان بنائي. حضرت امام اعظم صاحب رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته نبي به اچن ها ته به آئون الله کي جمله صفتن سان سڃاڻان ها. ۽ بڇڙاين کي بڇڙو سمجهي پاڻ کان بري ڪريان ها. ۽ جمله چڱاين جي حصول لاءِ اڄ وانگر صدق دل سان ساعي هجان ها. ايهو ته هوڪو ارب ۾ هڪ امل ماڻڪ امام. انهو ته هوڪو پدمن ۾ هڪڙو پارس صفت پيشوا. سيڪنهن انسان جو ته ايڏو دماغ ناهي جو هو عقل جي امداد سان نفس پليت جا ونچا ۽ اتاهان جبل اورانگهي چڱاين جي چوسول ۾ پهچي انسانيت جو عروج ۽ ماڻهوپي جو معراج ماڻي سگهي ها. معمولي تعليم لاءِ معلم ضروري آهي. هنن هيڏين ڪماليتن ڪمائڻ لاءِ ڪٿي ٿو ڪوبه انسان استاد ڌاران قدم به کڻي سگهي.

الحاصل ته دنيا ۾ پاڪ پيغمبر جو ورود مسعود ۽ رب جا موڪليل قاعدن قانونن جا ڪتاب نه هجن ها ته دنيا سراسر عذاب هجي ها. انسان پاڻ ۾ وڙهي مري ڪڏهوڪا کپي کجي هليا وڃن ها. رب جي خاص رحمت جيئن انسانن کي خلقيو. تيئن انسانن جي بودوباش ۽ سهٽي رهٽي سهٽي لاءِ نظام عدل مرتب فرمايا. ۽ پاڪ پيغمبرن هٿان اوهي نافذ ڪرايا مذهب ۽ نبي جو اچڻ دنيا ۾ اهڙوئي ضروري آهي. جهڙو پاڻي. جهڙي ڪر هوا. جهڙو ڪر رزق، جهڙو ڪر ڪپڙو گندي. جنهن کان سواءِ پل به سري نه سگهي، جن ڌاران دنيا هلي نه سگهي. مذهب ۽ نبي نه اچن ها ته دنيا هلي نه سگهي ها. مذهب ۽ نبين جون منڪر قومون به جيڪي هن ئي زمين جي پڙ تي ماڻهن وانگر گذاربن پيون. سي به اڄ سڌي طرح سان انهي الاهي قانون مان استنباط ڪري

انهيءَ مطابق پنهنجو دستورالعمل بنائي پوءِ هلي چلي سگهن ٿيون. ۽ انهيءَ الاهي قانون کان ابتڙ جيتريقدر به هنن پاڻان ناهيو آهه. اوتريقدر هنن خلق کي عذاب ۾ مبتلا ڪيو آهي. انهن ملڪن جي ماڻهن جون مصيبتون ۽ عذاب وڃي ڪو ڏسي ۽ اوهي مصيبتون ۽ عذاب قانون الاهي جي سنوت ۽ سوڌائي کان هٽرادو پيدا ڪيل ڪجي ۽ اعو جاج جي مطابق آهن. يعني جيتريقدر هو نبين جي آندل قانون ۽ آئين کان هٽيا آهن. اوتريقدر ٿڙيا ۽ ٿاٻڙيا آهن، ۽ اوجهڙ ۾ پئي ڌڪا ۽ ٿاٻا کاڌا اٿن. ۽ انسان ذات لاءِ عذاب جو سبب بنيا آهن. پر ڪلي طرح سان هو به قانون الاهي کان ڦريل ناهن. ڪلي طرح سان ڦري وڃن ته دنيا ۾ رهي ڪونه سگهن. اول ته انسانن ۾ انسانن کي هلائڻ چلائڻ لاءِ ڪو قانون ضرور هئڻ گهرجي. ايهو اصول به انسان ذات کي الله ۽ نبين ۽ مذهبن سيکاريو آهي.

الحاصل ته انسان ذات جو قانون عدل ڏاران دنيا ۾ رهڻ ناممڪن هو. انهيءَ ڪري ارحم الراحمين رب پنهنجا نبي موڪلي قانون سيکاريا ۽ قانونن تي هلڻ لاءِ بندن کي راهه هموار ڪري ڏني. ايهو سندس عظيم احسان آهي ۽ ايهو احسان نه هجي ها ته دنيا ۾ انسان ذات جهڙي ڪري هجي ئي ڪانه ها. ۽ پيدا ٿيڻ کان پوءِ چند صدين اندر ختم تي وڃي ها.

قرآن پاڪ

اسان جي هوت حبيب اسانجي مدني محبوب صلى الله عليه وسلم جي سچائي جو قرآن پاڪ هڪ اهڙو دليل آهي. جنهنکي چوڏهن سو سالن ۾ ڪوبه رد ڪري نه سگهيو آهي. هاڻي ڏسو قرآن جي دعوىٰ (۱) چئو جيڪو اسان پنهنجي بندي تي نازل فرمايو آهي. انهيءَ ۾ جيڪڏهن اوهانکي شڪ آهي ته اوهين اهڙيون صرف ڏهه جڙتو سورتون ناهي پيش ڪريو ڏهه نندڙيون سورتون صرف ٻه اڍائي صفحا ٿي سگهن ٿا. جن جي لکڻ ۾ هڪ ڪلاڪ کان وڌيڪ

---

(۱)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وقت صرف ٿي ٿو سگهي. عرب ممالڪ جيڪي اڄ ١٩ مملڪتون آهن. انهن ۾ نصارائي يهودي ۽ قسمن قسمن جا ڪتا ڪافر اهڙا به ٿيندا آيا آهن ۽ اڄ به موجود آهن جن جي زبان عربي آهي ۽ هو وڏا عالم فاضل اديب شاعر فيلسوف ۽ سائنسدان هئا ۽ آهن. اسلام کي ختم ڪرڻ لاءِ انهن ڪافرن ڇا ڇا نه ڪيو. ڇا هنن سڀني ملي گڏجي يڪ مشت ٿي مسلمانن سان اهڙيون خطرناڪ جنگيون ڪون جوٽيون؟ جن ۾ مسلمانن جي وجود ئي جي ختم ٿي وڃڻ جا قوي امڪان هئا. پوءِ ايهي غير مسلم عرب اديب ۽ فاضل ايهو نٿي ڪري سگهيا ته صرف هڪ ڪلاڪ سڄايو ڪري قرآن جهڙيون ڏهه نديون سورتون لکي پيش ڪري قرآن جي عظمت کي جنهن تي اسلام جو دارو مدار آهي. پاڙي ۾ ٻوڙي يا مٽي ۾ ملائي انهيءَ هڪ ڪلاڪ جي علمي جنگ ۾ اسلام جو وڻ پاڙان وڍي ۽ وڍڻ ڪان پوءِ هن جا لاهه به ڪيڏي ڇڏين ها. قرآن جي دعويٰ ڪوڙي ٿيڻ بعد نه رهي بانس نه وڄي بانسري جي مثال وانگر اسلام جي سلامت رهڻ جو سوال ئي نٿي پيدا ٿيو. چوڏهن سو سال به ڪو وقت آهي. ڪو ڏکهو زمانون آهي. شاعرن جي مزعوم زلف يارڪان به ڏگهو ۽ هڪ عاشق مهجور جي لوڇ پوڇ ۽ آنڌ مانڌ ۾ بسر ٿيندڙ چوڏهن ڪلاڪن واري سياري جي رات ڪان به لنبو ۽ طويل. ايهي ايڏا ڪساب گذريا ۽ قرآن پاڪ بل به واهه جو ڏنون هو ۽ ايها دعويٰ صرف ڏهه سورتون. صرف ڏهه سورتون واري ڪا لکل چيپل به ڪانه هئي. بلڪ جهڙو ڪر ڪل دنيا جي ريڊيو اسٽيشنن تان پورا چوڏهن سو سال براڊ ڪاسٽ ٿيندي رهي ۽ عالم انسانيت جا ڪن ڪڙڪائيندي رهي. يا رب تون بيشڪ قادر مطلق آهين، ڪنهنکي همت ئي ڪانه ٿي جو صرف هڪ ڪلاڪ قلم ڪٽي ڪي موزون جملا ۽ معنيٰ خيز عبارتون لکي پير تي ڏونڪو هٽي وجهي ها. پوءِ ڪٽي سڄين آيتن جهڙيون نه انهيءَ ڪان سودرجا ڳهٽ سهي پر ته به اڄ جي دجال بدخصال ۽ نسناس خدا ناشناس پارت جي ڏر مان ڏوتي ۽ الحاد پرستن جي نحس ناني جناب جي- ايس- عرف جي-ايم-

جي ٻوٽ مان ٻوڇ نه نڪري پوي ها. هو چوي ها ته هاها مقابلو چو ڪونه ٿيو. مقابلو ٿيو. پر منصف ۽ امين ملهه ۾ وچين اٿلي ويا ۽ مقابلہ ڪندڙن جي ڪٺي ڪمائي ڪٺ ڪري چڏيائون. انصاف ٿئي ها ته ايهي الله سان مقابلو ڪندڙ الله جا عدو انسان الله جي مقابلي ۾ ايهين ڪنڌ پر ڪونه ڪرن ها. وات جي پلاءَ ڪي گيهه جو ڪهڙو سرفو. جيڪڏهن ڪو چوي ته ماڪوڙي وزن ۾ هاٿي ڪان ڳري آهي. جيڪڏهن ڪو چوي ته ڪاري ٽنڊڻ ۾ روشنائي سج ڪان وڌيڪ آهي. ته انهيءَ اهڙي بي شرم ماڻهون ڪي به ٻڌڻ وارا چا تا ڪري سگهن. پاڪ آيتن جي مقابلي ۾ ڪو نلهي گف ڪٺي ڪري ها ته به اڄڪلهه جا بيشرم الحاد پرست ڪوڪريا (١) مچائي ڏين ها ته اجهو آيتن جهڙيون مصنوعي آيتون ٺهي ويون. جيئن اڄڪلهه جو ڪو ڪفر جو پوچاري عرف ترقي پسند سر ۽ تال ڪان سواءِ به ڪا توتاري وڃائي ٿو. ادب جي نالي ۾ ڪهڙو به گند مٿي ٿو ته الحاد پرستن جو چوطرف عظيم عظيم عظيم عظيم جو ڪانگن وارو ڪانگورو مچيو وڃي. عالم الغيب والشهادة رب ڪي ايهو علم هو. تنهن قرآن سان مقابلو ڪندڙن ڪي پري ڪان پليو. قادر مطلق هنن ڪي ميدان تي اچڻ ئي ڪونه ڏنون. چوڏهن سو سالن ۾ ڪو مقابلي جي هام ئي هٽي نه سگهيو. رب جي پاڪ ڪلام سان ڪافر جي ناپاڪ ۽ مردار وڦل جو مقابلو ته چا تو ٿي سگهي. ايها ڳالهه ته مسلم آهي. پر حيرت انهي جي آهي ته رب پنهنجي ڪلام جي باالمقابل ڪنهن به ڪافر ڪي باوجود شديد عداوت ۽ زبردست ڪوشش جي همت ئي نه ڏني. ڪو ستيوئي ڪونه.

رب تون بيشڪ ڏاڍو بادشاهه آهين. تون بيشڪ قادر ۽ قدير آهين. جو ڪجهه چاهين سو ڪري سگهين ٿو. اسان جي اکين جو نار. اسان جي هنيين جو هار. اسان جي جيءَ جو جيار. اسان جو هوت حبيب. آئون سندس پاڪ نالي تان سو سو ڀيرا صدقي ٿيان. افصح العرب والعجم آهي. سندس پاڪ ۽ مبارڪ حديثن

---

(١) رڙيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ فصاحت ۽ بلاغت جا دريا وهندڙ نظر اچن ٿا. سندن مقالن مان هڪڙو ماسو ماڪي ۽ مصري جي مٺن ڪان وڌيڪ مٺو آهي. سندن هرڪا پاڪ ۽ پيار پري پاٻوهه (١) بهشت جي ميون کان به وڌيڪ لذت بخش ۽ روح افزا آهي. انهن اهڙين املهه ۽ عجيب حديثن ۾ به جيڪڏهن ڪو قرآن پاڪ جو اکر اچي ٿو وڃي ته هڪ نرالي شان سان نمايان ۽ نشانبر ٿيو بيٺو آهي. اصلي زمين ۽ آسمان جو فرق پيو نظر اچي. نزول قرآن جي وقت عربي ادب ڪماليت جي انتها کي پهتل هو سبعه معلقه يعني ڪعبي جي ديوارن تي آويزان ڪيل چوٽي جي اديبن جا ست قصيدا جي اڄ به موجود آهن ۽ اردو ترجمي سان ملي سگهن ٿا. ڏسجي ٿو ته سچ پچ به اوهي سچا موتي پوتل ۽ هيرا ۽ لعلون ڪاغذ تي پکڙيل آهن. پر جڏهن ڪنهن مسلمان هڪ تمام ننڍي صورت (انااعطينا) لکي اوها به اتي آويزان ڪئي ته اوهي فصحا ۽ ادباء جيڪي بيحد گهٽون ڇاڻندڙ ۽ ناقد ۽ پارکو هئا. سي هڪ هڪ ڪري پنهنجا ادبي شهپارا (قصيدا) ڪعبي جي ديوارن تان لاهي کڻي ويا. ۽ توڙي جو غير مسلم ۽ دشمن هئا پر انهي سورت جي هيٺان هي اکر لکڻ تي مجبور ٿيا ته هي ڪلام ڪنهن به انسان جو ناهي. انساني فڪر ۽ ذهن جي دسترس کان تمام گهڻو مٿاهون آهي. احمق عدو پنهنجي ڪميٽي ڪتاب ۾ لکي ٿو ته قرآن ۾ سڀ ڪجهه ڪٿي آهي؟ قرآن جي ايها دعوا تہ اهڙو ڪوبہ رطب ۽ يابس ڪونهي جيڪو قرآن ۾ نہ هجي سا غلط آهي. قرآن ۾ ٽريفڪ جا قوانين ڪينهي.

منهنجا عزيز ياءُ آئون هڪ ناقص سرمائهٔ علمي کان تهي دامن انسان آهيان. پر تون مونکي اڄ جي مهذب دنيا جا مرتب ڪيل ٽريفڪ جا قوانين ترتيب وار لکي ڏي. مون اوهي ڪل جا ڪل حرف به حرف قرآن مان ثابت ڪري نہ ڏيکاريا تہ جيڪو چور جو نباءَ سو منهنجو نياءَ. (هلڻ ۾ ميانہ روي ڪر. سورة لقمان) يعني لاري يا موٽر کي بنهن تکو بہ نہ هلاءِ ۽ بنهن ڍرو

---

(١) گپالهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ نہ ھلاءِ جو منزل مقصود تي وقت گذرڻ کان پوءِ پهچين۔ (آواز هيٺ رکو۔ سورة لقمان) يعني اجايا وڏا هارن وڄائي ماڻهن جو آرام نہ ڦٽاءِ. قرآن پاڪ چوي ٿو زمين تي ڦڏولي وڏائي ۽ بي‌پرواهي سان نہ هل۔ سورة بني اسرائيل) يعني بيپرواهي سان موٽر يا ٽرڪ هلائي ماڻهن جي گاڏين کي ٽڪر نہ هڻ. اڳتي چوي ٿو تہ تون نہ زمين ٿو ڦاڙي سگهين نہ ڊيگهہ ۾ جبل کي ٿو پڄي سگهين. ايهي سڀ بڇڙايون رب کي ناپسند آهن. (سورة بني اسرائيل) مقصد هي تہ عاجز انسان آهين. تنهنجي گاڏي ڪيتريقدر بہ هائي پاور هجي. پر ايڪسيڊنٽ واري صورت ۾ پاڻ بہ فنا ٿي وينديں. رب فرمائي ٿو الله جا ٻانهان زمين تي نرم رفتاري سان ۽ وڏي ڊيان سان هلن ٿا. (سورت فاطر) يعني ايهين نہ تہ شهر ۾ پهچڻ بعد بہ سٺ ستر جي اسپيڊ. ڪو مٺو ڦٽيو تہ منهنجي آڪوئي سور. ايهي تہ مون ٻائي مثال ڏنان. ٽريفڪ جو هرهڪ قانون ترجمي وارو قرآن تنهنجي اڳيان رکي ٿو هڪ هڪ ڪري ٻڌائيندو ويندس. ۽ انصاف خود توتي ڇڏيندس. الحاصل تہ ڪوبہ قانون ڪوبہ مسئلو ڪوبہ فلسفي ۽ سائنس جو اصول ڪوبہ مسائل معاشيات جو منجهيل سٺ ڪابہ صنعت يا نئين يا پراڻي ايجاد. ڪل ڪائنات جون ظاهراً ۽ معنيٰ ڪل ڪلون ۽ پرزا يا هر اوها ڳالهہ جنهن تي ڪوبہ بحث مباحثو يا لب ڪشائي ٿي سگهي ٿي يا انسان جي ذهن ۾ ڪوبہ حل طلب سوال پيدا ٿي سگهي ٿو. انهن سڀني جو ڪافي ۽ شافي جواب ۽ حل ۽ ذڪر قرآن ۾ موجود آهي. هو گوئي هو ميدان. مڙين ۽ موتين چا لاءِ ٿو. ميدان تي اچي پيچ. ڪابہ اهڙي ڳالهہ قرآن ۾ ڏيکارڻ لاءِ هي ناچيز هروقت حاضر آهي. علم‌الفرائض يعني ترڪي ۽ ميراث بابت قرآن پاڪ سووة نساء جي وچ ۽ پڇاڙي ۾ صرف ڪي ٻجاتي آيتون ارشاد فرمايون. الله اڪبر علم‌الفرائض هڪ مستقل فن هڪ عظيم علم جنهن ۾ ضخيم ضخيم ڪتاب لکجي ويا. جنهن ۾ هزارين مسئلا ۽ هزارين پيچيده صورتون ۽ حسابن جا اوهي ور وڪڙ ۽ ڊگها مناسخا جن کي

عالمن کان سواءِ ڪنهن پي- ايچ-ڊي-جو پيءُ بہ پروڙي نہ سگهي. ايهو ايڏو وڏو علم ۽ اهو سڀ ڪجهہ انهن آيتن مان نڪتل جي هڪ هنڌ لکجن تہ اڌ صفحہ کان بہ گهٽ ٿين. علم الفرائض جا ڪل ڪتاب پڙهي وڃي ڇيهہ ڪريو. انهن ٻائن آيتن جي مفهوم کان هڪ حرف بہ ٻاهر نہ ڏسندا. بلڪ ايهين نظر ايندو تہ ايهي ٻاتي آيتون ئي پکڙي پکڙي ڪتابن جي صورت اختيار ڪري ويون آهن.

جنهن رب ڇيچڪي جي ٻن رتين ۾ سو من جو سچو ٻير مندرج فرمائي ڇڏيو آهي. سو جيڪڏهن پنهنجي ڪلام جي هڪ هڪ حرف ۾ معنائن ۽ مطلبن جا مهراڻ ماپائي ڇڏي تہ هن جي قدرت ڪاملہ کان ايها ڳالهہ ڪهڙي بعيد آهي. اي انسان اَک جي پتي کول. اک پٽ. اکين تي ڦلا اٿئي تہ اکيون چلاءِ رکو بہ آنان چار آنا نظر ٿي پيو تہ بہ سڀ ڪجهہ ڏسي سگهندين. تون چئو ٻاتو پسندين تہ قرآن ۾ ڪل ڪائنات سمايل آهي.

قرآن ۽ ويهين صدي عيسوي

(سورة زلزال ٻارو ٽيهون آيت پهرين) جنهن وقت زمين ۾ (عام) زلزلا ٿيندا. زلزلن جو اڳوٽون رڪارڊ بہ ڏسو ۽ ويهين صدي عيسوي جو بہ. اجان بہ شايد زلزلا ايتريقدر جهجها ٿين جو روئي زمين جا ڪل شهر ٺئين سر زلزلي ٽائپ اڏيا وڃن ۽ زمين روٺي ٻار جي پينگهي وانگر مسلسل لڏڻ ۾ مصروف هجي. (ساڳي سورت آيتہ ٻي) ۽ زمين پنهنجا خزانان اوڳاري ٻاهر ڪيندي. يعني زمين مان سون چانڊي بلائيڪ گولڊ (پيٽرول ۽ ڪل تيل جا قسم) مختلف ڌاتون ڪوئلا سٺي گيس ۽ ٻيو بہ الائي ڇا ڇا. زمين جي خزانن اوڳاري ڪيڻ جو ايهو شرف بہ ويهين صدي کي حاصل. (ساڳي سورت آيت ٽي) ۽ انسان (حيرت زده ٿي چوڻ لڳندو تہ هي هنکي ڇا ٿي ويو. هي هيڏا خزانا ڪيئن ۽ ڪٿان پيدا ٿي ويا. جيئن اڄڪلهہ عرب رياستن جا خزانا ڏسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماٺهون انگشت بدندان ٿي رهيا آهن. (ساڳي سورت آيت چوٿين) ۽ انهيءَ ڏينهن زمين خبرون ٻڌائيندي) (ساڳي سورت آيت پنجين) ڇوته رب جو هنڪي اهڙو حڪم هوندو. ريڊيو ۽ ٽيلويزن جو ڪاٺ لوهه ۽ بجلي زمين جي پيداوار انهن مان نڪرندڙ آواز کي زمين جو آواز چئي سگهجي ٿو. پر اڃان ترقي ٿيندي ۽ صرف هڪ ڪلي ڪوڙڻ سان زمين منجهان خبرون ٻڌڻ ۾ اينديون. (سورت عاديات پارو ٽيهون آيت پهرين) تمام تيز ڊوڙندڙ شيون يعني آواز کان به تيز جنگي هوائي جهاز. (ساڳي سورت آيت ٻي) ۽ باه اوڳاريندڙ شيون يعني ائٽم يا ٻين قسمن قسم بمن سان ملڪ کي نذرآتش ڪندڙ (ساڳي سورت آيت ٽين چوٿين پنجين) صبح وقت غارت ڪندڙ پوءِ (پوءِ بم ڪيرائي زبردست) مٽي اڏائيندڙ ۽ (دشمن جي) فوجن ۾ ڪاهي پوندڙ. (ساڳي سورت آيت ڇهين) انسان پنهنجي رب جو ناشڪرو آهي. رب سان سرڪش هوندو. گويا هنن کي ايها عظيم سزا ناشڪري ۽ سرڪشي سبب ملندي. (ساڳي سورت آيت ستين) انسان انهيءَ ڳالهه تي پاڻ شاهد هوندو. يعني تسليم ڪندو ته ايها تباهي سندس عملن جي شامت آندي آهي. جيئن مختلف عرب رياستن ۽ مشرقي پاڪستان جي مسلمانن جي ڪميونزم ۽ سوشلزم جي الحاد سبب سزا طور قادر قدير رب اسرائيلين ۽ پارتين جي هٿان خوب طرح سان ٽڪ ڪٽائي رهيو آهي. گونا گون ذلت آميز عذابن پوڳڻ کان پوءِ هو واقعي گواهي ڏئي رهيا آهن ته سندن مصيبتون الحاد جو لازمي نتيجو آهي ۽ انهيءَ گواهي سان گڏ اگرچه سست رفتاري سان پر هو پير پير تي ڏئي پاڪ دين ڏانهن واپس اچي رهيا آهن. اڄڪلهه ايها ڳالهه پري نظر نٿي اچي ته شايد ايهي عرب ۽ بنگالي سچا مسلمان ٿي پون. (سورت علق آيت چوٿين) انسان کي قلم ساز (مختلف درس گاهن ذريعي) اوهي ڳالهيون سيڪاريون (سائنس ۽ مختلف قسمن جون مشنيريون ۽ آلات جنگ ناهڻ جو هنر) جيڪي اڳي هن نٿي ڄاتيون ظاهر آهي ته انسان اڄ سائنس جي جنهن بلند مقام تي پهتو آهي انهيءَ جو اڳ هنکي خواب ۽ خيال به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪونہ هو. (سورت انشقاق آيت پهرين) اوهانَ ترقي جي درجن (استيجن) تي جيئن پوءِ تيئن مٿي چڙهندا ويندا. يعني انسان کي بتدريج سائنسي ترقي حاصل ٿيندي رهندي هن اچ جيڪي ڪمالات حاصل ڪيا آهن سي اجان دنيا جي ختم ٿيڻ تائين وڌندائي رهندا (سورت تڪوير آيت پهرين) جڏهن جو سج بي نور ٿي ويندو سائنسدانن قبول ڪيو آهي سج جو نور ويرا وير گهٽ ٿي رهيو آهي نيٺ ختم ٿي ويندو. ايها معلومات به ويهين صدي جي علمي انڪشافات مان هڪ آهي. جنهنکي قرآن پاڪ تيرهن سو سال اڳ بيان فرمايو. (ساڳي سورت آيت ٻي) ۽ تارا روشني ڇڏي ويندا. سج جي روشني ختم ٿيڻ بعد تارن جي روشني جو سوالئي نتو پيدا ٿئي. (ساڳي سورت آيت ٽي) جبلن کي سير ڪرايو (هلايو) ويندو. جبلن مان نڪتل ڪاڻن ۽ مختلف ڌاتن مان تيار ٿيل ۽ وڌائي ۾ جبلن جيڏا هوائي ۽ بحري جهاز ۽ ريل گاڏيون واقعي اچ اسين هلندي ۽ سير ڪندي ڏسون پيا. (ساڳي سورت آيت چوٿين) جڏهن جو ڏهن مهنن واريون ڏيڪيون ڏاچيون معطل ٿي وينديون. عرب ۾ وياڻون ڏيڪيون ڏاچيون نهايت قيمتي ۽ محبوب مال هو. ظاهر آهي تہ اڄڪلهہ سواري يا بار برداري جي ايجاد ٿيل نون ذريعن ڪان پوءِ اٺ گهوڙا گڏهہ ۽ خچر تقريبا بيڪار ٿي چڪا آهن ۽ اجان بہ ڪجهہ پوءِ جڏهن ڪوهستان ۽ ريگستان ۾ بہ پڪا رستا عام ٿيندا ۽ لاريون ۽ موٽرون عام جام هلڻ لڳنديون. تڏهن تہ انهن جانورن کي ڪير پڇندو بہ ڪونہ. (ساڳي سورت آيت پنجين) ۽ جڏهن جو وحشي جانور اٿاريا ويندا. يعني هنن کي لڪڻ ۽ آرام جي جاءِ نہ ملندي. اڄڪلهہ واقعي انسان ذات جي گهڻائي ۽ پوکن سبب ٻيلا وڃي ختم ٿي رهيا آهن. ۽ تمام گهڻن علائقن مان وحشي جانور ختم ٿي ويا آهن ۽ باقي رهيل جهنگلي وحشي جانورن لاءِ بہ عظيم خطرو پيدا ٿي چڪو آهي تہ هننکي پناهہ جي جاءِ نہ ملندي ۽ هنن جي نسل جي جاءِ تي هنن جا عنقا ۽ هما وانگر صرف نالا وڃي رهندا. (ساڳي سورت آيت ڇهين) ۽ جڏهن جو اخبارن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشر و اشاعت عام جام ٿيندي. اخبارون عام جام ڇاپيون ويندیون ايهو نزول قرآن وقت ڪنهنکي ڪو وهم ۽ گمان به هو؟
(ساڳي سورت آيت يارهين) ۽ جڏهن جو آسمان کوليو ويندو. اڄ واقعي آسمان کلي رهيو آهي آسمان ڏانهن رفت و آمد شروع ٿي چڪي آهي. آسمان ڏانهن ويندڙ هميشه جا بند رستا کلي ويا آهن انسان نوريڙي وانگر افق جي بلندين ڏانهن ڊوڙڻ ۾ مصروف آهي. (سورت شوريٰ جي ٻي رڪوع جي آخري آيت) الله جي نشانين مان آهي پيدا ڪرڻ آسمانن جو ۽ زمين جو ۽ انهن ٻنهي ۾ جيڪا جاندار مخلوق پکيڙي اٿس ۽ رب جڏهن به گهريو تڏهن انهن (يعني زمين ۽ آسمان جي مخلوق کي) پاڻ ۾ ملائڻ تي قادر آهي (ملائيندو) ٻن شهرن جي وچ ۾ رستو نه هي ويو ٽريفڪ چالو ٿي وئي. ٻنهي شهرن جا ماڻهون هڪ ٻئي وٽ اچڻ وڃڻ لڳا ته ڇئبو ته ٻئي شهر پاڻ ۾ ملي ويا. رستن جي پڇڻ ٽٽڻ بعد ڇيو ويندو آهي ته هي شهر ٻين شهرن کان ڪٽجي ويو. ٽٽي ويو. اڄ اسين ڏسون ٿا ته عاجز انسانڙو ٻه لک ڪن ميل مٿي اڏري پنهنجي زعم مطابق چنڊ تي منزل انداز ٿي چڪو آهي ۽ جهڙو ڪر اکين سان پيو ڏسجي ته عنقريب هنکي رب پاڪ اربين ميل مٿاهون اڏائي مريخ عطارد مشتري ۽ ٻين تارن تائين پهچائي اتي جي مخلوقات کي هتي جي ماڻهن سان ملائي اچ وڃ جا رستا جاري فرمائي انپر هنن ۽ هنن کي پاڻ ۾ گڏي ڇڏيندو. ايهين به ممڪن آهي تــه هتي جا گهوٽ تارن جون تارن کان وڌيڪ چمڪندڙ ڪنواريون پرڻجي اچن. ۽ هتي جون ڪنواريون تارن جا گهوٽ وڃي ماڻين. ايهو به ممڪن آهي ته هتي جي ڪنهن پيڳل رن لاءِ ڪورٽ کي مريخ يا عطارد جي ڪنهن شهر جي ڪنهن گهر جا سرچ وارنٽ ڪڍڻا پون ۽ رن بدمعاش کي پوليس اتان کان پڪڙي وٺي اچي.
(سورت الرحمان جي هڪ آيت) اي انسانو ۽ جنو جيڪڏهن اوهان کي زمين ۽ آسمان جي حدن مان ٻاهر مٿي وڃڻ جي سگهه آهي ته مٿي وڃو. اوهان نــه مٿي سگهندا مگر طاقت سان يعني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

طاقت ۽ غلبي حاصل ٿيڻ بعد مٽي ويندا. جيئن جو آمريڪا وارن جي خلائي گاڏي سندن مزعومه چنڊ جي مدار ۾ مبينه طور خاص راڪيٽي قوت سان داخل ٿـي سگهي، هئي. ايها ته اڃان انساني ترقي جي عمارت جي خشت اول آهي. اڃان ته انسان کي اربين پدمن ميل پنڌ جا ڪري ڪتي ڪان ڪتي پهچڻو آهي. ۽ قدرت جا خلق فرمايل ڪل راز ۽ رمزون انسان جي علم ۾ ۽ انسان لاءِ پيدا ڪيل ڪيتريون ئي عظيم قوتون انسان جي قبضه قدرت ۾ اچڻيون آهن. حضرت آدم عليه السلام کي رب پاڪ دنيا جي ڪل شين جا نالا ۽ انهن جي ڪنه ۽ حقيقت کان آگاه فرمائي ملائڪن سان علمي چٽاڀيٽي ۾ مقابله ۾ ڪيس نمايان فوقيت بخشي. ايها ڳالهه ثابت ڪري ڇڏي آهي ته انسان جي خمير مايه فطرت ۾ ڪي اهڙا عملن جا اٿاهه ذخيرا وديعت ٿيل آهن جي ملائڪن جي دسترس ۽ دائره ادارڪ کان به بلند ۽ بالا آهن. ۽ قرآن پاڪ جي انهيءَ دعويٰ جـو اڃـوڪو انسان عملي ثبوت پيش ڪري رهيو آهي. ۽ اڃان بـه ممڪل طرح سان پيش ڪري چڪندو. رهيو هي سوال ته قدرت ايهي علم دشمنن ڪافرن کي ڇو ڏنا؟ دوستن (مسلمانن کي) ڇو نه مرحمت فرمايا؟ جواب هي آهي ته روز اول کان اڄ تائين نوانوي پـرسنٽ مسلم سربراهـن پنهنجون پوريون قوتون رن شراب ۽ اقتدار جـي حصول ۾ صرف ڪيون. سواءِ ڪن ٿورن جي ڪل بادشاه علمن کان غافل رهيا. رب رنو ولهو ولٽي (١) ويو. ليلان ناڪر هنيين نار مٿيين تي متيو. ڪونرو (٢) جو ڪرت (٣) ڪانڌ (۴) قبوليو. رب العزت علم دي شهر جي چوڏرائيپ ۽ وڏيرپائي ڪافرن کي سپاري. هونءَ بـه هن دنيا ۾ رب پاڪ رحمان آهي يعني سندس دنيوي مهربانيون دوستن ۽ دشمنن لاءِ هڪ جهڙيون عام آهن. معبود پاڻ کي رب المسلمين نه پر رب العالمين ڪوٺيو آهي. ڪاش جيڪڏهن اڄون ڪو سائنسدان هجان ها تـه قرآن پاڪ مان رهنمايون حاصل ڪري سائنس جي ترقي جي رفتار

---

(١) گهوٽ رسي ويو (٢) پانهيءَ جو نالو (٣) عمل
(۴) مڙس يعني چنيسر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي تمام تيز ڪري ڇڏيان ها.

معجزا

عرب جا ڪفار محبوبِ ڪريمن جي مخالفت ۽ عداوت ۾ پرخلوص هئا. هنن جي اندر مان اڌمان ڏئي نڪرندڙ ۽ ايرندڙ عداوت جا شعلا دنيا پئي ڏٺا. ايهين ڪو نٿو چئي سگهي ته مسلمان ۽ ڪافر سڀ صلاحي هئا. پاڻ ۾ ملي معجزن جا گهاٽ گهڙيا اٿن. رب قادر آهي. حضرت هوت حبيب ﷺ جي هڪ ئي ارشاد سان سڄو عرب اسلام جو اعزاز ۽ افتخار حاصل ڪري ٿي سگهيو. پوءِ ايها ايذي مخالفت ۽ ڪيتيل ڪافرن جي طرفان بار بار هھڙا هولناڪ حملا ۽ روز روز جي رتو ڇاڻ ۾ ڪهڙي حڪمت هئي. حڪمت صرف ايها هئي ته معجزن جي اظهار جو معقول سبب پيدا ٿئي. معجزو چئجي ئي ٿو انهيءَ کي جو هڪ عداوت ۾ انڌو ٿيل انسان جنهنجي اندر ۾ بغض ۽ دشمني جا بنا ٻري رهيا هجن. سو عاجز ٿي انقياد ۽ تسليم جو ڳٽ پنهنجي ڳچيءَ جو هار بنائي ويهي ۽ جيڪو سرجو ويري ۽ خون جو پياسو هجي. سو ساڳيو سر ڏيڻ لاءِ ۽ ٽڙيءَ جو رت نذرانه طور پيش ڪرڻ لاءِ هروقت ۽ هرحال ۾ پيش پيش هجي. مسلمان معجزن جا ڳيت ڳائيندا ها ته اڄ ڏکو اندر جو رذل ۽ ڪريل ڪر ۽ بد باطن بدانديش هنيو ڇيون هٽي سگهي ها ته ايهي نلها ناه آهن معجزا وري ڇاجا: ڪست ۽ ڪار جي ڪوريءَ ۾ ڪاٺل ڪانچ ماڻهن جا سنهن ڪليل هجن ها. پر محبوب جا معجزا انهن ڪافرن ڏٺا ۽ مڃيا ۽ قبول ڪيا ۽ قبول ڪرڻ کان بعد اڇني قدمن ۾ ڪريا. جن جهڙو دشمن دنيا ۾ ڪير ڪنهن جو ٿي نٿو سگهي. ڪوڙا مذهب زر ۽ زن رن ۽ ٽن جي سهاري سان سڌڙين جي سر تي سوار ٿين ٿا ۽ پاپين جي پنڄاتن ۾ پکڙن ٿا. هتي ته معاملو اور هو. جيڪو مسلمان ٿي ٿيو تنهن مصيبتن ۽ آفتن ۽ بلائن جا جبل هٿ سان ڪڍيو پنهنجي مٿي تي رکيا. ملڪيت برباد، الهو تلهو ڇٽ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوڙو پاڙو دشمن. گهر پينگ اجهو ٿو مران. اجهو ٿو سر وڃي. ايهو سراف هروقت سر تي سوار. مٿيون مائٽيون ختم. پلا ايڏيون آفتون سر تي ڪٿي پوءِ به مسلمان ٿي بنيا سو آخر ڇو؟ ايها اسلام جي صداقت هئي. ايهي محبوب جا معجزا هئا. جن جي اڳيان سرڪشن به سر تي نمايا. ۽ حق جي معلوم ٿيڻ بعد مصيبت ڪي موهبت. آفت کي استراحت. رنج کي راحت. بلا کي عيد برات. دل آزاري کي دلداري. ڏکن جي ڪاري رات کي سکن جو روشن ڏينهن. بک کي بادشاهي. سنج کي سون سمجهڻ لڳا ٿي.

الحاصل ته معجزن جون روايتون جيڪڏهن محض مسلمانن کان مروي هجن ها ته ايهو شڪ جو شائبو البته باقي رهي ها ته جن جا منڙا محبت ۾ مست ۽ مدهوش هئا. انهن کي روزمره جون معمول مطابق واقع ٿيندڙ ڪي ڪيفيتون يا ماهيتون يا اتفاقي حادثا محبوب جا معجزا ٿيو ٿي محسوس ٿيا. سچي محب جي محبوب جي متعلق مبالغه آرائي اعتبار جوڳي ۽ وسهڻ جهڙي ڳالهه آهي. هتي ته دنيائي ٻي هئي. جن دشمنن جي سوچ ويچار رهاڻ مجلس ۽ سرگوشيون ۽ سرگرميون سانباها ۽ سعيا آسون ۽ اميدون رات ڏينهن جون رٿائون ۽ تمنائون ايهي هيون ته انهي الله جي نور مان روشن ٿيل ٻجلي کي سندس چوگرد مڙيل پروانن ۽ پتنگن سميت ايهين ناس ڪري ڇڏجي جن جو وري نالو نشان به ڪنهن کي هٿ نه اچي. ايهي نه محض سٽائون ۽ سانباها هئا بلڪ عملي طرح سان به هنن جي اندر جا آتشين ماده سان پر ٿيل پيالا ڇلڪيو هارجيو ٿي پيا ۽ هنن پنهنجي پوري جمعيت ۽ قوت سان پنهنجي فيصله جي امانت تراڙين تبرن ڀالن ٻڇين ڪتارين ۽ ڪمانن جي سپرد ٿي ڪئي. ۽ ميدان جنگ کي فيصله جي فتويٰ لکندڙ جج ٿي تسليم ڪيو. اناويهه اهڙيون جنگيون ڇيون وڃن ٿيون. جنهن ۾ شهنشاهه ڪونين کي خود به نفس نفيس حاضر ٿيڻون پيو هو. ايها ڳالهه ٻي آهي ته انهن هولناڪ هٿيارن ۽ انهيءَ ميدان جنگ واري جج هر بار فيصلو هوت حبيب جي حق ۾ ٿي صادر فرمايو. ۽ ڪافرن جي ڪنڌ جا مٽڪا مروٽيو ٿي پيا. ايذا عظيم دشمن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙا ڪتيل ڪافر جن معجزن ڪــي ڏسڻ ۽ جن معجزن جــون شاهديون ڏين انهن ۾ شڪ ڪو ازلي ابدي شقي ئي ڪري سگهي ٿو. انسان جي وسهڻ مڃڻ ۽ قبول ڪرڻ جو انهيءَ کان وڌيڪ قوي دليل ٻيو ڪو ٿي نٿو سگهي.

اهڙا عظيم دشمن ٻه هڪ ٻه نه بلڪ هڪ لــک چوڏهن هزارن کي وڃي پهتا هئا. جن معجزا اکين سان ڏٺــا ۽ باوجود دشمني جي هنن کي مڃڻا پيا ۽ نتيجتاً هنن جي عداوت فدويت سان. مخالفت محبت سان. ڪلفت ۽ ڪدورت قربان ٿيڻ واري جذبي سان مبدل ٿي وئي. الله پنهنجي حبيب ڪــي ملائڪن جي مسلح فوج ڏئي ڇڏي جن چئن مهنن ۾ ساري روئي زمين جو فاتح بادشاهه بنائي ٿي سگهيو. پر نه رب دنيا کي ڏيکاريو ته حبيب پاڪ وٽ صرف ۽ صرف حق ۽ صداقت ۽ معجزن جي ناقابل تسخير قوت هئي- جنهن ڪارن ڪتيلن جا ڪنڌ نوايا ۽ ڪرنگها ٽوڙي وڌا. جادو جو اثر محض اکين تائين محدود هوندو آهي. نوڙي نانگ جي طرح نوڙي پئي هوندي آهي. پر سحر سبب اکيون هــنکي ســرندڙ سپ سمجهڻ لڳنديون آهن- ڪو همت ڪري هٿ وجهي وڃي ته نانگ جو نالو نڪو نيشان نوڙي جا نوڙي. اهڙي طرح سان پيا به جادو جا قسم. معجزه ۾ انهيءَ شي جي ماهيت بدلجي ٿي وڃي. مثلاً حضرت موسيٰ علىٰ نبينا و عليه الصلوٰة والسلام جي لــٺ مبارڪ واقعي جيرو جاڳندو نانگ بنجي ويئي. جنهن جادوگرن جا جڙتو ڳوراها (۱) ڳوري ڇڏيا. جادوگر جيڪي پنهنجي فن جا ملڪن ۾ مشهور هئا. انهن ڏٺو ته هي جادو جو ڪرتب ناهي. هي واقعي الله جي قدرت ۽ قوت جو مظاهرو آهي. سي پيغمبر پــاڪ جــي پيرن ۾ ڪري پيا ۽ سندس سچي نبي هئڻ جا نعرا هڻڻ لڳا. فرعون انڌو هو. هو اڃان به ڪوڙ سمجهيو. اٽلو لڳو انهن ايمان وارن کي عذاب ڏيڻ. محبوبن ڪريمن جا معجزا ڪيترا هئا ۽ ڪهڙا هئا. انهن جي اپٽار لاءِ ڪي ضخيم دفتر گهرجن. جيڪي معجزا دنيا

---

(۱) بلائون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڪل نبين ڪان نمودار ٿيا انهن ڪان هزارين حصا وڌيڪ اسانجي عربي امام اظهار فرمايا.

حسن يوسف دم عيسيٰ يد بيضاداري
آنچہ خوبان همہ دارند تو تنها داري.

انهن هزارن معجزن مان هڪ هڪ سندن نبوت جي تصديق لاءِ ناقابل ترديد دليل ۽ برهان ساطع هو. آئون تسليم ٿو ڪريان تہ جناب جي-ايم صاحب ۽ جناب شيخ اياز صاحب اينڊ پارٽي اسلام ۽ پيغمبر اسلام جي عداوت ۾ اڄڪلهہ پاڪستان ۾ پهريون نمبر ۽ برڪ آهن. پر ايهي معجزا جن ڪافرن کي ميٽان ئي پيا. اوهي عداوت ۾ انهن اڄڪلهہ جي ڪافرن ڪان ايتريقدر تيز ۾ اڳرا هئا. جيتريقدر ريل گاڏي بيل گاڏي ڪان. ۽ هنن ۾ دشمني جو زهر هنن اڄوڪن ڪان ايترو گهٽ هو جيترو ڪپر بلا ۾ ڪکر ڪان. ۽ ڪوراڙ ۾ مک ۽ مڇر ڪان. انهن اهڙن بہ جڏهن اوهي معجزا ميا تہ پوءِ هي هاڻوڪا ڪهڙي ليکي ۾ آهن. جو انڪار جو دم هڻي سگهن ها.

هوت نہ ڏنائون ڏوهہ نہ ڏيان جيڏيين
مون جيئن رنائون هوند ٿي ڪيو هنڙا. (شاهہ)

جي هيان هوت پنهون سان مون جيئن ملاقات
تہ پانهن وجهي وات هوند ريئون ڪيا رڄن ۾.
(شاهہ)

صورت ۽ سيرت

ڪو ماڻهون اتفاق سان بہ خوبصورت ٿي سگهي ٿو. ڪينجهر جون ڪاريون ڪوجهيون ڪوڙيون (١) مور نہ موچاريون. ڪنيون ڪچريون گدليون ڪکيون (٢) گدوديانٺيون (٣) بہ پيريون لڏڙيون

(١) جنهن ۾ چڱائي نہ هجي (٢) بدبودار (٣) سوگ جهڙيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ميريون مهاڻيون انهن جي هڏ چم مان قادر قدير نوريءَ جهڙي لاکيڻي لعل پيدا ڪئي. جنهن کي ڏسي ڄام تماچي خاني مان نڪري ويو. بادشاهي جا خيال ڪٿي رهيا. ويتو مهاڻن جي اڳيان گگهون ڳاڙڻ ۽ نوريءَ جي سنگ لاءِ نالا ڀرڻ ۽ سوال ڪرڻ ته نوري ڏيو نوري ڏيو. گهوڙاڙي مريو ٿو وڃان. نوريءَ جي ناز پرين نيڻن جناب تماچي صاحب کي پنهنجي محلات جون مه جبينون ۽ پري پيڪر پوچارڻيون وساري ڏنيون. مهاڻن جا پٽ ڇمي پيا. هننکي قدرت هڪ ته نوريءَ جهڙي سراپا ناز ۽ ان سان گڏ مجسم نياز نياڻي عطا ڪئي. پيو ته هننکي ڄام تماچي جهڙو ننگي ننگ پال نياڻون مرحمت فرمايو. اخلاق به اهڙي طرح سان اتفاقاً ڪنهن ماڻهون جو چگون به هوندو آهي. ڪو ماڻهون فطرتاً شريف هجي ٿو. ته ماحول جي مسموم هوا به هرويرو هنکي بگاڙي ٿي سگهي. نوشيروان کي عدل جي پٽي ڪنهن پڙهائي؟ حاتم طائي کي سخا جو سبق ڪنهن سيکاريو؟ انهي ۾ ڪوبه شڪ ناهي ته چگون اخلاق به ڪنهن سياڳي ۽ خوش نصيب جي سرشت ۽ فطرت هوندو آهي. هن جي وجود مان حسن اخلاق جا ڦوهارا اڌمان ڏئي نڪرندا آهن.

الحاصل ته صورت ۽ سيرت ڏاتار جي اوها ڏات آهي جا ڪنهن عامي ماڻهون کي به مالڪالملڪ جي طرفان موهبت ٿي سگهي ٿي. توڻي جو ايهو قطعي فيصلو ڪرڻ سخت مبالغو ۽ ديده دانسته دروغ بافي ٿيندي. جيڪڏهن چئجي ته هن ڪان ڪو اڻ سهائيندڙ اخلاق يا لائون لچڻ سرزد ٿيوئي ڪونهي البته اڪثر ڪري جڏهن ڏنو ويندو آهي ته هن جا ارادتا به ۽ غير شعوري طور به واقع ٿيندڙ گهٽان لڪڻ اهڙا آهن جي لڪ ٿا لهن. ته پوءِ هن جي ٿورين ڪوتاهين ۽ ڪوڙاين (۱) کان قطع نظر ڪري هنکي وڙاتو ۽ سلڇڻون ۽ لائقن پريو ۽ لاکيڻون ۽ سنگهار ۽ ڍول ۽ رانجهن ۽ راڄ راڻون ۽ وريام ۽ سپڙ ۽ ڏاتار ۽ پيا ازين قسم لقب ڏجن ٿا. رب جي رحمت عام آهي. هو صورت ۽ سيرت جون

---

(۱) بڇڙاين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڻ ميون ۽ اڻ ڪٿ سوغاتون هر دور ۾ پنهنجي پيا ڳوند بندن ڏانهن موڪلبندو رهندو آهي. ايها ته ٿي صورت ۽ سيرت جي انعام تيڻ جي عام صورت. هاڻي اسين اوهان جو ڌيان مبذول ڪرڻ چاهيون ٿا. انهي خاص الخاص صورت ڏانهن جنهن ۾ عقل انهيءَ ماهيت ڪي ڇڻ لاءِ مجبور ٿئي ته اهڙي صورت ۽ اهڙي سيرت دنيا ۾ نه اڳ ٿي ۽ نه هن کان پوءِ ٿي سگهي ٿي. محبوب ڪريم ﷺ جنکي مردانه حسن جي انتهائي ڪمال جي حاصل هئڻ کان علاوه سندن منهن مبارڪ ۾ انوار الاهي جون اوهي تجليون ۽ شعاع هوا. جو اونداهي ۾ هلندي سندن اهاءِ (۱) سبب واٽ جا سنهان سنهان ڪک پن ۽ واري جا ذرا چٽا پاڌا نظر ايندا ۽ بکندا هئا. ۽ اونداهي گهر ۾ سندن جلوه افروز ٿيڻ بعد گهر ۾ قضاني ڪا ڪيڙي ماڪوڙي سرندل هوندي هئي ته نشانبر نظر ايندي هئي.

ماڻڪ مٽ سندوم اونداهيءَ ۾ سوجهرو.
(شاه)

سندن پاڪ صورت ۾ بي پايان محبوبيت ۽ جاذبيت کان علاوه الله جي طرفان عطا ٿيل رعب ۽ جلال انهيءَ حد کي پهتل هو. جو باوجوديڪ سندن ويهڻ لاءِ گاديلا ۽ گاؤ تڪيه وهاڻان نه گهوريا. پر ڪا خاص جاءِ به مقرر ڪانه هوندي هئي مجلس ۾ جتي جاءِ خالي نظر آئي اتي ويٺا. پوشاڪ سادي. ڳالهائڻ ۾ اوي سوي ڪي ادا ادا چوڻ ۽ هيڪ جهڙائي جو تاثر ڏيڻ جي انتهائي ڪوشش. گفتگو تعلي ۽ ترفع جي شائبه کان بہ پاڪ. انهيءَ هوندي بہ اصحابي سڳورا فرمائين ٿا تہ اسان جي ايها حالت هوندي هئي جو ڪان علي رئو سنا الطير- يعني جهڙا ڪر اسان جي مٿن تي پکي ويٺل هجن. جو تورو ٿا چرون تہ اجهو ٿا اڏاميو وڃن. ڪنڌ مٿي ڪڻڻ جي مجال نہ هوندي هئي. البتہ اکيون انهيءَ نور جي دريا مان مسلسل سيراب ٿينديون رهنديون هيون. ۽ جيئن جيئن سيراب ٿينديون هيون. تيئن تيئن هنن جي اڃ ۽ اساٽ وڌندي رهندي هئي ۽ سندن اتي وڃڻ بعد اکين جا العطش العطش جا پر سوز نعرا سندن دل جا لطيف ڪن پڌندا هئا. ۽ ڏاول منڙا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڄ جا اثر محسوس ڪندا هئا. چوڏهين جي رات جڏهن چنڊ موج ۾ اچي چوڏس چوڏيار چلڪاٽن چمڪاٽن جون پالوٽون ڪري پاٽن (۱) جا پاتا پر ڪندو هو. تڏهن ڪي عقل جا اڪابر پر وٽي اچي چهره اقدس ۽ چنڊ جي اهاء جي ڀيٽ ڪندا هئا ۽ پيٽڻ بعد قسم کڻي چوندا هئا ته چهره اقدس جي نور جي راسين (۲) جي اڳيان چوڏهين جي چنڊ جي اهاء جي اوها نسبت آهي جيڪا چوڏهين جي چنڊ جي اڳيان ڪڙڪبيتي جي. يا سج جي اڳيان ڏياٽي جي.

ڪٽي نيم خمار مان ڪيائون ناز نظر
سورج شاخون جهڪيون ڪوماڻو قمر
تارا ڪتيون تائب ٿيا ديکيندي دلبر
جهڪا ٿيا جوهر جانب جي جمال سين. (شاه)

ڪوڙين قمر ايرن پيا شمس بيشمار
جي مون پرين ۾ پيدا ٿئي ويهين پتي وار
ته ساري سپ جمار چنڊ چانڊوڪي نه ڪري (شاه)

چنڊ چوان سج جي برو نه پانئيين
ڪڏهن ايرين ٿورڙو ڪڏهن ايرين ڳچ
جو تو ۾ ٻري مچ سو پدم پريان جي پير ۾ (شاه)

هاڻي پلا پنهنجا پاڻ ۾ آهيون. ڪنهن ڳوري ۽ ڳاڙهي چمڙي واري ماڻهون کي چنڊ جهڙو يا چنڊ کان وڌيڪ چئون ته ٿا پر آهي ته پڪ ته روشنائي جو خير لڳو پيو آهي. ٺلهو وات جو پلاءُ آهي. جنهن ۾ ڪيهه جو سرفو ڪجي سو چالائي ڪجي. ويچارڙن شاعرن جو ته ڏونڊوئي آهي ڏني بازي ۽ ٺلها بڙاش. فارسي جي بيمثال شاعر مولانا نظامي پنهنجي پٽ کي وصيت ڪندي چيو هو ته:

---

(۱) وڏا ميدان (۲) شعلا يا نور جون لاٽون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

در شعر مپیچ و در فن او
زانکہ اکذب اوست احسن او

يعني شعر ۾ متان وچڙين. ڇوته شعر جيترو وڌيڪ ڪوڙو اوترو وڌيڪ سٺو. جيڪي پرهيزگار رنن ڏانهن اک کڻي به نه نهارين. اوهي به جڏهن شعر چوڻ لڳن ته رنن جي عشق جا اوهي جان سوز نعرا لڳائين ۽ اوهي اوهي هنبين ڦاتيون رڙيون ڪن جو ماڻهون پاڻئي ته همراه ساعتن گهڙين جو مهمان آهي. اجهو ٽو دم ڏي. ايها آهي مجازي حسن جي مبالغہ واري صفت ۽ خواه مخواه پيي پڌڻ. (۱) مجاز ۽ حقيقت ۾ فرق ايهو آهي ته حقيقي حسن ضياپاشي ۾ چنڊ کان في الحقيقت ۽ واقعي وڌيڪ ۽ تاباني ۽ درخشاني ۾ سج کان. سج پڇ زياده. پلا جنهن نور مان سج ۽ چنڊ کو چمڪات پني منگي هٿ ڪيو ۽ کو جلوو ان جي اڳيان جهولي پکيڙي پرايو. انهيءَ جي انهي سان ڇا نسبت ٿي سگهي ٿي. پينار جي پنج کٽي بادشاه جي پريل پاندي سان ڪٿي ٿي سينون ساهي سگهي. سيکڙو (۲) جي ڇا مجال جو پاڏڪي سپڙ (۳) سان ساريکو (۴) سمجهي. پان (۵) ۽ رائي (۶) ڪي هڪ تراڙي ۾ تورڻ ته ڪنهن ڪتاب ۾ ئي لکيل ڪونهي. محبوب ڪريم جي نور جون صفتون رکو شاعرن ڪين بيان ڪيون آهن. اصحابن سڳورن بيان ڪيون آهن. جن جي هر ڳالهه جو هڪ هڪ حرف سون تورڻ واري مراڙي ۾ تريل هوندو آهي. جو رتي جي ويهين پتي واڌي به ڪڏي پڌري ڪري ڇڏي ٿي. هنن جي تعليم ۽ تربيت ئي اهڙي هئي جو هنن جي ڪنهن به ڳالهه ڪي مبالغہ آرائي جو واءُ به لڳي نٿي سگهيو. ازانسواء هنن جا ايهي احساس ۽ اعتراف ۽ گواهيون غيرمسلم ۽ دشمن هئڻ واري وقت جا هئا. انهن احسانن ۽ اعترافن ته باوجود مخالفت جي هنن جا ڪنڌ مروٽيو پي نمايا ۽ محبوب ڪريم جي حضور ۾ منهن پر پي ڪيرايا. حضرت هوت حبيب ﷺ جو جمال جهان آرا انهيءَ حد

(۱) ڪوڙ ڳالهائڻ (۲) پينو (۳) سخي مرد (۴) برابر
(۵) پينو (۶) بادشاه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي پهتل هو جو مڪي شريف ۾ پاهران ايندڙ ماڻهن کي ڪافر ملاقات ڪان روڪيندا هئا. ته متان سائس ملو. هن جي من موهيندڙ صورت ۽ پيار ڀري پاٻوه (١) ۾ اهڙو سحر ۽ جادو آهي جو جيڪو وٽس وڃي ٿو سو موهت ٿيو سندس قدمن ۾ ڪريو پوي. اسين شاعرڙا پنهنجي محبوب جي حسن جي صفت جادو سان ڪندا آهيون. جتي ايها صفت ساڙ ۾ سڙندڙ سر جي دشمنن تي ڪئي. اتي حقيقت بين ۽ قدر شناس اکين جي اڳيان سونهن جو ڪو ڪاٿو (٢) ۽ حسن جي ڪا حد ۽ حساب به متصور ٿي سگهي ٿو؟ نجران ملڪ جا نصارا مباهله لاءِ مديني اچن ٿا. مقرر ميدان تي سردار شافع جهان جا ٻه ڪيل پيمان مطابق پهچي وڃن ٿا. سندن پاڪ صورت جا شعاع ۽ تجلا پسندي نصارن ۾ ترٿلو پئجي وڃي ٿو. هيڪ ٻي کي چوڻ لڳن ٿا ته جنهنکي رب ههڙو خلقيو. انهيءَ کي پڪ آهي ته برباد نه ڪندو. البته اوهان جو چٽ ٿيڻ يقيني آهي مباهلو ڪونه ڪيائون. ميدان ڇڏي ڀڄي ويا. ايها فتح پاڪ حبيب جي حسن جي هئي. ورنه معجزو ته اجان اڳتي مباهله ٿيڻ وقت ظاهر ٿيڻو هو. سندن صورت پاڪ متعلق هڪ نڪتو ناچيز راقم الحروف جي هنن پاڻن بيتڙن ۾ ملاحظه فرمائيندا.

احسن الخالقين تون آهين
جڳ جا جانب جميل تون ئاهين
عام جا محب ئاهيا تو عجيب
گل ڪان نازڪ ۽ نازنين نجيب
جوت جلوي ڪان جنجي منجهه جهان
هي متو آهي هيڏو شور فغان
پنهنجو جانب جڏهن ته جوڙيئي پاڻ
مالڪ الملڪ پنهنجي مرضي ساڻ
ڪيئن تو صنعت ۾ ڪئي ڪمي هوندي
ڪهڙي سهڻي شڪل نئي هوندي

---

(١) ڳالهه (٢) اندازو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جت ڪيئي پنهنجي قدرت جو ڪمال
اٽ جڙيو هونـدو ڪو عجيب جمال
تنهنجي صناعـي بـي مثيل وعديل
بـس محمد جـي حسن لاءِ دليل

خوشبو جي معاملي ۾ شاعرائي ذهن ڪان قطع نظر ڪري حقيقت جي عطر جو واس ورتو ويندو ته چٽو نظر ايندو ته انسان ڪيتريقدر به حسين ۽ جميل چونه هجي. هنجي گوشت ۽ پوست يا زلفن يا پگهر ۾ سرهاڻ ذاتي ڪانهي. ايهي عطرن سينٽن خوشبودار تيلن پائوڊرن ۽ مشڪ ۽ عنبر جون ڪرشمه سازيون هونديون آهن. جيستائين ڪنهن ٻاهرين خوشبودار شيءِ ڪان سرهاڻ جي سيڪڙ (۱) نه ڪئي وڃي. انسان ۾ پنهنجي ڪابه سرهاڻ ڪانهي. سرهاڻ جي معامله ۾ انسان نباتات جو يا نافن جي صورت ۾ هرڻ ۽ ٻلي جو محتاج ۽ شرمنده احسان آهي. دنيا جي مغرورن ۽ متڪبرن ڪي به ماري ميڄائڻ لاءِ قدرت حسينان عالم کي خوفناڪ قسم جي آلات جنگ تير تفنگ تراڙيون تبرون ڀالا ٻڇيون ايٽم بم ۽ الائي ڇا ڇا عطا فرمايا آهن. رنگ اکين ابرن لبن رخسارن بلڪ سڄي بدن کي گونا گون عمليات تسخير ۽ ڪنڌ نوائـي پنهنجو خاڪپائي بنائڻ لاءِ خاص الخاص ۽ نهايت زود اثر سحر ۽ جادو جا تاثير ۽ خاصيتون وديعت ڪيون آهن. پر خوشبو جي ڪمند جيڪا هوا جي ڪلهن تي ۽ پٺن تي پنهنجي چار پکيڙي لڏندي لمندي سرندي ڦرندي نڪ جي ٻنهي دروازن مان انسان جي اندر ۾ ڏوڪي پوي تي ۽ دل ۽ دماغ جي ڳچي کي گوگهاتي ٿي. سرهاڻ جو پنجور جيڪو ذهن ۽ عقل کي چوکنيو هڏيـو معطل بنايو ڇڏي.

ايها سرهاڻ ۽ ايهـا خوشبو سونهن وارن کي خوشبو پيدا ڪندڙ مختلف شين ڪان رکت تي ونڻي پوي ٿي. جتـي قدرت کين سونهن جون تمام گهڻيون سوغاتون عطا ڪيون آهن. اتـي سرهاڻ جي سوکڙي ڪان هننکي محروم ۽ کن حيواني ۽ نباتاتي

---

(۱) پن

شين جوِ دست نگر ۽ محتاج بنائي ڇڏيو آهي. نہ في الحقيقت هنن جي زلفن ۾ مشڪ ۽ عنبر ٿو پيدا ٿئي. نہ هنن جي ناف مان نافا ڦٽيو ٿا نڪرن. نہ هنن جي رخسارن ۾ گلاب ۽ موتيا ايڙن ٿا. پر انهن سرهاڻين ۽ سرهاڻ وارين شين تي بہ سرهاڻ ڪا وقت بوقت آسمان مان ڪانہ ٿي آلهي (۱) انهن سرهاڻين جو منبع ۽ مخزن معبود برحق هن ئي زمين تي روح گلهائي عالم عطر چمنستان انسانيت يعني مدني محبوب ﷺ جي ذات سراپا صفات خلق فرمائي آهي.

هي خبر تواتر جي حد کي پهتل آهي تہ پاڻ جتان هلندا هئا اتان خوشبو جو گوياڪ هڪ وهندل واه نهي ويندو هو. ڪين گهوليندڙ ماڻهون راه جي رندن تي نور نچوئڻ ۽ پڇا ڳاڇا جي درد سري ڪان مطلق بي نياز تي انهيءَ خوشبو جي وهندل واه مان خرامان خرامان هلي اچي شرف حضور حاصل فرمائيندو هو. ايها خوشبو گلن ۽ عطرن جي نہ هئي. بلڪ گلن ۽ عطرن کي انهي خوشبو جي بحر ناپيد ڪنار مان رتي جي بہ ڪا چاليهين پتي عطا ٿيل آهي. سندن خوشبو جا واقعات بيان ڪجن تہ انهيءَ لاءِ بہ ڪو نويڪلو ڪتاب گهرجي. ۽ ڪتاب پيش ڪجي بہ ڪنهن کي. اسانجو پاند (۲) تہ انهن منڪرن سان اچي اٽڪيو آهي جو خود پنهنجي پالڻهار کي بہ ٽتا مڃين. سي سندس نرمل نور نبيءَ کي ڪٿي ٿا قبول ڪن.

اڄ مسجد نبوي ۾ روضئہ اقدس جي ايرندين طرف ڪو نڪ وارو ماڻهون (نڪ وڍيل نہ) ويهي قدرت جا تماشا ڏسي. هوا جي لهرن تي اوهي عجيب عجيب خوشبوين دماغ کي طراوت بخشين ٿيون. جنکي ڏسي عقل حيران ٿيو وڃي. نينا نيت تہ اهڙي نرالي نمونہ جون خوشبويون محسوس ٿين ٿيون جو فيصلو نٿو ڪري سگهجي تہ هي آخر ڇا جو عطر آهي؟ هي ڪهڙي قسم جي سرهاڻ آهي. شباڪ شريف جي اندران اڄ ڪان پندرهن سال اڳ جي بهاريل خاڪ مون وٽ هڪ ننڍڙي شيشي

---

(۱) لهي وڃڻ (۲) پلاند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ محفوظ آهي. پوچ ڪلڻ سان گهر واسجيو وڃي. خود مدينه پاڪ جو سڄو شهر معطر آهي. ڪو نوئي (۱) ڦهريان ٻاٽي ڏينهن بازارين ۽ گهٽين ۾ اوهي گهٽيون جيڪي ظاهري ٿاه ٿوه فرش فروش ڀهاري ۽ چٽڪار ڪان بي نياز آهن. هلي ڦري ٿو ته هڪ ڏيمي سرهاڻ محسوس ڪندو رهي ٿو. ٻاڻن ڏينهن بعد اوها سرهاڻ هنن جي مغز ۾ ويهيو وڃي پوء نتي محسوس ٿئي.

هي ڳالهه به توجه طلب آهي ته ايها سرهاڻ قبر شريف جي پنج فوٽ خاڪ جي ديزتهه مان ۽ ٿن پختين مضبوط ديوارن مان جنڪي ڪوبه دروازو يا دري يا ڪوبه شگاف ڪونهي. ڪوه چاٽان کهڙي برقي قوت سان ٻاهر نڪريو پري پري تائين پکڙي. سا قبر شريف جي اندر يعني شهنشاه ڪونين جي دربار ۾ ڪيتريقدر هوندي. مدينه پاڪ جو هڪ چشم ديده معجزو ٻـه پڌو. جنهن گهٽي ۾ مونکي هڪ ماڙي جي ڀهرين منزل مليل هئـي. انهي ۽ گهٽي ۾ ڪنهن ماڻهون مثل ٻلو گهر ڪان گهلي ڪٽي ڦٽو ڪيو هو. گهٽي سوڙهي هئي. منهنجي بيٺڪ ۽ ٻلي ۾ فاصلو ويهن فوٽن ڪان وڌيڪ ڪنهن به حالت ۾ نه هو. اوهو ٻلو اتي ئي پيو هو. نيٺ سڄيو ڦاٽو ۽ ذرا ذرا ٿيو. پر هن ۾ بدبو نه ٿي ڪا ذري. ماڙي ڪان هيٺ لهي ته بلڪل سوٽل ۽ ڦاٽل ٻلي جي پر مان منٿو پوندو هو. پر بدبو جو نـه هو ڪو ذرو. البة ماني ڪائڻ وقت گيلري ۾ پنيرا ٿي وهندا هئاسين ته ٻلي تـي نظر نه پئي. توبانهن توبانهن هتي ايهين ڪو ٻلو ڪنوڻ ٿئي ته ڍونڍ جي بدبو سڄو ڳوٺ تپائي ڇڏي.

اچان بـه حيرت انگيز ڳـالهه خواب ۾ محبوبن ڪريمن جي زيارت وقت سندن هٿ ملائڻ جي خاصَ علامت ايها آهي ته بيداري بعد هٿ ۾ خوشبو هجي ٿي. جا ٻاٽي ڏينهن ته ڌوئڻ سان به نتي لهي. آئون سندن انهي مبارڪ هٿ تـان گهوري وڃان. جو خواب جي روحاني ملاقات ۾ به اگلڙن غلامن جي ميرن ۽ ۽ مر سان پريل هٿن ۾ ديرپا خوشبو جا پرڪشش ۽ دل بهلائيندڙ

(۱) نٿون آيل

تاثير پريو ڇڏي. سندن حسن اخلاق جو لبالب پريل پيالو ٦٣ سال زبردست لوڏن لمن سان دوچار رهيو. پر ڪڏهن بہ ڇلڪيو نہ. منڪر تي ڪا مار پوي نہ مڄي تہ نہ مڄي. پر هڪڙي معقول ماڻهون کي مڄڻو ئي پوندو تہ انهيءَ پيالي کي قدرت جي انهي عظيم هٿ جي حفاظت حاصل هئي. جنهن سندن پاڪ ڪردار کي اسوه حسنہ (حسين اخلاق جو بهترين نمونو) جهڙي سارا هيل ڪوڏائي سان ڪوڏايو هو. ڪافرن ظلم کي انتها تي پهچايو. ٢٣ سال مسلسل اوهي اذيتون ڏنائون جنهن جي تصور سان ئي وار ڪانڊارجيو وڃن ٿا.

پاڻ وجود قادر هئڻ جي پنهنجو انتقام يا چمار ڪنهن کان بہ نہ ورتائون. عام ماڻهن کي آزاريندڙن چورن زانين وغيره تي شرعي حدون جاري ڪري نظام عدل قائم ڪري ملڪ ۾ مثالي امن قائم ڪيائون. پر سندن ذاتي دشمن جڏهن بہ سندن اڳيان پڪڙجي پيش ٿيو. تڏهن سندن دريائي رحمت هن تي ايهين پلٽي پيو، جو ڏوھ خطائون تہ ڪيڏانهن ويا. پر ماڳهين اوهو ڏوهاري هڪ هڪ ڏوہ جي عوض ڏہ ڏہ ڏان (١) ۽ ڏاتيون وٺي سرافراز ۽ شادڪام ٿي موٽيو.

ابو جهل بهرين ئي بدر واري حملہ ۾ بہ مصداق، خود ٿي ويو شڪار. شڪاري شڪار ۾ مردار ٿي چڪو هو. ان کان بعد مسلسل اٺ سال ابو سفيان يڪي بعد ديگري زبردست ڪاهون ڪندو ۽ جنگيون جوٽيندو رهيو. مڪي شريف جي فتح ٿيڻ واري ڏينهن قانوناً عرفاً اخلاقاً شرعاً رسمن رواجاً لازم هو تہ هو پنهنجا ڪيتا لوڙي. ۽ انن سالن ۾ سندس موافقن ۽ مخالفن جي رت مان جيڪا ريڻ (٢) وهائي هئائين. انهي خون جا جملہ متحرڪ ۽ جامد ذرات سندس تازي رت جي آميزش کان پوءِ اتي انهي سان آويزش لاءِ بيتابي سان واجهائيندا رهيا ٿي. اهڙي ۽ ايڏي عدو کي نہ فقط عفو فرمايائون. پر هنکي ظاهري اتاه انعامن کان علاوه پنهنجي سراپا رحمت نظر سان ايڏو نوازيائون ۽ علو ۽ بلندي

---

(١) انعام (٢) وڏو واه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي انهي آخري مقام شگرف تي ڪيس پهچايائون جو ٺلهو ابوسفيان هاڻي حضرت ابوسفيان رضي الله تعاليٰ عنه بنجي ايڏي عظيم شان کي پهچي ويو جو اڄ حو ڪوبہ وڏي ڪان وڏو ولي ۽ غوث ۽ قطب سندس گهوڙي جي پيرن جي ڪهہ (۱) سان بہ برابر ٿي نٿو سگهي. ازين قسم واقعات پيش ڪجن تہ هزارن صفحن جا ڪاغذ سون ۽ چاندي جي ورقن ڪان وڌيڪ قيمتي ۽ تابان ۽ درخشان بنجي پون. چڱا انسان واقعي عفو ۽ درگذر بہ ڪن ٿا. پر محبوبن ڪريمن جي ڪردار ۽ اخلاق جي هزارن مثالن مان هڪ هڪ اهڙو آهي، جنهن جو مثال ڪو ماڻهون پيش ڪري سگهي. سا ڳالهہ ناممڪن آهي. عداوت جي ڪاري پٽي اکين تان ڇوڙي اجلائي انصاف جي نظر سان ڏسبو تہ انهن هزارن واقعن مان هرهڪ سندن نبوت ۽ سندن بي مثل ۽ بي مثال اخلاق جو شاهد عدل نظر ايندو.

پاڻ آخري وقت ۾ اڄڪلهہ جي ٿن حڪومتن جا ظاهري طرح سان بہ بادشاهہ هئا. پر ساري سڀ ڄمار ڪٿ تي نہ سٽا. بستري تي استراحت پذير نہ ٿيا. پنهنجي لاءِ سٽا ۽ ٿنڌ وارا ڪپڙا نہ ٺاهرايائون. قيمتي لباس بعض اوقات تحفتاً ڪين مليا تہ انهن ڏيندڙن جي دلجوئي خاطر ڪو ڏينهن پهر زيب تن فرمائي فوراً مسڪينن کي مرحمت فرمايائون ماڻهن کي ڪروڙن جا مال متاع سون چانديون پانها پانهيون گهوڙا اٺ وغيره وغيره بخش ڪري ڏنائون. پر پنهنجي لاءِ پاڻ وٽ ڳاڙهي پائي بہ نہ رکيائون. سندن گهر جو ڪم ڪار سندن پاڪ حرم پنهنجن هٿن مبارڪن سان فرمائيندا هئا. سندن تخت طائوسي جنهن تي جلوه افروز ٿي مملڪت جا اهم ۽ غير اهم فيصلا صادر فرمائيندا هئا. سو هڪ ٺڏي جو مصلو هو. سندن شاهي دربار ۽ شاهي محلات جنهن ۾ ملڪن جي حڪومتن جون تقديرون ڊاهڻ يا ٺاهڻ بابت اٽل احڪام جاري ٿيندا هئا. سا ڪکائين مسجد هئي. ٽن حڪومتن جي ظاهري طرح سان بادشاهہ ۽ في الحقيقت شهنشاهہ ڪونين جي گهر مبارڪ ۾ بہ ڏينهن بہ لاڳيتا گهر جي پاتين کي ڊو سان ماني ڪانہ

(۱) دز

ميسر نہ ٿي۔ بعض حالتن ۾ پڻ مهنن تائين عربي امام جي نبوت ڪده جون چلهيون ٺڏيون رهيون۔ گهر ۾ نڪو رڌو نڪو پڪو نڪو دانگيون ۽ ديڳڙا باھہ جي ڳاڙهي ڪنوار جي هم آغوشي سان شادڪام ٿي سگهيا۔ ڪاڏي پيتي لاءِ کجور ۽ پاڻي ڪان سواءِ ڪوبہ ان اتو حاصل ٿي نہ سگهيو۔ البتہ ڪڏهن ڪڏهن قضاني ڪي ماڻهون ڪين ڪير بہ موڪليندا هئا۔ جن پنهنجن لکن غلامن ڪي مالن ۽ متاعن سان مالا مال فرمائي ڇڏيو۔ جنهن ڏيهن ڪي ڏان ڏنان۔ جنهن جي ابر ڪرم رڳو جولاءِ ۽ آگسٽ نہ پر پورو سال ۽ پوري زندگي وڏ ڦڙا وسايا۔ جنهن فقر ۽ فاقہ ڪي پنهنجي پوري قلمرومان تڙي لوڏي ڪيي ڇڏيو۔ جنهن جي دست سخا ظاهري طرح سان بہ جو ڪجھہ ماڻهن ڪي ڏنو۔ اوتريقدر دنيا جي ڪنهن بہ بادشاه ڪنهن بہ دنيا جي وڏي ڪان وڏي ڏن پرور بد و آفرينش ڪائنات ڪان وٺي اڄ تائين نہ ڏنو آهي نہ ڏئي سگهي ٿو۔ منهنجي امان ۽ ابو سندس پاڪ نالي تان قربان ٿين۔ تنهن پاڻ بک جي ضعف سبب بسا اوقات پنهنجي پاڪ پيٽ تي پٿر ٻڌا۔ جنهن پين ڪي فاقن ۽ بکن ڪان هميشه لاءِ نجاتون بخشيون۔ سو پاڻ بک جي تلخ ذائقن مان تادم زيست لذت اندوز ٿيندو رهيو۔ جنهن اوي سوي ڪي غني بنائي ڇڏيو۔ انهي پاڻ پنهنجي گهر جي ڀاتين سميت پنهنجي پوري زندگي انتهائي مسڪيني ۾ گذاري۔ تانجو هن فاني دنيا مان لڏڻ وقت سندن زره هڪ يهودي ڪافر وٽ گهي ۾ پيل هئي۔ جنهن ساري سپ چمار انسان ذات جي سک پلائي ۽ خوشحالي لاءِ بارگاه رب‌العزت ۾ پاندون پکيڙيون ۽ ليلهايو۔ انهي پنهنجي واسطي هميشہ ايهو سوال ڪرڻ فرمايو تہ يا رب مسڪين ڪري جيار۔ مسڪين ڪري مار۔ ۽ قيامت جي ڏينهن مسڪينن جي جماعت مان ڪري اٿيار۔ ظاهري زماني جو ايڏو وڏو بادشاه پنهنجي اندروني ۽ خانگي زندگي انهي قسم جي انتهائي مسڪيني ۽ فاقن ۾ گذاري سو دنيا ۾ نبي آخرالزمان جي ذات والا صفات ڪان سواءِ ٻيو نہ پيدا ٿيو آهي نہ پيدا ٿي سگهي ٿو۔ البتہ سندن غلامن مان سندس فيض جي برڪت سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنهن انهي چاش مان ڪو چڪو چڪيو هجي ته ايها ڳالهه قابل قبول ٿي سگهي ٿي بيشڪ مڃيندا سين.

ٻاٺي جي ننيڙي دبي ۾ به سچ جو عڪس نظر اچي ته ايها ڪا تعجب خيز ڳالهه ناهي. سچ سچ آهي. بکڻ ۽ تابناڪي هن جي صفت آهي. ڪٿان به ٻکي سگهي ٿو. رحمةالعالمين جي اخلاق جو عڪس ڪنهن اعليٰ امتي جي آئينه وجود مان جلوه گر ٿئي ته ايها ڪا اڻ ٽيٽي ڳالهه ناهي.

فتح

فتح طاقت سان به ٿئي ٿي، فتح بعض اوقات اتفاقاً به ڪمزور ڌر کي ڪنهن نه ڪنهن سبب جهڳڙي حاصل ٿي چڪي ٿي. پر هينئن بلڪل نٿو ٿي سگهي ته هڪ انسان پنهنجن پراون بلڪ پوري عالم انسانيت جي هنن جي متورتي (۱) خلاف هڪ هولناڪ دعويٰ ڪري، زبردست دشمني وهائي وٺي. دشمني به ڪا معمولي نه. هنن جي معبود خدائن کي ٺڪر پٿر ڏکوٺي. هنن جي عقيدي ۽ مذهب موجب پنهنجو قتل هنن تي واجب ۽ فرض بنائي ڇڏي ۽ سڄي دنيا جا انسان هن جي حق ۾ درندا جانور بنجي پون ۽ هنکي مارڻ ۽ ختم ڪرڻ لاء ڏند ڪرٽيندا رهن. ۽ انفرادي ۽ اجتماعي قوتن سان انهي هڪڙي جي مارڻ جي درپي هجن ۽ رات ڏينهن انهي ڪوشش ۾ سرگردان هجن ۽ ماڻهون به اوهي ظالم جنکي پنهنجي اولاد کي پٿر هٽي مارينديا يا جيرو زمين ۾ پوريندي ڪو قياس نه ٿيندو هجي ۽ ڪا آڏي ابتي حڪومت به نه هجي. جنهن مان قتل ڪرڻ واري صورت ۾ گرفتاري يا معمولي بي عزتي جو به ڪو خطرو هجي. پوء جو دپ ته نهيو پر پاڻ مارڻ واري کي ايهو يقين هجي ته آڏون سڄي قوم ۾ پاڻ برک ٿيندس. انعامون ملنديون، عزتون حاصل ٿينديون. ۽ جنهن جي مارڻ سان هيڏا رتبا ملٺا آهن. انهي تي پيو ته ڪو پهرو ڪونهي- پر پاڻ به مسلح ۽ هر وقت شمشير

(۱) دل جو خيال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بڪف ناهي. انهن ڪل حالتن جي باوجود به اوهو هڪڙو سچي دنيا کان مري نه سگهي. بلڪ سچي دنيا جو مالڪ بنجي ويچي. ايها ڳالهه انساني قوت کان ماورا آهي. الله جي لامحدود قوت ۽ نصرت ۽ حمايت ۽ حفاظت کان سواءِ ناممڪن آهي ته ايهو هڪڙو انسان اهڙي طرح سان هڪڙو ڏينهن به بچي سگهي، سو مشڪل ۽ پورا ٽيويهه سال بچندو رهي سو ناممڪن.

اسان جي نبي پاڪ جهڙي ماحول ۾ الله جي وحدانيت ۽ پنهنجي نبوت جي دعويٰ فرمائي هئي ۽ جهڙي طرح سان پنهنجا ۽ پراوا بلڪ سارو جڳ جهان سندن حق ۾ بيرحم ظالم ۽ خونخوار دشمن بنجي چڪو هو ۽ دشمن به اوهي مطلق العنان ۽ وحشي قومون جن کان حساب وٺڻ ۽ بازپرسي ڪرڻ وارو ڪوبه ڪونه هو. سي ڇيهو ڇيهه باوجود زبردست ڪوشش جي ڪين ڪوبه حياتي جو جزو نه رسائي سگهيا. نه فقط ايترو بلڪ هو بتدريج سندن سرفروش سرويچ ۽ فداڪار سپاهي بنجي ويا. ايها الله جي عظم قدرت ۽ عظيم قدرت جو عظيم مظاهرو ۽ سندس حبيب جي صداقت جي حيرت انگيز ۽ واضح ۽ تابان ۽ درخشان علامت آهي.

سچ پوري ڪپار تي ضياپاشي ڪري رهيو آهي. تيز ڪاڙهو اندن جو به ڪنڌ ۽ نراڙ ساڙي انهن کان جبراً پنهنجو پاڻ تسليم ڪرائي رهيو آهي. پر اوها دوزخي مخلوق جنڪي هن دنيا ۾ بظاهر انساني صورت ڏنل آهي. پر هننکي باوجود سالم اکين ۽ ڪنن جي ڏسڻ ۽ ٻڌڻ واري صفت کان وانجيو ويو آ ي. اوهي انهي سچ جي ڳمڻ ۽ روشنائي کان انڪار ڪن ته انهن تي ڏيار ڪانهي. رب هننکي ڏسڻ ۽ ٻڌڻ جي قوت بخشي ڏي نٿو. پوءِ هو ڪيئن تا ڏسي ۽ ٻڌي سگهن. عقل وارن لاءِ محبوب ڪريم جي زندگي جي ميدان ۾ هزارين ڪوه نور هيرا پکڙيا ۽ سندن صداقت جا شاهد بنيا بيٺا آهن. پوڪن ۽ بهوشن تي ميار ڪانهي. جيڪي پنهنجي پالڻهار کي ئي نٿا مڃين. انهن جيڪڏهن نرمل نور نبي جي مڃڻ کان نابري واري ته ايها ڪا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙيون ڳالهه ڪانهي جو عجب سان ڏندن ۾ آڱريون اچي وڃن. نه ڪي نــو ڪوٽ وارو پهاڪو ملوڪن ڪو مشڪري ڪري ڪونه لکيو ناهيو آهي.

ابوجهل هوئي اوهو هڪڙو جيڪو بدر واري جنگ ۾ ڪتب آيو؟ نه نه ٻچڻ شل ابوجهل اڄ به هنڌين ماڳين پــاڙا پڌيو ويٺا آهن. اصلي انهي ابوجهل جا به ابا يا اڃان به ڇڙو نه ڏاڏا.

علم

علم پڙهڻ سان پرائبو آهي. ڪئين سال مولوين يا ماسترن جون آڪڙيون شاڪڙيون سهبيون. مٿا ماري ڪبي. سک ڦٽائبا. آرس ڇڏبا. آسائش ۽ آرام لاءِ روح کي سڪائبو. راند روند لاءِ پري ڪان گگهون ڳاڙيون. استادن جي تڪ بجي ۽ هيٺ ڦيٺ کي رس گلا جليبيون ميسوپاڪ ۽ مائو ڪري سمجهبو. ايهين نه نه استاد چوي نه هي نه جهل پنج اٺئي نه شاگرد چوي نه ايهي پنج هو ون تيڏي طالع وڃ. ميڪون ڪيون پيا اهدان‌هين. ايهي سپ ڪم ڪبا تڏهن وڃي علم هٿ ڪبو. باقي هائو ڪو فطرتاً عالي دماغ انسان عقل ۽ حڪمت جون ڳالهيون ڪري سگهي ٿو. پر اوهو به مختلف علمن تي رائي زني ڪري يا انهي علم جا ڪي علمي نڪات سمجهائي سگهي سا ڳالهه هن جي وس کان ٻاهر آهي.

پڙهڻ ۾ عمر ڳارڻ کان پوءِ به انسان ڪنهن هڪڙي فن ۾ ڪماليت جي مٿاهين چوٽي تي پنهنجا قدم گهمائي سگهي ٿو نه سيڪنهن فن ۾.

جيڪو قانون ۽ لاءِ جناب اي ڪي بروهي ۽ جناب خالد اسحاق صاحب بنيو. سو سرجري ۾ جناب ڊاڪٽر جمان ۽ فزيڪس ۾ ڊاڪٽر علي محمد چوهدري ٿئو بنجي سگهي. جيڪو پي. ايڇ ڊي ۾ ڊاڪٽر دائود پوٽو مرحوم يا علامہ آءِ آءِ قاضــي مرحوم ٿيو سو پي. ڊبليو. ڊي جو عظيم ماهر ۽ سکر ٻئراج ۽ ڪوٽڙي ٻئراج جهڙن اهم منصوبن بنائڻ جو اهل ٿئو تـــي سگهي. حاصل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪلام هي ته جنهن جو نهايت اعليٰ دماغ ۽ خوش نصيبي سان هنڪي ذرائع حصول علم به پيءِ ڊرپي حاصل ٿيندا رهيا ۽ هنجو بخت به ايڏو بلند ۽ بالا جو علم جي پٿيان پاڻکي ميڻ بتي وانگر ساڙڻ ۽ ڳاڙڻ مان پاڻ مزا ۽ مسرتون پيو محسوس ڪري. پوءِ به نيٺا نيٺ هڪڙي فن ۾ وڃي ڪمال کي پهچي ته پهچي سگهي ٿو. سيني علمن ۾ منتهائي ڪمال کي پهچڻ ۽ انا ولا غيري جو دم هڻڻ ڪنهن به بني بشر جي دائره دسترس کان پري ۽ تمام پري ۽ تمام پري ۽ تمام پري آهي.

تاريخ جي ايها ناقابل انڪاز حقيقت آهي ته محبوبن ڪريمن پڙهڻ ۽ سکڻ لاءِ ڪنهن به استاد جي اڳيان يا چمار زانوئي تلمذ تهه نه ڪيو. بلڪ جنهن ماحول ۾ پاڻ مبعوث ٿيا. اوهو سڄو ماحول سڄو معاشرو سڄو ملڪ علم کان ناآشنائي محض هو. سڄي ملڪ ۾ نه ملان نه مولوي نه ماستر نه پروفيسر نه مدرسو نه اسڪول نه ڪاليج نه يونيورسٽي. سندن شام (سوريا) تائين به يا ٽي دفعا واپار سانگي وڃڻ ثابت آهي. سو به وڃڻ ۽ ورڻ رهڻ ۽ ترسڻ بلڪل نه. رهڻ ۽ ترسڻ هجي ڪٿي ته به شام جي به ساڳي حجاز واري حالت هئي. حجاز وانگر اتي به محض معمولي لکڻ پڙهڻ وارو به ڪو ڳوليو لڀندو هو پيو مڙئي خير. اجان پاڻ حجاز ياڪ ۾ ڪي سنا شاعر هئا شام ۾ اوهي به شايد ڪي هجن. ملڪ تي جهل جي ايڏي اونداهي ڇانيل هئي جو هٿ نه ڏسي هٿ ڪي. گوناگون ظلمن جي گهاٽي ۾ پيڙهجي پيڙهجي انسانيت پوين پساهن کي پهچي چڪي هئي. انساني شڪل ۽ صورت ۾ درندن جانورن جا ڪي ٽولا هئا جي هر ملڪ ۾ جيڪو ڏاڍو سو ڳابو جي اصول تي ڪاربند رهي هن زمين تي زندگي گذاري رهيا هئا. طاقتور هيٺن تي ڪيڏيون به هلائون ڪري ته ايهو عيب نه پر پاڻ ايها هلان ۽ ڏاڍائي ڏاڍن جي آڏ وڏائي ۽ مايهءِ افتخار وصف هئي. دنيا انسان ذات لاءِ هڪڙو هلڪي قسم جو جهنم بنيل هئي.

جهل جي انهي اونداهين تاريخ ۽ آسمان ڪڪرن سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چانيل اونداهي ۾ علم جو ڪو ڪڙ ڪيٽو به ڪٿي چمڪندي نظر ٿي آيو. جنهن ڪان چئجي ته ڪنهن ماڻهون وٽي ڪو علم جي نور جو ڪو ماڪوڙي جي اک جيترو به وٽي هٿ ڪيو هوندو. اهڙي انڌ انڌوڪار ۾ الله جي رحمت جوش ۾ آئي. جنهن اڻ پڙهيل رسول ۽ نبي امي جي سينه اقدس مان تارن جي تعداد جيترا يا اڃان به وڌيڪ اهڙا سج ناسويا جن ڪائنات جون ڪل اونداهيون روشن ڪري ڇڏيون. جن دنيا جي جهل کي علم بنايو. جن نه فقط حجاز پاڪ بلڪ ساري روئي زمين کي اخلاق تهذيب تمدن انفرادي ۽ اجتماعي زندگي گذارڻ جا قانون سيکاري انسانن کي درندن جانورن مان ڦيرائي انسان بنايو. سندن سينه اقدس مان مختلف علومن جا اوهي سوين چشما ڦٽي نڪتا جي اڄ تائين وڌندي وڌندي دريائن جون شڪليون اختيار ڪري چڪا آهن.

علم صرف علم نحو علم فقه علم اصول فقه علم عقائد علم حديث علم تفسير علم اخلاق علم معاني علم انشا علم منطق علم فلسفو علم رياضي علم تواريخ علم ميراث علم مناظره علم خطابت علم عبادات علم معاملات علم الاهيات علم حقائق ڪائنات علم محاربات (جنگيون) علم سياسيات علم طب علم حڪمت علم نباتات علم تصوف علم حرفت و صنعت علم تصوف و معرفت انهن اسلامي علمن مان هڪڙي علم تي تصنيف ٿيل ڪتاب گڏ ڪجن ته اٺ مس کڻي سگهي. هر علم جي هر مسئله ۽ هر قول جو ماخذ مدني محبوب ﷺ جو ڪونه ڪو ارشاد نظر ايندو.

مثال فقه کي وٺو عالمگيري فتح القدير ۽ ٻيا ڪيترا اهڙا ڪتاب آهن جو انهن مان ڪنهن هڪ ئي ڪتاب جا سڀ جلد يڪجا ڪجن ته جي ايمڙي جهڙو ڏڪل مڙس مس کڻي سگهي. انهن سڀني علمن تي لکيل سڀئي ڪتاب گڏ ڪجن ته ڪونئيون پرجن ۽ انهن علمن مان هڪ هڪ ۾ باڪمال ڪي هزارن مان هڪڙو تو پيدا ٿي. جو انهي هڪڙي علم ۾ پنهنجي عمر گهاري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فنا ڪري وجي تو ڪو متاهون مقام هٿ ڪري. فقه هزارين پڙهن تاه پر فقه جو عظيم ماهر انهن هزارن مان ڪو هڪڙو نظر ايندو. اهڙي طرح سان اعليٰ درجي جو مفسر ۽ چوٽي جو محدث ۽ گڙينگ فيلسوف ۽ ڦهيڙ (۱) منطقي به سون جا سو ڪوه پنڌ جا ڪري ڪنهن قضاني ڪٿي ڪو ڏوري وجي ڏسبو ڪو وڙلو ڪٿي ليندو.

اسان جي نبي پاڪ ﷺ ايهين ناهي ته ڪوشش ۽ محنت سان انهن علمن ۾ ڪمال حاصل ڪيو. بلڪ سواءِ ڪوشش ۽ سواءِ ڪنهن محنت جي خود انهن گوناگون علمن کي ڪماليت تي پهچايو. رب پاڪ سندن سينون ۽ دماغ علم جي هزارن دريائن جو منبع ۽ مخزن بنائي ڇڏيو هو. پيلا ڪيئن نه ايهين بنائي ها جو ساري عالم انسانيت جي جمله علمن ۽ عقل ۽ ذهن ۽ فڪر ۽ فهم ۽ ذڪا جي معراج ڪمال تائين پهچڻ جو ذريعو ۽ وسيلو ايهائي ته ذات والا صفات هئي. ڪنهن به علم جي هڪنهن به باڪمال ماڻهون کي ڪماليت جي انتهائي حد کي پهچڻ ڪان پوءِ به محبوبن ڪريمن جي علم مان سڌي يا اڻ سڌي طرح ڪنهن ويچوي (۲) يا وسيلي جي معرفت مستفيد ٿيڻ اهڙو ئي ضروري آهي. جهڙو انهي علم جي هڪ ابتدائي طالب کي.

مثلاً هڪڙو ڊاڪٽر پاڪستان مان سيکجهه پڙهڻ بعد انگلنڊ يا آمريڪا مان به ڊپلوما حاصل ڪري آيو آهي. انهي کي اسين جڏهن طب نبوي مان ڪي اصول ٻڌايون ٿا ته هو انگشت بدندان رهجيو وڃي ۽ چوڻ لڳي ٿو ته ايهي اصول ته اڄ جي ڊاڪٽري جي ڪماليت تي پهچڻ ڪان پوءِ انسان ذات ڄاتا ۽ سڃاتا آهن. چوڏهن سو سال اڳ جڏهن اهڙن رازن تائين پهچڻ جو ڪوبه ذريعو ڪونه هو. تڏهن ته عالم الغيب والشهادة رب ئي انهن ڳالهين کي ڄاڻندو هوندو ۽ انهي ئي پنهنجي پاڪ حبيب کي آگاه فرمايو هوندو. ماڻهن جا شجرا وڏي تحقيق ڪري به

(۱) تمام وڏو (۲) واسطي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

معلوم ڪيا وڃن ٿا. جيڪڏهن اهڙي طرح سان علمن جو ب
شجرو نسب ڳوليو وڃي ۽ ڳولڻ بعد صحيح طرح سان هٿ اچي
يعني هي علم يا هي فن يا هي سائنس جو اصول ڪٿان پوءِ ڪٿان
پوءِ ڪٿان آيو تہ ڪر بيغائلہ ريب انهي شجري جي انتها نيٺا
نيٺ وڃي محبوب ڪريم جي ذات سراپا صفات تي ٿئي.

ايها ڳالهہ ڪا سڪٽي ساراهہ ڪانهي. بلڪ آسمان علم و
فضل جي انهن چمڪندڙ ستارن جي تحقيق آهي. جنجي چمڪات
۽ روشني ڪي دنيا جي جهانپڻ (١) ۽ گهٽ نظر وارن بہ ڏٺو ۽
مڃيو آهي. اڄ جي سائنس جا انتهائي باريڪ نڪتا اسانکي قرآن
۽ حديث مان صراحتا بيان ٿيل ملن ٿا. مصر جي ڪن عالمن
خصوصا علامہ عبده مصري ۽ علامہ طنطاوي جوهري ڪيترائي ڪتاب
لکي پنهنجي چاڻ آهر قرآن ۽ حديث مان جديد سائنس جيمسلمات
جي هڪڙي حد تائين نشاندهي بہ ڪئي آهي. هنن ثابت ڪيو آهي
تہ اڄڪلهہ جي سائنسدانن جون نيون ايجاد ڪيل شيون قرآنپاڪ
۽ حديث پاڪ ۾ مذڪور آهن. هنن تہ صرف ايهو ٻڌايو تہ مذڪور
آهن. ڪاش جيڪڏهن ڪي اڄڪلهہ جا چوٽي جا سائنسدان قرآن
۽ حديث جا بہ ماهر هجن ها تہ صاف سڻائين ها تہ انهن شين جي
ٺاهڻ ۽ بنائڻ جا طور طريقا ۽ اصول بہ قرآن ۽ حديث ۾
واضح لفظن ۾ بيان ڪيا آهن نہ فقط اڄ جا ايجادات بلڪ ارتقا جي آخري
حدن تائين يعني سائنس نيانيٺ جي ڪماليتن تائين اڃان نہ پهتي آهي پر
پهچڻ واري آهي. انهن جا اصول ۽ بنائڻ جا طور طريقا ۽ حديث تشريح
تفصيل سان ٻڌايا آهن. محبوبن ڪريمن جي بصيرت ۽ بصارت
تان سڄي دنيا جي ارباب دانش وبينش جي ديد و دانش ڪي سو سو
بار صدقو ڪريان. جنهن چوڏهن سو سالن جي طول طويل فاصلہ
تان هي اچوڪو اسان وارو دور هٿ جي تري وانگر چٽو پاڻو
پي ڏٺو. ۽ هن دور جا نقش و نگار خد ء خال ايهين نروار فرمايا.
جيئن ڪو هن ئي زماني جو عالي دماغ مبصر زمانہ حال جا
موجوده حالات ڏسي وائسي بيان ڪري رهيو هجي. زمانہ قرب
قيامت بابت سندن ارشاد فرمايل حديثون ڏسي ۽ پڙهي لجنہ خيرت

---

(١) گهٽ نظر رارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ مستغرق ٿيڻون پوي ٿو ۽ مٺو پوي ٿو ته ھي اڄوڪو دور يعني ويھين صدي عيسوي جو پويون اڌ گذريل چوڏھن سو سالن جي فاصلي تان ايھين ڏسي رھيا ھئا جيئن اڄ اسين پيا ڏسون. بلڪ ويھين صدي جو رھيل چوٿون حصو ۽ ايڪيھين صدي سڄي يا اڃان به پوءِ يعني دنيا جي ھن ھلندڙ رفتار جي آخري منزل تائين سڀ ڪجھ گويا ھٿ جي تري وانگر ڏسي مفصل ۽ مشرح سٽائي ۽ سمجھائي رھيا آھن.

ڪاش اڄوڪو ترقي پسند ضد حسد عناد ۽ عداوت جا ڳرا ڳٽ لاھي پٽ تي ھٽي سياڪ جي پيڙي تي سوار ٿي علوم اسلاميہ جي بحرنا پيد ڪنار جو سير ڪرڻ نڪري ۽ سير ڪرڻ بعد ٻاھر اچي پنھنجي خود انھي انڪار واري زبان سان اقرارن جا گران مايہ موتي پوئي ۽ اوھي عجائبات بيان ڪري. جي نہ ڪنھن اڪ ڏنا نہ ڪنھن ڪن ٻڌا. ۽ انھي زعم باطل کان يڪسر آزاد ٿي وڃي ته ڪل علمن جو مرڪز يورپ شريف آھي ۽ تصديق ڪري يورپ وٽ ڪجھ آھي سو بہ علوم اسلاميہ جي ڪل جو ھڪ جزو آھي ۽ جنھنکي علم چئجي ٿو. سو يورپ اسلام جي اڳيان گيسيون ڪري نالا پري اسلام ڪان ئي پني منگي ورتو آھي. ڪو پينار پن جي پنج ڪٽي تي ڀاڻ پڏائي. پنج ڪٽي ڏيندڙ بادشاه سان برابري جو دم ھٽي تہ ايھا ھن جي ڪوته نظري دنائت رذالت خساست ۽ ترڙپائي چئبي. ايھين ڪونہ چئبو ته ھن جو ڪشتو يا بگري (زنبيل) ۾ واقعي بادشاه جي پرپور ڀاندن جيتروئي ان اوتجي چڪو آھي. دبو درياءَ سان ڪيئن تو سينون ساھي سگھي.

اسلام

اسلام بہ حضرت ھوت حبيب صلي الله عليہ وسلم جي حقانيت ۽ صداقت جو تابان ۽ روشن دليل آھي. اسلام جا اصولي ۽ فروعي لڪين مسئلا انھن مان ھرھڪ تي ڪن منصف مزاج ۽ ماھرين قانون ججن جي ريسرچ ڪاميٽي مقرر ڪري پوري آزادي سان بحث ۽ تمحيص جو دروازو ڪولي انھي جي ھر پھلو کي بہ نظر غائر جانچيو ۽ پرکيو وڃي تہ يقين آھي تہ اھو انساني فڪر جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انتهائي بلنديءَ بي نهايت پاڪبزگيءَ ڪمال ءَ عروج جي چاڙهي جي آخري ڏاڪي واري عقل جي معيار تي سو فيصد پورو ثابت ٿيندو. ايهو ناممڪن آهي ته هڪ انسان سچو مذهب مرتب فرمائي جنهن جا جزئيات ءَ فروعي مسائل لکين هجن ءَ انهن لکن مان هڪ هڪ سچ وانگر چمڪندڙ ءَ ڪنهن به عيب ءَ ڪنهن به انصاف پسند عقلمند جي اعتراض کان پاڪ ءَ مبرا هجي. هڪ انسان جي پسند سڄي دنيا جي منصف مزاج ءَ عقلمند سوسائٽي جي پسند ڪيئن ٿي سگهي ٿي.

اهل اسلام جي طرفان دنيا جي دانشورن کي هميشه کان ايهو چيلنج ملندو رهيو آهي ته ثابت ڪن ته اسلام جو ڪو به هڪ حڪم يا مسئلو عقل جي خلاف ءَ بيشمار فائدن جو حامل نه آهي ءَ اڄ تائين ڪو به مخالف ايهو چيلنج قبول ڪري ڇاتي تي هٿ هڻي ميدان تي نه اچي سگهيو آهي. انساني پهچ وس قدرت ءَ طاقت کان ايها ڳالهه تمام مٿاهين آهي ته هڪ انسان، انسان ذات کي عبادات معاملات خانگي ءَ بيروني در پيش ايندڙ لکين مسئلن مان هرهڪ بابت پيش از وقت اهڙو فيصلو صادر ءَ موجود ڪري ڏي. جنهنڪي عقل ءَ فڪر جي ڪرڙ تي جيتريقدر به مليو ءَ مهٽيو وڃي. اوتريقدر وڌيڪ چمڪي ءَ جهرڪي ءَ دنيا جي ارباب دانش و بينش کي پوءِ اوهي ڪهڙي به مذهب سان تعلق رکندڙ هجن. هڪ هڪ لاءِ چيلنج ڪري سگهجي. جڏهن ته ڪنهن هڪڙي معمولي ڳالهه تي به ماڻهون ڪلاڪن جا ڪلاڪ مغز کپايو پوءِ به متفق ٿتا ٿين. ءَ جي باالاتفاق ڪنهن به مسئله بابت ڪو فيصلو صادر ڪن ته به اهو فيصلو آخري ءَ هر ڪنهن جي رائي تي سو فيصد پورو يقيناً نه هوندو آهي. ايهو اسلام جوئي شان آهي جو اسلام لکن مسئلن مان هرهڪ هرهڪ انسان جي ڪسوٽي تي بشرطيڪ اوهو انسان عقلمند ءَ منصف مزاج هجي سچو سون ثابت ٿئي ٿو. ءَ مسئلن جي ڪثرت انهي حد کي پهتل جو صرف نماز بابت هڪ عالم ڪل مسئلا ڳڏ ڪيا ته ٻه هزار ٿيا ءَ انهي ڪتاب جو نالو هن (الفين) (ٻه هزار) مقرر ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ناممڪن آهي تہ هڪ انساني دماغ پوري علوم اسلاميہ جا ڪل ڪتاب جي يڪجا ڪجن تہ ڪي ڪونبون پرجن. سي سڀ پاڻان ايجاد ڪري سگهي. انساني عقل کي سواءِ انهيءَ جي ڪوبہ واه يا وسيلو باقي نتو رهي تہ هو مجبور ٿي قبول ڪري تہ ايهو سڀ ڪجهہ عالم الغيب والشهادة رب جي طرفان ڏسيل ۽ ٻڌايل آهي. جي - ايس عرف جي - ايم پنهنجي گند شڪل (١) ڪتاب........ ۾ اول ڪان آخر تائين سوين پيرا ايها ڳالهہ وري وري ورجائي آهي تہ اسلام جا قوانين اڳوڻي زماني لاءِ ٿورو گهڻو قابل قبول ڪٿي هوندا تہ هوندا. پر هن زماني سان بلڪل غير منطبق اڻ ٺهڪندڙ ۽ ناقابل قبول آهن. هو چوي ٿو تہ ايهي قوانين هن زماني سان لاڳو ڪرڻ سراسر بي انصافي ۽ اره زورائي ۽ ظلم آهي.

چاڻڻ گهرجي تہ هن دنيا ۾ چڱائي ۽ بڇڙائي ايهي ٻہ شيون روز اول ڪان بالمقابل ۽ نبرد آزما رهنديون اچن ٿيون. انسان جيڪڏهن فطرتا نيڪ ۽ صالح آهي پوءِ هو ڪهڙي بہ مذهب سان منسلڪ ڇونہ هجي. تہ هو چڱائي جو همتائيندڙ چڱائي جو حامي چڱائي جو مداح ۽ ثنا خوان هوندو آهي. پر جيڪڏهن ڪو انسان فطرتاً حرامي ۽ لوفر ۽ طبعاً خوانخوار درندو ۽ ظالم ۽ مزاجاً بگهڙ رڇ اڃان بہ وڌيڪ تہ راڪاس يا انهي جو بہ ڏاڏو يعني ٻڙل باڪاس يا ٻڙل باڪاس جو بہ ڏاڏو خناس آهي تہ پوءِ هنجو پسنديده مذهب هنجو مرغوب الطبع مسلڪ بڇڙائي ظلم درندگي ۽ تخريب هوندو آهي. نيڪي ۽ چڱائي جي اڇائي هن جي ڏنڌ وارين اکين ۾ ڪارائي نظر ايندي آهي ۽ بڇڙائي جي ڪارڻ ۽ ڪني ڏپ ڪي هو سفيد براق ۽ معطر ۽ معنبر محسوس ڪندو آهي. دنيا ۾ بڇڙائي جي نلائي ۽ ڪوار (٢) ڪي هو دنيا وارن جي بد ذوقي ۽ ناقدر شناسي سمجهندو آهي. چور رات جاڳي ڪنهن انسان پاءُ جو جهڳو جهڻ ڪري اچي. يا ڏاڙيل ڪنهنجي پيڙي ٻوڙي اچي، يا خوني ڪن ماڻهن جي اکين جي تار ۽ دل جي قرار ۽ ساهہ جي سينگار کي بيگناه قتل ڪري هن جي خبدار ،

---

(١) بدصورت (٢) سَٿ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي هميشہ لاءِ هجر ۽ فراق جي باھ جي حوالي ڪري هنن جي زندگي زهر بنائي اڇي، يا ڪو ٺڳ ڪنهن فريب ۽ فراڊ سان ڪنهن جو خانو خراب ڪري، هن جي عمر جي اندوخته کي برباد ڪري، هن جي اميدن تي ڪاري واري ورائي ڇڏي، يا ڪو لچ لوفر ڪنهن غريب جي لڄ لٽي اڇي ته انهيءَ قسم جا انسان نما درندا دل سان چاهين ٿا ته اسان کي انهي بهادري جا صلا ملڻ گهرجن. اسان کي رات جي اوجاڳن جا اجورا حاصل ٿيڻ کپن. اسان کي ٺڳي جهڙي عقلمندي ۽ ڌاڙي تي دنيا وارن کان خراج تحسين ملڻ گهرجي. اسانجي بهادري شجاعت همت عقل تي دنيا کي واه واه جون صدائون بلند ڪرڻ گهرجن. ملڪ ۾ اسانجوئي چرچو هجي. صدر مملڪت پنهنجي هٿ ۽ زبان سان اسان جن اهڙن عجائب افعالن جي عزت افزائي ڪري اسانکي انعامون ڏئي ۽ انهيءَ سان گڏ اسانجا اخبارن ۾ فوٽو شايع ٿين (يعني پوليس سان گڏ نہ) قومي اسيمبلي انهن ڳالهين کي ڏوه نہ بلڪ انساني عروج ۽ ڪمال جي نشان ۽ دليل هئڻ جو قانون پاس ڪري. الحاصل تہ بيچڙائي بہ هڪ مذهب آهي ۽ انهي جا پيروڪار ۽ پوئلڳ ۽ پوڄاري ابتدائي آفرينش کان ٿيندا آيا آهن ۽ اهڙا فطرتاً حرامي ماڻهون حضور شارع عليہ الصلوات والسلام جي وقت ۾ بہ هئا ۽ تمام گهڻان هئا ۽ انهن جي فطري حرامين وانگر تمام گهٽيون رڙيون ڪيون تي تہ هي ڪهڙو رڻ تو ٿئي. هي ڪهڙي آفت تي اچي. هي ڪهڙو مذهب تو پيدا ٿئي. جنهن ۾ سندن محبوب خصالتون يعني بي پهچ غريب کي مارڻ ۽ هيسائڻ ۽ ڦرڻ ۽ لٽڻ فخر ۽ عزت جي بجاءِ عظيم ڏوھ ۽ سخت سزا جي لائق گناه آهي. جنهن ۾ شراب جوا چوري ڪوڙ ٺڳي لچون لٽڻ ڦرمار قتل ۽ غارت وغيره وغيره بجائي تعريف ۽ تحسين جي ناقابل عفو جرم ۽ مستوجب عقوبت گناه آهي. جي- ايس عرف جي- ايم ايهو بلڪل غلط ٿو چوي تہ اسلام پاڪ جو بيچڙاين کي هڪدم روڪڻ ۽ چڳاين کي فوراً جاري ڪرڻ وارو انقلابي عمل اڳوڻي زمانہ جي مزاج مطابق هو ۽ هاڻوڪي زماني جي خلاف طبع آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بڇڙن ۽ حرامين اڳيين زماني ۾ به اسلام پاڪ تي اعتراض ڪيا آهن ۽ اڄڪلهه بـ بڇڙا ۽ حرامي اسلام ڪي پنهنجي لاءِ وبال جان تصور ڪن ٿا. باقي رهيا چڱا ۽ چڱائي کي پسند ڪندڙ نيڪ دل انسان انهن اڳي به اسلام کي دل جان سان چاهيو آهي ۽ اڄ به اسلامي قانون جـي اجرا کي هن ڏکن واري دنيا جـو بهشت جي روپ ۾ مبدل ٿي وڃڻ چاهن ٿا. بڇڙاين جي انسداد جو مؤثر ترين نظام جيڪو اسلام پيش ڪيو آهي سو اڄ تائين دنيا جي ڪابہ مهذب سوسائٽي ڪنهن بـ سڌريل قوم جو قانون پوءِ اوهو ڪيترويقدر به سائنٽيفڪ ڇو نہ هجي پيش نہ ڪري سگهيو آهي. اسلامي قانون جاري ٿئي تہ ڪر ڪو ڏوهہ ٿئي ئي ڪونہ. دنيا سک جو ساهہ پٽي. جهان راحتن ۽ رحمتن جو گهوارو بڻجي وڃي. عالم مان ارهائي اڻليپ هجي. ۽ عالم ۾ سرتا سر آرام ئي آرام ۽ اطمينان ئي اطمينان نظر اچي. سڀ ڪان وڏي ڳالهہ هي، تہ رب راضي هجي ۽ پنهنجي ڪيل قرآني قول مطابق آسمانن ۽ زمينن جا برڪتن جـا دروازا اسانکي کولي ڏي. سماوي آفتن جي تـہ ڪر نالي لاءِ بـہ ماٺهون سڪندا رهن. سچ چئبو مينهن ڪڪر هوائون اسانجي مرضي مطابق هلن ۽ گهلن. رزق ۽ دنيا جون ڪل نعمتون اسين گهرندي گهرندي ۽ وٺندي وٺندي ٿڪي پئون. پر رب پاڪ ڏيندي ڏيندي نـہ ٿڪي. جيئن خلفائي راشدين جي عهد سعادت ۾ خيرات ڏيڻ وارا رلي پيهندا هئا. پر وٺڻ وارو ڪين هٿ نہ ايندو هو. مسڪين ڪو هوندو ئي ڪونہ هو. اڄ بـ سعودي عرب ۾ اسلامي قانون جـي جاري هئڻ جـي برڪت سان ساري ملڪ ۾ مسڪين تقريبا رهيوئي ڪونهي. ايهوئي فرق آهي اسلام ۽ سوشلزم جي سڌارن ۾.

اسلام چاهي ٿو تہ ڪوبہ مسڪين نہ رهي ڪل جا ڪل انسان دولتمند ۽ خوشحال بنجي وڃن. سوشلزم جو ڪافرانہ نظام چاهي ٿو تہ ڪوبہ دولتمند ۽ خوشحال نـہ رهي. سيني کي ڦري ماري ڪنگال سڃون پينگيو ۽ بک جي مصيبتن ۾ گرفتار بنايو وڃي. بہ الفاظ ديگر اسلام چاهي ٿو تہ انڌن جون اکيون سڄيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي وچن. منڊن جي منڊي تنگ کي درست ڪري سچي بنايو وڃي. اندو ۽ منڊو ڪوبہ نہ رهي. سڀڪو تندرست ۽ توانو هجي. سوشلزم چاهي ٿي تہ اندا تہ اندا پر سڄن ڪي بہ اندو ۽ تندرستن جي بہ هڪڙي تنگ کي مروٽي ڀڃي منڊو بنايو وڃي. ايها ڳالهہ اوچتي وچ ۾ اچي وئي. ڳالهہ ٿي ڪئي سين تہ پلا عظيم ۽ اعظم رب جي اٿاهہ خزانن کي عاجز انسانڙو ڇا ڪٿائي سگهندو. جتي ذوالجلال والاڪرام رب ڏيڻ تي اچي. سڪن ۽ راحتن جون پالوٽون ڪرڻ چاهي. اتي بندو ڇا وٺي پوري پوي. هي تہ فقط روهہ رلين رهزنن رب ۽ انسان ذات جي وچ ۾ روسامي جون ريٽيون (١) وهائي ڇڏيون آهن. انهي جو ئي نحس نتيجو آهي. سيڪنهن شيء جو نہ هئڻ سيڪنهن هنڌان ناهي ناهي جو آواز اچڻ. رب راضي هجي تہ ننڍي وڏي اوي سوي جي واتان الحمدالله ثم الحمد الله جو انبساط انگيز ۽ طرب خيز نغمون گوش گذار ٿيندو رهي. الحاصل تہ اسلام پاڪ جي لکن لکين قانونن مان هرهڪ اوهو ابلهہ ماڻڪ آهي. جنهن جو ملهہ آمريڪا پنهنجا ڪل خزانان اوڳاري ميدان تي رکي تہ بہ ادا ٿي نہ سگهي. جنهنجي قيمت جو ڪاٿو ڪهڙا بہ حسابدان ڪنا ٿين پر ڪري نہ سگهن.

اهڙو ڪامل مڪمل مذهب. ايڏو عظيم ۽ اٿاهہ مذهب. اهڙو دنيا جي هر نقير و قطمير ۽ ننڍين ڪان ننڍين ڳالهين ۽ وڏن کان وڏن معاملن کي پاڻ ۾ سميٽيندڙ ۽ سهيڙيندڙ دين دنيا جي ٿي ارب انسان ناممڪن آهي تہ پنهنجا عقل ڊوڙائي ڪوبہ اهڙو سوال پيدا ڪري سگهن. جنهن جو اسلام ۾ جواب ۽ هنيين ٺار حل نہ هجي. جواب ۽ حل بہ اهڙو جنهن تي سچي دنيا جا دانشمند سالن جا سال ويهي ويچارين تہ نيڻا نيٺ اوهوئي جواب حق ۽ انصاف جي افق اعليٰ تي چمڪندڙ سچ سراسر برصواب. ۽ برحق ۽ نهايت مناسب ۽ موزون ثابت ٿئي. محال آهي تہ ڪو ماڻهون پنهنجي عقل جي زور تي ايڏو ۽ اهڙو مذهب مرتب

(١) وڏا واهہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري سگهي. انساني عقل ڪيڏيون به گهتون ۽ گوهيون ڏي. پر نيث انهيءَ ڳالهه ڪي مجبوراً تسليم ڪندو ته اسلام پاڪ انهي الله جو موڪليل مذهب آهي جو انسانن جي ظاهري ضرورتن ۽ گهرجن جو ته دانا ۽ بينا آهي. پر انسان ذات ۽ ٻين مخلوق جي دلين جي وسوسن ۽ دماغ ۾ پيدا ٿيندڙ خيالن ڪي به ڄاڻي ٻجهي ٿو. ڀلا جيڪو انهن وسوسن ۽ خيالن جو پاڻ خالق ۽ پيدا ڪندڙ آهي. اوهو انهن ڪي ڪيئن نه ڄاڻي ۽ ڄاڻڻ ڪان پوء انساني وسوسن ۽ تخيلات مان هرهڪ بابت مفصلا ۽ مُشرحا احڪامات ڪيئن نه صادر فرمائي ۽ مذهب کي هر حيثيت سان مڪمل ڪري ڇڏي. جنهن سندس محبوب ڪريم ﷺ ايهو مڪمل ۽ سدا ملوڪ ۽ سدا سهڻون ۽ سيين پرين ساراهيل ۽ هر طرح سان حمد ۽ ستايش جو مستوجب مذهب ۽ بلند ۽ بالادين متين آندو آهي. تنهنڪري اي انساني عقل ضد حسد ۽ زڏي ڇڏي سئين راهه تي اچي مچ ۽ قبول ڪر ته ايهو بيغالئه ريب برحق رسول سچو نبي ۽ ريهارو آهي رب رحمان جو. حبيب آهي هادي حنان جو. محبوب آهي مالڪ مهربان جو. انهيءَ ۾ شڪ ڪرڻ محض شقاوت. ۽ ايمان نه آڻڻ اياڳ. ۽ نه وسهڻ نحوست جي نشاني آهي. ايهين چوڻ بلڪل برحق ۽ بجا ٿيندو ته دنيا ۾ آهي ٿي هڪ مذهب اسلام ٻيو ڪل ڪوڙ. قصو ڪوتاه. جيڪڏهن ڪو چوي ته اڳيان الله سائين جا موڪليل مذهب ڀلا ڪيئن ها. ته چونداسين ته اوهي اسلام پاڪ جي ئي مواج مهراڻ جون ڇاڙون (۱) ۽ ڇيڇ (۲) آهن. اوهي ته اسلام پاڪ کان جدا ڪينهي. اوهي سڀ مذهب اسلام جي دريا مان نڪتل شاخون آهن. ۽ اوهي سڀ اڳيان پيغمبر صلوات الله عليهم اجمعن مدني محبوب جي نور مان منور ۽ سندن فيض مان تربيت يافته ۽ سندن خوان نعمت تي هم نشين همدم ۽ هم نواله آهن. جيئن ڪا هڪ پارٽي پنهنجو ڪو جلسو ڪوئائي ۽ هڪ موضوع تي هن جا مقرر ۽ ليڪچرار پهرين ننڍا پوء وڏا پوء سڀ کان وڏا نوبت به نوبت اچي ڳالهائي.

---

(۱) ننڍا واه (۲) ننڍو تلاء

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بلڪل اهڙي طرح سان هي عالم الله سائين جو گويا ڪ هڪ ڪوتايل جلسو يا عالمي ڪانفرنس آهي جنهن جي اسٽيج تي پهرين بلحاظ علم جي نسبتاً ننڍن عالمن ۽ واعظن رب جي طرفان اسلام جي دعوت پيش ڪئي آهي. ۽ سڀ کيان پڇاڙي ۾ سڀني کان وڏي ۽ سڀني کان وڏيڪ معظم و محترم يعني اسان جي پاڪ رسول ساڳي اسٽيج تان ساڳي دعوت پوري تشريح ۽ تفصيل سان ۽ مڪمل دليلن سان پنهنجي من موهيندڙ آواز ۽ پنهنجي پيار پري پاڀوهه (۱) سان پيش فرمائي آهي. برحق مذهبن کان سواءِ ڪوڙ جي ڪوڙاري مان پڇي نڪتل مشرڪن ۽ ملحدن جي جملہ مذهبن مان انهي هڪڙي اڇڪلهه جي هاڪاري لامذهبيت واري مذهب يعني ڪميونزم کي وٺو جنهن تي اڇڪلهه جا الحاد پرست مريو تا ساهه ڏين سو آهي ڇا؟

ڪارل مارڪس ٽراٽسڪي لينن وغيزه وغيره مدبرن ۽ مدمغن جي دماغن جو نچوڙ ۽ سندن ذهني ڪاوشن جو آخري نتيجو ۽ حاصل زيست، لٽي پٽي ايهو آهي ته ڦريو ماريو. ماڻهن کان زمينون ڦريو. دڪان ڦريو. مئي (۴) مايا ڦريو. زالون ڦريو. اولاد ڦريو. ماڻهن کي زمينن لاءِ اولاد لاءِ دڪان لاءِ ماني لاءِ مال لاءِ آسائش ۽ آرام لاءِ پيسي ڏوڪڙ لاءِ زالن لاءِ آزادي ۽ اطمينان لاءِ سڪائي ماريو. سڄي ملڪ کي سينٽر جيل يا ناراجيل بنايو. جنهنجا وڏا آفيسر ۽ حڪومت جا پرزا ۽ ڪلون ته خوب عيش ۽ الوليون ڪن. باقي عام رعايا يا عوام پٺاڻن جي گڏهه وانگر ڪاڙهن ۽ لڪن ۾ بار به ڍوهين ۽ ڪمائين به. ۽ مسلسل ڪتبا ۽ موچڙا کائيندا رهن. پانٽون (۲) هڪڙو پڇي ته پيو اڳي ئي گهڙيو رکيو هجي. ڪميونزم جي بانين مبانين جو متاع علم ۽ سرمايئہ عقل و فهم ۽ دماغي توازن هڪ انتهائي بيرحم خونخوار ۽ سفاڪ ڏاڙيل کان وڏيڪ پيو ڪجهه به ناهي. ڏاڙيلي ذهنيت کان سواءِ هنن جي ٻي ڍولي ٻڪري ۾ ڏوڙ جا ٻه ڪٽان به ڪينهي، هنن وٽ ظلم ستم کان سواءِ ٻي سنچ پٽي واڪا ڪري. هنن

(۱) ڳالهه (۲) لڪن يا ڇهبڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٽ ڇا جو قاعدو. ڪتان آيو قانون. هنن جو آئين اوهو جنهنجي شرم ڪان انسانيت جو بهيميت جي اڳيان ڪنڌ ڀڳل، هنن جو قانون درندن جانورن جي قاعدن ڪان به درندگي ۾ ڪٿين ڪوه اڳتي اڪتل. هنن جو ڪيش بڇڙائي جي آخري سرحد ڪان به گهٽون پنڌ پري پهتل. ۽ مجسم ڏڪار ۽ سراپا ڦٽڪار ٻٽيل. هنن جي ڳچي ۾ طوق لعنت پيل. هو دين ۽ دنيا ٻنهي ڪان ويل. هنن جو اخلاق هر طرح سان ڪريل. هنن جو ڪيريڪٽر هر قوم جو ڪواريل ۽ ڌڪاريل.

اسين ڏوڙ جا ڀڪ پريو ٿا وجهون اهڙن مـلحدن ملعونن جي منهن ۾. ڇڏ انهن ڪي. اسين اچو ته گلستان عالم انسانيت جي عطر ۽ بوستان آدميت جي هڪ بي مثل بينظير ۽ ماکي ۽ مصري ڪان وڌيڪ حلاوت بخشش ثمر ۽ جهان.- بشريت جـي اک جي نور ۽ ڪائنات جي ذي روح مخلوق جي روح و روان ۽ جمله جاندارن جي جان جان جا ڳيت ڳايون. جنهن ڪان دنيا نور پرايو. جنهنڪان انسان ذات انسانيت سـڪي. جنهنجي ڪري آدم زاد اشرف‌المخلوق جو اعزاز ماٺيو. جنهن جو ثنا خوان خود خالق دوجهان. انهي جي ثنا ۾ ستائش مون جهڙو عاجز اڀوجهه اڻ ڄاڻ ۽ ڏيهه جو ڏڌ ڪهڙي ڪري سگهندو. سو سيڪو سمجهي سگهي ٿو. آئون ڪهڙي باغ جي موري آهيان جو سندس ثنا ۽ صفت جو حق ادا ڪري سگهان. غالب ويچارڙو موالي هـو پر اقليم شعر و سخن جو تاجدار هو. انهي به اعتراف ڪيو ته.

غالب ثنائي خواجه به يزدان گذاشتيم
کان ذات پاک مرتبه دان محمد سست

حضرت مرزا مظهر جان جانان رضي‌الله تعاليٰ عنه جيڪو مملڪت معرفت و طريقت جو بادشاه هو ۽ دنيائي شعر و شاعري جو بـه سلطان السلاطين انهي ڪهڙو نـه سٺو فيصلو فـرمايـو فرمائين ٿا ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محمد حامد حمد خدا بس
خدا خود مدح خوان مصطفا بس.

جنهنجو مداح خود رب پاڻ، انهيءَ جي عاجز انسان ڇا ڪري سگهندو واکاڻ. خاص ڪري مون جهڙو اڄاڻ. جنهنجي علم سان نہ ڄاڻ نہ سڃاڻ. جنهن ۾ علم ادب ۽ صحافت جو ذري جيترو بہ ڪونهي اهڃاڻ. اڇايل لاءِ دريا جو پيو وڃڻ اگرچہ ناممڪن ۽ محال. پر ٻاتي ڏيک ڀري ڀلي پنهنجي اڄ جي آتش اجهائي. ڀلي پنهنجي تونس ۽ اسات جهڪي ڪري. ذرو سڄ جي سڀ روشني ڪي ظاهر آهي تہ پنهنجي پيٽ ۾ سمائي نٿو سگهي. پر ڪجهہ ذرڙي چمڪاٽ سان ڀلي پنهنجا پنا چمڪائي. اهڙي طرح سان هن عاجز ۽ اڻ ڄاڻ ابراهيمڙي بہ ثنا ۽ صفت ڇاجي. محض پنهنجي عقيدت جي اظهار لاءِ ڪنهن وقت ڪي ٻاتي ٻيتڙا لکيا هئاسي پيش ڪري مضمون کي ختم ڪجي ٿو.

تنهنجي قدمن تان قربان سڄڻ
توتان صدقي منهنجي جان سڄڻ

هڪ جان سندم اي جان جهان
ڇا آهي جو گهوريان تنهنجي مٿان
توتان گهوري جانيون سارو جهان
توتان قربان ٿئي جي ڪون و مڪان
تہ بہ تنهنجو اچان وڌ شان سڄڻ

تنهنجي خاڪ قدم سڀ روئي زمين
توکي پيرين پوندل عرش برين
ٿيا نو فلڪ تنهنجي زير نگين
تنهنجي راهہ جو چاڪر روح امين
تنهنجو ساٿي خود سبحان سڄڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

توکي عالم جو کل اتم
تنهنجي علم ۾ قطري جيئن قلزم
تنهنجي علم اڳيان ڇا لوح و قلم
توتي آهي عيان کل ڪتم عدم
توتي پڌرو کل پنهان سڄڻ

توکي رب سڏي سوغات ڏني
جيڪا تو تي گهري ات سا تہ ڏني
پر بي بہ اچان ان ذات ڏني
توکي ڏاتر هرڪا ڏات ڏني
توکي داور بخشيو دان سڄڻ

توکي آگي جا انعام ڏني
سا تہ موليٰ اپنهنجي مام ڏني
کل ڪنهنکي انهيءَجي ڪام ڏني
سڀ خلق خدا تنهنجي سام ڏني
تنهنجي جهوليءَ منجهہ جهان سڄڻ

تنهنجي جهوليءَ ۾ پئي جملہ جهان
لڏا هر دو جهان ۾ امن امان
تنهنجي سام جا ٽيڙا ياڳ سنوان
لٽا اونان ابراهيم چوان
سريو عالم اطمينان سڄڻ

هي مناجات هڪ انتهائي غم جي وقت ۾ بيساختہ چيل ۽ قلب مضطر مان اپريل آہ آهي. جيڪڏهن ڪو پڙهي تہ شايد مستجاب ٿي جاب رحمت ايزدي جو باعث ۽ ڪشف سوء يعني دفع مضرت آلام جو موجب بنجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مناجات بدرگاه قاضي الحاجات

ڪين ساڱايم (۱) ڪڏهن ڪيا مون سدائين ڪم ڪڏا
بار بدين جا سهيڙي مون سدا سر تي سٽيا
نفس سان پاريم هميشه پرت جي هر ڪائي پر
عمر سڀ ابليس سان ناتا نباهيم نينهن جا
حق ڀڳا مون حق آڏو هڏ نه ڇڏيم هوڏ ڪي
سر نوائي ڪوڙ مان ڪاهيو مون ناحق ڏي سدا
هائي پلجي پڻ نه پاتم رند رحمت جي تي پير
پر ونگيءَ جي وک وجهڻ ري ڪانہ ڇڏيم واٽ ڪا
هائي تي ويم حال ههڙا هاڻ پيو ڪو هٿ نه ڏي
هاڻ مگر ڪو هٿ اچي ڏي تنهنجي رحمت ربنا
رحم ڪر ري رحم تنهنجي ناهي راحم راهه ڀي
روه رليل در تتي پيو ڏوڙ ۾ ڪائي ڏڪا
کهل ڪنهنکي ڪانہ پئي تون کهل ڪر قادر ڪريم
ڪا ڪنڌي ڪانهي ڪرم ري ڪر ڪرم مالڪ مٺا
پنهنجي هٿ سان پاڻ ڪيم هي پنهنجا هيٺان حال هينئن
حال ويم احوال ويم هٿ سان ڪنيم سر تي هچا
شامت اعمال ڏيکاري تي ڏاڻ جهڙا ڏند
هائي جي تو هٿ اچان ڪرتي ڇڏيندم هڙه هڏا
ساه منهنجو ويو سڪي اي منهنجا سائين منجهه سراف
هٿ اچي رک نہ تہ هنيون هي تو وجي منهنجي هٿا
سنڌ سڪا سالان ٿيا سگهه وئي سرڻ جي پٽ پيس
وئي مٺيان منهن مان وئي پڻ ڏيل جي ساري ڏيا
ڏک سموري ڏيهه جا پلٽي پيا منهنجي ڏيل ۾
سور سڀ سنسار جا سيني ۾ منهنجي سرجيا
درد دنيا جا نيا دريا تي منهنجي دل اندر
هئي سچو ساوڻ غمن جا وڏ ڦڙا مونتي وٺا

---

(۱) محسوس ڪيم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هر طرح لانجهوئـي آهيانِ پــر لچڻ منهنجا نــه ڏس
پــاڻ ڏي ڏس پنهنجا لائق ڪر اي، مالڪ مــون مٿا
واسطو توکي وجهان تــو تنهنجي رحمت جــو رحيم
آهي جــا بــي انت بيحد بــي عــدد بــي انتها
منهنجون مديون ڪيتريون پــر نيٺ تــه بــه محدود سي
تنهنجي رحمت جي ڪڏهن ڪانهي ڪٿي ڪنهن حدڪا
تنهنجي لا محدود رحمت مــوهبت ۽ مــهر ســان
ميٽ سي محدود مديون منهنجون پڻ ڪل ڪم ڪچا
مون نــه ڇڏيو مــور ڪو پنهنجو محابو تنهنجي ذر
پنهنجي هٿ سان ئي وڃايم پنهنجي عزت تــو اگيا
تنهنڪري تڪيو ڪيم تنهنجي پيــمبر پــاڪ تــي
ميــر مــرســل محب ۽ محبوب تنهنجــو مصطفيٰ
جنهنجي آمــد لاءِ ئــي ايجــاد سي عــالم ڪيئي
عرش ڪرسي اب ۽ پون جن انس سي جنهن لئي جڙيا
ان مــتــي محبوب مدني جــي محابي مونکي مــره
عفو ڪر عصيان اگلايــون ســنــدم صاحب سچــا
منهنجون بگڙيون سي بنائج بخت بــگڙيل پــڻ بناءِ
پــاڳ وارج اوت پــڻ اقبال مــونــتــي اڻ ميــا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ملڪ جو هند

سرهندي لائبريري گلزار خليل ساماڙو

ضلع ٿرپارڪر سنڌ

مولوي محمد صالح راهو پرنٽر پبليشر
حضرت مولانا پير محمد ابراهيم جان خليل سرهندي
جي فرمائش تي نفيس پريس ۾ ڇپائي شائع ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ "سنڌ سلامت ڪتاب گهر" ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو.

اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book